

ALOIS MUSIL

Z E M Ě A R I J C Ů

NOVÝ IRAN

NOVÝ AFGANISTAN

MĚLANTRICH

DNEŠNÍ ORIENT
NÁRODNÍ PROBUZENÍ A POLITICKÝ VÝVOJ
JEDNOTLIVÝCH STÁTŮ

SVAZEK ŠESTÝ

ZEMĚ ARIJCŮ

NOVÝ IRAN

NOVÝ AFGANISTAN

Napsal

Dr. ALOIS MUSIL,
profesor Karlovy university v Praze

S mapkou

VYDÁVÁ MELANTRICH A. S. V PRAZE

ALOIS MUSIL

ZEMĚ ARIJCŮ

NOVÝ IRAN

NOVÝ AFGANISTAN

MELANTRICH A. S. V PRAZE

GENERÁLNÍMU ŘEDITELI
ANTONÍNU JUNOVI

281

283

774

Peršané mne zajímali od studentských dob. V Syrii mně šiitští metauilové vykládali, že jejich předkové vybudovali náboženskou nauku dnešní Persie. V Nedžefu, posvátném a nevěřícím zakázaném městě šiitů, jsem poznal viditelného zástupce neviditelného imáma věků. V Bagdádě, Damašku, Londýně a New Yorku se mně nejeden vlastenec chlubil, že se probouzí Persie i Afganistan. Co jsem se dověděl a v knihovnách i novinách načerpal, podávám nenáročnému čtenáři.

V Dlhé u Trnavy 28. července 1936

Alois Musil

INDEX

NOVÝ IRAN

OBSAH

Úvod	7
------------	---

✓ I. Země	15
Hory	17
Fars, vlastní Persie	18
Podnebí	19
Řeky	20
Rostliny a zvířata	21
Nerosty	21
Úrodnost	22
Hranice	22

II. Obyvatelé	25
---------------------	----

✓ Rozličné vrstvy	27
-------------------------	----

Iranci	27 ✓
Turci	29 ✓
Arabové	30 ✓
<i>Chazal z Muhammary</i>	30
Náboženství	33 ✓
Muslimové	33 ✓
Šiité	33 ✓
<i>Mahdi</i>	35 ✓
<i>Dvanáctníci</i>	36 ✓
<i>Náboženské hry</i>	38 ✓
<i>Náboženství a stát</i>	39 ✓
<i>Vyznavači Aliho</i>	41 ✓
<i>Babové</i>	41 ✓
<i>Bahaovci</i>	42 ✓
Zoroastrovci	44 ✓
Křesťané	45 ✓
Židé	46 ✓
Obživa	46
Kočovníci	46
Majetníci půdy	47
Půda a závlaha	50

Zemědělství	51
Život na venkově	54
Města	55
Rozdělení a správa říše	56
Berní správa	58
Úřednictvo	60
Úprava financí	61
Měna	62
Dovoz a vývoz	64
Doprava	64
Cizí silnice a železnice	65
Státní silnice	66
Státní železnice	67
Telegrafní a telefonní linky	68
Letecké linky	70
Průmysl a obchod	71
Anglo-Iranian Oil Company	71
Domácí podniky	74
Soudnictví	75
Manželské právo	76
Cizí státní občané	78
Vojsko	79
Četníci	79
Rozdělení armády	80
Výcvik a výzbroj	82
Školství	82
III. Dějinný vývoj	85
Nejstarší styky s východem a západem	87
Arabská vláda	90
Národní vláda vzkříšena	92
Poperštění Turci	92
Tataři neboli Mongolové	94
Šiitští Safiovci	98
Snahy koloniálních států	99
Východní provincie ztraceny	101
Napoleon zasahuje	102
Velká Británie si přisvojí Balučsko	103
IV. Národní probuzení	107
Nové myšlenky	109
Potřeba oprav	110

Rozpínavost cizinců	III
Touha po ústavní vládě	II2
Ústava povolena	II4
<i>Zákonodárné sbory</i>	II5
<i>Státní náboženství</i>	II8
Nesnáze s ústavou	I20
Velká Británie a Rusko určí své oblasti	I2I
Prvý parlament rozeznán	I22
Šáh sesazen a ústava obnovena	I23
Druhý parlament rozeznán	I24
Třetí parlament rozpuštěn	I26
Velká Británie a Rusko za světové války	I27
Velká Británie si podřídí celou zemi	I29
<i>Odpor se vzrůstá</i>	I3I

V. Na cestě oprav	I33
Státní převrat	I35
Reza Sartip	I36
Parlament v pozadí	I37
Ve Společnosti národů	I38
Proti republice	I39
Kadžarský rod sesazen	I40
Reza králem králů	I4I
Kapitulace zrušeny	I43
Mudžtahedové upokojeni	I45
Součinnost parlamentu zajištěna	I45

VI. Styky s cizinou	I49
Rusko	I5I
Bolševická nauka	I52
Přátelská smlouva	I53
Bolševické snahy	I56
Hospodářský nátlak	I57
Politické pronikání	I59
Velká Británie	I60
Snahy o protektorát	I6I
Pozvolné ústupky	I64
Francie	I66
Spojené státy	I67
Itálie a Japonsko	I68
Turecko	I68

Irák	170
Afgansko	172
Indie	173
Užil jsem těchto spisů	174

země arijská
Arijskánám → Iran

Persie a Afgansko jsou zeměpisně jednotné a říká se jim Iran, země Arijců. *Iran = Persie, afganský*

HORY

Od Pamiru ve střední Asii vycházejí dvě mohutná horstva; jedno spěje k západu, druhé napřed k jihozápadu, na pobřeží Indického oceánu zabočí k západu a při vchodu do Perského zálivu k severozápadu, ba k severu. U Araratu na turecko-rusko-perských hranicích se schází s prvním ve výši 5211 m. V horstvu směřujícím na západ vystupuje jižně od Kaspického moře vyhaslá sopka Demavend do výše 5670 m. V horstvu táhnoucím se na jihozápad je v Afgansku skoro 5000 m vysoký Sefid Kuh. Pod ním se otvírá průsmykem Chajbarským cesta do Indie. Ona část, která míří k severozápadu, sluje Zagros a dosahuje více než 4000 m.

Obě horstva se štěpí na rovnoběžná pásma. Pásma severního se zvyšují od severu k jihu, jižního od jihu k severu. Málo je v nich přechodů průsmuky ve výši bezmála 3000 m. Za zimy bývají pokryty sněhem a jsou na několik týdnů nešůdné.

Horstva obklopují iranskou planinu, která vznikla rozkladem, erodí. Tvrdší jádra hor se dotud udržela v podobě hřbetů, pahorků a osamělých kopců. Je průměrně 1000 m vysoká, nažloutle šedá. Vesnice a dvorce v ní mizí, poněvadž jsou vystavěny z nažloutlé hlíny a mají ploché hnědé střechy.

Přírodní útvary jsou rozmanité. Vodu Kaspického moře uzavírá na jihu řetěz pískových kopečků, které zadržují potoky a řeky, jež se rozlévají a tvoří bažiny jakož i pole vhodná pro pěstování rýže. Kde není půda obdělána, je pobřeží

pokryto pralesem skoro neproniknutelným. K jihu se zvedají dvě pásma jako stupně: nižší severní je celé zelené, jižní, Elburz, vyšší než 3000 m, ze značné části holé. Na něm sedí sopka Demavend, jejíž severní strana bývá ještě v září pokryta sněhem. Na jejím jižním úpatí leží hlavní město Teheran ve výši 1132 m.

FARS, VLASTNÍ PERSIE

Jižně od Teheranu se prostírá nažloutlá planina až k zemi Fars neboli Parsa, jež zaujímá střed jižní Persie. Rozkládá se mezi Isfahanem a Jezdem na severu, mořem na jihu, Behbahanem na západě a přístavem Džaskem na východě. Zbytky dávného hlavního města Persepolis ve výši 1510 m se uchovaly u dnešního střediska Širazu, proslulého vínem a medem. Mnohokrát bylo zemětřesením úplně pobořeno a znova vystavěno. Ztepilé mešity a bohatá tržiště je významují. Leží uprostřed podlouhlé kotliny, vybíhající na východě ve slané jezero, při němž hnízdí nesčetné ptactvo. Na jaře bývá celé okolí zelené, pokryté bohatými plodinami, obilím, bavlníkem a mákem, z něhož se připravuje proslulé opium. Na stráních se daří nejlepší víno. Domky jsou ověny cypřiši, ovocnými stromy a růžemi. Severně od Širazu dosahuje pásmo Dína 4400 m.

Jižně od Širazu vystupují rovnoběžná pásma horská, oddělená úrodnými dolinami a údolími. Jsou to obrovské stupně, po nichž vede cesta k moři. Přímoří má podnebí bezmála rovníkové. Horka panují veliká, zvláště od června do září. Obyvatelé odcházejí buď do hor nebo bydlí venku a na střechách. Za noci se chrání pokrývkami od silné rosy.

Na východě sousedí Fars s perským Balučistanem, starou Gedrosií, jež zaujímá celý jihovýchodní kout, skoro šestinu perské říše. Třebas nebyl tak vyprahlý jako severovýchodní Persie, přece nemá jediného velkého města. Je plný solnatých pahorků a hřbetů, jejichž namodralá hlína je protkána ži-

lami sádrovými. Na drobných pozemcích pěstují ječmen, proso a datle. Datlové palmy by mohly pokrývatí celé pobřeží a otevřítí nový zdroj příjmů obyvatelům, již se živí hlavně rybami.

PODNEBÍ

Podnebí iranské planiny je pevninové. Přechody mezi letním horkem a zimním chladem jsou prudké. Vlastní zima trvá od prosince do polovice března. Za léta dostupuje teplota velké výše, v zimě klesá pod bod mrazu, chlad proniká do kostí, zvláště za pískových bouří. Na horách a na planině padá sníh, avšak v dolinách se dlouho neudrží. V jihovýchodní provincii Sistanu klesá teplota až na -15°C , na jihovýchodním pomezí velké solné bažiny Dašt-i-Lut až na -25°C , kdežto za léta vystupuje na 60°C ba 70°C .

U Kaspického moře se počasí stále mění. Od prosince do dubna prší bezmála ustavičně, avšak i v ostatních ročních dobách není některý měsíc dne bez deště. Ročně vydá až 1500 mm. Na planině bývá obloha málokdy zamračená. Noci jsou chladné, bezrosy. Ročně spadne průměrně 125 mm deště, v Isfahanu 127 mm, v Sistanu méně než 50 mm, v Buširu na pobřeží Perského zálivu 254 mm.

Zima je krátká, avšak krutá; sněhu padá mnoho. Po ní následuje jaro nesmírně příjemné. V druhé polovici března zahrady i pole připomínají ráj. Peršané oslavují příchod jara 21. března. Je to zároveň první den roku, největší svátek. Podzim bývá obyčejně pěkný. Nastává ke konci září, kdy zavítá první déšť. Okolo vánoc sněží. V Teheranu bruslí skoro každého roku, někdy jezdí i na saních. V druhé polovici zimy prší nebo sněží nejvíce.

Vysoké hory jsou pro Persii požehnáním. Sníh se na nich dlouho udrží, obživnou a zachovají svěží zeleň, když je planina iranská úplně hnědá, vypálená. Zeleň lze spatřiti na větších plochách pouze za deštivého období, zvláště z jara. Ke konci dubna sežehne horké slunce všechny mladé byliny

a prach smíšený se solí pokrývá stromy, až jej smyje první podzimní déšť. Perské zahrady se nepodobají našim. Jsou to hájky stromů nebo křovin, protkané svodnicemi s tekoucí vodou. V horách je léto horké, až 35° C, s chladnými nocemi, a zima až —25° C. V chráněných dolinách a kotlinách, jako v Teheranu, Tavrizu a Isfahanu, je podnebí mírnější. Za zimních měsíců bývají sněhové vánice, mrzne, avšak zářící slunce za dne přece jen zimu mírní. V létě praží slunce, noci však bývají chladné, i osvěžují lidi i zvířata.

Od října do polovice března vane na planině bez ustání vítr z rozličných směrů; jenom ve východní polovici přichází bezmála vesměs od severu. Za léta jsou severní větry pravidelné a tvoří pískové závěje. Jižní a jihovýchodní pobřeží je ovíváno monsúnem, vlhkým větrem jihozápadním, jenž se však zaráží o vysoká horská pásma. Planina nemá prospěchu z vlhkosti ani Indického oceánu a Perského zálivu, ani Kaspického moře. Vlhká mračna se rozrážejí o nejvyšší hory a pokrývají je za zimy vysokými vrstvami sněhu. Pásma, která se táhnou planinou, jsou holá, rozeklaná roklemi a žleby. Trpí povětrností, zvětrávají, drobí se a naplňují úpatí a doliny hromadami kamenných sutin. Voda v nich mizí, byliny nenalézají pevné opory a nedaří se.

ŘEKY

Ani jediná řeka neústí z planiny do moře. Potoky a říčky zanikají v písku nebo v prohlubních, vypařují se a poněvadž nesou značné množství součástek nerostných, tvoří solná jezera nebo bažiny. Po celý rok tekou řeky toliko na pomezí. Aras, ústící do Kaspického moře, označuje hranice rusko-perské. Sefid Rud spěchá s Elburzu provincií Gilanskou rovněž do Kaspického moře. Do Perského zálivu se vlévá Karun, jediná řeka splavná až k Šušteru. Za letních měsíců ji navštěvují žraloci.

ROSTLINY A ZVÍŘATA

Na horských pásmech není mnoho života. Zalesněny jsou severní svahy Elburzu až ke Kaspickému moři. Dvě lesní pásma se táhnou od Kermanšahu až k Širazu. Rostou v nich obyčejně duby s listím stále zeleným. Jejich žaludy jsou velké; suší je na chléb. Divoké mandloně splývají v houštiny, jimiž nelze proniknouti. Z jehličnatých stromů se všude vyskytuje cypřiš, jehož pevného dřeva se používá při stavbách. Kde není lesů, pasou se na horách, třeba zdánlivě holých, stáda ovcí a koz. Též mezci a nákladní koně si na nich sbírají potravu. Z divoké zvěře se živí na horách divoké ovce arkali (*ovis Vignei*), kozorožci a rozličné druhy koroptví. V lesích žije panter, medvěd, vlk a jelen, v bažinách divoká svině. Též tygr se ještě tu a tam ukazuje; lev je úplně vyhuben.

NEROSTY

Přírodního bohatství má Persie mnoho, avšak vyjímajíc petrolej dotud z něho těží málo. Zlato je na četných místech jednak v naplavenině, jednak smíšeno s křemenem. Stříbro rovněž. Ložiska olova jsou známa v každé provincii. Též znamenitá ruda železná a měděná se porůznu vyskytuje. Kuttání zdržuje nedostatek vody a nákladný dovoz paliva. Uhlí dávající až 80% koksu je hojné na severozápadě, severu a severovýchodě od Teheranu jakož i u Nehavendu, Kermanu a Isfahanu. Drahých kamenů a kamenné soli je všude hojnost. Nerostné poklady nejsou dotud úplně prozkoumány. Jsou všechny majetkem státním a kdo nějaký najde, je povinen podati zprávu úřadům. Střeže se to učiniti ze strachu, aby pozemku neztratil. Velmi hojný je petrolej, zvláště v západní polovici. The Anglo-Iranian Oil Company, jež ho dobývá, má středisko v okolí Šušteru při řece Karunu.

ÚRODNOST

Kde je hojně prsti a podnebí příznivé, daří se rýže, čaj, tabák, moruše, pomeranče a citrony. Kdo pluje od severu Kaspickým mořem a přistane v Gilanu, má před sebou žlutou pásku písku a za ní zelené svahy, nad něž vynikají zasněžené hory. Mezi pískem a svahy jsou bažinaté roviny, kde je příroda bohatá, tropická, kde však člověk ztrácí zdraví. Listí opadává teprve v prosinci, množství přeletavých ptáků neopouští své domoviny. Je to jediná zahrada, sahající na severu až k ruské krajině Talyš, na východě do Mazanderanu, a přece se říká: „Chceš-li umřít, běž do Gilanu.“

Jižní perské pomezí je rovněž nezdravé. Horké větry z arabské pouště je zahřívají a vysušují kdekou vláhu. Země je bez vody, moře bez hloubky, pobřeží přechází v bažiny, v nichž bydlí horečka, zimnice a cholera. Při ústí Karunu není lépe, neboť se rovněž rozlévá po rozsáhlých bažinách. Není přístavů. Bušir je ostrůvek, oddělený bažinou více než 10 km širokou od pobřeží. Ani v Bandar Abbas se loď nepřiblíží ku břehu. Největší pobřežní město je Muhammara, v níž bydlí dobrých 10.000 lidí.

Na planině jsou rozsáhlé kraje bez vody, oddělené solnými bažinami a pískovými závějemí, sem tam oasy a v nich zbytky starých mohutných měst. Planina je uzavřena horskými pásmy. Oddělují je široká údolí, jejichž úrodná půda poskytuje člověku výživy. Mají podnebí mírné, zdravé.

HRANICE

Stará Persie byla mnohem větší. Měla hlavním městem Babylon na Eufratu a později Ktesifon na Tigridu. Odtud ji vytlačili Turci.

Hranice západní byly zhruba určeny smlouvou erzerumskou z 31. května 1847 a teheranským protokolem ze 4. a

17. listopadu 1913, jakož i úmluvou teheranskou z 23. ledna 1932.

Na severu byla Persie povinna vzdáti se Gruzinska a Arménie. Vzali si je Rusové a mírovou smlouvou v Turkmančaj 22. února 1828 přiměli Persii, že uznala hranice, jak je stanovili.

Na severovýchodě sousedila perská moc s Čínou. Buchar a Chiva jí byly poplatny, Turkmeni ji poslouchali. Rusové ji odtud v devatenáctém století vytiskli a smlouvou z 12. března 1882 jakož i dohodou z 28. května 1893 se jí bylo spokojiti hranicemi od ústí řeky Atrek k Zulfikaru, kde se stýká pomezí perské s ruským a afganským. Buchar a Chiva zůstaly Rusům.

Na východě určili hranice Britové. Po krátké válce přinutili Peršany mírem pařížským r. 1857, že se nadobro vzdali Afganska, jež bylo jindy jejich a uznali východní polovici svého Balučistanu za majetek britský britským rozhodnutím z r. 1872 a 1. února a 10. dubna 1895. Podrobně byly hranice s Afganskem vymezeny nálezem tureckého maršálka Fachraddina, schváleným 15. září 1935. Též na jihozápadě je Britové vysunuli s arabského pobřeží a s četných ostrovů, zvláště Bahrejn.

Dnešní Persie, neboli Iran, jak se od 21. března 1935 úředně jmenuje, měří 1,647.000 km², je v ní tudíž místa skoro pro dvanáct našich republik.

II

OBYVATELÉ

Nelze přesně určit počet obyvatelstva. Odhaduje se na 8 až 12 milionů. Poslední dobou vláda udává 18 milionů. Podle belgických a amerických odborníků ho není ani 12 milionů. Původu je rozmanitého.

ROZLIČNÉ VRSTVY

Zeměpisná poloha přinesla Persii více utrpení než prospěchu. Kdykoliv se ve střední Asii některý kočovný kmen hýbal, vrhl se celý nebo aspoň zčásti na Persii. Zaplavil ji, udupal vzdělanost, usadil se, ponenáhlu křísil, co vytvořili jeho předchůdci, budoval blahobyť, až byl konečně zaplaven novou vlnou stěhujících se kmenů. Byli to arijští Medové, kdož založili prvou říši s hlavním městem Ekbatanou, Hamadanem. V šestém století před Kr. povstali proti nim Peršané, obyvatelé provincie Parsa. Zvítězili a dali říši jméno i řeč. Po jedenácti letech si je podrobili semitští Arabové. Od desátého století se v Persii usazovali Turci a Mongolové. Rozliční vládci a velcí náčelníci kupovali černochy, doprávali jim majetku i svobody, zůstali v zemi a příznili se pokrevně se sousedy. Jsou tudíž dnešní obyvatelé hodně promícháni krví semitskou, uralo-altajskou neboli turanskou a černošskou. Málo je mezi nimi čistých Iranců.

Těžko říci, kdož byli prvotní obyvatelé Persie. Obecně se soudí, že se udrželi na jižním pobřeží Kaspického moře. V ostatních částech bydlí perští Iranci, Uralo-Altajci a Semité.

IRANCI

Iranci se dělí na západní, vlastní a východní. K západním náleží Kurdi, k vlastním Lurové a Bachtiarové, k východním Afganci a Balučové.

Kurdi, snad potomci starých Medů, bydlí v severozápadních pohraničních horách. Je jich na 700.000. Mají mnoho nářečí. Američtí misionáři jim tvoří od minulého století jazyk spisovný. Rozpadají se na rozličné kmeny. Pospolitého národního vědomí nemají. Často přecházejí hranice turecké nebo irácké a působí potíže. Proti nynější vládě nepovstali. Soudí, že se mají lépe než jejich soukmenovci v Turecku a Iráku, proto zachovávají klid a učí se ve školách i ve veřejném životě perštině jako řeči státní. Šáh Abbas usadil ke konci šestnáctého století 1600 kurdských rodin v Chorasánu, kde jim náleží okolí Budžnurdu.

Území Lurů sousedí na severu s kurdským a zabírá celé pohoří Pušt-i-Kuh při hranicích iráckých. Je to starý kmen iránského původu s jazykem blízkým středověké perštině, zvané pahlevi. V úvodí Karunu se s Lury smísily četné arabské čeledi. Živí se skoro vesměs chovem ovcí, avšak rádi vycházejí na lup a podnikají nájezdy. Ke konci r. 1927 vláda zaváděla pořádek, vzepřeli se jí a zabili jejího zástupce, jenž je nabádal k poslušnosti. Řadové vojsko napadlo lurské tábory, vzalo jim zbraně a přimělo 1200 rodin, že se vystěhovaly do okolí Kumu a Kašanu, kde jim byla vykázána nová území.

Bachtiarové, rovněž potomci iránských kmenů, táboří v západní části dřevní Persie, jakož i ve východním úvodí Karunu. Odhaduje se jich na půl milionu. Vynikají tělesně i duševně a jejich velcí náčelníci, ilcháni, se účastnili ústavního hnutí. Vrchní náčelník byl ještě r. 1930 ministrem války. Pokud se vláda neopírala o spolehlivé vojsko, smlouvala se s nimi a doprávala jim výhodných ústupků. Na jaře r. 1929 vypravila proti nim vojsko a nepovolila, až jejich moc zlomila. Dlouho vzdorovali spoléhající na britskou pomoc, poněvadž anglická petrolejová společnost pracuje hlavně v jejich území. Podporovala je, pokud se s perskou vládou škorpila. Jak se s ní domluvila, nezbylo Bachtiarům, než aby se vzdali na milost a nemilost. Vůdcové odporu byli uvězněni a v listopadu 1934 popraveni.

S Bachtariary táboří menší kmenové arabští, turečtí a mongolští, jimž se rovněž dobře vede, poněvadž jim Anglo-Iranian Oil Company dopraváá výdělek. Účastnili se odboje Bachtiarů, byli však pokořeni a zbaveni veškerých svobod.

Afganců a Balučů není v Persii mnoho. Bydlí vesměs při východním pomezí v Sistanu a Balučistanu. Za suchých let se živí lupem, i mají s nimi guvernérové velké potíže. Jejich velký náčelník Muhammad chán Baluč se nechtěl podříditi ústřední vládě. Byv poražen spěchal do britského Balučistanu. Vládní vojsko ho zaskočilo, zajalo a dovedlo do Teheranu, kde mu šáh vykázal dům k nucenému pobytu. Po nějakém čase zavraždil Muhammad policejního důstojníka, svého strážce, a prchal se šesti příbuznými k svému kmeni. Četníci je dohonili, zatkli a odevzdali soudu, po jehož nálezu byli v únoru 1930 popraveni.

TURCI

Z Uralo-Altajců jsou nejvýznačnější turečtí kmenové Kadžarů, Šahsavanů, Kašgajů a Afšarů. Počítá se jich na půldruhého milionu.

Kadžary přivedl do Persie Timur, Tamerlan. Měli samostatné knížetství v Zakavkazí a poturečtili domorodce v Azerbejdžanu jakož i v Gilanu a Mazanderanu. Šáh Abbas Velký usadil některé čeledi v Asterabadu. Dali Persii vládnoucí rod, který byl teprv r. 1925 sesazen. Jsou pokojnými usedlíky a kočovníky.

Šahsavani, Přátelé Šáhovi, jsou potomci rozličných tureckých kmenů, kteří se přidali k Abbasovi I. (1587—1629) a pomáhali mu proti odbojným Kizilbašům. Táboří mezi Tavrizem, Ardebilem a Kazvinem. V horách Elburzských severně od Teheranu znepokojují cesty a osady.

Kašgaji původu turecko-mongolského se nastěhovali za Hulagu (1251—1265) z okolí Kašgaru v čínském Turkes-tanu do jižní Persie. Táboří mezi Buširem a Isfahanem. Rádi válčí a hájí své osobní svobody. Vzbouřili se r. 1928

a teprv na jaře 1934 byli přemoženi a odzbrojeni. Je jich na 80.000.

Afšarové jsou nejdůležitější z drobných kmenů turkmenských, kočujících na severovýchodě a východě v Chorasanu a Sistanu. Živí se chovem koní.

ARABOVÉ

Ze Semitů jsou v jihozápadním koutě perském domovem arabské kmeny Beni Lam a Kaab. Všech Arabů se odhaduje na 250.000. Poslouchali Chazala, syna Džaberova, z Muhammara při ústí Karunu do Tigridu. Zásluhou Angličanů byla Muhammara smlouvou erzerumskou z r. 1847 přirčena Persii a Britové vymohli r. 1889, že byla řeka Karun otevřena jejich lodím až k Ahuazu. V Muhammaře zřídili r. 1890 místokonsulát a dvě léta později poštovní a telegrafní úřad. Hleděli ovládnout celý kout arabský hospodářsky i politicky.

CHAZAL Z MUHAMMARY

Chazal, jenž se narodil na začátku let šedesátých, dal r. 1897 oslepiti svého vládnoucího bratra Mizela, uvěznil jeho nejstaršího syna a zanedlouho opanoval nejen Muhammara, nýbrž i všechny arabské čeledi. Velká Britanie mu přála a projevila souhlas, když prohlásil svého syna Kasema, narozeného r. 1890, svým nástupcem. S její pomocí dostavěl palác Fejlíji, založený Mizelem, na kanálu odbočujícím ze Šatt al-Arab, zavedl pořádek a řídil se úplně radou britského vicekonsula. Britský vyslanec v Teheranu mu poskytoval ochrany před ústřední vládou perskou a indická vláda mu dopřála čestného dělového pozdravu. Britský vyslanec vymohl r. 1903, že šáh uznal rozličné kraje za jeho majetek a tím zabezpečil jeho moc. Britská vláda ho r. 1910 znova ujistila svou ochranou a za světové války mu indická vláda závazně slíbila, že Velká Britanie zachová samosprávu jeho státu a ujme se jeho nástupců, kdyby jim hrozilo nebezpečí

uvnitř nebo zevně. Britská letadla udusila r. 1920 vzpouru v Muhammaře a přinutila obyvatele, aby vydali Chazalovi jeho odpůrce a čtyři tisíce ručnic. Vládl a spravoval jihozápadní kout perský jako svobodný kníže, uznávající jediné britský protektorát.

Příjmy měl Chazal zabezpečeny; vždyť vybíral až do r. 1902 cla, při čemž mnoho vydělal, poněvadž se značná část perského dovozu a vývozu dala po řece Karunu. Toho roku přišel do Muhammary belgický celní úředník, poslaný perskou vládou. Dozíral na celní poplatky, avšak ústřední vláda z nich mnoho nedostala. Zůstaly Chazalovi.

Kníže z Muhammary šířil svůj vliv po celém Chuzistanu, sprátelil se s velkými náčelníky neboli ilchány Bachtiarů a spoléhaje na britskou ochranu, nestaral se o vládu perskou. Jeho nejstarší syn Kasem se oženil s Angličankou a odstěhoval se do Londýna. Druhý syn Abdalhamid spravoval Ahuaz, třetí Abdalmedžid Muhammaru, kdežto Chazal sídlil v zámku Fejlíji a zabýval se záležitostmi politickými a obchodními. Značné příjmy mu zajistila Anglo-Persian Oil Company, jež sváděla potrubím petrolej na jeho ostrov Abadan, kde vybudovala rafinerii a dopřála mu značné částky zisku.

Britská vláda, jež r. 1914 získala většinu podílů, byla i ze zájmů hospodářských povinna ujímati se Chazala a jeho státečku. Mnozí politikové radili po světové válce, aby jej přivtělila k Iráku. Nebylo to snadné, poněvadž sama r. 1847 vymohla, aby byl arabský kout Persie od tureckého Iráku odloučen. Tu podněcovali někteří Chazala, aby se ucházel o spojení s Irákem a vláda irácká byla ochotna se ho ujmouti. Vážně se o tom jednalo r. 1923, ale tehdy bylo již pozdě. Reza chán se opíral o spolehlivé vojsko, vykladači zákona, mudžtahedové, vypuzení z Iráku, hlásali všude nenávist proti irácké vládě a vlastenci perští nejevili nejmenší ochoty, aby přivolili k odštěpení úrodné a obchodně i průmyslově důležité části své vlasti.

Chazal toužil po nezávislosti. Chtěl míti nárazníkový státček mezi Irákem a Persií a požívat britské štědrosti. Tvrdil a v rozličných listech dal psáti, že jihozápadní kout k Persii nenáleží, poněvadž je obydlen vesměs Araby, nemá dotud zástupce v teheranské sněmovně a neplatí daní, nýbrž dobrovolně odvádí spřátelenému perskému státu určitou částku celních příjmů. Dovolával se rozličných úředních listů perských šáhů a spoléhaje na britskou pomoc odepřel v létě 1924 poslušnost.

Reza chán upevniv armádu usoudil, že je záhodno, aby zlomil odstředivé snahy nejen Chazala, nýbrž i jeho sousedů a přátel Bachtiarů. Dal budovati důkladnou silnici z Teheranu na Sultanabad a Choremabad do Muhammady. Obsadil Luristan a postupoval po východních hranicích bachtiarského Chuzistanu k Perskému zálivu. Jeho náhončí nabádali nespokojené poddané ke vzpouře proti Chazalovi. Vypukla na podzim 1924 v Ahuazu a šířila se na jih i na západ.

Chazal žádal britské úřady o pomoc. Neposkytly jí. Reza zahrnul z Buširu po břehu mořském k severozápadu, podporoval nespokojené kmeny a vyzval je, aby se přidali k jeho vojsku a zbavili se útisků svého knížete. Chazal seznal, že se nemůže spoléhati ani na své poddané, ani na Brity, proto oznámil v druhé polovici listopadu 1924 Rezovi, že prosí za milost. Reza mu vzkázal, aby se k němu dostavil osobně, vzdal se bez jakékoliv výhrady a zaručil, že zůstane trvale věren perské vládě.

Chazal se rozmýšlel; čekal, jak pochodí Bachtiarové. Zkrátka se dověděl, že je vojsko porazilo, posádku tísněnou v Šušteru osvobodilo, Chuzistan pokořilo a postupuje k Muhammady nejen od jihovýchodu, nýbrž i od východu. Tu se teprv odebral k Rezu chánovi do Ahuazu. Byl zdvořile přivítán a zatčen. Reza táhl až do Muhammady a ubytoval se v Chazalově zámku Fejlíji, odkud nastoupil 25. prosince 1924 zpáteční pochod. Vzal s sebou Abdalhamida, druhého syna Chazalova, jako rukojmí. Jeho čtvrtý syn Abd-

allah zůstal v Ahuazu pod vojenským dozorem až do 20. dubna 1925, kdy byl Chazal odveden do Teheranu, Abdallah pak propuštěn, poněvadž nabízel dobré služby proti Bachtiarům. Arabský kout byl přičleněn k provincii Chuzistan, Muhammara nazvána Choreš Šahr a sláva a moc rodu Chazalova zanikly. On sám zemřel v Teheranu 27. května 1936. S Chazalem zmizely poslední zbytky britského vojska, které v souhlasu s ním a s Bachtiary střežlo některá zřídla, potrubí a petrolejové rafinerie.

Pokoj nebyl na dlouho zajištěn. Chazal si přisvojil nejúrodnější pozemky a nutil své poddané, aby je pro něho obdělávali. Když byl odveden do Teheranu, žádali rolníci vládu, aby uznala pozemky za jejich majetek. Vyhověla, sedláci si pole rozdělili a obsévali jako své, avšak daní neplatili. Nebyli tomu zvyklí, poněvadž daně odváděl nebo neodváděl Chazal. Vláda vyslala výběrčí. Zemědělci se domnívali, že zamýšlí zabrat jejich pozemky, postavili se na odpor a byli teprve na jaře 1928 přemoženi a upokojeni.

Všichni kmenové turečtí, turkmenští, arabští se považují za částku perského národa, není tedy v Persii národních menšin. Silnice, letadla, povinná vojenská služba jakož i školy rozšiřují znalost perštiny, jež je mateřským jazykem čtyř pětín obyvatelstva.

NÁBOŽENSTVÍ

Iranci jsou muslimové, zoroastrovci, křesťané a židé.

MUSLIMOVÉ

Muslimové se štěpí na sunnity a šíity. Jindy byla celá Persie sunnitů. Dnes se jich odhaduje na 800.000. Náleží k nim Kurdi, Balučové a azerbejdžanští Turci.

ŠÍITÉ

Muslimská obec zůstala jednotná do smrti svého zakladatele. Muhammad neurčil svého nástupce, třebaž několi-

kráte dal najevo, že by se za něho hodil Ali, manžel jeho dcery Fatimy. Zástupcové obce nedbali Aliho a zvolili Abu Bekra za chalífu, nástupce prorokova, a imáma, vůdce při bohoslužebných úkonech. Nastal rozkol, neboť se obec rozštěpila na přívržence Abu Bekra a na stranu, šiu, Aliho. Rostla, když se nedostal v čelo muslimské obce ani po smrti Abu Bekrově a r. 656, kdy Ali konečně dosáhl trůnu, měl vítězného soupeře, Muauiju, zakladatele vládnoucího rodu Omajjovců, jenž si zvolil za sídlo Damašek na újmu Medíny, jakož i Iráku, kam se Ali uchýlil.

Rozkol byl patrný. Stoupenci voleného chalífy dostali jméno sunnité, poněvadž se řídili výroky a činy vrstevníků Muhammadových uchovanými ústním podáním, sunnou. Šíité měli rovněž sunnu, avšak zaznamenávali v ní toliko výroky a činy členů rodiny Aliho. Z ní dovozovali božské právo jeho a jeho potomků na následnictví. Názvu chalífa se vyhýbali, dávajíce přednost slovu imám, t. j. muž řídící bohoslužebné úkony.

Imámem šíitů byl od prvopočátku Ali, po jeho smrti r. 661 jeho synové, napřed Hasan a po něm Husejn. Husejna povolali z Medíny do Iráku. Neužali se ho, když ho vládní vojsko napadlo, i zahynul r. 680 se svou rodinou u Kerbely. Vláda stíhala jeho potomky, imámy. Skrývali se, avšak jejich vliv rostl. Přidali se k nim Peršané, kteří přestoupivše k islámu, toužili po obnově ztracené moci a podporovali všechny, kdož byli nespokojeni s Omajjovci. Šíité vyvolávali vzpouru za vzpourou, až konečně r. 750 Omajjovce svrhli. Imám se na trůn nedostal, vzali mu jej Abbasovci, až do té doby jeho nejoddanější stoupenci. Ušadili se v Bagdádě, přidali se úplně k sunnitům a šíitům a jejich imámovi nastaly doby krutější než za Omajjovců.

Šíité se oddali tiché a soustavné obraně nároků Aliho a jeho potomků. Shromažďovali se ve výroční dny nešťastné bitvy u Kerbely, připomínali si smutnou smrt imáma Husejna a uctívali některého z jeho potomků za svou hlavu,

imáma. Jejich imám byl učitelem, dědicem prorockého úřadu a za tím účelem obdařen vlastnostmi nadlidskými. Nemůže se dopustiti hříchu a nemůže zblouditi. Je neomylný v životě i v učení, neboť zvláštní nebeské světlo, které bylo v prorokovi a v Alim, přechází na každého imáma. Obecný souhlas, veřejné mínění, o nějž se sunnitě opírají, neposkytuje bezpečné jistoty v náboženských záležitostech. Obec se skládá z jednotlivců. Každý jednatel se může mýlit, jak by mohli býti všichni pospolu neomylní? Darem neomylnosti je obdařen toliko jediný imám. Vykládá vůli boží a spravuje muslimskou obec. Kdo se mu protiví, protiví se Bohu, nemá místa v jeho obci, je kacír. Odtud vyplývá náboženská nesnášlivost šíitů.

Šíité shrnují na Aliho všechny způsoby úcty. Jsou mezi nimi, kdož se mu obdivují jako oddanému druhu a příbuznému prorokovu, avšak též, kdož ho uctívají jako vtělené božství. Božství přechází na jeho potomky, imámy. Imámem bude, koho žijící za svého nástupce vyhlásí, aniž se zástupců obce tázal o radu. Může určitě několik osob a stanovit jejich poslušnost. Obec je povinna je uznati za hlavu duchovní i světskou.

M a h d i

Věřící muslimové, sunnitě i šíité, s bolestí pozorovali nerovnováhu mezi životem podle koránu a ústního podání a skutečností. Šíité dávali vinu sunnitským chalífům a těšili se, že jejich imám, až dosedne na trůn, odstraní všechny vady a pravou vládu a správu zavede. Několikrát se mu to v rozličných zemích podařilo, avšak ani tam se mnoho nezměnilo. Chyby a nedostatky trvaly a věřící muslimové odsunovali splnění své touhy do budoucnosti. Vedli je k tomu židovští a křesťanští sousedé. Židé očekávali mesiáše, křesťané utěšitele na konci věků. U muslimů nejen šíitských, nýbrž i sunnitských klíčila víra, že Alláh pošle svého času muže, jenž obnoví prvotní život obce a šíitům nebo všem muslimům

dopomůže k panství na celém světě. Všichni věřili, že tento Bohem vedený muž, mahdi, bude z potomků Aliho, neboť i sunnité k nim chovají úctu mnohem větší než ke kterékoliv muslimské rodině. Jindy měl mahdi osvoboditi muslimy od jejich hříšných vládců, nyní od nevěřících. Obnoví zlatá léta Muhammadova a po něm zanikne svět.

D v a n á c t n í c i

Náboženských rozporů mezi šíity a sunnity není. Odlišovali se toliko politicky a odlišnost se prohlubovala, když se šíité zmocnili Iráku a Persie a utkali se válečně s Turky, kteří se považovali za vůdce sunnitů. Znemožňovali nebo aspoň ztěžovali šíitům pouti nejen do Mekky, nýbrž též do Kerbely a ostatních posvátných míst iráckých, omezovali svobodu jejich učitelů a vykladačů zákona a pronásledovali je mnohdy jako nevěřící. Rozkol státoprávní se stával národním a náboženským.

Šíité se z důvodů státoprávních odštěpili od sunnitů. Štěpení pokračovalo. Ještě za života Aliho vznikla skupina Cháridžů, jež požadovala, aby chalífa slovem i skutkem plnil vůli boží. Asi sto let později uznali někteří za imáma Zejda, pravnuka Aliho a dostali jméno zejdozci. Ismáílovci jsou stoupenci Ismáíla, syna imáma Džaafera. Poněvadž byl Ismáíl sedmým a po jejich názoru posledním imámem, říká se jim též sedmíci.

Podle jiných šíitů byl dvanáctým a posledním viditelným imámem Muhammad Abulkásem al-Mahdi, jenž se narodil v Bagdádě r. 872 a zanedlouho zanikl v Sábaře. Přesněji určují den jeho zmizení 24. července 874. Věří, že neumřel, avšak že se uchýlil do ústraní, aby na konci věků přišel jako Bohem vedený mahdi. Po nějakou dobu měl viditelné plnomocníky, od r. 939 jich není a věřící se dovídají o jeho vůli od omilostněných vykladačů zákona, mudžtahedů.

Stoupencům dvanáctého imáma se říká dvanáctníci, imámovci nebo džaaфарovci po šestém imámu Džaaфарovi, jenž

jejich učení upravil a r. 765 zemřel. Nejvíce je jich v Persii, kde vládnoucí rod Safívců (1501—1722) vyhlásil nauku dvanáctníků státním náboženstvím. Neviditelný imám je státní i církevní hlavou, šáh toliko dočasným vykonavatelem jeho vůle a strážcem veřejného pořádku. Vůli imámovu znají jenom zbožní a učení vykladači zákona a projevují ji, když jsou požádáni. Říká se jim mudžtahedové. Přední z nich působí v Kerbele a Nedžefu. Vydávají závazné nálezy, nejsou na šáhu závislí a nepotřebují státního uznání. Dozírají na výchovu učitelů zákona. Bohoslovec, táleb, se stává po dokončení studií mullou, jenž řídí bohoslužbu a káže v malých osadách nebo na předměstích. Bývá přítomen při sňatcích, pohřbech, urovnává dědické spory, píše věřícím úřední listiny a smlouvy a poučuje je o náboženství. Další studium bohoslovné otvírá cestu k úřadu soudcovskému. Kádi rozhoduje o záležitostech vyhrazených náboženskému zákonu.

Islám nezná duchovenstva neboli kněží. Muslimové mají toliko učitele a vykladače zákona, kteří se vzdělávají v náboženských kolejích, medresách. Šíité odcházejí na vyšší studia do Nedžefu nebo Kerbely. Osvojí-li si po několikaleté práci důkladnou znalost muslimského zákona a vynikají-li učeností a zbožným životem, bývají prohlášeni za mudžtahedy. Mudžtaheda, který se po celý život zabývá studiem zákona a vyniká opravdovou zbožností, volí ostatní mudžtahedové za předsedu a za viditelného zástupce imáma, neviditelné hlavy muslimské obce. Má čestný název náib al-imám. Sídlí buď v Nedžefu nebo v Kerbele a Kázimén a odtud řídí mudžtahedy celé šíitské obce. Šáhovi nepodléhá.

Vláda ustanovuje nejvyššího soudce zvaného šejch al-islám jakož i představené předních mešit ve velkých městech. Mudžtahedové a představení spravují náboženské nádace, jež jsou velmi hojné. Hrobu imáma Rizy v Mešhedu náleží tolik pozemků, že má čistých příjmů na 500.000 zlatých franků a dostává 10.000 měr obilí ročně.

Peršané se nesdružovali v bratrstva. Teprv Niamatallah, jenž zemřel r. 1451, založil první řád, jehož velmistr sídlí v Teheranu. Mezi sunnitskými Kurdy a Turky jsou rozšířeni členové řádu nakšbandijje, jehož zakladatel zemřel na začátku patnáctého století v Buchaře. Řádovým členům se říká obecně derviš, chudák, žebrák. Mají dlouhé vlasy a brady, nosí plátěné čepice a dlouhé hole, na nichž visí na řetízcích lehá miska, do níž věřící ukládají dárky. Poslední dobou jich ubývá, poněvadž vláda omezuje žebrotu.

Derviši jako ostatní Peršané rádi konají pouti. Každé město má posvátný náhrobek, u něhož se scházejí lidé z dalekého okolí. Význačné svatyně jsou v Mešhedu, Kumu jakož i hrob Šáha Abdalazima, vnuka Hasana, syna Aliho, pochovaného u Teheranu. Nejdůležitější náboženské svatyně leží při západním pomezí středního Iráku v Nedžefu, Kerbele a Kázimén u Bagdádu. Na poutích se scházejí se souvěrci z Iráku a Indie, rozšiřují obzor a vzájemně si do dávají odvahy proti cizincům. Do Kerbely a Nedžefu chodí v zimě a odvázejí na velbloudech mrtvolu, aby tam byly pochovány.

Náboženské hry

Význačnou vlastností šiitů jsou divadelní hry, jimiž uctívají památku čelných mučedníků, zvláště Husejna. Jeho smrt si připomínají v prvních desíti dnech měsíce muharramu. Připravují na ni kazatelé utrpení, jimiž jsou učitelé zákona po městech a derviši po venkově. Jednotlivé rodiny vyvěsí na svůj dům prapor na znamení, že se v něm koná památka některého mučedníka. Shromáždí se v nádvoří mešity, ověšeném černou látkou, a pozorně naslouchají. Kazatel utrpení vypravuje, jak Husejn nebo jiný světec zahynul. Když jsou posluchači připraveni, vystoupí učitel zákona, přečte některé verše koránu a vykládá je připomínaje, co se událo při smrti mučedníka, kterého oslavují.

V měsíci muharramu se chystají na svátek ašúru, jenž se

světí desátého dne. Kdejaký cech a obyvatelé kdekteré čtvrti vycházejí s prapory a seřaďují se v průvod, jenž se ubírá na slavnostní místo. Mužové, zvláště kteří se chtějí kát za hříchy spáchané v uplynulém roce, jsou bosí, po pás obnaženi a vyvolávají jména „Husejn“ nebo „Hasan, Husejn“. Týrají se rozličným způsobem: sekají se meči do hlavy nebo se bijí pěstmi do prsou a křečovitě krouť tělem. Mají právo žádat, aby byl některý vězeň propuštěn. Po kajícím průvodu se scházejí ve velké místnosti, kde se předvádí smrt toho neb onoho světe.

V Teheranu cvičí muž, zvaný pomocník slzí, nejlepší zpěváky a hudebníky ve sboru, jenž čítá aspoň dvě stě osob. Odpoledne každého z prvních desíti dnů muharramu s nimi koná představení. Každý herec drží v ruce list, na němž má úlohu napsánu. Pomocník slzí je s nimi, řídí je a jednotlivým napovídá. Nádherný oděv, koně, mezky a velbloudy dodává šáh, jenž spolu hostí herce i diváky. Po skončení svátků muharramu se herecký sbor rozdělí na skupiny po pěti nebo desíti, které cestují po jednotlivých městech a v každém pořádají představení.

Náboženství a stát

Peršané jsou proniknuti náboženstvím, i dávají se snadno strhnouti k vášnivým výbuchům, obzvláště proti sunnitům. Od polovice minulého století roste snášelivost. Hlavní zásluha přísluší Džemaladdinu Afganskému. Podle vlastních údajů se narodil ve vesnici Asadabadu u Kabulu z potomků Husejnových. Jiní tvrdí, že pochází z Asadabadu nedaleko Hamadanu. Vynikl silnou povahou, vzděláním, odhodlaností a výmluvností, projevovanou slovem i písmem. Navštívil bezmála všechny muslimské země a pobyl delší dobu v Persii. Snažil se, aby přivedl šíitské mudžtahedy a sunnitské ulemy k přesvědčení, že je třeba, aby se spojili a vzájemně se podporovali, nechtěli-li se dostat do područí evropských velmocí. Zemřel v Cařihradě 9. března 1897.

Seménko jím do srdcí vnímavých mudžtahedů vložené se ujalo a přispělo k probuzení národnímu i náboženskému.

Persie je stát muslimský. Státním náboženstvím je nauka šíitských dvanáctníků. Na dvacet milionů jich bydlí v Indii a v Iráku k nim náleží polovička obyvatelstva. Persie je přitahuje a spojuje, jsou tudíž obě sousední země povinny dbáti všeho, co čelnými mudžtahedy hýbá. Je pravda, sunnité a arabští uahhábovci se na ně dívají jako na rozkolníky, ale přece jen jsou ochotni se s nimi spojití proti nevěřícím cizincům.

Mudžtahedi jsou přesvědčeni, že od r. 1722, kdy byla zničena říše Safiovců, nemá Persie zákonitého vládce. Šáh je toliko správcem imámovým a povinen jemu ustoupiti, jakmile se ukáže. Vrchní mudžtahed, jenž neviditelného imáma zastupuje, hlásá jeho vůli bez ohledu na šáha a jeho vládu. Ústava dbala tohoto názoru a dopřála vykladačům zákona velké účasti v zákonodárství. Tato účast poněkud ochaňuje, národnost zatlačuje náboženství a péče o stát nutí mudžtahedy, aby vynášeli nálezy obecně prospěšné. Bohovládný základ ústavy se přeměňuje v demokratický a vykladači se podrobují zákonům, které před světovou válkou potírali. Vymáhají, aby parlament upravil náboženský šat, aby jejich odznaků nenesili, kdož nemají vzdělání a klamou lid. Ke konci září 1935 vláda nařídila, aby každý učitel zákona předložil doklad, že má právo na náboženské roucho. Pro mudžtahedy je výhodou, že se Peršané dívají na náboženství jako na podklad národního bytí. Bez šíitského vyznání by byli utonuli pod Araby. Odtud plyne značný význam učitelů a vykladačů zákona. Vynikající mudžtahedové se scházejí, když toho třeba, v Mešhedu nebo Kumu a radí se o náboženských záležitostech; vrchní mudžtahed vynáší nález, jemuž se všichni podrobují, vládce nevyjímaje. Sám Reza šáh byl povinen r. 1928 vyhlásiti, že není třeba, aby vykladači zákona nosili předepsaný jednotný kroj a že už

stanou nadále osvobození od vojenské služby. A přece je patrna snaha omeziti působnost mudžtahedů na záležitosti náboženské.

V y z n a v a č i A l i h o

Šiité říkají, že se muslimská obec dělí na 72 stran a straniček, a snad je jich ještě více; všechny vznikly buď v Persii nebo při jejích hranicích. Rozšířily se po celém muslimském světě, kdežto v místě svého původu byly v posledních dvou stoletích bezmála úplně vyhubeny. Toliko vyznavači Aliho, Ali Ilahi, se udrželi. Je mezi nimi skupina ctitelů pravdy, ahle hakk. Jejich učení sestavil Safiaddin, jenž zemřel r. 1334. Jeho základem je víra v postupné vtělování se božstva. Dotud se vtělilo sedmkrát, naposledy v Alim, jenž se ukazuje v podobě slunce. Vysílají k němu modlitby a slunce jim pomáhá. Nepopírají dvanáct imámů, avšak soustřeďují veškeru úctu na jejich původci Alim. Bydlí mezi Kermanšahem a jezerem Urmia nebo, jak se nyní říká, Rezajským. Je prý jich na 20.000.

B a b o v é

Arijští Peršané přijali Muhammada a jeho islám, avšak nechťeli uznat církevní nadvládu arabských chalífů, proto ulpěli na víře v imámy. Každý imám je prorokem, jenž dále rozšiřoval a prohluboval Muhammadovo učení. Základem islámu je přesvědčení, že Bůh zůstává Bohem, člověk člověkem a že není možné, aby se Bůh vtělil. Tato strohá nauka hloubavým Peršanům nevyhovovala. Toužili po spojení s Bohem a dověděvše se od sousedů hindických, že je možné, pátrali po cestě vedoucí k cíli. Ponořili se do božské moudrosti, odloučili se od světa, odívali se prostým vlněným rouchem a získávali si obdiv krajanů, již jim říkali sufové buď podle řeckého slova, značícího moudrost, nebo podle arabského názvu vlny. Sufští básníci rozechvěli srdce Peršanů touhou po novém zjevení.

Styky s křesťany, jichž od konce osmnáctého století přibývalo, ukazovaly potřebu obnovy islámu a věřící lid dychtil po mahdim, Bohem vedeném utěšiteli. Zjevil se pod jménem Bab, Brána vedoucí k Bohu. Jmenoval se Ali Muhammad. Narodil se r. 1820 v Širazu obchodníku s látkami. Učil se v Buširu, poslouchal přednášky v Nedžefu a Kerbele, studoval arabštinu a r. 1844 oznámil, že je Branou do ráje vedoucí. Získal mnoho nadšených stoupenců a na pouti v Mekce vyhlásil sebe sama za projev skrytého imáma, ba za zjevení Boha. Jeho učení se šířilo a zanedlouho se konaly v Širazu modlitby jeho jménem. Vyzval šáha, aby se vzdal vlády, kteráž náleží imámovi, tedy jemu; byl zatčen a uvězněn, avšak směl si dopisovati se stoupenci, jichž přibývalo.

Po smrti Muhammada šáha se stoupenci Babovi postavili na odpor v Mazanderanu a hleděli ho osvoboditi. Byl přiveden do Tavrizu, vykladači zákona odsouzen a s jedním ze svých žáků 8. července 1850 zastřelen. Nepokoje trvaly a vláda hubila stoupence Babovy. Kdož nezahynuli, rozprchli se po Persii a zemích sousedních.

Nauka Babova měla nahraditi Muhammada i korán. V knize Bejan stojí: „Bab je větší než Muhammad a jeho kniha Bejan důležitější než korán.“ Sám o sobě tvrdí: „Já jsem Bůh a není jiného Boha mimo mne, pána věků. Není rozdílu mezi sunnity a šiity. Všichni se dostanou vírou ve mne do ráje.“ Uznával rovnost ženy, schvaloval jednoženství, zakazoval lihové nápoje, tabák, opium i žebrotu a doporučoval výchovu dětí a péči o zvířata. Otřásl mocí vykladačů zákona a pomáhal národnímu probuzení. Učil, že žádné zjevení není konečné, že může býti pozměněno, zdokonaleno tím, koho Bůh pošle.

B a h a o v c i

Nástupcem Babovým byl Jahja, nazvaný Subh-i-Azal, Jitřenka věčného. Utekl s několika věrnými a s nevlastním bratrem Husejnem do Bagdádu a odtud do Edrinu. Sultán

určil r. 1868 Jahjovi k nucenému pobytu Famagustu na Kypru, Husejnovi Akku v Syrii. Vznikly mezi nimi třenice a Husejn se svými opanoval. Narodil se 12. listopadu 1817 v Nuru v Mazanderanu z téhož otce, avšak z nestejné matky jako Jahja. Od svých stoupenců dostal příjmení Bahaallah, Sláva boží. Tvrdil, že je více než Bab, tvůrcem veškerenstva a zároveň správcem božím. Božstvo se podle jeho učení zjevilo v Ježíšovi, Muhammadovi, Zoroastrovi a konečně v nejvyšší plnosti v něm. Bahaallah je poslán k židům, křesťanům, muslimům, zoroastrovcům i brahmanům, aby dovršil, co jejich zakladatelé započali a předpovídali. Užívá význačných znamení a čísel. Posvátná je devatenáctka. Stoupenci Bahaovi mají rok o devatenácti měsících po devatenácti dnech. Styky Bahaovy s evropskou osvětou ho přiměly, že schvaloval vzdělanost, cestování, výchovu a společný jazyk. Ve svých knihách velebí obecný mír a obecnou shodu. Bohovládu zaměnil s ústavní monarchií a místními poradními sbory. Zemřel 28. května 1892.

Hned po smrti Bahaallahově se jeho obec rozštěpila. Větší skupina se přidržela jeho nejstaršího syna Abbasa, narozeného r. 1841, kdežto menší se přidružila k jeho bratru Muhammadu Alimu, jenž se narodil r. 1853. Po smrti Abbassově 27. listopadu 1921 se ujal vedení jeho vnuk Šauki.

Bahaovci hlásají své vyznání nejen slovem, nýbrž i písmem a mají přecetné stoupence v Asii, Evropě a Americe. V Persii prý je jich více než čtvrt milionu. Přesný počet není znám, poněvadž své přesvědčení skrývají a vydávají se na oko za pravověrné šíity. Nauka Bahaova upravuje učení Babovo. Má na mysli skutečný život a mravní názory celého světa bez rozdílu náboženství. Hlásá potřebu upustiti od nepravostí, odstraniti válku, zavésti mezinárodní rozhodčí soudy a sjednotiti veškeré lidstvo. Vštěpuje uvědomení, že člověk zůstává člověkem bez ohledu na barvu, národnost, náboženství.

ZOROASTROVCI

V šestém století před Kr. žil v Persii mudrc Zarathuštra, Zlatá hvězda, jenž dal svým krajanům náboženství Ahuramazdovo neboli mazdejské. Vynáší čistotu, světlo a pravdu: „Budte čisti ve svých myšlenkách, budte čisti ve svých skutcích!“ Svět se skládá z dobrého a ze zlého. Ahuramazda je původcem dobrého, Angromajniuš neboli Ahriman původcem zlého, nečistoty. Dlouho zápasili, avšak Ahuramazda zvítězil a zachránil svobodu vůle, nesmrtelnost duše, odměnu a trest. Trest není věčný, neboť všichni odsouzcenci i Ahriman budou někdy litovati svých činů, dojdou odpuštění a budou se s Ahuramazdou radovati u věčné blaženosti.

Po Kyrovi se Peršané seznámili s osvětou řeckou a s náboženstvím židovským. Dospěli k přesvědčení, že Ahuramazda i Ahriman jsou stejného původu a doplnili své vyznání novými naukami a obřady. Náboženská kniha Avesta odsuzuje umrtvování a žebrotu: „Kdo nejí, nedodává ani duchu, ani tělu síly k čistotě a k práci.“ Doporučuje práci, zvláště zemědělskou, jakož i stav manželský.

Muslimští Arabové ponechali zoroastrovcům náboženskou svobodu dvě stě let. Potom je pronásledovali a hubili. Dnes jich v Persii není ani 20.000. Říkají si zartoštové, kdežto šíité jim přezdívali kebrů, kefrů, kacírů. Bydlí skoro vesměs v Jezdu, Kermanu a Teheranu. V chrámech udržují posvátný oheň a zpívají staré hymny. Od konce devatenáctého století si jich všímala britská vláda. Jim k vůli zřídila konsuláty v Jezdu a Kermanu. V Teheranu se jich ujímal britský vyslanec. Skoro všechny přijal pod svou ochranu, budoval pro ně školy a pomáhal jim v obchodních stycích. Ústava jim poskytla úplné náboženské svobody a zastoupení v parlamentě. Živí se orbou a obchodem s hedvábnými látkami a mají čilé styky se souvěrci v Indii. Indiští zoroastrovci pro ně založili lyceum Džamšid-Džam jakož i obchodní a řemeslnické školy a dopřávají jim účasti

na svých velkých podnicích. Ke konci dubna 1936 vyslala vláda do Indie vysokého úředníka, aby seskupil tamní zoroastrovské podnikatele v iransko-indickou společnost se střediskem v Bombaji, jež má podporovati perský dovoz a vývoz.

KŘESŤANÉ

Domorodí křesťané jsou Armeni a nestoriáni.

Armeni, počtem kolem 30.000, jsou bezmála vesměs usazeni v Tavrizu a okolí. Větší osadu mají v Nové Džulfě u Isfahanu, kam je přestěhoval šáh Abbas Velký. Nikdo si jich hrubě neváží, poněvadž se zabývají drobným peněžním obchodem. Dělí se na rozkolné neboli gregoriánské a sjednocené. Rozkolní podléhají katolikovi, jenž sídlí v Ečmijazinu v ruské Armenii. Po zákonu z 8. července 1930 smí jmenovati biskupy pro dvě armenské diecése jenom se souhlasem perské vlády. Biskupové sídlí v Tavrizu a Isfahanu. Armenů sjednocených s Římem je na 1.000. Nejvíce jich bydlí v Džulfě u Isfahanu, kde mají biskupa.

Nestoriáni jsou příslušníci dávné syrské církve Orientu. Jméno Nestoriovo na nich utkvělo, poněvadž se za jeho doby odštěpili od obecné církve. Nejsou kacíři, nýbrž rozkolníci. Kdož se spojili s Římem, slují Chaldejci. Při bohoslužbách užívají staré syrštiny, kdežto v životě soukromém a veřejném mluví persky. Bydlí v okolí jezera Rezajského. Všech jich je asi 13.000. Rozkolní poslouchají patriarchy Mar Šimuna XXI., jenž dlel až do léta 1933 v Bagdádu. Chaldejci uznávají za hlavu patriarchu babylonského, sídlícího v Mósulu. Francouzští lazaristé spravují jejich seminář v Rezaji.

Katolíků obřadu latinského je na 300. Mají biskupa v Rezaji. Na ně jakož i na sjednocené dozírá apoštolský delegát, jímž je od jara 1932 Ital. Až do té doby zastupoval katolickou církev hodnostář francouzský, vesměs z řádu lazaristů. Lazaristé mají středisko v Tavrizu, domy v Rezaji

(založen 1841), Teheranu (zal. 1862), Džulfě (zal. 1903).

Anglikánská církev má v Isfahanu biskupa, jenž spravuje četné dobročinné ústavy a školy, z nichž vyniká Stuart Memorial College v jeho sídle.

ŽIDÉ

Kyros (559—529) dopřál židům náboženské i národní svobody, proto se četní usadili po perských městech. Dotud se jich udrželo na 25.000. Od sousedů se nedělí leda vyznáním a bohoslužebným jazykem. Náboženské středisko mají v Hamadanu, staré Ekbataně, kam putují k hrobu Esterinu a Mardochojovu. Pečují o ně souvěrci evropští, zvláště pařížská Alliance Israélite Universelle. V parlamentu bývají zastoupeni. Živí se řemesly, drobným obchodem a lékařstvím.

OBŽIVA

Sama příroda nutí značnou část obyvatelů k životu kočovnému. Deště jsou slabé a nepravidelné, člověk nenajde na témže místě obživy na celý rok, nemůže se usaditi, nýbrž je povinen putovati do krajů, ve kterých spoře napršelo a kde je dostatek pastvy pro stáda a vody pro ně i pro něho.

KOČOVNÍCI

Obyvatelé se dělí na usedlíky a kočovníky. Osady usedlíků jsou skoro vesměs v severních, západních a jihozápadních pohraničních horách v dolinách nebo na rovnějších svazích. Vesnice jsou rozsáhlé, města opevněná, aby se uchránila od nájezdníků.

Kočovníky jsou kmenové turečtí, arabští, Kurdi, Bachtiarové a Lurové. Za zimy pobývají v dolinách. V polovici března putují do hor a za léta vystupují na nejvyšší hřbety. Na podzim se vracejí. Někteří orají a obsévají na podzim pšenici a ječmenem pozemky na úrodných stráních a žnou je za následujícího léta. V zimě sejí pšenici a ječmen v tep-

lých nížinách a žnou je ke konci jara. Jsou tudíž na nejlepší cestě, aby se z kočovníků stali usedlíky.

Za pochodu ženy předou vlnu, sbírají byliny, o kterých vědí, že se z nich dá vyrobiti barva, barví jí přízi, z níž tkají a pletou koberce. Živí se mlékem a masem ovcí a koz a za peníze stržené odprodejem zvířat kupují čaj a cukr, jež mají velice rádi. Putuje s nimi kovář, tesař, někdy i zbrojář. Do měst dohánějí zvířata na maso jakož i mezky, koně, velbloudy a dovážejí máslo, vlnu, kůži, gumu, duběnky i duhovou kůru do koželužen.

Kočovníci jsou odvážní, nenároční, vytrvalí, nezávislí. Milují svobodu a bývají se svými stády na obtíž usedlíkům, zvláště vesničanům. V některých krajích s nimi splývají, poněvadž mnohé rodiny zůstávají trvale u obdělanych polí a bydlí v domcích. Tělesně vynikají nad usedlíky, duševně jsou hbitější, chápavější a odvážnější než měšťané nebo venkované. Mají velký význam v perských dějinách. Kočovní Kizilbašové založili r. 1502 národní království Safiovců. Šahsavanové mu dodali síly a rozšířili je. Z tureckých Kadžarů vyšel vládnoucí rod, jenž byl teprv r. 1925 vypuzen. Až do začátku devatenáctého století sloužili toliko kočovníci ve vojsku a jim byla svěřena ochrana hranic. Mnozí umějí čísti a všichni mají rádi dějiny a básnictví. Poslední dobou jich ubývá; usazují se. Zrychlená doprava, automobily a letadla zesilují vládní moc, kočovníci pozbývají zbraní a nahrazují zvůli poslušností a pořádkem.

MAJETNÍCI PŮDY

Podle islámu je všechna půda obce věřících, zastoupené šáhem. Kdo vzkřísí mrtvou, stává se jejím majetníkem. Šáhové nepečovali o majetek šiitské obce. Potřebující peněz doprávali půdy leníkům. V druhé polovici devatenáctého století ji skupovali od šáhů i od leníků měšťané a měšťtí vykladači. Slovo chán značící leníka bylo nahrazováno molkdarem, majetníkem pozemků. Molkdarové nabývali značné

moci, jež rostla. Malí a střední rolníci mizeli, poněvadž nemohli platiti velkých výdajů. Molkdar si úplatky vymohl nejmenší daň a byli zvláště mocný, neplatil nic a daň nesli drobní rolníci. Klesající pod její tíží raději prodávali svůj majetek molkdarům a stávali se jejich nájemci. Odváděli 33% úrody, když obdělávali půdu z vlastních prostředků. Dostali-li od molkdara semeno, náradí a tažný dobytek, zbylo pro ně na výživu jen 15% úrody. Ztratili svobodu pohybu, poněvadž se bez souhlasu molkdarova nesměli stěhovat. Na každý pohyb dohlížel muchaber, hospodářský správce, bydlící ve vesnici.

Ještě hůře se měl rolník po r. 1880, kdy se zvyšoval výnos bavlny, vlny, rýže, hedvábí a rozličného ovoce. Velcí obchodníci přepláceli půdu, aby si zabezpečili zboží pro vývoz. Jindy se dával utištěný rolník do ochrany některého mudžtaheda, vykladače zákona, avšak ke konci devatenáctého století i mudžtahedové a náboženské nadace zatoužili po půdě a hleděli z ní co nejvíce vyzískat. Ožebračení zemědělci se r. 1905 vzchopili, v mnohých krajích muchabery vyhnali a založili si rolnické spolky, jež vybíraly daně a odváděly je státu. Požadovaly toliko desetinu úrody nedbající majetníků půdy. Sedláci se davem přidávali k nespokojeným měšťanům a rovněž se dožadovali ústavy domnívající se, že jim přinese spásu a vrátí pozemkový majetek. Zmýlili se.

Nejen výběrčí daně a molkdarové, nýbrž i vojáci sužovali zemědělce. Persie neměla řadového vojska. Vojenskou službu konali kmenové kočovní. O jejich přízeň se ucházely všechny politické strany a mlčky přihlížely, jak kočovníci venkovské usedlíky vydírají. Utíkali ze svých domků a se zbytkem svého majetku hledali útulek v hrazených městech. Teprv nynější vládce jim zabezpečil jmění a život.

Po zákonu z r. 1843 náleží pozemky státu, obcím, náboženským nadacím, malým rolníkům a statkářům. Náboženské přesvědčení, že je veškerá půda majetkem státu, věřících, je pramenem desátku. Každý, kdo ji drží, odvádí de-

sátek, a to nejen z částky obdělávané, nýbrž i z oné, které užívá za pastviny.

Majetkem obecním jsou hřbitovy, cesty, prameny a menší plochy mezi domy, na nichž rejdí dobytek. Náboženské nadace jsou velice hojné. Každá větší svatyně jich má mnoho, zvláště posvátná města Kerbela a Mešhed. Daň se z nich neplatí a ústav, jemuž náležejí, dostává desetinu výnosu nebo trochu méně. Ostatek se rozdělí mezi dárce nebo jeho dědice a venkovany, kteří nadační pole obdělávají, nebo měšťany, kteří v nadačních domech bydlí. Dárce se může vzdáti podílu na výnosu nadace úplně nebo částečně. Ústřední správa je v Teheranu.

Rolníci mají soukromých pozemků velmi málo. Kdo si vystaví dům na vlastní půdě a za své peníze, neplatí z něho daň. Kdo jej vybudoval svým nákladem, ale na cizím pozemku, odvádí daň právě jako kdo bydlí v domě statkářově. Rolníci, obdělávající půdu některého statkáře, odvádějí mu určitý poplatek, jenž nemá býti zvýšen, když vlastní péčí půdu zvelebili. Pravidelným poplatkem je desetina úrody, avšak statkář požaduje polovičku nebo dvě třetiny podle toho, jak s rolníkem ujedná nebo čeho mu poskytne. Připraví-li statkář půdu pro rýži a dodá zemědělcí potřebný dobytek a semeno, vezme si 80—85% úrody.

Voda řek je majetkem státu, jenž ji pronajímá statkářům, kteří ji prodávají jednotlivým rolníkům. Ze zavlažené půdy dostává statkář nejméně dvě pětiny úrody. Pěstuje-li rolník zeleninu a ovoce, odvádí 20%.

Velké potíže působí pozemky korunní, kterých se zmocnili rozliční milcové a neplatili daní nebo jen nepatrné. Po převratu r. 1921 se vláda pokusila o pozemkovou reformu. Od té doby se v ní pokračuje, ale jen zvolna. V některých provinciích je orné půdy velice málo. Přemnoží se o ni drali a na koho se nedostalo, byli nespokojeni. V jiných provinciích je polí nadbytek, obyvatelstva však nedostatek. Je třeba přiváděti rolníky odjinud a pomáhati jim, aby si vy-

stavěli domy a koupili potřebné nářadí. Rozsáhlé jsou korunní statky při hranicích. Šáhové dopřáli dočasně úrody celých krajů jednotlivcům s povinností, že budou stříci hranic. Tito leníci si ponenáhlu přivlastnili všechny osady a města v jejich krajích ležící. Chán z Maku drží více než tři tisíce osad, na nichž vymáhá poplatky v penězích a v plodinách. Náboženské nadace vlastní rovněž rozsáhlé kraje a vláda je nemůže zabrat, aby nepopudila učitelů a vykladačů zákona a přčetných jejich stoupenců. Uznává potřebu středního rolnického stavu, avšak očekává od budoucnosti, co přítomnost odpírá. Dobrý začátek učinila r. 1927 zákonem o povinném zapsání do knih každého soukromého majetku. Veřejné mínění sleduje velikost jednotlivých statků a ponenáhlu projevuje souhlas, aby byly aspoň zčásti zabrány a mezi rolníky rozděleny.

Po Persii lze všude spatřiti rozvaliny měst, hradů, vesnic. Mnozí říkají, že se podnebí změnilo, jindy že měl člověk snazší život než dnes. Není to pravda. Dějiny učí, že bylo podnebí vždy stejné. Jedině úpadek řádné vlády a správy zaviiňuje úbytek usedlíků, rozvrat měst i osvěty. Zajistí-li vláda majetek a život, rostou osady i města.

PŮDA A ZÁVLAHA

Úrodné půdy je pramálo. Sotva dvacetina plochy se dá obdělati. Úrodnou naplaveninu má Iran toliko při jihozápadních hranicích u dolního toku Karunu, své největší řeky. Je to částka naplaveniny irácké a celá by se dala proměnit v jediný háj datlových palem. U Kaspického moře je rovněž úrodná půda. Leží 26 m pod hladinou moře Středozemního. Kraje s ním na jihu sousedící mají podnebí horké, deště sporé, vláhu a rosu hojnou, zvláště v Gilanu, Mazanderanu a západní části Asterabadu. Podnebí je nezdravé, malarie a hlavnička jsou tam doma, a přece je v bažinách a lesích plno vesnic a dvorců. Jejich obyvatelé pěstují nejlepší rýži, pomeranče, citrony a rozličné druhy melounů.

Jinde se dají obdělati toliko úpatí hor, kde sněhová voda zabezpečuje úrodu.

Obyvatelé jsou přesvědčeni, že je jejich povinností zúrodnovati půdu. Jejich předkům to hlásalo dřevní iranské náboženství a sami zdědili lásku, ba úctu k rodné zemi. Poskytuje jim obživy, avšak toliko je-li náležitě zavlažena. Jenom v severozápadním koutě se daří obilí bez umělého zavodňování. Spokojí se dešti, jež bývají vydatné. Všude jinde závisí žně na vodě a rolník pracuje pro toho, kdo mu ji dodá. Zachycují prameny a vedou je pod zemí průkopy s otvory asi po sto metrech. Potrubí není, proto se mnoho vody ztrácí. Bez vody roste jedině moruše, aspoň po několik let. Stavba podzemního vodovodu je nákladná, udržování rovněž. Drobní sedláci nejsou s to, aby za své peníze zajistili závlahu podzemním kanálem, mnoho a mnoho kilometrů dlouhým. Boháč dá takovou práci vykonat, přisvojí si zavlaženou půdu a sedláci ji obdělávají jako nájemci. Velmi málo je statkářů, kteří zlepšují půdu a zvětšují výnos. Sedláci to nečiní vědouce, že by jim bylo nájemné zvýšeno, ačkoliv je to zákonem zakázáno.

Málo je řek přehrazených, třebas roste počet návrhů. Není peněz a vláda odkládá přehrady, až bude hotova se stavbou železnice. Nabádá k čerpání vody větrnými mlýny, avšak i ty vyžadují peněz a sedláci jich nemají.

ZEMĚDĚLSTVÍ

Dotud užívají dřevěného pluhu a úzkostlivě šetří vody, aby nahradila dešť i hnůj. Hnoje mají málo, neboť slamou a výkaly topí, zvláště v krajinách, kde není dřeva. Hlubokou orbu neschvalují. Tvrdí, že půda rychleji vysychá, prst se rozpadá a stálý vítr ji odnáší. Pískové vánice ničí zavodňování. Zanášejí otevřené nádržky na dešťovou vodu a nutí rolníka, aby je ročně čistil. Obava před pískovými závějemí je důvodem, proč vedou vodu pod zemí a vyhýbají se svodnicím.

Všude pěstují pšenici, ječmen, proso, kukuřici. V jižních provinciích orají a sejí, jakmile první dešť svlaží vyprahlou půdu, což bývá buď první týden v listopadu nebo začátkem ledna. Ječmen se sklízí v polovici dubna, pšenice na počátku května, o dva až půl třetího měsíce dříve než na planině. V severních a středních krajích mají rádi jarku.

Žně jsou zabezpečeny, přišli vydatně od 15. února do 1. dubna, zvláště okolo 21. března. Sedláci jásají vědouce, že sklídí dvacetkrát tolik, co vyseli. Není-li dešťů v únoru a březnu, nedostanou ani setbu. Oves je neznámý a žito lze málokde spatřiti.

Rýže se daří do výše 1250 m. Vyžaduje stálé a pravidelné závlahy. Nejlepší je na pobřeží kaspickém a v Širazu. Po tabáku, zvláště na cigarety, je čilá poptávka na světových trzích. Proslulý je s kaspického pobřeží. U Širazu vysévají tumbak, jenž se kouří z vodních dýmek po celém Orientě. Mák chová mnoho opia, proto se ho vyváží ze všech plodin nejvíce, hlavně do Evropy, kde z něho vyrábějí rozličné léky. Mák na opium by vláda ráda nahradila bavlníkem, čajovníkem a konopím. Bavlnu skupovalo do nedávna skoro vesměs Rusko. Poslední dobou z ní hotoví tkaniny doma. Zemědělská banka zavádí egyptské druhy s dlouhým vláknem, jež přinášejí znamenitý užitek, zvláště v Chuzistanu. Rovněž čajovník zlepšuje v Mazanderanu a přijala do služby čínské odborníky, aby dozírali na pěstování a sušení nejlepších druhů. Čajovníkem bylo obseto r. 1934 bezmála 1500 ha. Nových 10.000 ha má přibýti, aby byla uhrazena domácí potřeba.

Čaj pijí silně slazený. Cukr dováželi. Teprv nynější vláda podporuje pěstování řepy a staví cukrovary. Československý odborník zkoumal r. 1930 rozličné kraje a určil, které jsou vhodné pro cukrovku.

Někdy se urodí obilí více, než se spotřebuje. Pokud nebyla doprava zabezpečena, přebytek hynul, scházelo odbytiště, třebas vzdálenější provincie trpěly hladem. Takový

hlad přiměl perskou vládu r. 1918, že zavedla v některých částech obilní monopol. Přijímala obilí místo daně v penězích a od r. 1925 buduje skladiště a usnadňuje dopravu, aby provincie, ve kterých není úroda zajištěna, měly zásobu.

Kde je postaráno o pravidelnou závlahu, daří se rozličné druhy pomerančů, citronů, meruněk, třešní, švestek a zvláště broskví. Vždyť je broskev v Persii doma. Perská granátová jablka jsou pochoutkou. Olivu pěstují málo. Jablka a hrušky se nevyrovnají našim. Jsou sladké, sypké a schází jim lahodná chuť. Réva vinná roste na divoko. Jedí čerstvé hrozny nebo z nich vyvařují med, z něhož upravují chutné cukrovinky. Vínovyrábějí zoroastrovci a Armeni. Nejlepší je širazské; jemně voní a chutná nahořkle, příjemně. Melouny jsou proslulé.

Mnoho sušeného ovoce se vyváží. Poslední dobou podléhá soutěži kalifornské, poněvadž tamní vývozci věnují větší péči sušení i úpravě. Vláda naléhá, aby se perští pěstitelé řídili jejich příkladem.

Z hovězího dobytka chovají u Kaspického moře zebu a bůvola; jinde ovce, kozy, velbloudy a koně. Hovězímu dobytku se na planině nedaří. Ovce, bezmála všechny s tučným ocasem, poskytují masa a mléka. Ve Farsu zavádějí karakulské. Koza se blíží kašmírské. Pod dlouhou srstí jí roste jemná, jakoby hedvábná, kratší. Velbloudi bývají za zimy pokryti hustou, dlouhou srstí, že se podobají dvouhrbým baktrijským. Koně jsou proslulí, zvláště u kočovníků kašgajských u Širazu. K tomu používají mezků, oslů, velbloudů, někdy i koní. Je jich dostatek, snadno se obživí, proto jim dávají přednost před stroji, které je třeba dovážeti z ciziny; opravy jsou drahé a pohonné látky rovněž. Již dnes si stěžují, že zaváděním strojů roste počet nezaměstnaných a zaniká domácí průmysl.

Požívají poměrně málo masa. Mají raději ovoce, obilí a zeleninu. Masem zásobují města skoro vesměs kočovníci.

Z bohatství rybího netěží. Bohaté zásoby ryb Kaspického moře má do r. 1952 vyhrazeno Rusko, jež dává Persii určitou

částku z výdělku na kaviáru. V Perském zálivu a Indickém oceánu chytají ryby toliko pro výživu. Jedí je nejen lidé, nýbrž i zvířata, koně, osli, velbloudi.

Zákonem z r. 1927 byly veškeré lesy vyhlášeny za státní majetek. Vláda povolala cizí odborníky, aby o ně pečovali. Výlohy hradí vývozem dubového a mahagonového dřeva s jižního pobřeží Kaspického moře.

Nynější vládce věnuje značnou péči veškerému zemědělství. Po jeho přání byl zřízen výzkumný ústav v Keredži, spravovaný evropskými odborníky. Spolu vyučují na tamní vyšší zemědělské škole. Zemědělská banka má odbočky po všech větších městech; má za povinnost podporovati zemědělský pokrok, zvláště domácí výrobu látek bavlněných a vlněných. Dotud se uchovala v okolí Kazvinu a Isfahanu. Jinde byla vytlačena levnými látkami evropskými, avšak šíří se opět. Vesničané nosí, co si sami zhotovili.

ŽIVOT NA VENKOVĚ

Oděv je jednoduchý. Venkovan má rád tmavě modré nebo bílé bavlněné látky. Do nedávna měl plstěnou čepici bez štítku, kulatou, šířící se do výšky. Nejlepší byla z černých kůžek. Úzké, dlouhé kalhoty, volný krátký kabát. Na návštěvy brával dlouhý svrchník. Bachtiarové nosili čepice bílé plstěné, Turci a Turkmeni z ovčích kožíšin zhotovené. Na rozkaz nynějšího šáha byla po celé Persii zavedena vysoká čepice se štítkem, jež v létě 1935 ustoupila klobouku.

Ženy nevyjdou bez černého nebo tmavě modrého pláště a širokých kalhot téže barvy. Obličej zahaluje hustý, bílý závoj. V městech a od ledna 1936 i po venkově se přizpůsobují šatům evropským a nenosí závoje.

Venkované se živí nekysaným pšeničným chlebem, sýrem, skopovým masem, vejci, drůbeží. V horských krajích mají chléb ječmenný, prosný nebo žaludový. Sebrané žaludy rozhodí tence na plochou skálu a mačkají je velkým kamenem. Rozmačkané pohřívají do tekoucí vody na několik dní, roz-

klepají na tenké koláčky a suší. Suchý chléb žaludový se dlouho udrží a v některých zemích se jím živí po léta, zapíjejíce mlékem a přikusujíce sýr. V městech pekou chléb z mouky pšeničné, smíšené s ječmennou. Cukru a čaje spotřebují velmi mnoho. Lidí skutečně chudobných je málo. Pečuje o ně příbuzenstvo jakož i náboženské nadace.

Mužové se žení kolem dvacátého pátého roku. Devatenáct z dvacíti jich má toliko jedinou ženu, aby uspořili peněz a hádek, neboť jsou povinni za ženu vyplatiti věno a každé poskytnouti vlastní domácnosti. Žena spravuje svůj majetek. Doma nosí bluzu nebo kazajku, kratinké sukničky, někdy dlouhé punčochy a na hlavě šátek, aby si zahalila obličej, kdyby někdo vstoupil. Velikou péči věnuje dítěti, jež kojí dvě i tři léta. Mnoho jich umírá nedostatkem zdravé pitné vody. Ovdoví-li muž, nerad se žení po druhé; toliko jeden z desíti to učiní.

MĚSTA

Na planině jsou města a osady rozsázeny u vody na úpatí pahorků; města mnohdy na tři sta kilometrů od sebe. V padesáti bydlí více než 10.000 lidí; v Teheranu 210.000, v Tavarizu 150.000, Isfahanu 80.000, Hamadanu 70.000, Mešhedu 65.000, Pahlevi-Enzeli 65.000, Kermanšahu 60.000, Reštu 50.000, Kašanu 45.000, Širazu 30.000, Kumu 30.000.

Kanálem skoro 50 km dlouhým teče zdravá pitná voda z Keredže do Teheranu a zavlažuje tamní zahrady. V nových částech jsou ulice široké, některé asfaltované. Jezdí po nich tramvaje, omnibusy, jsou elektricky osvětleny, osázeny stromy a zdobeny zahradami, dobře udržovanými. Spojení telefonní je zajištěno. Nové domy třeba stavěti z kamene a cihel po způsobu evropském.

Odlehlé ulice jsou úzké. Je v nich místa pro nákladní zvíře, avšak nikoliv pro povoz. Domky z vepřovic jsou bez oken do ulice. Vedou do nich vrata nebo dveře z těžkých prken. Návštěvník vstoupí do úzké, tmavé, klikaté chodby,

jež ústí na čtyřhranný dvůr, proměněný v zahradu. Uprostřed vodotrysk, okolo pomeranče, citroníky, růže, květiny. Okna celého domu do ní shlížejí. Jednu stranu zaujímá ná-
vštěvní síň, vysoká, vzdušná, vyložená koberci, na nichž stojí vykládané židle a stolečky. Bohatší rodiny mají ještě druhý dvůr, vyhrazený ženám a dětem. Pod domem bývá prostranný, hluboký sklep, dobře větraný a osvětlený. Poskytuje útulku za letního horka.

Nádherné mešity jsou odděleny od ulic nahnědlými zíd-
kami z vepřovic. Ozdobnými vraty vkročí věřící do nádvoří a jako by se octl v ráji. Zhlíží se v modrém rybníku, voda šplouchá, stromy nabízejí stín a výstavná mešita s pozlacenou kopulí září v jasném modrém vzduchu a odvádí ho do výšin nadzemských.

ROZDĚLENÍ A SPRÁVA ŘÍŠE

Říše byla r. 1907 rozdělena na čtyři provincie prvního a dvanáct provincií druhého řádu. Každá se dělí na kraje, kraje na okresy nebo samosprávná města a okresy na skupiny obcí. V čele provincie prvního řádu stojí generální guvernér, v čele provincie druhého řádu guvernér jmenovaný šáhem. Vybírá své oddané stoupence a stále na ně dozírá, což usnadňuje automobilová a letecká doprava. Guvernérovi svěruje velikou moc, může proto mnoho vykonati pro dobré provincie. Ministr vnitra ustanovuje všechny vyšší úředníky ústřední i provinciální, kdežto nižší, městské nebo obecní, jmenuje guvernér. Úředníkem se nesmí státi, kdo se nepodrobil s úspěchem zvláštní zkoušce. Má jich býti, kolik je nezbytně třeba, a všem jsou zaručena stejná práva, dostávají stejný plat a mají stejné povinnosti. Rozkazy guvernérovy provádějí přednostové jednotlivých odborů. Sestavují s jeho souhlasem rozpočet, jež předkládají provinciální radě ke schválení. Rada zkoumá též místní rozpočty a navrhuje nové daně nebo půjčky.

Základem správy je ves, jež má starostu. Jsou-li vesničané majetníky pozemků, volí si ho. Jsou-li pozemky statkářovy, navrhne starostu a obyvatelé ho schválí. Nemohou-li se dohodnouti, vyhledá starostu okresní úřad. Starostovi pomáhá několik občanů; rovnají menší pře a pečují o zavodňování. Starosta vybírá daně, hradí z nich výlohy a ostatek odvádí výběřčímu nebo statkáři. Ústava dopřává rolníku práva opustiti pozemky, vystěhovati se nebo s druhými založiti novou osadu. Statkář, jehož sedlák půdu opustil, nemá práva něco namítati.

Ústava poškodila ves, tuto základní jednotku správní, neboť jí vzala bezmála veškerou moc a svěřila ji státnímu úředníku, který nemá ani znalostí, ani dostatečného platu, neví kudy kam a mnohdy více škodí než prospívá.

Skupina vesnic má okresní radu, jejíhož předsedu jmenují buď statkáři nebo vláda. Před ústavou býval členem krajské rady a přisedícím krajských soudů a podával o svém okrese zprávy vládě ústřední. I tento vliv byl hodně omezen. Okresní rady posílají zástupce do krajské buď svobodnou volbou nebo na doporučení statkářů a okresních úřadů. Zástupcové krajských rad zasedají v radě provinciální, jež pomáhá guvernérovi. Význačné místo v zemské správě má městská rada, neboť města jsou kostrou, kolem níž se seskupuje celá státní správa. Provincie jsou na nich vybudovány. Kraje sousedící s městem se považují za jeho částku. Měšťan má právo voliti okresní radu, jež dozírá na tržiště a pozemky.

Všichni, kdož v městě bydlí a obchodem nebo řemeslem se živí, se seskupují v samosprávné cechy. Jejich předsedové určují mzdy a ceny. Tato samosprávná zařízení působí ústřední vládě velké potíže, poněvadž hájí místních zájmů, nestarajíce se ani o provincii ani o stát. I menší města mají samosprávu a s nimi cítí a k nim se přidávají okolní venkované, neboť jsou s nimi spojeni obchodem a řemeslem. Obchodníci a řemeslníci neodvádějí daní sami, nýbrž je od nich vybírá jejich cech. V Teheranu je 84 cechů a z nich neplatila

daně ani třetina. Mezi osvobozenými byli i bohatí bankéři. Poslední dobou hledí vláda zlomiti moc cechů a přiměti každého, aby daň rádne odváděl. Začátkem r. 1935 dala každému městu užší městskou radu se značnou mocí výkonou. V Teheranu má 12 členů, vybraných ministerskou radou ze 60 zvolených cechy a vynikajícími občany. Užší rada je jí odpovědna za městskou správu.

BERNÍ SPRÁVA

Města byla středisky berních provincií. Každá se skládala z berních krajů, kraje z berních okresů, jež se štěpily v berní osady. V čele provincie stál hlavní berní. Jeho zástupcové spravovali kraje a okresy, kdežto v obcích vybíral daně starosta. Každá berní provincie byla povinna odevzdati určitou sumu ústřední vládě, jež se nestarala, kdo a jak daně vybírá nebo neměla-li by býti suma zvýšena či snížena. Nebylo berních knih. Úřad ústředních výběrčí trval v některých rodinách dědičně. Ústřední berní si sami sestavili příručky podle počtu krajů, na které dozírali. Podobně každý krajský a okresní berní jakož i výběrčí po osadách měli berní knížky, jež považovali za soukromý majetek. Aby jich ústřední vláda nemohla použítí, psali je ve zkratkách, ve kterých se mimo ně nikdo nevyznal. Měli nepatrné služné a přece bohatli. Protivili se každé úpravě daní a každému novému způsobu vybírání. Venkované nevěděli, kolik platiti. V sedmdesátých letech minulého století dostaly jednotlivé obce psané výkazy, ale ty se poškodily nebo ztratily, obce pozbyly zákonité opory a nemohly se opřítí výběrčímu. Za trvalejšího pokoje a pořádku bylo před světovou válkou založeno hojně nových osad. Ve starých seznamech scházely, a přece platily daně. Ústřední vláda nedostala ani penízku. Zůstaly bernímu.

Základem daně byl desátek, jenž se odváděl v obilí a výrobcích. K desátku se přirážela mimo vojenskou daň i daň z dobytka a určité procento náhrady za výlohy spojené s vy-

bíráním. Každý výběrčí měl právo na vojenský doprovod. Vojáky mu dával buď guvernér nebo zemský velitel četníků. Za to dostávali náhradu a obyvatelé byli povinni živiti nejen výběrčí, nýbrž i stráž. Místo desátku odváděli 35—50% v penězích, v obilí a výrobcích ještě více. Vybrané obilí se ihned prodávalo, poněvadž nebylo státních skladišť. Berní úředníci je lacino skupovali, svěřovali svým příbuzným a teprv od nich je vláda přebírala po částkách za drahé peníze pro vojsko, hlavní město nebo pro kraje stížené neúrodou. Mnohdy mívali výdělek i desateronásobný.

Povinností guvernérů bylo, aby dbali o zásobování velkých měst. Měli stavěti vhodné sýpky a plniti je obilím, avšak stará a zdravá ustanovení nebyla zachovávána. Sýpek nebylo nebo do nich teklo a obilí se kazilo. Pečovali o ně za slušnou odměnu představení některých cechů, zvláště pekařů, omezili dovoz, zvyšovali ceny a prodávali se značným ziskem. Podobně tomu bylo s dodávkou masa, rýže a jiných potravin.

Těžké břímě daňové zatěžovali vládcové perští ještě dary. Osobili si právo darovati některému milci, třebas cizinci, daně z jednotlivých měst nebo krajů. Obdarovaný se snažil, aby vytěžil co nejvíce, při čemž ovšem nechtěl, ba ani nemohl ztenčiti výdělku všech těch, kdož z vybírání obecních daní dotud žili a tyli. Daně byly zvyšovány, násilím vymáhány a venkované úpěli bídou.

Mimo pozemkovou daň se vybíraly dávky z dobytka, z průmyslu, z nájmu státních pozemků, cel a rozličných výsad. Nájemci státních pozemků měli odváděti pětinu čistého výtěžku. Cla byla v jednotlivých krajích rovněž pronajímána, až r. 1898 bylo vybírání cel sjednoceno a svěřeno odborníkům belgickým. Dávkami z výsad byly povinny společnosti, které dostaly právo na kutání nerostů, dobývání petroleje, zřízení telegrafních linek a podobné.

Státní rozpočet se živil též z příjmů nepravidelných, jež zahrnovaly zabírání potřebného majetku, pokuty a dary.

Schodek se uhrazoval půjčkami ve Velké Británii a v Rusku. Zárukou byla cla na severu a na jihu.

Ústřední berní jednotlivých provincií si pronajímali všechny daně za částku přesně stanovenou. Sami svěřovali vybírání v jednotlivých krajích jiným, aniž dozírali, zda neutiskují obyvatelů. Z příjmů bylo třeba uhraditi výlohy na vojsko, dvůr, výslužné jakož i na správu státního dluhu.

Ústavní vláda hleděla vybudovati státní rozpočet na pevných základech. Vydání rostla, i zvyšovaly se daně, zvláště pozemková. Hlavními zdroji jsou nájemné ze státního majetku, monopoly z opia, tabáku, cukru jakož i cla a poplatky z výsad.

Po nastolení nynějšího šáha se daně znova upravovaly. Nepravidelné příjmy byly úplně zrušeny a majetek pozemkový zjištěn a v knihách zaznamenán, aby byl zákonitý podklad pro výměr daně důchodové, jež od r. 1935 nahrazuje daň pozemkovou a dobytčí. Ze státních dluhů se řádně platily nejen úroky, nýbrž se odváděly i splátky. Finanční hospodářství ozdravělo.

ÚŘEDNICTVO

Největší brzdou pokroku byl nedostatek poctivých úředníků. Nejvyšší úřady se skoro napořád kupovaly. Kdo přinesl na Nový rok šáhovi velký peněžitý dar, dostal výnosný úřad. Nebyl povinen jej sám spravovat. Mohl jmenovati zástupcem toho, od koho dostal přiměřenou odměnu. Úředníkům vykazoval místa nikoliv podle vzdělání, nýbrž podle toho, kolik mu nabídl. Služné se nevyplácelo, ani kde bylo po zákonu zavedeno. Úředník aby se staral o obživu jiným způsobem. Úplatkům byly otevřeny dveře dokořán.

Reza šáh odstraňoval tyto vady řádné vlády a správy, sotva dosedl na trůn. Již na jaře 1926 schválil parlament služební řád a zabezpečil řádný plat a výslužné, čímž položil základy poctivější správy, umožnil přístup k úřadům všem, kdož vyhovují zákonitým požadavkům, a zlomil vliv některých rodin, jež držely výnosné úřady jako v dědictví. Od té doby

stíhá vláda na popud šáhův bez milosti všechny, kdo přijmou úplatky, třebaž byli členy rodin nejvyšších. V červnu 1929 se octl před soudem ministr financí s prvním odborovým přednostou. Na začátku zimy 1933 bylo zatčeno několik nejvyšších úředníků a náčelníků bachtiarských. Řádný soud jim dokázal, že se provinili, byli potrestáni těžkou pokutou a vězením. Podobným způsobem zastihla spravedlnost r. 1933 ministra císařského domu a po mnoho let pomocníka šáha. Reza Afšar, ministr dopravy, byl 3. června 1936 pro úplatky odsouzen na šest měsíců do vězení, k vysoké pokutě a ke ztrátě všech hodností. Podobný trest stihl o měsíc později Aliho Mansura, rovněž bývalého ministra dopravy.

Po zákonu z července 1927 ministři, státní podtajemníci a odboroví přednostové nemohou býti současně členy parlamentu. Mají se věnovat toliko svému úřadu a mají býti zbaveni poslanecké nedotknutelnosti, avšak ani poslanci nejsou jisti před trestem, dokáží-li se jim, že za peníze poskytnou své ochrany nehodným. Koncem r. 1933 jich bylo několik pohánáno před soud pro úplatky a přísně potrestáno. Úředníci nemají míti nikoho, kdo by je kryl.

ÚPRAVA FINANCÍ

Reza šáh zajistil pokoj a pořádek, podřídil ústřednímu dozoru všechny výdaje, zlepšil a zabezpečil platy úředníků a tím vším usnadnil snahy o zachování rovnováhy rozpočtu. Mimo něho přísluší zásluha evropským a americkým odborníkům, kteří od začátku tohoto století v Persii pracovali. Belgičané dožírali od r. 1898 na celní správu, později též na finance. Za Rezy šáha vynikl Američan dr. Millspaugh. S pomocí šáhovou vymohl, aby byly veškeré výdaje a příjmy přesně zúčtovány, vyjímaje v záležitostech vojenských. Perští úředníci se osvědčovali, avšak dr. Millspaugh požadoval nových a nových plných mocí. Často se octl v rozporu s vládou, jednal po svém a popuzoval veřejné mínění, jehož ne-

znal a proto nedbal. Potíže rostly. Při obnově své smlouvy vymáhal úplnou výkonnou moc, odmítal dozor ministra financí a chtěl býti odpovědný jedině parlamentu. Šáh nesusouhlasil a dr. Millspaugh opustil v červenci 1927 Teheran s americkými odborníky a pomocníky. Nahradili je jiní, evropští, jichž však ponenáhlu ubývalo, a od jara 1934 spravují finance skoro vesměs úředníci perští. Francouzština, ve finančních odborech obvyklá, ustoupila úplně perštině.

Úporná a vytrvalá snaha šáhova zajistiti rozpočet nese dobré ovoce. Pronájem úřadů a cel je zrušen, úřady se zadávají podle schopností, nikoliv podle peněžní nabídky; celnictví je řádně spravováno, nepřímé daně doplněny příjmy, zvláště z majetku a monopolů opia, tabáku, cukru a čaje, jakož i z daně důchodové.

Státní dluh perský stoupl od r. 1900 do 20. března 1920 na více než £ 7,000.000; z toho byla Persie dlužna Rusku £ 4,500.000. Sovětská vláda se 26. února 1921 celého dluhu zřekla. Všechny ostatní peníze měla Persie vypůjčeny od Anglie. S jinými půjčkami jí byla 8. prosince 1923 dlužna £ 4,083.000. Opatrným hospodářstvím šetřila, takže tento dluh do 20. března 1929 zaplatila nebo úsporami zaručila. Vnitřního dluhu nemá. Mimo to odvedla £ 80.000 za výsadu udělenou anglo-perské společnosti na třicetiletou plavbu po jezeře Rezajském.

MĚNA

Persie měla stříbrnou měnu. Měděných peněz kolovalo velmi málo a ubývalo jich. Papírových nebylo až do r. 1889, kdy britský státní občan, baron Julius de Reuter, zakladatel tiskové kanceláře Reuterovy, dostal 30. ledna výsadu na státní banku. Založil The Imperial Bank of Persia, jež měla právo vydávati papírové peníze a povinnost platiti vládě 6% čistého zisku. Spravovala perské finance, jakož i státní půjčky. Od r. 1920 má Otomanská banka četné odbočky. Sověty zřídily banku Rusko-perskou, jež slouží jejich dovozu

a vývozu. Reza šáh otevřel Bank-i-Pahlevi, jež soustředila svou činnost v provinciích severních, kde půjčuje peníze a usnadňuje vnitřní obchod. Mimo banku Pahlevi neměla žádná upřímného zájmu na perském blahobytu. The Imperial Bank of Persia pomáhala velkým podnikatelům, dovozcům a vývozcům britským, Otomanská francouzským a Rusko-perská ruským, i rozhodl se Reza šáh, že založí Národní banku, což se stalo zákonem ze 4. května 1927. Odkoupena výsadu udělenou Imperial Bank of Persia a sama spravuje státní finance. Za prvního ředitele jmenovala vláda dr. Lindenblatta z Berlína. Prvým úkolem Národní banky, Bank Mellie Iran, bylo přeměnění stříbrnou měnu na zlatou.

Hospodářská bída, jež na Persii rovněž dolehla a rovnováhu rozpočtu ohrožovala, přiměla vládu, že v únoru 1931 vyhlásila dovoz a vývoz státním monopolem, jenž byl upraven 10. července 1932. Každý obchodník byl povinen vyžádat si povolení na dovoz. Bylo mu uděleno s podmínkou, že za stejnou cenu vyveze. Škody zaviněné stříbrnou měnou znova vynikly. V dubnu 1920 se platilo za zlatou libru sterlingu 19 kranů, touže dobou r. 1931 již 120 kranů. Doprava stříbrných peněz a prutů byla drahá a obtížná. Vláda postupovala opatrně a zlatou měnu připravila zákonem z 28. března 1930. Chtěla použití úspor uložených ve zlatě skoro vesměs ve Velké Británii, kde jich bylo £ 3,890.000. Nová mince pahlevi byla přizpůsobena úplně britské. Zlatý pahlevi má 100 rejalů, takže nový rejal je podle zákona z 13. února 1932 roven starému stříbrnému kranu. Papírové peníze na zlatou minci pahlevi byly vydány v červenci 1932, avšak zlatá měna zůstala na papíře. Velká Británie zastavila 21. září 1931 výplatu ve zlatě, čímž Persie ztratila skoro třetinu zlatých zásob. Veřejné mínění obviňovalo Anglii ze záludnosti. Němečtí odborníci v Národní bance zavedli příliš drahou správu, jež pohltila 60% výdajů a zařídili mnohé, co bylo bance i Persii na škodu. Někteří uprchli, jiní byli postaveni před soud a od konce 1932 řídí banku Peršané.

DOVOZ A VÝVOZ

Mimo banku Národní a Pahlevi má Persie od léta 1930 též banku pozemkovou, vlastně hypoteční. Půjčuje na 6% a půjčky jsou zajištěny v pozemkových knihách. Má za úkol zdokonaliti orbu, domácí průmysl a drobný obchod. Obchodníci trpěli soutěží ruskou i britskou. Státní monopol jim hrubě neprospěl a přece mají velký význam pro snahy hospodářské i politické, poněvadž spojují Persii s cizinou. Vyvážejí po většině koberce. Petrolej je majetkem britským. Angličané uznali 10. května 1928 samosprávná perská cla. Od těch dob soutěží s Ruskem a jejich dovozu a vývozu ubývá. Je z polovice britský, z polovice indický. V posledních letech ustupují soutěži japonské, zvláště v bavlněných látkách.

Dovážejí se tkaniny, cukr, stroje, čaj, minerální oleje, motorové vozy a součástky, železné zboží, zbraně a náboje, bavlněné niti, vlněné látky a výrobky chemické. Vyváží se petrolej, vlněné koberce, suché a čerstvé ovoce, opium, rýže, bavlna, vlna, hedvábné závitky, ovčí střívka a jehněčí kožishiny. Mimo koberce, jež se rozvážejí po celém světě, a závitky hedvábníkové, jež kupuje Italie, jde skoro všechno ostatní zboží do Ruska.

DOPRAVA

Na pobřeží, více než 1500 km dlouhém, není jediného přirozeného přístavu. Perským zálivem a Indickým oceánem projíždějí tisíce lodí a Persie neměla a skoro ani nemá loďstva ani obchodního, ani válečného. Podobně je tomu i na moři Kaspickém, jež do ní na severu zasahuje. Tamní lodi jsou ruské a Iran si teprv buduje přístav. Persie spojuje střední a jižní Asii se západní a neprotíná ji železnice, ba do nedávna jí nevedla ani jediná pořádná silnice. Vládcové staré Persie budovali silnice, po nichž se jezdilo na vozech, a stavěli mosty, jimž se dotud obdivujeme. Šáh Abbas opravoval

pobožené a zřizoval nové se skladišti a zájezdními hostinci. Kadžarové nepěstovali silnic. Před válkou světovou bylo zabezpečeno toliko spojení s čelnými pohraničními městy ruskými jakož i s Bagdádem.

CIZÍ SILNICE A ŽELEZNICE

Za války dokončili Rusové železnici 150 km z Džulfy do Tavrizu. Jízdu zahájili 7. března 1916. Později ji zanedbávali a teprv r. 1925 poskytla moskevská vláda nových lokomotiv a vagonů. Prochází Azerbejdžanem, nejúrodnější perskou provincií, z níž se vyváží mnoho sušeného ovoce a koberců. Druhá důležitá cesta z Ruska do Persie vedla z přístavu Enzeli, jemuž se nyní říká Pahlevi. Má vhodné nábreží, avšak vchod do vlastního přístavu je úzký, takže za nepříznivého větru lodi stěží přistanou. Odtud vybudovali Rusové dobrou silnici na Kazvin do Teheranu. V posledních letech vozí po ní zboží motorová dopravní společnost sovětská. Z Kazvinu byla prodloužena silnice do Hamadanu.

Zakaspickou železnici spojují s Persií schůdné cesty. Ze stanice Poltoradsk vede silnice do Kučanu a Mešhedu, druhá z Dušaku tamtéž. Z Mešhedu se ruské zboží dopravuje do vnitřních provincií. Velmi důležitým je spojení tureckého přístavu Trabzonu na Erzurum s Tavrizem. Až bude turecká železniční síť dobudována, půjdou evropské výrobky jakož i perské suroviny tímto směrem, poněvadž je doprava z Trabzonu do Tavrizu nejkratší, nejjistější a proto nejlevnější.

Britové prodloužili iráckou železnici až skoro k Chánekínu nebo Kasr-i-Širinu, odkud lze dospět po dobré silnici na Kermanšah a Hamadan do Teheranu. Nového významu nabyla železnice z Bagdádu do Chánekínu automobilovou cestou z Bejrútu na Damašek, Ratbu a Rumádi do Bagdádu, otevřenou v březnu 1925. Lehké zboží se po ní dopravuje a cestujících přibývá, neboť dorazí za dvanáct dní z Londýna do Teheranu. Za války budovali Britové houževnatě indickou železnici z Quetty Balučistanem na perské

hranice a z Mirdžaue Persií 83 km až do Duzdapu, nyní Zahedanu, kterouž konečnou stanicí spojili sjízdnou silnicí s Mešhedem. Úsek z Nokkundy do Zahedanu byl r. 1932 z hospodářských důvodů opuštěn. Perská vláda vyjednává o koupi částky procházející jejím územím, aby dovedla železnici Sistanem do Mešhedu.

Z Buširu na Perském zálivu jde prastará cesta na Širaz a Isfahan do Teheranu. Dovážely se po ní skoro vesměs výrobky německé a Němci ji nyní opravují a staví automobilovou odbočku ze Širazu na Borazdžun a Henave do Ahuazu.

STÁTNÍ SILNICE

Reza šáh dbá nesmírně o řádné silnice věda, že jenom snadným a bezpečným spojením rozličných částí Persie obnoví a udrží pokoj a pořádek. Od jara 1921 jim věnuje veškerou péči. Na jeho nátlak byla v únoru 1926 zavedena silniční dávka a bezmála všechna větší města jsou k Teheranu připoutána řádnými cestami, po nichž jezdí i nákladní auta. Udržování je velmi drahé, poněvadž jarní bystřiny ničí nejen silnice, nýbrž i mosty, jichž je nesmírně mnoho v rozervaném pohraničí. Nejdůležitější mosty vybudovala společnost Škodova.

Po válce vláda otevřela dopravu z Muhammary po souši a po Karunu do Ahuazu a odtud automobilovou silnicí na Dizful, Choremabad, Sultanabad do Teheranu.

Z Perského zálivu lze od jara 1930 pohodlně dospět železnicí a automobily na Muhammaru a Choremabad do Teheranu. Cesta je kratší a levnější než z Bagdádu na Chánekín. Od března 1932 udržuje Mezinárodní společnost lůžkových vozů pravidelné spojení simplonského orientálního rychlíku z Nisibin na Rauanduz s Teheranem. Soutěžící společnost sovětská zavedla na jaře 1934 podobnou přímou jízdu jižním Ruskem.

Od státního převratu r. 1921 bylo působením Rezy šáha vybudováno více než 15.000 km silnic a Persie otevřena

automobilům dokořán. Osobních automobilů do ní bylo r. 1924 dovezeno 529, nákladních 104; r. 1928 osobních 1.369, nákladních 1.783 a třeba vláda z rozpočtových důvodů r. 1932 dovoz aut omezila, přece jich přibývá rok od roku i stávají se obecným dopravním vozidlem.

STÁTNÍ ŽELEZNICE.

Persie neměla železnic. Z Teheranu vycházela toliko pouliční dráha 6.5 km dlouhá do poutního místa Šáh Abdalazim; trať 12 km dlouhá z Pir Bazaru do Reštu byla ruská. Prozíraví Peršané s Rezou šáhem v čele toužili po přímém spojení železničním s Perským zálivem a Indickým oceánem. Konali potřebná studia pro trať od Kaspického moře k Perskému zálivu. Teheran měl zabezpečeno spojení s Pahlevim a Reštem, i byl vybrán přístav Bandar Gaz v jihovýchodním Kaspickém koutě za železniční východisko. Je obklopen bažinami, voda mělká, je třeba dlouhého mostu, aby lodi přistaly, proto vybudován 22 km severně nový, jenž dostal jméno Bandar Šah, Šáhův přístav. Na Perském zálivu zvolena zátoka Chor Musa. Je dlouhá, bezpečná, jenom na začátku poněkud zanesená; okolí na pevnině bažinaté, nezdravé. Peršané mu dali jméno Bandar Šahpur, Přístav šáhova syna, a utěšují se, že bažiny vysuší a okolí zátoky promění v kvetoucí obchodní město. Stavba železnice nebyla zadána žádné cizí společnosti, nýbrž se provádí za státního dozoru za státní peníze, jichž poskytuje státní monopol na cukr a čaj. Vynáší ročně £ 1,000.000. Stavba zahájená na podzim 1927 byla svěřována rozličným cizím podnikatelům. Kdož se neosvědčili, byli propuštěni. Nyní ji provádí společnost dánsko-švédská, zvaná Kampsax. Radí vládě v technických záležitostech, určuje směr, vyměřuje trať a dozírá na stavbu, již v dohodě s vládou pronajímá podnikatelům.

Železnice je rozdělena na dvě části: severní z Bandar Šah do Teheranu je 460 km dlouhá. Z Bandar Šah, až ke km 187 se jezdilo do léta 1934; odtud po km 257 vystupuje

trať průmyslem Dogalským, prochází 55 tunely a 60 mosty a byla otevřena 24. dubna 1936. Ubytování a zásobování osmi až desíti tisíc dělníků v lesích mazanderanských, malaríí zamořených, je velmi obtížné.

Jižní část z Bandar Šahpur do Teheranu má 1100 km délky. Úsek z Bandar Šahpur do Salehabadu 250 km dlouhý byl dokončen na jaře 1933. Trať vede na Ahuaz, Salehabad, Burudžird, Sultanabad, Kum do Teheranu. Na planinu vystupuje údolím řeky Diz. Pracuje o ní kolem pěti tisíc dělníků.

Kdy bude celá železnice hotova, nelze říci, poněvadž potíže den ode dne rostou. Bystřiny odnášejí, co bylo vybudováno, u Kaspického moře jakož i u Perského zálivu trať rychle zarůstá, vozy se vlhkem a horkem rozpadají, výlohy se zvětšují a nadšení pro stavbu ubývá.

TELEGRAFNÍ A TELEFONNÍ LINKY

Telegrafní linkou byla Persie spojena se světem již r. 1864. Velká Británie se domluvila r. 1863 s vládou tureckou, že jí pomůže vystavěti a spravovati linku z Cařihradu do Bagdádu a odtud že ji prodlouží na perské hranice. Od perské vlády snadno vymohla svolení, aby vedla linku na Kermanšah, Hamadan, Teheran do Buširu, kde ústila do kabelu spojujícího tento přístav s Indií.

Rusové si vystavěli r. 1870 vlastní linky z Alexandrovsk a do Tiflisu, Tavrizu a Teheranu. Obě vlády střežly linky vlastními strážci a samy je spravovaly. Britové prodloužili linku z Buširu do Džasku a Karachi. Ponenáhlu rostly odbočky do všech čelných měst. Podléhaly britské společnosti telegrafní a britský generální ředitel měl první slovo v ministerstvu pošt a telegrafů. Nebylo města a větší osady bez britské telegrafní stanice, bez britských úředníků a bez britské stráže bezpečnosti. Zesilovali vliv britských diplomatických zástupců a poskytovali jim příležitosti, aby se co chvíle zabývali vnitřními záležitostmi.

Reza šáh konal, co mohl, aby vnitřní správu od cizích zásahů osvobodil. Jeho vlády povolávaly evropské odborníky, svěřovaly jim dozor na pošty a telegrafy a naléhaly na Indo-European Telegraph Company, aby se svých výsad vzdala. Dlouho otálela. Vymlouvala se, že byly výsady r. 1916 obnoveny a prodlouženy až do r. 1945. Perská vláda namítala, že parlament toto prodloužení nikdy neschválil a že je sama s to, aby řádnou správu pošt a telegrafů zajistila. Po dlouhém otálení byla 17. února 1932 v Teheranu podepsána britsko-perská úmluva o telegrafech. Podle ní odevzdaly vlády britská a indická 1. března perské vládě telegrafní linky: Teheran—Bušir, Teheran—Zahedan, Robat—Zabul, Kerman—Bandar Abbas, Bandar Abbas—Hendžam se stanicemi a veškerým zařízením. Obytné budovy vláda koupí. Perská vláda dovoluje, aby jednatel jmenovaný vládou britskou a indickou až do 1. března 1945 dohlížel na správu a řízení podmořského kabelu z Buširu do Hendžamu, Džasku a Čahbaru, vyjímajíc linku z Džasku do Guadaru, vedoucí perským územím. Jednatel neplatí cel z přístrojů, potřebných k výkonnosti kabelu a linky a dodává služné úředníkům a zřízencům. Na perském území nesmí zasahovat do činnosti telegrafních a telefonních úředníků perských. Přijímá a dodává telegramy perských pobřežních úřadů zdarma, kdežto za telegramy perských občanů, bydlících na pobřeží, vybírá 25 centimů ve zlatě, z nichž polovičku odevzdá perské vládě. Po 1. březnu 1943 se obě vlády domluví o nové úpravě smlouvy.

Perská vláda dokončila r. 1930 v Teheranu stavbu ústředí pro jiskrovou telegrafii. Telefony řídí domácí telefonní společnost pod dozorem vládním. Rusové mají vlastní telefonní ústředí právě jako Anglo-Iranian Oil Company na jihozápadě. Vláda usiluje, aby obě dostala do správy. Čelné jiskrové stanice jsou v Teheranu, Tavrizu, Mešhedu, Kermanšahu, Širazu, Kermanu, Ahuazu, Muhammaře a Buširu.

Poštovní úřady byly v Persii zřízeny r. 1873 pod dozorem evropských odborníků. V posledních letech zahájeno poštovní spojení automobily. Z Teheranu se posílá pošta dvakrát týdně na Bagdád do Bejrútu a odtud rychlým parníkem nebo letadlem do Evropy.

LETECKÉ LINKY

Vyjednávání s Velkou Británií o telegrafu bylo ztěžováno úpravou leteckých linek. Letecká linka britského imperia vedla podél perského pobřeží. Perská vláda žádala, aby britští letci sledovali směr na Kermanšah, Isfahan, Kerman do Karachi. Britové odporovali vymlouvajíce se na výšky, které by bylo třeba tímto směrem překonat. Když Peršané nepovolovali, rozhodla se Velká Británie na jaře 1932 pro linku pobřežím arabským.

Reza šáh toužil od samého začátku po rychlém leteckém spojení a jeho vláda uzavřela s německou společností Junkers smlouvu, že zřídí potřebné linky. Od února 1927 byla v provozu linka z Baku do Teheranu, Isfahanu a Buširu. Následujícího roku přibyla linka z Teheranu do Hamadanu, Kermanšahu, Bagdádu, jakož i třetí z Teheranu do Mešhedu a Afganska. Letiště byla ve všech městech zabezpečena. Na jaře 1932 smlouva vypršela a společnost se domáhala nových výhod. Perská vláda nebyla ochotna vyhověti, vytýkala jí, že nezřídila letecké školy v Teheranu, jak bylo ujednáno a když společnost zastavila dopravu, ujala se jí sama. Persií vede dotud letecká linka francouzská a nizozemská na Bušir a Džask.

Snad v žádné zemi Orientu se neprojevil užitek letadel jako v Persii. Z Teheranu do Buširu dospěje pocestný nebo pošta letadlem za sedm hodin, karavanou za sedm neděl. Silnice a letadla posílily ústřední vládu, usnadnily dopravu a zlevnily ceny evropského zboží.

PRŮMYSL A OBCHOD

Iranci vědí, že neudrží svobody a nezávislosti své vlasti bez řádného průmyslu a obchodu, proto od převratu r. 1921 budovali základy hospodářského blahobytu. Nebyla to práce snadná. Přírodní bohatství leželo ladem a kde ho bylo používáno, plynul hlavní zisk do cizích pokladen. Nevyčerpatelná zřídla petrolejová zvyšovala podíly anglických účastníků a zajišťovala britské válečné loďstvo.

ANGLO-IRANIAN OIL COMPANY

Britský vyslanec přiměl perského šáha, že udělil r. 1901 britskému podnikateli D'Arcymu za 20.000 dolarů na 60 let výsadu na petrolej a co s ním souvisí v pěti šestinách Persie. Toliko pět severních provincií si vyhradilo Rusko. William Knox D'Arcy získal značné peníze na zlatých polích australských. Obdržev výsadu na perský petrolej, založil D'Arcy Exploration Company, jež vrtala na rozličných místech. Silný pramen se jí vynořil v květnu 1908 u Mesdžed-i-Sulejman v území bachtiarském. Zájem britských podnikatelů rostl, i utvořila se r. 1909 Anglo-Persian Oil Company. Správa britského válečného loďstva naléhala na vládu, aby si perský petrolej zajistila. Správně soudila, že by byla bez něho v předvídané světové válce úderná síla loďstva ohrožena. Vláda r. 1913 vyhověla, získala více než polovičku podílů a dostala dozor na správu. Parlament schválil ujednání následujícího roku.

Společnost položila r. 1910 potrubí osmipalcové 232 km dlouhé; druhé, silnější, desítipalcové dokončila r. 1917. Prvé nahradila desítipalcovým r. 1919 a třetí dvanáctipalcové přidala r. 1922. Třemi čerpadly poháněn teče petrolej z Mesdžed-i-Sulejman a od r. 1935 čtvrtým potrubím z Haft Kel do Abadanu. Je to ostrov mezi Perským zálivem, Tigridem a Karunem. Společnost na něm vybudovala nádržky a rafinerie. Na počátku r. 1933 měla dvě stě nádržek, každou na

10.000 tun. Mohou snadno pojmouti ročně 7,500.000 tun petroleje. Skladiště, úřady, domy pro úředníky a dělníky i obchodníky se seskupují v město.

Při hranicích persko-iráckých u Naftcháne, 35 km jiho-východně od Chánekínu, otevřela společnost rovněž petrolejové prameny. Poněvadž proudí při samých hranicích, zřídila v Iráku odbočku Khanekin Oil Company a vystavěla r. 1926 v Aluandu rafinerii, již napájela potrubím z Persie.

Společnost si zabezpečila dobrou vůli kočovníků a usedlíků jihozápadního perského koutu a zařizovala se úplně po svém. Měla vlastní stráž bezpečnosti na souši i na moři, poštu, telegraf, správu, soudnictví a celnictví. Vláda žehrala na cizí stát ve státě perském a vymáhala novou úpravu výsad. Udávala, že byly vynuceny, že 16% čistého zisku, Persii zaručených, není přiměřené a že nebylo řádně vypláceno. Společnost že vydává velké peníze na odborné zkoumání v cizích zemích, platí vysoké slušné, uděluje bohaté odměny, ukládá zálohy a neposkytuje perské vládě možnosti, aby zkoumala účty, a prodává petrolej v Persii příliš drah.

Perská vláda nedostala od r. 1901 do r. 1913 od společnosti nic. Za rok 1914 jí vyplaceno £ 9.000. Za války, kdy společnost konala nesmírné služby Velké Británii, nevyplatila ze zisku jediného peníze. Teprv za rok 1919 odevzdala perské vládě £ 270.000; od toho času do konce 1930 nece-lých £ 10,000.000, a přece odhadovala tou dobou svůj nemovitý majetek na £ 150,000.000 a zaplatila v podílech, uložila v zálohách a odvedla na daních britské vládě více než £ 100,000.000.

Společnost nedbala perských stížností, neposlala zástupců k domluvě a ztěžovala perskou správu v území jí vymezeném. Perská vláda konečně zrušila výsadu, avšak společnosti ponechala veškerou správu, pokud nebude dosaženo úmluvy. Stalo se to 30. dubna 1933 v Teheranu. Výsada Anglo-Persian Oil Company potrvá šedesát let. Po uplynutí prvních třiceti let se obě strany dohodnou o nových pod-

mínkách. Mají právo smlouvu vypovědět, avšak svůj úmysl oznámí aspoň dvě léta předem. Perská vláda má zástupce ve správní radě společnosti, jenž se zúčastní veškerého jednání. Cizí odborníci budou ponenáhlu nahrazováni perskými. Za tím účelem vypraví společnost ihned dvacet perských mladíků na další studia do Londýna na své útraty. Perské vládě je poskytnuta úplná možnost, aby zkoumala účty.

Za požadavky dotud nezaplacené dostane £ 1,000.000, za daně r. 1931 a r. 1932 podle zákona o cizích společnostech £ 400.000. Nedosáhne-li částka perské vládě povinná za rok 1932 sumy £ 750.000, přece jí ji společnost vyplatí. Sníží zálohy na potřebnou výši a z peněz přebytečných odevzdá perské vládě 20%, ostatek podílníkům.

Budoucně dostane perská vláda 4 zlaté shillingy z každé tuny petroleje vyvezené nebo v Persii prodané, nejméně £ 750.000 ročně. Mimo to platí společnost po prvních 15 let 9 zlatých pennies daně z každé tuny petroleje vyvezené nebo v Persii prodané. Potom bude tato daň zvýšena na 1 shilling. Od čistého výnosu se každého roku odečte umorovací částka jakož i 5% dividenda. Ze zbytku dostane perská vláda jednu šestinu, ostatek podílníci.

Společnost je povinna zřídit v okolí Naftcháne u Chánekinu čistírnu a věnovati větší péči tamní výrobě petroleje. Společnost vyhověla odbočkou The Kermanshah Petroleum Company, jež dokončila v září 1935 rafinerii v Naftšahu, do níž svádí potrubím petrolej z úvodí Karasu.

Prodejní cena petroleje v Persii je snížena. Perské vládě je ponecháno na vůli, aby za podklad uznala cenu buď v Mexiku nebo v Rumunsku. Persané budou platiti o 10%, vláda o 25% méně.

Území prvotně společnosti vyhrazené je omezeno na 100.000 čtverečních mil (259.000 km²). Rozkládá se k jihu od čáry vedené od Senne při západních perských hranicích směrem jihovýchodním jižně od Isfahanu, Jezdu a Kermanu až k pomezí persko-balučskému. Persie smí tímto územím

vésti petrolejové potrubí ke kterémukoliv místu v Iráku nebo na pobřeží. Společnost se vzdává výhradního práva na potrubí.

DOMÁCÍ PODNIKY

Řádnou úmluvou s Anglo-perskou společností si vláda zabezpečila značné příjmy jakož i správu v celém Chuzistanu a na pobřeží. Příjmy podporuje průmyslové podniky, při čemž jí pomáhají evropští rádcové. Upravila řád obchodních komor a vyznačila práva a povinnosti průmyslových společností, jichž ponenáhlu přibývá. Metrické míry a váhy vyhlásila v létě 1933 závaznými.

Rozhodnutím ministerské rady bylo v září 1935 zřízeno 16 obchodních komor, aby sjednotily hospodářské oblasti a pozvedly vývoz.

Iranské banky Národní, Pahlevi jakož i Zemědělská rozšiřují svou činnost a podpírají domácí podnikatele, jimiž jsou skoro vesměs prozíraví obchodníci a řemeslníci. Křísí a budují domácí průmysl podle příkladu podnikatelů evropských, kteří zřídili v rozličných městech továrny na koberce. Střediska obchodu s koberci jsou Sultanabad, Tavríz, Jezd a Kerman. Domácí společnosti zakládají koželužny, přádelny, továrny na obuv, na papír a zápalky. Továrna na látky vlněné pracuje od r. 1928 v Tavrízu, jiná v Isfahanu, na hedvábné v Reštu, druhá se staví v Šahi v Mazanderanu, na bavlněné látky v Hamadanu, Teheranu, Mešhedu; nové se zřizují v Širazu, Isfahanu a Jezdu. Stroje kupují ve Velké Británii. Vláda pomáhá zákonem, aby vojsko a úřednictvo nosilo šaty toliko z látek doma vyrobených. Starý cukrovar v Kahrizaku u Teheranu obnoven, druhý vystavěn v Keredži a šest jiných má postupně následovat. Stroje dodává československá Škodova společnost. Obchodní společnost iransko-československá chystá továrnu na osvětlovací tělesa v Teheranu.

Vláda kutá uhlí u Šamšek, severně od Teheranu, želez-

nou rudu u Simnanu nedaleko odtud, kde má též železnou huť.

Zoroastrovci indičí přiměli obyvatele Mešhedu, že založili textilní společnost, jež vyrábí od r. 1932 v Mešhedu bavlněné látky. Francouzská společnost elektrárenská zásobuje Teheran a jiná velká města světlem i pohonnou silou. Italská společnost zřídila u Teheranu továrnu na cement.

Parlament a vláda hledí přiměti správu náboženských nadací, aby lépe hospodařila a výtěžku používala pro dobročinné ústavy jakož i na opravu a udržování uměleckých památek. Ze staré slávy perské se málo zachovalo. Též středověké nádherné budovy byly bezmála všechny Mongoly rozmetány. Toliko některé mešity a posvátné náhrobky věřící obnovili a nový Iran považuje za svou povinnost, aby jich uchránil od záhuby. Vynikající mudžtahedové tyto snahy podporují, čímž posilují dobrou vůli mezi vykladači zákona a vládou.

SOUDNICTVÍ

V žádné muslimské zemi nevyžaduje opravný postup větší obezřetlosti než v Persii. Iranci jsou přesvědčeni, že si zachovali národní bytí přispěním učitelů a vykladačů šíitské nauky, proto si jich váží a dávají na jejich slova. Vrchní mudžtahed hlásá vůli neviditelného imáma. Je mocnější než vládce, šáh, jenž drží trůn jenom dočasně a opustí jej, jakmile imám ze svého úkrytu vyjde. Náboženský zákon pronikl život rodinný, společenský i státní a vrchní mudžtahed jej vykládal, kde nebyl jasný, výklady však nestačily. Rostly a množily se místní zvyky a obyčeje, ovládaly veřejné mínění a stát je upravoval nařízeními a zákony světskými. Styky s Evropou posilovaly světské zákonodárství a činily patrnou potřebu náležité úpravy veřejné spravedlnosti. Povolání odborníci francouzští, kteří od r. 1912 přispívali zásady francouzského práva perskému nazírání. Náboženské soudy omezovány na záležitosti manželské a po

ručnické a jejich nálezy podřizovány schválení soudy svět-skými.

Zvláštní péče se věnovala právu od r. 1925. Vláda zavedla pozemkové knihy jakož i úřady notářské. Dala prohlédnout staré zákony a je opravit, vyhlásila r. 1926 nový trestní zákoník, následujícího roku obchodní jakož i jednací řád civilních soudů. Občanský zákoník upravila po způsobu tureckém a zavedla v únoru 1936.

Soudy jsou obecné a zvláštní. Zvláštní se zabývají spory obchodními, bankovními a vojenskými. V každém kraji je soud, v němž rozhoduje jediný soudce v rozepřích až do £ 50. Krajské soudy podléhají v každé provincii soudům první stolice se třemi nebo čtyřmi soudci. Nad nimi je odvolací soudní dvůr v Teheranu.

MANŽELSKÉ PRÁVO

Práva a povinnosti žen vymezeny zákonem z října 1931. Zahnízdily se rozmanité zvyky, které byly často proti náboženskému zákonu o manželství. Muž si směl vzít kteroukoliv ženu a kolik chtěl. Stáří nerozhodovalo. Děvče devítileté a chlapec patnáctiletý byli uznáváni za manžely. Při od-dávání nebylo potřebí svědka a sňatek nebyval zaznamenán.

Muž měl naprosté právo propustiti manželku, když jí zaplatil, kolik s jejími příbuznými ujednal. Žena si mohla vy-nutiti rozluku toliko za okolností nesmírně obtížných, vý-jimečných. Byla povinna bydliti s mužem, ať s ní zacházel jakkoliv a mohla býti k návratu donucena, když od něho odešla. Při rozluce zůstaly všechny děti otci. Matka neměla práva je navštěvovati nebo dozíratí na jejich výchovu.

Nové zákonodárství neprovádí úplné změny, avšak přece jen napomáhá hodně k nápravě. Je to první krok, za kterým jistě budou následovati jiné.

Sňatek a rozluka jsou skutky úřední, které třeba zazna-menat na úřadech ministerstva spravedlnosti. Náboženští služebníci mohou sňatku požehnati, avšak manžel je po-

vinen vykonaný sňatek oznámiti do dvacíti dnů úřadu, jinak by byl potrestán vězením na měsíc až půl roku. Sňatek mohou uzavřít osoby tělesně úplně vyspělé. Původně bylo navrženo, že dívka má mít aspoň 16, mladík 18 let. Vymezené stáří bylo ze zákona vypuštěno, leč v prováděcím nařízení obnoven a v říjnu 1935 schválil parlament zákon, aby byl sňatek dovolen toliko, mají-li ženich i nevěsta nejméně 18 let.

Každý Peršan má právo propustiti manželku, je však povinen přiřknouti jejímu zástupci rovněž právo, aby se jejím jménem domáhal rozluky. Toto právo je zaznamenáno v manželské smlouvě a může ho býti užito, když manžel opustí společnou domácnost, odcestuje na dlouhou dobu, usiluje o život ženy a mravním chováním jí činí společný pobyt nemožným, jakož i za jiných okolností vyznačených v manželské smlouvě. Závisí na úmluvě manželů, smí-li žena požádati za rozluky, když si muž přivede druhou manželku. Zástupce první oznámí nový sňatek civilnímu soudu a soud zařídí potřebné. Manželka pozbývá práva na rozluky, uplyne-li půl roku od přestupku, pro který se o ni směla ucházet. Každý muž udá před sňatkem přesně, zda má jinou ženu a soud stíhá tresty, co není pravda. Podobně jsou trestány též ostatní nepravdivé údaje. Žena se nevrátí do společné domácnosti, obává-li se o své zdraví nebo o svůj majetek. Soud pojedná o záležitosti a rozhodne, jak za dobré uzná. Sám určí, kde bude manželka nadále bydliti, k čemuž si vyžádá souhlas její rodiny. Manžel je povinen pečovati o její výživu. Soudně může býti donucen, aby poskytoval ženě všeho, čeho po obecném názoru potřebuje. Nemůže-li manželku vyživiti, smí požádati, aby ji propustil. Manželka spravuje svůj majetek, je jeho svrchovanou paní a není povinna zahalovat obličej.

Manželé ať žijí mravně nezávadně a ať se nehaštěří. Byt vyhledává a určuje manžel, leda by se jinak domluvili. Po rozluce zůstane chlapec u matky do druhého roku, děvče

do osmého. Vdál-li se rozloučená matka po druhé, pozbývá nároku na děti.

Kdo není muslim, nesmí se oženiti s muslimkou. Takový sňatek je neplatný. Cizinec si nesmí vzíti za manželku Peršanku bez úředního dovolení. Udělí se, není-li podle zákona jeho státu ani podle perského námitky proti jeho manželství, má-li, kolik třeba, aby manželku řádně živil jakož i je-li majetníkem pozemků nebo domů v Persii nebo má-li tam zaměstnání, které vyžaduje, aby v zemi pravidelně bydlil.

Šáh se účastnil 8. ledna 1936 nějaké slavnosti na dívčím učitelském ústavě. Vybídl přítomné ženy, aby dbaly mravního a rozumového pokroku a zdárně napomáhaly iranské vlasti k lepší budoucnosti. „Nelze připustiti, aby polovička národních sil zůstala nečinná.“ Žákyním a učitelkám připomínal povinnost pečovati o mravní a tělesné zdraví. „Jen silné ženy zaručují silný národ.“ Na popud šáhův odkládají ženy závoje a účastní se společenských zábav, jakož i péče o nuzné a choré.

CIZÍ STÁTNÍ OBČANÉ

Podle zákona o státní příslušnosti ze 7. září 1929 je Peršanem, kdo se narodil v Persii z rodičů, z nichž jeden se tam rovněž narodil; nebo kdo se narodil v Persii a bydlil tam aspoň od osmnáctého do devatenáctého roku svého věku, nevyžádá-li si v tomto roce občanství státu, z něhož pochází jeho otec. Právo zažádati za příslušnost do státu otcova prodlouženo do 31. října 1931. Stalo se to po přání britské vlády, jež by nerada pozbyla Peršanů, kterým po léta poskytovala ochrany a v nichž měla oporu svých zájmů.

Konsulové mají právo zabývati se záležitostmi osobními, manželskými a dědickými svých státních příslušníků. V rozepřích mezi cizincem a Peršanem se podává svědectví toliko písemně a konsul je zkoumá. O záležitostech a sporech cizinců rozhodují jenom soudy podřízené ministru spravedlnosti, nikoliv náboženské. Je-li cizinec přistižen při zlo-

činu, smí býti zatčen. O tom se podá hned zpráva jeho nejbližšímu konsulovi nebo jeho zástupci. Oba mají právo jej navštívit a přičinít se, aby byl do 24 hodin postaven před soudce. Zatčený si vybírá zástupce.

VOJSKO

Reza šáh buduje nový Iran s pomocí armády. Vyhradil jí sobě a stará se o ni svědomitě. Za rozkvětu měla Persie řádné a silné vojsko; za úpadku chránili hranice toliko kočovníci. Povinná služba vojenská měla býti zavedena po r. 1842. Tehdy byla všechna pole prohlédnuta a rozdělena na dílce, které se dají obdělati jedním pluhem. Majetník každého dílce byl povinen odvésti jednoho vojáka. Mimo to zavedena vojenská dávka. Z jejího výnosu dostávala částku vojákova rodina, kdežto ze zbytku byli vojáci živeni a placeni. Majetníci dílců jednoho kraje stavěli do pole pluk, jemuž velel některý statkář nebo náčelník kočovníků. Toto nařízení nevešlo nikdy v platnost. Pozemky měnily majetníky, noví se hleděli vojenské povinnosti vyhnout a úplatkům se otvíraly dveře dokořán.

Ústava byla vyhlášena r. 1906. Tehdy se skládalo řádné perské vojsko z kozácké brigády 6.000 mužů. Byla utvořena r. 1879 a cvičil ji plukovník Charkovski jako osobní stráž šáha Nasraddína. Veleli jí ruští důstojníci. Perské pluky na podkladě zákona z r. 1842 za mnoho nestály a byly rozpuštěny. Perská vláda se od r. 1906 do r. 1911 opírala o kočovníky a městské a krajské gardy, jež pečovaly o pořádek. Kozácká brigáda byla nadále osobní stráží vládcovou.

ČETNÍCI

Četnictvo zřizovali od srpna 1911 švédští důstojníci pod dozorem ministerstva vnitra. Čítalo 7.000 mužů a bylo rozděleno na tři pluky. První chránil cestu z Teheranu na Kazvin do Hamadanu, druhý z Teheranu do Kumu, Sulta-

nabadu a Burudžirdu, třetí z Teheranu do Širazu jakož i veřejný pořádek v Isfahanu, Jezdu a Kermanu. Za světové války byl třetí pluk na britský popud rozpuštěn. Kozácká brigáda byla po přání britském r. 1916 rozmnožena a podřízena podobně jako South Persia Rifles britským důstojníkům. Do konce r. 1920 měli Britové bezmála celou Persii obsazenu.

Za státní přeměny r. 1921 čítaly South Persia Rifles 6.000 mužů, četnictvo Brity r. 1919 znovu upravené 12.000 a jednotlivé provincie měly vlastní gardy. V březnu 1921 se ujal ministr války, dnešní šáh, četnictva a svěřil mu péči o bezpečnost na hlavních cestách. Dnes v něm slouží 15.000 dobrovolníků, řádně placených.

Parlament připravoval povinnou vojenskou službu zákonem z r. 1925 o záznamu narození, sňatku a úmrtí. Následujícího roku povinnou službu zavedl a r. 1931 ji znova upravil. K odvodu se dostaví každý Peršan, jenž dovrší dvacátý první rok. V Persii je dvanáct odvodních krajů. V každém odvedou 4.000 mužů, z nichž vylosují 2.000 k činné službě dvouleté. Kdo vystudoval na universitě, slouží jeden rok, žáci středních škol osmnáct měsíců; kdo živí rodinu, čtyři a půl měsíce. Učitelé a vykladači zákona jsou osvobozeni. Za armádu je vláda odpovědna jedině šáhovi. Parlament není oprávněn zabývat se záležitostmi vojenskými. Šáh denně uděluje rozkazy náčelníku generálního štábu.

ROZDĚLENÍ ARMÁDY

Perská armáda má 21 pluků pěchoty, 13 pluků jízdy, 9 pluků dělostřelectva, 1 pluk zákopníků a 15 pluků smíšených. V Teheranu jsou dvě brigády pěchoty (osm pluků), jeden pluk zákopníků, dvě brigády dělostřelectva (jedna polní brigáda se skládá ze dvou pluků, horská brigáda rovněž ze dvou pluků), čtyři pluky jízdy, královské letectvo vojenské asi s 35 letadly. Tyto brigády jsou nezávislé jedna na druhé a odpovědny generálnímu štábu.

Azerbejdžan má dvě armády; jednu pro východní kraje, jež má středisko v Tavrizu a skládá se ze dvou smíšených brigád (každá o dvou plucích pěchoty, jednom jízdy a jednom dělostřelectva). Druhá armáda pro západní kraje s podobnými jednotkami má ohnisko v Rezaji.

Východní armáda má středisko v Mešhedu; je utvořena z jedné smíšené brigády a čtyř smíšených pluků.

Po jedné nezávislé brigádě je umístěno v Kurdistanu, Luristanu, Kermanu, Balučistanu, Farsu, Asterabadu, Chuzistanu, Gilanu, Isfahanu, Kermanšahu. Tyto nezávislé brigády se skoro vesměs skládají ze dvou pluků pěchoty, jednoho pluku jízdy a jednoho pluku dělostřelectva. Některé mají toliko jeden pluk pěchoty, jednu nebo dvě eskádry jízdy a jednu nebo dvě baterie děl.

Řadového vojska se odhaduje na 100.000, důstojníků na 7.000. Skoro třetina z nich vystudovala ve Francii nebo tam nabyla odborného výcviku. V Teheranu jsou dvě vojenské školy. Do důstojnické se přijímají, kdož vychodili střední školu. Vyučování trvá dvě léta. Na druhé nižší důstojnické škole, otevřené poddůstojníkům, se vyučuje rovněž dvě léta. Značný počet odchovanců důstojnické školy odchází ročně do Francie, Německa i Ruska, aby se technicky zdokonalili. Turečtí důstojníci cvičí od jara 1936 některé vojenské jednotky.

Válečné loďstvo perské se zřizuje. Skládá se z šesti lodic dělových, vystavěných v Itálii. Slouží v něm Peršané z jižních provincií, kteří se vycvičili v Itálii. Lodice mají středisko v Buširu, kde se opravují. Chystají tam válečnou školu.

Indická vláda budovala a spravovala majáky a bezpečnostní znamení v Perském zálivu. Ke konci května 1935 je prodala iranské vládě, vyjímajíc majákovou loď, která se zdála býti příliš drahá.

VÝCVIK A VÝZBROJ

Teheranský arsenál je svěřen dozoru odborníků německých; hotoví v něm ručnice a náboje. Asi 30 km od Teheranu vyrábějí střelný prach.

V létě 1923 přijelo 45 perských důstojníků do Francie, aby dovršili své vzdělání v rozličných oborech, zvláště v letectví. Perská vláda pro ně zakoupila dvanáct letadel. Plukovník Ahmad chán Nachdžavan se též cvičil ve Francii v létání. V únoru 1926 odlétl s několika Francouzi na Cařihrad, Bejrút, Bagdád do Teheranu a byl jmenován budovatelem vojenského letectví. Koncem r. 1933 bylo vojenských letadel padesát. Letci se cvičí v důstojnické škole.

Persie má volný provoz vojenské výzbroje Ruskem. V Iráku působily britské úřady potíže a v Perském zálivu rovněž. Podle usnesení ústředního výboru konference dozírající na mezinárodní obchod zbraněmi z června 1925 je Perský záliv pojat do oblasti, podléhající námořnímu dozoru. Perský zástupce se opíral tvrdě, že je tím ztenčena svrchovanost Persie a navrhoval, aby byly Perský záliv a moře Ománské vyloučeny. Pro jeho návrh hlasovali toliko zástupcové Číny a Turecka. Britské křižníky dozírají na dovoz zbraní do perských přístavů.

ŠKOLSTVÍ

Peršané nezanedbávali výchovy dítek. Měli školy při mešitách a v klášterech a soukromníci podporovali rovněž výchovu lidu. Vyučovalo se zdarma. Za zmatků, které se množily za vlády Kadžarů, škol ubývalo a obecné vzdělání hybnulo. Nasraddin šáh (1848—1896) je chtěl vzkřísiti, proto zřídil v Teheranu několik škol po způsobu evropském a dovolil misionářům, aby je otvírali ve svých domech. Ústava z r. 1906 podřídila článkem 19. veškeré školství vládě. Dozíral na ně výkonný tajemník ministerstva školství. Každá provincie dostala školního ředitele, odpovědného jemu.

Zákon z r. 1911 rozděluje školství na veřejné a soukromé.

Soukromé se skládá z náboženských škol obecných a středních jakož i ze škol národních a cizích. Národní se říká perským školám, založeným obcemi nebo soukromníky, nikoliv státem. Cizí náleží evropským nebo americkým misijnářům a společností.

Školy se dělí na vesnické, městské, střední a vyšší ústavy. Ve vesnických trvá vyučování čtyři léta, v městských šest, ve středních rovněž šest. Kdo odbude střední školu, je oprávněn vstoupiti do vyššího ústavu. Ve velkých městech se platí nepatrné školné.

Po úpravě z r. 1926 dostala každá provincie aspoň jednu vzornou střední školu a učitelský ústav jakož i dobré školy obecné nejen pro chlapce, nýbrž i pro děvčata. Učební osnova je francouzská a francouzští učitelé a profesori působí na mnohých ústavech. Na odborných školách vyučují Němci.

Ministerstvo školství posílá po zákonu z r. 1928 ročně aspoň sto odchovanců za dalším vzděláním do Evropy, bezmála vesměs do Francie, z částky do Anglie, Belgie, Německa, Ruska. Vybírá je veřejnou soutěží a kdož zkoušku složili, odcházejí na státní útraty. Boháči vypravují své syny rovněž do Evropy. Korunní princ Muhammad Reza, narozený r. 1918, bydlil od r. 1930 do dubna 1936 v Le Rosey ve Švýcarsku, kde studoval.

Ministerstvo války pečuje o výchovu vojska. Každý voják je povinen naučiti se číst, psát, počítat. Ministerstvo spravedlnosti nabádá zřízence, ba i odchovance středních škol k návštěvě večerních běhů. Po odborném vzdělání a dobré zkoušce dostanou lepší místa.

Cizí školy jsou sovětské, do nichž chodí dítky ruských zřízenců a občanů, anglické a francouzské. Anglické spravuje bezmála všechny Church Missionary Society, některé též the London Mission to the Jews. Nejvíce cizích škol je francouzských. Dělí se na tři skupiny: klášterní, řízené lazaristy a Milosrdnými sestrami, francouzsko-perské lyceum

laické a na ústavy Alliance Israélite Universelle. Jsou v Teheranu, Isfahanu, Tavrizu a jinde.

Na cizích školách je zavedena učební osnova státní. Pozbyly svobod a výsad a nesmějí přijímati perské dívky obecnou školou povinné. Jejich vysvědčení nemají platnosti, nepodrobí-li se žáci zkoušce před státní komisí. Působí jim značné potíže, poněvadž neznají dobře persky, užívajíce učebního jazyka cizího. Poslední dobou se hledí přizpůsobiti a zaměňují své názvy ruské, anglické a francouzské perskými.

V Teheranu buduje vláda universitu, danešgu. Přičlenila k ní právnickou školu, jež r. 1927 splynula se školou politických nauk, i má fakulty bohosloveckou, právnickou, přírodovědeckou, lékařskou, technickou a inženýrskou. Vyšší učitelské ústavy, jakož i škola krásného umění jsou s ní spojeny.

Prvého rektora jmenuje vláda po zákonu z konce srpna 1935. Jeho nástupce navrhne universitní rada v souhlase s ministerstvem školství šáhovi. Místorektora, děkany a místoděkany ustanovuje ministr školství na návrh rektorův. Ostatní úředníky určuje rektor.

Rektor a děkani úřadují po tři léta, po kteréž době mohou býti znova vybráni. V universitní radě zasedá rektor jako předseda, místorektor, děkani a jeden profesor z každé fakulty. Fakulta, daneškade, má radu složenou z místoděkana a profesorů. Děkan předsedá.

V Mešhedu bude na podzim 1936 otevřena bohoslovecká fakulta s bohatou knihovnou a museem iranských starožitností.

Odborný ústav zemědělský se střední a vyšší školou zemědělskou a zvěrolékařskou se zřizuje v Keredži. Pokusné školky byly založeny ve všech provinciích.

III

DĚJINNÝ VÝVOJ

Persie je země ve světových dějinách před důležitá. Byla zaplavena Řeky, Parthy, Araby, Mongoly, Tatary, Turky, Afganci, rozdrobena na státečky a přece se vždy vynořila jako odlišná říše s význačnými vlastnostmi. V Persii se narodil Zoroaster, v jehož náboženství je mnohé, co připomíná židovství, křesťanství a islám. Mani ze vznešeného perského rodu vybudoval v polovici třetího století na podkladě babylonského a zoroastrovského pohanství jakož i křesťanství manicheismus. Na světě je říše světla a říše tmy. Tma se dá přemoci toliko utrpením. Tato nová víra měla středisko v Persii a po mnoho století zajímala nejen muslimy, nýbrž i křesťany. Slovanští bogomilci ji přinesli románským albigenům. Její kulturní památky se objevují v pískem zavátých městech ruského Turkestanu. Z Persie pochází Mazdak, nejstarší filosofický komunista, jenž v první polovici šestého století po Kr. hlásal: „Všichni lidé jsou si rovni, veškerý majetek je společný.“ Peršan Avicenna, Ibn Sina (980–1037), vedl středověkou Evropu a Asii na cestách filosofických a lékařských.

Peršané dali islámu dnešní soustavu sunnitskou i šíitskou. Vypěstili nejednu muslimskou větev, ve které se obráží jejich sklon k náboženskému hloubání. Pod perským vlivem vyrostla spisovná turečtina, jakož i jazyk indických muslimů. Perské památky jsou patrné ve všech zemích islámu od Maroka až po čínské hranice. Perská literatura se vyrovná každé jiné.

NEJSTARŠÍ STYKY S VÝCHODEM A ZÁPADEM

Náhorní planina perská je se všech stran obklopena nebe-
tyčnými horami. Toliko na severovýchodě a severozápadě se
otvírají brány, jimiž se někdy v druhém tisíciletí před Kr.

stěhovali indoevropští kmenové arijští nejen do Persie, nýbrž i do Afganska a Balučska. Přisvojili si novou zemi arijskou nebo, jak se v nové perštině říká, Iran. Nebyli první, kdož se v ní usadili. Nalezli obyvatelstvo se značnou osvětou, vyspělou styky se Sumery, Elamci, Babyloňany, Asyřany na západě a s Indy na východě. Podmanili si je a ponenáhlu se ztráceli v jeho osvětě, třebaš mu sami dávali arijskou řeč. Arijské Medové, již si vzali severozápadní část dnešní Persie, utvořili ke konci osmého století stát s hlavním městem Ekbatanou, Hamadanem, na úpatí Orontu. Dlouho se neudržel. Opanoval jej Kyros (559—529), jejich soukmenovec a vrchní velitel Arijců, bydlících a kočujících v provincii Parsa. Název provincie utkvěl na poddaných Kyrových a řečtí klasikové jim říkali Peršané. Řeky nesmírně zajímal velký náboženský zákonodárce Zarathuštra jakož i politický dobyvatel Dareios I. (522—485). Zarathuštra vštěpoval povinnost konati dobré, Dareios pak si kladl za úkol zajistiti pravdu proti lži. Byl první z vládců, o kterých lze říci, že jejich říše byla světová. Sahala od čínského pomezí do Makedonie v Evropě a ze střední Asie do Ethiopie v Africe. Měla nákladnou vládu a správu, pevnou, dobře vyzbrojenou armádu, zákonité kněžstvo a dědičnou monarchii. Silniční síť ji celou protkávala a semitští Aramejci vozili vzácné zboží ze všech stran do hlavních měst Babylonu, Susy, Ekbatany a Persepole. Peršané jsou hrdí na Kyra a Dareia. Po nich sluje dodnes vládce šáhin-šáh, král králů.

V Persii se Ariové hrubě neuplatnili. Bylo se jim ustavičně brániti proti divokým kmenům hrnoucím se do jejich země od severovýchodu a od severozápadu. Učili je pořádku, napomáhali jim k osvětě, avšak stálým stykem s nimi upadali. Pozbývali svého čistého náboženství Zarathuštrova, jež se smísilo s rozličnými cizími prvky v náboženství magů. Vnitřní rozmíšky rostly, říše slábla a pořečtený Makedoňan Alexander Veliký ji r. 331 opanoval. Zdědil ji po něm r. 323 jeho vojevůdce Seleukos a Seleukovci v ní vládli až

do r. 240 před Kr. Ústřední vláda sídlila v Seleukii na pravém a později v sousedním Ktesifontu na levém břehu Tigridu. Domácí osvěta a umění se osvěžila řeckou a rostla nová, hellenistická, již Peršané šířili daleko na východ až na hranice Číny.

Seleukovce vytiskli Parthové, jak se říkalo arijskému bojovnému kmeni, sídlícímu jihovýchodně od Kaspického moře. Veleli mu náčelníci z rodu Arsakova, kteří Persii podrobili, perskou osvětu si přisvojili a v ní zanikli. Jejich moc zlomil r. 226 po Kr. Ardašir z perského rodu Sasanova a jeho potomci vládli do r. 651. Sasanovci obnovili starou perskou říši na východě až po čínské hranice. Na západě sjednotili obyvatelstvo Iranu s obyvateli Mesopotamie, jakož i východní Malé Asie a částečně též Syrie. Sjednocení usnadňovaly silnice, jednotná správa a jednotná státní řeč. Vybudovali vojenský stát, jež i Římané uznávali za rovný a s nímž urputně zápasili o prvenství. Římský císař Valerian (253—260) zemřel v perském zajetí.

Trvalé války s Římany a jejich nástupci Byzantinci přiměly perské vládce, že svou říši na západě uzavírali, zato však si otevřeli bránu do střední Asie a zmocnili se cesty do Číny, po které se rozvázely nejen průmyslové výrobky, nýbrž též šířila osvěta. Persie brala a dávala, třebaž byla pokojná výměna mezi ní a Čínou často rušena útoky asijských kočovníků, zvláště tureckých a mongolských. Sasanští králové s nimi vedli dlouhé a tuhé boje, neboť jim šlo o záchranu národního státu. Mnohdy zabezpečili pokoj na několik desetiletí. Výměna se obnovila a obchodní cestou se šířila po střední Asii a po Číně perská osvěta a s ní i perština.

Sasanovská Persie měla národní náboženství a mocné, národně cítící kněžstvo, jež ctilo krále jako svou hlavu, dosaženou Ahuramazdou. Na trůn nesměl dosednouti leda člen sasanského rodu. Náboženské myšlenky pronikaly též na uzavřený západ, úcta Mithrova s četnými tajemnými obřady se dostala říší římskou až do západní Evropy. Náboženské

knihy byly psány střední perštinou, pahlevim, staré pověsti zaznamenány a národní hrdost rostla.

Politicky se sasanovský stát nešířil. Veškerou moc si osvojili členové vládnoucího rodu, leníci a kněží. Lid byl poroben, proto hledal útěchu v tajných spolcích a učil se přetvářce. Toužil po osvoboditeli, jenž by svrhl jho, které ho tísnilo a dopomohl mu ke svobodě. Proléval krev za váleky s Římany, Byzantinci, Armeny, tureckými a mongolskými národy a doma se mu přitěžovalo. Staleté boje zeslabily ústřední moc a podnítily síly odstředivé. Peršané honosící se původem, osvětou a náboženstvím se nebránili ani v osadách, ani v hrazených městech muslimským Arabům, když se r. 637 blížili k hlavnímu městu Ktesifontu. Toliko vládnoucí rod, leníci a kněžstvo se stavěli na odpor, byli však po 13 letech zdeptáni, podrobeni.

ARABSKÁ VLÁDA

Muslimští Arabové osvobodili perský lid od útisků šlechty a kněžstva a dali mu nauku o jediném Bohu. Peršané si směli uchovati své náboženství, avšak ponenáhlu přecházeli k islámu, napřed dobrovolně, po dvou stoletích nuceně. Nepatrný zbytek ctitelů Zoroastrových se uchýlil do Indie. Perština ustoupila arabštině a národní perská osvěta jako by byla úplně zanikla. Poarabštění a pomuslimštění Peršané se stali učiteli svých pánů a pod rouškou arabskou a muslimskou dopomohli svému národnímu duchu ke vzkříšení. Projevil se šíitskou naukou a bohatým písemnictvím, jež, třeba bylo vyjádřeno arabsky, přece jen hlásalo staré perské myšlenky. Peršané budovali islámskou osvětu. Spočívala na podkladě hellensko-perském a měla četné příměsky z vnitra Asie a Indie, kam muslimští dobyvatelé vnikali. Perská města bohatla, obchod se rozvíjel, avšak rostoucí blahobyt podrýval chuť k válečnému řemeslu a bojovníci arabští a perští ustupovali námezdníkům tureckým a mongolským.

Syr Darja byla hranicí kmenů turecko-mongolských a iranských. Západně od ní kvetlo několik městských států, v nichž se soustřeďoval světový dovoz a vývoz. Nejvíce vynikal Sogd na řece Zaráfšanu. Dnešní Buchar a Samarkand k němu náležely a na Balch, dávnou Baktrii, dožíral. Jeho obyvatelé mluvili a psali iranským nářečím abecedou, již přizpůsobili aramejské. Své písmo šířili se svou osvětou a svým náboženstvím po celé střední Asii.

Alexander Veliký dostal světový obchod pod svůj dozor, avšak jeho nástupci jej již v polovici třetího století ztratili. Sogd s ostatními drobnějšími státy se odloučil od západních Iranců ve vlastní Persii a poslouchal vládců, sídlících v Baktrii, Balchu. Udržovali pravidelné styky s Indií a indická osvěta a buddhismus získávaly stoupence nejen mezi východními Iranci, nýbrž i mezi jejich východními sousedy, Turky a Mongoly.

V polovici druhého století před Kr. rozvrátili turečtí Hunové baktrijský stát, avšak Sogd nezanikl, nýbrž dospíval pod novými pány k novému rozkvětu. Jeho osvěta rostla z prvků perských, hellenských, indických a středoasijských. Za Sasanovců nabyl perský vliv převahy a valil se Sogdem na východ i na sever. Zmizel, když si muslimští Arabové vzali Persii a tlačili se do Sogdu. Největších úspěchů dosáhli od r. 705 do r. 715, kdy se pevně usadili za Kaspickým mořem až po cestu vedoucí ze Samarkandu do Balchu. Odtud podnikali nájezdy na východ. Od polovice osmého století drželi území západně od Amu Darje. Za ni se tlačili jediné hospodářsky a politicky.

Prvotní islám neznal misionářské činnosti. Arabští muslimové si ani nepřáli, aby vyznavači jiných náboženství jej přijali. Dopřávali náboženské svobody nejen vyznavačům nauky Zoroastrovy, nýbrž i manichejcům a křesťanům, kteří bydlili v Sogdu a okolních oasách a zabývali se světovým obchodem.

NÁRODNÍ VLÁDA VZKŘÍŠENA

Ústřední moc bagdádských chalífů slábla a správcové vzdálených provincií, zvláště východoiranských, si osobovali větší a větší svobodu, ba nezávislost. Hleděli získat dobrou vůli domorodého obyvatelstva, proto podporovali šíitskou nauku a dopomáhali k novému významu perštině. Byla by utonula v muslimské arabštině, kdyby se jí nebyl ujal rod Samanův, jemuž svěřil chalífa Mamun (811—833) správu východních provincií své říše.

Saman, perský šlechtic z Balchu, přestoupil k islámu a podporoval se svými čtyřmi syny chalífovo vojsko, začož od něho dostal r. 820 léno v Zakaspicku. Jeho pravnuke Ismail se usadil r. 874 v Buchaře a šířil svou moc po Afgansku a východní Persii. Zemřel jako panovník státu sahajícího od Kaspického moře po Indus.

Ismail i jeho potomci pečovali o orbu, průmysl, obchod, umění a vědy a nahrazovali arabštinu perštinou. Dopomáhaly jí k novému rozkvětu prvky, které přinášeli do Buchary na jejich dvůr rozliční odborníci z Asie, Afriky i Evropy. Šířili islám a muslimové sjednotili východní Irance se západními. Perština vytiskovala iranská nářečí, stávala se spisovným jazykem a uvolňovala cestu turečtině. Turečtí kmenové se mísili s iranskými, osvojili si perštinu jako osvětový jazyk, avšak jejich turečtina vyrůstala v jazyk obcovací a po-
nenáhl i národní.

POPERŠTĚNÍ TURCI

Středoasijské Iranci neznali před islámem silné monarchické moci. Jejich vládcové se podřizovali perskému šáhovi z rodu Sasanova. Samanovci o sobě tvrdili, že pocházejí rovněž od Sasana. Opírali se o námezdné vojáky původu tureckého a mongolského a stěžovali se proti domácí šlechtě, jež se jim nechtěla podrobiti. V polovici desátého století se vze-

přela a pozvala na pomoc Bogra chána Haruna z tureckého národa Oguzů. Sídlil na horním toku řeky Ču, jihovýchodně od Aralského jezera. Napadl r. 992 Samarkand a Bucharu, trvale je opanoval r. 999 a založil vládnoucí rod karachanský.

Karachanci nežili po svém vítězství ani v Buchaře, ani v Samarkandu, nýbrž v Usgendu na pomezí Fergany. Po nenáhlu se tlačili na západ a chovali se jako ochránci islámu. Nejvíce muslimů bylo mezi Turkmeny, jak se od desátého století říkalo tureckým kmenům, kteří podlehli iranské osvětě.

Samanovci se opírali o Turkmeny a posílali je do vzdálenějších provincií za guvernéry. Podnikavý Sabaktakin, sídlící jako guvernér v Gazně, se postavil r. 977 proti svému bucharskému pánu, odrazil jeho vojenské čety a podnikal z Gazny válečné výpravy do dalekého okolí. Zemřel po desíti letech. Jeho syn Mahmud se ubíral jeho stopami. Vzal si nejen samanské provincie jižně od Amu Darje, nynější Afgansko, nýbrž i některé severně od této řeky a přisvojil si rozsáhlé země v Indii. Bagdádského chalífu uznal svým svrchovaným pánem a jako jeho zástupce si osvojoval hodnost sultána islámu a měl se za světskou hlavu muslimské obce. Šířil islám válkou po Indii, pronásledoval odpůrce pravověrných vykladačů, avšak sám žil, jak se mu zdálo. Podporoval básníky, odborné spisovatele a učitele a zaváděl perštinu nejen po Afgansku, nýbrž i hluboko do Indie. V dubnu 1030, kdy zemřel, bylo jeho sídelní město Gazna po celém muslimském světě známé a proslulé jako středisko osvěty, průmyslu a obchodu.

Za Mahmudovy vlády se již připomínají Afganci jako odvážní a udatní bojovníci. Po prvé se projevuje národní rozpor mezi Iranci a Turanci, jak se říkalo kmenům sídlícím a kočujícím v Turanu, severně od Amu Darje. Karachanci zastupovali Turance, Mahmud a jeho potomci Irance. Karachanci odstranili poslední zbytky arabštiny, jež byla od začátku osmého století úřední řečí v Zakaspicku.

Nenahradili ji svou turečtinou, nýbrž perštinou svých poddaných a osvojili si úplně způsob života Samanovců.

Mahmud a jeho potomci se dívali ze svého sídla Gazny k jihu do Indie a zanedbávali afganský sever. Toho využili rozliční turečtí kmenové z národa Oguzů a hrnuli se Bucharskem do Afganska. Vedli je Seldžukové. Svůj původ odvozují od Tukaka, jenž se usadil v úvodí Amu Darje a stal se muslimem. Potomci Mahmudovi ztratili bezmála celé Afgansko a soustředili svou moc v Indii.

Za Seldžuků nabyl nového významu obchodní stát Chorezm na dolním toku Amu Darje. Jeho hlavní město Urgendž leželo nedaleko dnešní Chivy.

Poloha Chorezmu byla velmi výhodná pro obchodní styky, zvláště s kočovníky. Byl obydlen iranskými kmeny, obklopen tureckými a turečtina se ponenáhlu stávala jazykem obchodním a dorozumívacím. Ve třináctém století vytiskla úplně iranské nářečí. Tehdy stál Chorezm pod seldžuckým šáhem, jenž byl tureckého původu. Státním a spisovným jazykem zůstala nadále perština.

Poslední šáhové chorezmští vystupovali rovněž jako sultánové islámu. Šáh Muhammad se ujal r. 1207 muslimů z Buchary, přemohl po třech letech jejich vrchního vládce a dal si název sultán Sandžar po soujmenném sultánu seldžuckém. Utkal se s prvními Tatary, jak se tehdy říkalo Mongolům. O Tatarech se zmiňují již orchonské nápisy turecké, pocházející z prvé polovice osmého století. Odlišují je od kmenů tureckých jako příslušníky Mongolů.

TATAŘI NEBOLI MONGOLOVÉ

Mongolové kočovali vedle Turků východně a jihovýchodně od Bajkalského jezera pod svrchovaností vládce severní Číny. Někteří kmenové byli křesťany. Čím blíže Číny, tím značnější měli osvětu. Sjednoceni nebyli.

Jisugajovi, náčelníku menšího kmene, se narodil r. 1162

synek, jemuž dal jméno Temučin. Vyspěv přidružil se ke křesťanskému kmeni Naimanů a podnikal s jeho bojovníky nájezdy zvláště na perské pomezí. Osvědčil se jako velitel, odvážní mladíci se k němu hrnuli a sousední kmenové ho uznali r. 1206 vrchním vojenským velitelem s čestným názvem Čingiz chán, Dokonalý hrdina. Opanoval Čínu až po Žlutou řeku a stíhal mongolské a turecké kmeny, které mu odpíraly válečnou službu. Získával drobné pohlaváry a zajistiv si je, napadal vzpurné sousedy nejen mongolské, nýbrž i turecké. Zanedlouho ovládl světovou obchodní cestu od Žluté řeky na východě až po Syr Darju na západě. Hledě navázati přátelské styky s pánem Chorezmu, v němž se soustřeďoval velký vývoz a dovoz, vypravil k jeho vládci Muhammadovi zvláštní poselstvo a za ním bohatou obchodní karavanu, skoro vesměs muslimskou. Chorezmští ji na hranicích u Syr Darje přepadli a pobili nejen obchodníky, nýbrž i vyslance. Odvetou se dal Čingiz chán r. 1218 na pochod proti nim. Šáh Muhammad se uchýlil na nějaký ostrov Kaspického moře, kde r. 1220 zahynul.

Odpor proti Tatarům neboli Mongolům řídil jeho syn Dželaladdin. Poznáv, že se neubrání, utekl v listopadu 1221 do Indie a odtud po pěti letech do Persie, kde sbíral nové vojsko. Tataři ho r. 1228 nedaleko Isfahanu porazili, avšak sami utrpěli nesmírné ztráty, proto se uchýlili k Amu Darji. Chorezm jim zůstal.

Po smrti Čingiz chánově r. 1227 dostal jeho původní državy Tului, nejmladší z jeho čtyř synů. Dobyté země rozdělil mezi ostatní. Západní kraje spravoval nejstarší Džuči. Jeho potomci se domáhali též zemí jižně od Kavkazu a jihozápadně od Kaspického moře, i docházelo k bojům mezi nimi a mongolským státem vybudovaným Hulagu po roce 1256 v Persii.

Oblast, která byla přiřčena Čagatajovi, druhému synu Čingiz chánovu, zaujímal Samarkand, Bucharu a severní Afgansko. Jednotliví vládcové uznávali svrchovanost pána

Mongolska, kde docházelo k bouřím o následnictví. Stařeší nové se shromáždili v poradní sbor kurultaj a po léta se hádali, kdo že bude svrchovaným pánem. Než se dohodli, řídila říši vdova zesnulého.

Mangu, nejstarší syn Tuluiův, byl zvolen r. 1251 vrchním vládcem. Zaváděl pořádek nejen v Mongolsku a severní Číně, nýbrž i v ostatních poplatných státech. Na jeho rozkaz vytáhl jeho bratr Hulagu na podzim r. 1253 z Mongolska na západ, aby zabezpečil všechny osady při obchodní cestě. Postupoval pomalu. Amu Darju překročil teprve r. 1256. Mnoho práce mu daly nájezdné čety, které se skládaly z příslušníků rozličných kmenů a národů a jimž se říkalo Kaza-kové. Trpěl se svými předními rádci úklady vášnivých ismáilovců neboli assasinů držících silné hrady jižně od Kaspického moře. Dobýval jich s čínským sborem zákopníků a dělostřelců a napadl jejich velmistra Ruknaddina v jeho hlavním sídle Alamutu. Zmocnil se hradu a dal velmistra popravit. Odtud táhl k Bagdádu, jež vzal útokem r. 1258, zahubil posledního chalífu, poplenil jeho říši a zbořil a spálil nesmírné množství stavitelských památek. Nejlepší řemeslníky, umělce a stavitele odváděl do střední Asie a usazoval po čelných městech.

Po pádu chalífátu určovala hranice jednotlivých muslimských států v Iranu a sousedství jedině moc toho neb onoho vládce. Každý hleděl chrániti velké obchodníky, kteří udržovali spojení s Čínou a procházeli jeho zeměmi. Neplatili penězi, nýbrž poukázkami na přední obchodní domy. Poukázky vzali z Číny a s nimi též jejich jméno, jež Peršané vyslovovali jako ček. Ve střední Asii jsou čeky známy od třináctého století.

Mezi Mongoly neboli Tatary, ovládajícími východní a západní Iran, upevnil islám Uzbek chán, jenž držel Chorezm a okolí od r. 1312 do 1340. S islámem šířil perštinu jako státní řeč, kdežto mongolština ustupovala v rodinném a společenském životě turečtině.

Uzbek měl silnou a dobře vyzbrojenou armádu, jejíž členové uchovali jeho jméno. Zvali se tak poturčení Mongoli západně od Syr Darje, kdežto kočovným Mongolům východně od této řeky se říkalo Čagataj. Tato dvě jména vytiskla ve střední Asii jméno Tatar úplně. Zůstalo jedině Mongolům, kteří se usadili v Rusku a se poturečtili. Dotud se tak nazývají muslimové bydlící při Volze. V chánátu bucharském založeném Uzbeky byla perština úředním a spisovným jazykem, kdežto v chánátu Chiva, jak se jmenoval Chorezm od druhé polovice 16. století, se udržela středověká turečtina vedle perštiny.

Stát potomků Čagatajových, k němuž příslušel též celý Iran, trval až do roku 1370, kdy jej zničil Timur, rodák z okolí Samarkandu.

Timur se narodil na sklonku roku 1329. Nebyl urozený, proto nelze s bezpečností říci, jak se jeho otec jmenoval, je však jisto, že pocházel z poturčené mongolské čeledi Barlas. V osmnácti letech se stal vůdcem, chánem. Jeho kočovní poddaní si říkali Mogolové, kdežto jejich spisovný jazyk znal toliko Mongoly.

Na začátku nebyl postup Timurův úspěšný. Byl vypuzen z kmenového území a hledal útulek napřed v Chorezmu, potom v Sistanu, kde se dal do služeb tamního velkého náčelníka, jenž tvrdil, že je z proslulého vládnoucího rodu Kejani a zdobíval se za slavností starobyrou náčelenkou. Timur byl raněn do nohy, takže ochroml, a přece ve válečném řemesle neustal. Pomocníkům mu přibývalo, vytrhl s nimi na sever a r. 1363 se zmocnil Samarkandu, v němž se usadil. Opanoval severní Indii, Iran, Kavkaz a pohubil Syrii a Malou Asii. Uměl turecky a persky a rád se stýkal s umělci a učiteli. Usazoval je v Samarkandu. Pečoval o zavodňování a zanechal mnoho stavitelských památek. Dobyl rozsáhlých zemí, avšak neměl času, ba ani schopností, aby je sjednotil a v nich zavedl řádnou vládu a správu. Zemřel r. 1405. Jeho potomci nebyli s to, aby říši udrželi. Zakrátko

pozbyli všech zemí až na Turkestan a východní úsek Iranu. Šahruch, jeden z Timurových synů, se přestěhoval r. 1419 do Heratu a odtud spravoval svůj stát.

Potomci Timurovi mnoho vykonali pro řádnou správu a osvětu v Persii. Podporovali písemnictví, pro něž užívali arabštiny a perštiny; turečtinou rádi básnili. Škodil jim Uzun Hasan, vrchní velitel vládnoucího rodu tureckého kmene Bílých Ovcí, jehož zakladatel dostal r. 1378 od Timura údělem okolí Dijarbekru ve východní polovici Malé Asie. Jeho potomci napadali sousední provincie perské a Uzun Hasan (1453—1477) si podrobil celou zemi.

Obyvatelé, zvláště usedlí, trpěli nesmírně od turkmenských hord Hasanových, i prosili Alláha, aby se jich ujal a skrytému imámovi poručil, aby se jim postavil v čelo a je od sveřepých cizinců vysvobodil. Této obecné touhy využil bystrý a rozvážný Ismail z rodu Safiaddinova.

ŠÍITŠTÍ SAFIOVCI

V Ardebilu žila rodina, která tvrdila, že se její předek Husejn, vnuk Muhammadův, oženil s dcerou posledního perského krále Jezdegerda III. a jeho potomci že mají právo na perský trůn. Občané z Ardebilu a okolí jí věřili a uctívali za patrona jejího člena a zakladatele náboženské skupiny ctitelů Aliho, Safiaddina, jenž byl r. 1334 v městě pochován. Všemocný Timur navštívil jeho hrob, pomodlil se u něho a bohatě obdaroval jeho strážce.

Mladý a odvážný Džunejd ze čtvrtého pokolení Safiaddinova se odebral na dvůr Uzun Hasanův a vyžádal si jeho sestru za manželku. Usadil se s ní v Širuanu. Jeho syn Hajdarse oženil s Martou, dcerou Hasanovou, zplozenou s Theodorou, z císařské rodiny vládnoucí v Trebizondě. Povila mu Ismaila, zakladatele safijského vládnoucího rodu. K Ismailovi se přidružilo hojně šíitů, kteří v něm viděli nejen velitele, nýbrž i náboženskou hlavu, imáma. Opíral se o okolní tu-

recké čeledi, které ho po smrti Uzun Hasanově r. 1478 provolaly vrchním velitelem. Zmocnil se Baku, opanoval Tavríz a byv uznán r. 1499 šáhem, vyhlásil šíitské učení dváctníků náboženstvím státu, jež zakládal. Po jeho rozkazu se vydalo zvláštní poselstvo do Syrie, aby z metauilských osad na jižním Libanonu dovedlo vykladače a učitele zákona, kteří by na školách vyučovali státnímu náboženství. Tureckým bojovníkům ze kmenů Kadžar, Afšar a jiných přikázal nositi rudou pokrývku na hlavě, po níž se jim říkalo Kizilbaš. Byli to jeho osobní strážci. Za výpravy proti Uzbekům do Mervu vysvobodil r. 1510 ze zajetí sestru Barbara, posledního Timurovce a pozdějšího zakladatele mogulského císařství v Indii a udržoval s ním přátelské styky. Zemřel v Ardebilu r. 1524. Se všech stran putovali šíité k jeho hrobu jako ke světcovu. Jeho potomci se udrželi na trůně až do r. 1722. Vedli dlouhé války s Turky, Uzbeky, Turkmeny a Afganci, zajistili hranice a obnovili pokoj a pořádek. Na počátku sídlili v Ardebilu, později v Tavrízu a konečně si vybudovali Isfahan za hlavní město.

Nejvíce vynikl Abbas I. (1582—1629). Podporoval vědy a umění, stavěl silnice, zájezdní hostince a zaváděl řádnou správu. Kočovníků používal na obranu říše, proto jim dopřával na pomezí rozsáhlých krajů s povinností, aby střežili hranic. Za jeho vlády měla Persie mnohé, čeho evropští cestovatelé ve své domovině postrádali. Vykládali o svých zkušenostech a nabádali obchodní společnosti, aby se ujaly perského dovozu a vývozu.

SNAHY KOLONIÁLNÍCH STÁTŮ

Londýnští obchodníci, kteří chystali Východoindickou společnost, vypravili r. 1597 na výzvědy bratry Anthonyho a Roberta Sherley. Setkali se s Abbasem, nabídli mu bohaté dary a žádali, aby jim dovolil cvičiti vojsko. Tato žádost byla pláštíkem jejich vlastního účelu. Dosáhli ho zanedlouho, získavše rozličné výhody pro londýnské podnikatele, zvláště

úlevy celní, jakož i záruku náboženské svobody nejen pro sebe, nýbrž i pro jiné Evropany, kteří by se zabývali obchodem s Persií. A. Sherley pobyl dlouho v Čechách, kde se snažil získati Rudolfa II. pro ligu s Persií. Východoindická společnost využila přízně, které šáh dopřával bratrům Sherleyovým a vypravila r. 1616 svou prvou loď do perského přístavu Džasku. Dlouho v něm nepobyla, neboť jí hrozili Portugalci. Umínala si, že je vypudí a sama se obchodu s Persií zmocní.

Portugalci činili nároky na výhradní obchod s Persií od r. 1507, kdy admirál Affonso D'Albuquerque obsadil ostrov Hormuz, střehoucí vchodu do Perského zálivu. Vybudovali na něm r. 1515 pevné a bohaté obchodní středisko. Východoindická společnost naváděla šáha, aby společně s ní Hormuz napadl. Stalo se to r. 1622. Portugalci se bránili hrdinně, avšak nedostatek zbraní, nábojů a potravin je přiměl, že se vzdali. Britové by se byli rádi usadili na jejich místě, leč šáh to nedovolil, otevřel jim však veškeré cesty do své říše. Zanedlouho s nimi soutěžili Nizozemci, již si roku 1623 zřídili opevněný obchodní dům v Bandar Abbas. Odtud se vydali do Isfahanu, kde se jim dostalo nejen šáhovy ochrany, nýbrž r. 1645 též práva skupovati hedvábí a vyvážeti je beze cla. Na podkladě tohoto práva vyhlásili na vývoz hedvábí monopol, jež drželi až do polovice osmnáctého století, kdy je Britové úplně vytlačili.

Francouzské poselstvo přišlo r. 1664 na dvůr Abbasa II. Šáh dopřál francouzským obchodníkům výsad udělených jiným Evropanům. Neplatili cel a na tři leta byli osvobozeni od jakýchkoliv daní. Obchodní domy měli v Bandar Abbas a Isfahanu pod dozorem *Compagnie française des Indes orientales*.

Císař Aleksej Michailovič, otec Petra Velikého, vypravil r. 1664 rovněž poselstvo k Abbasu II. Mělo více než 800 členů, zvláště obchodníků. Perští se obávali jejich soutěže, popuzovali proti němu a šáh je v nemilosti propustil. Za to

vpadli kozáci do Mazanderanu, jehož některé kraje dočasně obsadili.

Zástupcové evropských obchodníků a podnikatelů se vzájemně škorpili, jedni proti druhým podpichovali, hledali oporu u členů vládnoucího rodu a velkých náčelníků, ústřední vládu podkopávali a podněcovali občanské války. Náboženské nadšení, jež Safijcům trůn vybudovalo, sláblo a viditelný imám mizel za velkými náčelníky Kadžarů, kteří veleli jeho osobní stráži, bohovláda ustupovala vzpurným leníkům.

VÝCHODNÍ PROVINCE ZTRACENY

Na začátku 18. století se vládci isfahanskému vzepřel mir Vajs, velký náčelník afganského kmene Gilzai. Vypudil Peršany a založil si v Kandaharsku státeček. Východoindická společnost ho podporovala, aby Persii zeslabila a měla v Afgansku nárazník. Jeho syn Mahmud podnikl s Afganci nájezd do Persie, opanoval r. 1722 Isfahan a zabil safijského vládcu Husejna. Zdálo se, že Mahmud opanuje celou Persii. Bylo by se mu to s britskou pomocí podařilo, nebýti Nadira, náčelníka tureckého kmene Afšar, vyznáním sunnity. Postavil se v čelo perského vojska a porazil r. 1729 Afgance u Damganu na hlavu. Napadal jeden kmen kočovníků za druhým a upevniv doma pořádek, vypravil se se silným vojskem na západ. Turkům vzal Bagdád i Tiflis a přiměl roku 1732 Rusy k mírové smlouvě v Reštu, jíž se vzdali jihozápadního pobřeží kaspického.

Zabezpečiv hranice na západě, dal se Nadir r. 1736 vyhlásiti u Ardebilu králem králů a vrhl se do Afganska. Obsadil Kandahar a Kabul a podnikl Chajbarským průsmykem nájezd do Indie, kde vyplenil r. 1738 Delhi. Vrátil se s nesmírnou kořistí. Na nové válečné výpravě do střední Asie vydrancovalo jeho vojsko Bucharu, Chivu a zdrtilo moc Turkmenů, od nichž severovýchodní Persie velice trpěla. Ustavičné boje tížily Peršany, bouřili se v jednotlivých

provinciích a Nadir vzbouřence krutě trestal. Jednak z pomsty, jednak z náboženské roztrpčenosti, že odstranil viditelného imáma safijského a dával přednost sunnitům, byl zavražděn v Chorasanu r. 1747. Velitelé jeho vojska se přeli o dědictví. Občanských válek využil Ahmad Durrani, upevnil stát afganský a s přispěním britským jej trvale od Persie odloučil.

Persie se drobila na státy a státečky. Největší moc soustředil velký náčelník Kadžarů a zanedlouho opanoval celé jižní a západní pobřeží Kaspického moře. V jihozápadní Persii se upevňoval velký náčelník Bachtiarů. Kadžarové zvítězili a jejich velitel Muhammad rozšířil r. 1794 svou moc na celou Persii. Za sídelní město vybral Teheran, kde byl korunován prastarou náčelenkou, kterou uchoval kejanský rod, vládnoucí v jihovýchodní Persii. Zemřel r. 1797. Na trůn dosedl jeho synovec Fath Ali, jenž panoval do r. 1834. Byl jako první z vládců perských zapleten do evropské politiky.

NAPOLEON ZASAHUJE

Od severu se tlačili Rusové, od jihu Britové. Východoindická společnost hleděla Rusům zatarasiti cestu, proto nabízela již Nadirovi, že vybuduje perské válečné loďstvo na Kaspickém moři. Tuto nabídku opakovala též prvním šáhům kadžarským.

Afganský vládce Zaman zapomněl na podporu, které jeho předchůdcům Britové poskytovali a chystal se k nájezdu do Indie. Východoindická společnost žádala Fath Aliho, aby ho napadl. Učinil to r. 1799. Touže dobou k němu přišel posel Bonapartův s listy, v nichž ho vybízel, aby se k němu přidal na válečné výpravě do Indie. Fath Ali váhal a toho využil sir John Malcolm, zástupce Východoindické společnosti, přinesl mu bohaté dary a přiměl ho r. 1800 k úmluvě, jíž se šáh zavázal, že napadne Afgansko, jakmile by Indii ohrožovalo, a že se nepřidá k žádnému britskému nepříteli. Za to dostal závazný slib, že jej Společnost

zásobí zbraněmi, kdyby mu hrozilo nebezpečí od Afganců nebo Francouzů.

Napoleon neustával dráždit Velkou Britanii vyjednáváním se šáhem. Od r. 1802 k němu vypravoval vzkaz za vzkazem a sliboval mu pomoc ve válce s Rusy, kteří mu vzali celé Gruzinsko, jakož i důstojníky, kteří by vycvičili a vyzbrojili armádu. Všechny nabídky podrobně vytkl vyslanec Jaubert, jenž v květnu 1806 do Teheranu zavítal. Za podmínku kladl zrušiti úmluvu s Velkou Britanií a zaručiti pomoc Francii, kdyby se její vojsko nebo válečné loďstvo přiblížilo k Indii.

Šáhův zástupce Riza se odebral k Napoleonovi. Setkal se s ním u Tylže a na Finkensteinu podepsal 4. května 1807 požadovanou smlouvu. Po několika měsících přibyl do Persie generál Gardanne se 70 důstojníky a poddůstojníky, již budovali novou perskou armádu.

Šáh se zanedlouho přesvědčil, že se od Napoleona pomoci nedočká, proto hleděl znova získati dobrou vůli britskou, zvláště když mu Východoindická společnost nabídla roční podporu £ 120.000, kdyby se dal do války s Ruskem. Nová spojenecká smlouva persko-britská byla podepsána v Teheranu 25. listopadu 1814. Šáh zaručil, že nedovolí, aby Persií táhla nějaká armáda proti Indii, Velká Britanie pak slíbila £ 150.000 ročně nebo vojsko, kdyby byla Persie napadena. Do války s Afganskem neměla Velká Britanie zasáhnouti, kdyby se však Afganci vrhli na Indii, byl šáh povinen přispěti.

VELKÁ BRITANIE SI PŘISVOJÍ BALUČSKO

Spoléhajena britskou pomoc, vypověděl šáh Rusům válku. Pomoci se mu nedostalo, byl poražen a donucen 22. února 1828 v Turkmančaj k ponižující mírové smlouvě. Persie se vzdala Gruzinska a Armenska, zavázala se platiti £ 3,000.000 válečné náhrady a projevila souhlas, aby Rusové bydlící v Persii zůstali podřízeni pravomoci svých konsulů. Ostatní

velmoci, zvláště Velká Británie, vymohly pro své státní příslušníky a chráněnce podobné výsady a ve státě perském rostly státečky cizí.

Ruský vliv nabýval převahy. Peršané se domnívali, že s ruskou pomocí přivtělí ke své říši bývalé provincie afganské. Dali se do války r. 1832 a vedl je Abbas mirza, následník trůnu. Zanedlouho zemřel a jeho otec Fath Ali r. 1834 rovněž. Perské vojsko, které tehdy obléhalo Herat, odtáhlo s nepořízenou od města, jež se chystalo, že se vzdá.

Muhammad, vnuk Fath Aliho (1834—1848) neměl rád Angličany. Hleděl se zbaviti britských důstojníků, kteří cvičili armádu. Kladl jim za vinu, že tajně podporovali Afgance. Opustili Persii r. 1838 a zástupcové Východoindické společnosti působili potíže. Aga chán Mahallati, náboženská hlava ismáílovců, se postavil v čelo vzpoury v provinciích Jezdu a Kermanu. Jeho bratr Abulhasan popouzel obyvatele Balučistanu proti vládě. Aga chán byl zakrátko přemožen a zapuzen do Indie. Usadil se tam a jeho třetí potomek dospěl k velikému bohatství a vlivu.

Abulhasan vzdoroval mnohem déle. Balučistan byl perskou provincií podobně jako Afgansko. Sahal bezmála až k Indu. Muhammad dospěl se svým vojskem na jeho východní hranice, vložil posádky na pomezí, avšak nepokoje trvaly a zavdávaly Východoindické společnosti vítanou záminku, aby hranice své indické državy daleko na západ posunula a zajistila. Chovajíc v živé paměti vítězný nájezd Nadirův r. 1738 hleděla novy zameziti s pomocí balučských náčelníků. Jak dopomohla Afgansku k nezávislosti, přispívala stoupencům Abulhasanovým, získala r. 1845 náčelníky větší východní polovice a tvořila z dobrých dvou třetin perského Balučistanu vlastní stát nárazníkový. Šáh nemínil povoliti. Zástupcové francouzští ho podněcovali k odporu. Pokusil se o něj několikrát, když se však Rusko s Velkou Británií domluvilo, nezbylo mu, než aby se s Velkou Británií smířil.

Nasraddinu bylo 16 let, když se r. 1848 po svém otci ujal vlády. Kníže Dolgoruki k němu vypravil r. 1853 posly, aby ho přiměli k válce proti Turkům. Podléhaje vlivu britskému nedůvěřoval Rusům a těšil se, že si s britskou pomocí anebo aspoň s jejím tichým souhlasem znova přivtělí Afgansko, jímž tehdy zmítaly spory o trůn. Výpravu zahájil r. 1855, kdy byly velmoci zaujaty velkou válkou krymskou. V říjnu následujícího roku opanoval Herat a postupoval na Kabul. Britové se nenadáli takových úspěchů a nemohouce dovoliti, aby Persie rozšířila svou moc až po severozápadní hranice indické, vypověděli válku. Válečné loďstvo obklíčilo 4. prosince 1856 ostrov Charak a po několika dnech Bušir. Odtud napadlo Muhammaru a vojáci táhli podél řeky Karun a plavili se po ní až do Ahuazu. Kočovní Arabové, Bachtiarové a Lurové se k nim přidávali. Šáh se zalekl, odvolal vojsko z Afganska a sjednával mírovou smlouvu, jež byla podepsána 4. března 1857 v Paříži. Šáh uznal nezávislost Afganska a přivolil, aby britská komise určila jeho hranice a rozdělila Balučsko.

V Persii se těšili, že ztrátu Afganska a Balučistanu nahradí přivtělením Buchary a Chivy. Rusové je předešli a přinutili Persii, že uznala severovýchodní hranice, jak je sami r. 1882 vymezili.

IV

NÁRODNÍ PROBUZENÍ

NOVÉ MYŠLENKY

Válečné a diplomatické neúspěchy naplňovaly Peršany obavami. Neradi se podvolí, neradi poslechnou, avšak milují svou zemi, a kde běží o ni a o stát, dají se vésti vládcem, jehož sílu uznávají. U Nasraddina o ní pochybovali. Zarážela je jeho povolnost, slabost a rozmařilost. Doléhala na ně bída uvnitř i zevně a šáh jako by o ní nevěděl. Zemské příjmy považoval za své, mnozí guvernérové se řídili jeho příkladem, brali úplatky, šáh vypůjčoval a cizinci se měli lépe a lépe. Nedůvěru k vládě a správě zesilovali, kdož se vrátili z ciziny.

NOVÉ MYŠLENKY

Peršané rádi cestují na pouti i za obchodem. Pobývají po léta na posvátných místech, navštěvují náboženská učiliště, stýkají se s poutníky a studenty z jiných zemí, dovídají se o životě u nich a přinášejí zprávy domů. Podobně činí, kdož se zabývají obchodem. Usazují se v Káhiře, Damašku, Bombayi a po rozličných ruských městech, učí se cizím řečem, čtou noviny a všímají si toho, co zajímá jejich sousedy. Obchodníky usazené v cizině navštěvovali jejich příbuzní, stěhovali se za nimi řemeslníci a dělníci, zastavovali se u nich poutníci a všichni jeví živou podnikavost a hleděli se obeznámiti nejen s řečí a obchodem, nýbrž i s národním a politickým životem. Otvíraly se jim oči a vrátivše se domů, otvírali je svým krajanům novinami. Prvé byly založeny r. 1848, udržely se dodnes a od 18. ledna 1903 vycházejí pod jménem *Iran*. Přibývalo jich, avšak všechny byly litografované. Teprv *Habl al-Matin* byl od r. 1893 v Calcuttě tištěn.

Obyvatelé perští se štěpili na tři skupiny: horní se skládala z potomků vládnoucího rodu, velkých statkářů a velkých

náčelníků; střední z vykladačů zákona, obchodníků, úředníků, důstojníků a řemeslníků; spodní z rolníků a ostatních venkovanů. Přísného oddělení nebylo; stavovských rozdílů rovněž ne. Všichni se považovali za rovné; bohatství nedělilo. Kdo vynikl vlastním přičiněním, býval ochotně přijímán do rodin vznešených a bohatých. Střední skupina byla a dodnes je nejsilnější. Vyniká v každém ohledu, řídí volby, spravuje veřejné záležitosti a určuje národní politiku. Ona první pochopila potřebu národního probuzení a zájmu pro veřejný život. Své přesvědčení šířila mezi venkovany, z nichž byla doplňována a v nichž měla spolehlivou oporu. Všechny skupiny se považovaly za členy jediného iranského národa a za dítky společné iranské vlasti. Oba pojmy u nich splývaly s třetím, stát, a představa svobodného perského státu u nich nikdy nevymizela. Soudili, že jsou povinni se ho ujmout a vysvobodit jej z područí cizinců.

POTŘEBA OPRAV

Šáh se mnohdy tvářil, jako by vlastenecké snahy sdílel a podporoval. Rád cestoval po Evropě, napodoboval evropské zvyky a obyčeje i vybízel své poddané, aby se po ní rovněž porozhlédli a své synky do ní posílali na vzdělání. Jenže šáhovy cesty stály mnoho peněz. Rusové a Angličané mu vypomáhali a vymáhali výsadu za výsadou. Angličané dostali správu státních financí, jež byla r. 1889 svěřena jejich Imperial Bank of Persia a Rusové si rok předtím zajistili výnosný lov ryb na Kaspickém moři. Dary, které šáh od nich dostával, nestačily, státní poklad rozplýval a od r. 1889 mu nezbylo, leda aby si vypůjčoval.

V muslimském Orientě se říká, že nic netrápí jako bolavé oko a dluh. Peršané pocítili tíži státního dluhu dříve, než se nadáli. Zástupcové cizích věřitelů se hrnuli ke všem výnosným úřadům, hleděli se zmocnit státních příjmů, zvyšovali daně a zdražovali potraviny. Všechny vrstvy trpěly, nejvíce

střední a spodní. Tápany ve tmách nevědouce, jak by bídě ušly, až jim rozžehla světélko družina stoupenců Džemaladdina Afganiho. Nasraddin ho povolal do Persie a jmenoval ho členem královské rady. Vážil si jeho názorů, dával na jeho radu a odstraňoval rozličné nepořádky. Popudil žárlivost, ba nenávist jiných svých milců, kteří ho zakrátko přiměli, aby vybídl Džemaladdina k odchodu. To se nelíbilo některým rozvázným členům vládnoucího rodu, domlouvali šáhovi a vliv Džemaladdinův zesílel. Spoléhaje na mocné stoupence hlásal veřejně opravné snahy, káral šáhovu rozmarilost a varoval před cizinci. Vzbudil nejen jeho hněv, nýbrž i pomstu. Ze strachu o život hledal útočiště ve svatyni Abdalazimově, kde zůstal po sedm měsíců. Konečně byl v domě se svatyní sousedícím zajat a r. 1890 z Persie vypuzen. Zaseté seménko se ujalo a stoupenců Džemaladdinových přibývalo.

ROZPÍNAVOST CIZINCŮ

Rozličné britské společnosti nabízely šáhovi peníze, ovšem za výnosné výsady. Jedna dostala r. 1890 právo dozoru na výrobu a prodej tabáku. Tomu se vzpírali pěstitelé, řemeslníci a obchodníci, kteří se dotud z tabáku svobodně živili. Hledali pomoc u vykladačů zákona, o kterých věděli, že mají mezi lidem největší vliv a cizinců že nenávidí. Získali pomoc Hasana Širaziho, mudžtaheda z Kerbely, obecně uctívaného za viditelného zástupce neviditelného imáma. Postavil se v čelo skupiny Džemaladdinovy, hrozil vyobcováním z muslimské obce každému, kdo by se tabáku dotkl, a žádal šáha, aby zrušil výsadu udělenou britské společnosti. Postupoval obezřele a vytrvale, hnutí se šířilo po celé zemi a šáh odvolal 26. ledna 1892 tabákový monopol. Britská společnost požadovala £ 500.000 odškodného, britská vláda ji podporovala, šáh zabředl do dluhu ještě hlouběji a uděloval jiné výsady, jen aby si k penězům pomohl.

Cizinci, kteří dostali výsady, posílali do Persie zástupce a pomocníky, aby pro ně pracovali. Jejich přítomnost a ziskuchtivost nabádala Peršany k větší bedlivosti a k houževnatému odporu. Poznavše, že spojeným silám ani šáh neodolá, domáhali se spravedlnosti v rozličných oborech zemské správy a trpce si stěžovali na milce protivící se opravám. Obviňovali je z úplatků, naléhali na šáha, aby je propustil, a když nevyhověl, pozbývali posvátné úcty před králem králů. Nasraddin byl 1. května 1896 zavražděn oddaným stoupencem Džemaladdinovým, jenž za bouří proti tabákovému monopolu mnoho trpěl.

TOUHA PO ÚSTAVNÍ VLÁDĚ

Na trůn dosedl Muzaffaraddin (1896—1907), chorý slaboch, hovějící rozmařilému životu a vyhýbající se domácím obtížím častým pobytem v Evropě. Mnoho utratil, zdraví nezískal a poddaným se odcizil. Zval členy vysokých rodů, aby ho doprovázeli a své děti posílali na studia do Německa, Francie a Anglie. Vyhověli a vraceli se domů s povrchním evropským nátěrem jako jejich děti. Napodobuje Evropu dopřával šáh větší svobody perskému tisku a dovoľoval, aby se politické letáky, tištěné v Káhiře, Cařihradě, ba i v Londýně, jakož i rozličné noviny dovážely do Persie a tam rozdávaly. Národní hnutí rostlo ponejvíce působením prince Malkoma. Prvotně se jmenoval Jakub. Narodil se z Armenky a byl vychován v Paříži. Přestoupiv k islámu, vrátil se do Persie, kde dostal název Malkom. Jako perský vyslanec v Londýně vydával s buditelem Džemaladdinem Afganím od r. 1890 perské noviny *Kanun*. Líčil v nich neblahé záležitosti své vlasti a nabádal napřed k opravám a od r. 1905 též k ústavě.

Muzaffaraddin se nemohl odhodlat k očistě vlády a správy, neřku-li k ústavě. Pobyt v Evropě a rozmařilý život stály mnoho peněz a ve státní pokladně jich nebylo. Hospoda-

řilo-li se za Nasraddina špatně, byly státní finance za Mu-
zaffaraddina spravovány ještě hůře. Šáh uděloval vysoká vý-
služná, zvláště cizincům, rozdával pozemky a vypůjčoval si
peníze, kde se dalo. Podobně se zadlužovali i čelní Peršané,
kteří poznali evropské zábavy. Ve vlasti se jim nelíbilo, spě-
chali do ciziny a když peníze utratili a majetek promarnili,
hanili vše, co bylo perské, čímž zesilovali obecnou nespoko-
jenost.

Šáh chtěje zvýšiti státní příjmy svěřil r. 1898 úpravu a vy-
bírání pohraničních cel belgickým úředníkům. Na to si
stýskali dosavadní výběrčí, jakož i rozliční statkáři a vysocí
úředníci, kteří se měli z cel dobře. Mnohé potraviny se velmi
zdražily, všichni dávali vinu cizincům a hnutí proti nim
rostlo. Vykladači zákona žádali, aby byl dovoz lihových
nápojů úplně zakázán, obyvatelstvo aby se vrátilo k prvot-
nímu islámu, užívalo domácích výrobků, křísilo vlastní prů-
mysl a obchod a postavilo se na vlastní nohy.

Z obecné nespokojenosti prýštilo posílené hnutí národní.
Ještě v letech osmdesátých Peršané dřímalí, zabývajíce se ná-
boženským hloubáním, ale začátkem let devadesátých je vy-
burcovala ziskuchtivost cizinců. Střední skupina se nestavěla
proti Evropanům z důvodů náboženských, nýbrž z hospo-
dářských a národních. Přemnozí z ní uměli francouzsky,
čtli evropské knihy a noviny a chápali touhu koloniálních
velmocí, aby si v Persii zabezpečily odbytiště. Zajištění od-
bytiště bylo totožné s hospodářským jhem. Kdo vládne hos-
podářsky, dosáhne snadno nadvlády politické, zdeptá ná-
rodní svobodu a Peršané byli hrdí, že svobodu svého národ-
ního státu zachovali po tisíce let. Aby o ni nepřišli, všímali
si věcí hospodářských a ochrany své vlasti. Domáhali se
spravedlnosti v rozličných oborech zemské správy a poža-
dovali, aby bylo obnoveno právo na podkladě islámu. Vo-
lání po právu, po spravedlnosti zaměnili brzo za požadavek,
aby byla každému perskému člověku vrácena osobní svo-
boda, aby bylo zrušeno nevolnictví. Osobní svobodu ozna-

čovali slovem hurrijje a týmž slovem vyjadřovali i evropský pojem ústavy. Porážka, kterou evropští Rusové utrpěli od asijských Japonců, jim dodala odvahy a r. 1905 se rozléhal po celé Persii požadavek osobní svobody, ústavy. Vykladači zákona o něm kázali ve svatyních, mudžtahedové o něm přednášeli na náboženských učilištích, hlavy jednotlivých cechů jej vysvětlovaly řemeslníkům a obchodníkům a venkované se o něm dovídali z novin, které jim jejich vzdělanější sousedé předčítali. V prosinci 1905 bylo hnutí národní ústavním. Řídili je mudžtahedové, zejména Muhammad Riza z Kermanu, jemuž pomáhali četní Armeni a zoroastrovci. Byli národně i politicky vyspělejší než muslimští krajané. Vydávali rozličné listy, zvláště v Indii, odkud je posílali do Persie, půjčovali peníze velkým statkářům i šáhovi, najímali si dodávky pro vojsko a vykonávali velký vliv politický i vojenský.

ÚSTAVA POVOLENA

Perští vlastenci se nenadáli, že bude jejich požadavek za ústavu tak brzo splněn. Snad si toho ani nepřáli vědouce, že lid pro ni ještě nevypěl. Udělení ústavy urychlil Belgičan Naus, ředitel celní správy. Zúčastnil se maškarního plesu v Teheranu převlečen za mudžtaheda. Rozjitřil domorodce, kteří ho vinili, že se posmívá náboženství, a urputně žádali, aby byl propuštěn se všemi ostatními cizinci. Vláda nevyhověla, poněvadž ani vyhověti nemohla, ale obávajíc se výbuchu vášně proti cizincům hleděla ústavní hnutí utlumiti zatýkáním jeho vůdců. Tu vybídli mudžtahedové své stoupence, aby hledali útočiště jednak ve svatyni Abdalazimově, jednak v hlavní mešitě kumské a teheranské. Šáhovi vzkázali, že opustí Persii, nedá-li jí ústavu. Šáh spoléhal na pomoc ruské vlády, o níž věděl, že se ústavě dlouho a houževnatě bránila. Toho využítkovala vláda britská, poskytla tisícům nespokojenců útulku v zahradě svého vyslanectví v Teheranu a přiměla šáha, že 5. srpna 1906 slíbil lidu ústavu.

ZÁKONODÁRNÉ SBORY

Vůdcové národního hnutí utvořili hned výbor tří set členů, jenž vypracoval volební zákon podle vzoru belgického a francouzského. Voliči do národního shromáždění se rozdělují na šest tříd: 1. členy vládnoucího rodu a kmene Kadžar; 2. vykladače zákona a bohoslovce; 3. urozené a čelné muže; 4. obchodníky; 5. statkáře a rolníky; 6. členy řemeslných cechů. Každý kočovný kmen má právo voliti.

Volič musí býti aspoň pětadvacetiletý, perský poddaný s movitým nebo nemovitým majetkem za tisíc tumanů (asi £ 200). Činného ani trpného volebního práva nemají ženy, cizinci a občané, kteří jsou na někom závislí; kdož rozšiřují podvrtné nauky nebo se dopustili přečinu a třebaš nebyli odsouzeni, přece se úplně neočistili; kdož slouží v námořnictvu nebo ve vojsku. Podmínečně jsou činného volebního práva zbaveni guvernéři a jejich pomocníci ve svých krajích, jakož i vojenští úředníci nebo členové stráže bezpečnosti v obvodu své působnosti. Volen smí býti, kdo umí persky číst a psát, je státním občanem perského původu, není ve státní službě a prokáže nějakou znalost státních záležitostí.

Voliči se v jednotlivých provinciích rozdělují podle vzoru teheranského, kde členové panujícího rodu a kadžarského kmene volí čtyři poslance, vykladači zákona a bohoslovci čtyři, obchodníci deset, statkáři a rolníci deset, členové řemeslných cechů třicetdva. Města ostatních provincií volí 96 poslanců. Všech dohromady jich nemá býti více než dvěstě.

Volby nejsou přímé. Občané napřed označí volitele. Volitelé se sejdou v hlavním městě provincie a většinou hlasů určí poslance. V každé osadě a v každém městě se ustanoví volební komise, jež podává seznam prvotních i druhotných voličů i kandidátů a rozhoduje v menších sporech. Větší se předkládají národnímu shromáždění.

Poslanci se volí na dvě léta. Umře-li některý nebo se vzdá šest měsíců před vypršením zasedání, bude zvolen náhradník. Žádný poslanec nesmí býti uvězněn nebo nějak pro-

následován bez souhlasu národního shromáždění. Všechny mluvené a psané projevy jsou svobodné. Kdyby poslanec podkopával veřejné blaho a zasluhoval veřejného pokárání podle zákona islámu, bude vydán soudnímu dvoru. Úředníci zvolení za poslance se vzdají služby a nebudou se míchat do záležitostí svého bývalého odboru.

Poslanci teheranští vyberou ze sebe na jeden rok předsedu, místopředsedu a čtyři tajemníky národního shromáždění.

Šáh schválil volební zákon 9. září 1906. Byl opraven 1. července 1909. Počet poslanců určen na 120. Jednotlivé provincie jich volí tolik, kolik odpovídá významu a počtu obyvatelstva.

Volič je starší než 20 let, má majetku aspoň za 200 tumanů nebo platí 10 tumanů daně anebo má zajištěn roční příjem 50 tumanů. Kdož odpadl od islámu, jsou zbaveni činného i trpného volebního práva. Za poslance mohou býti zvoleni jenom kdož vyznávají islám, leda že by zastupovali křesťany, zoroastrovce nebo židy. Nesmějí býti mladší než 30 a starší než 70 let. Kočovní kmenové Šahsavanové, Bachtiarové, Kašgajové, pět kmenů farských a turkmenských vyšlou po jednom zástupci do národního shromáždění. Zasedání bude zahájeno, jakmile se v Teheranu shromáždí aspoň 61 poslanců.

Podle konečné úpravy ze 4. listopadu 1911 bylo zavedeno obecné volební právo, omezené povinností šestiměsíčního pobytu ve volebním okrese. Jen kdo se účastnil odboje proti ústavní vládě nebo podrýval nezávislost státu, nemá volebního práva. Volby jsou přímé a většina hlasů rozhoduje.

Volilo se hned. Teheranští zahájili národní shromáždění 7. října 1906, nečekajíce příchodu zástupců jednotlivých provincií. Převaha Teheranu byla základem nového znepokojení. To bylo vítáno šáhovi i jeho milcům. Pokusili se zastaviti volby v některých krajích, avšak vůdcové národního hnutí se znova uchýlili na britské vyslanectví, jež naléhalo na šáha. Nezbylo mu leda rozkázati, aby byly všechny

volby do 2. listopadu provedeny. Poslanci utvořili svaz dozorců, jenž chystal ústavu. Po urputných hádkách byla sepsána a šáhem 30. prosince 1906 schválena.

Národní shromáždění určuje začátek a konec zasedání. Každý poslanec podepíše přísahu, podle níž na korán slihuje, že se věrně a poctivě přičiní, aby plnil své povinnosti, že se ničeho nedopustí, co by ohrožovalo trůn a práva lidu a že bude míti na mysli jedině prospěch a blaho Persie. Nikdo nesmí nic podniknouti proti některému poslanci.

Národní shromáždění si dá jednací řád. Všechna jednání jsou veřejná a mohou býti přítomni novináři i obecnost. Bez souhlasu národního shromáždění nesmí vláda nic důležitějšího zaříditi. Národní shromáždění schvaluje rozpočet, všechny zákony a všechny smlouvy se státy i společnostmi. Kdyby některý ministr rušil ústavu nebo kterýkoliv zákon, bude postaven před soud. Národní shromáždění má právo vysílati k jeho královské přítomnosti předsedu a po jednom zástupci šesti volebních tříd, aby mu podali zprávu o svých přáních a tužbách.

Ministři se smějí zúčastniti schůzí národního shromáždění. Každý má právo podávati návrhy. Návrhy jednotlivých zákonů budou vypracovány v ministerstvech a předloženy národnímu shromáždění, jež o nich rokuje a je většinou hlasů buď přijme nebo zamítne. O jednotlivých poslancích se smí jednati toliko, když to navrhne písemně aspoň 15 členů.

Mimo národní shromáždění dostane Persie senát, jenž bude svoláván, jakmile národní shromáždění své zasedání skončí. Národní shromáždění schválí jednací řád senátu. Má 60 členů vybraných ze vzdělaných, rozvázných, zbožných a vážených občanů. Šáh jmenuje 30 členů, a to 15 z Teheranu a 15 z provincií. Národ volí rovněž 30 členů, 15 z Teheranu, 15 z provincií. Návrhy schválené senátem nebo ministerskou radou musí býti schváleny národním shromážděním. Návrhy schválené národním shromážděním se

předloží senátu vyjímaje finance, jež podléhají výlučně národnímu shromáždění. Nemohou-li se obě sněmovny shodnouti, vyberou stejný počet členů, kteří o sporném návrhu rokují. Na čem se většina usnese, bude oznámeno národnímu shromáždění. Dostane-li se mu schválení, stává se zákonem. Nebude-li návrh společného výboru schválen, předloží se Jeho Veličenstvu, jež rozhodne. Projeví-li souhlas s názorem národního shromáždění, je záležitost vyřízena; jinak se o ní rokuje znova. Usnese-li se senát dvoutřetinovou většinou, aby bylo národní shromáždění rozpuštěno a ministerská rada potvrdí usnesení, budou vypsány nové volby.

STÁTNÍ NÁBOŽENSTVÍ

Státním náboženstvím je islám podle učení o 12 imámech. Ústava vybudovaná na islámu nemůže býti zrušena.

Všichni Peršané jsou si před zákonem rovni. Bezpečnost života, majetku, obydlí a cti je zaručena. Nikdo nebude uvězněn bez soudního nálezu. Žádný obžalovaný nesmí býti dodán jedním soudem druhému nebo potrestán, leda podle zákona.

Svoboda tisku je uznána, vyjímaje kde se protiví náboženství. Právo spolčovací je přiznáno všem, pokud nepodrývají společnost, islám nebo veřejný pořádek.

Veškerá moc spočívá v lidu a vykonává ji šáh svými ministry. Zákonodárná moc je svěřena vládci a parlamentu. Finance jsou vyhrazeny zákonodárnému shromáždění, jež spolu všechny zákony vykládá. Veškeré spory a přestupky týkající se náboženství podléhají církevním soudním dvorům.

Výkonnou moc má vládce svými ministry. Poslanci jsou zástupci lidu. Zastupují veškerý národ, nikoliv volební okresy. Nikdo nemůže býti současně členem národního shromáždění a senátu a rovněž nelze připustiti, aby byl vysoký úředník spolu členem některé sněmovny. Rozhodnutí senátu nabudou moci zákona toliko se souhlasem národního shromáždění.

Vládce budiž si vědom, že mu lid svěřil veškerou moc. Jeho nástupcem má býti prvorozený syn, povila-li ho perská princezna. Nemá-li syna, dosedne na trůn nejstarší člen vládnoucího rodu, jeho nejbližší a nejstarší příbuzný. Vládce se stane plnoletým, když dovrší 18 let; složí přísahu na ústavu. Po smrti šáhově se do desíti dnů shromáždí parlament, aby zvolil a uznal nástupce.

Vládce je odpověden národnímu shromáždění toliko ministry, které sám jmenuje a kteří podpisují všechny zákony a nařízení. Vybírá a ustanovuje všechny úředníky. Je nejvyšším velitelem pozemního i námořního vojska, má právo vyhlásiti válku, podepsati mír a uzavírat smlouvy; je však třeba, aby byly národnímu shromáždění všechny částky takových smluv předloženy. Národní shromáždění určuje příjmy a čestné výsady šáhovy.

Ministrem může býti jenom muslim a Peršan, který nepozbyl perského státního občanství. Nejbližší příbuzní šáhovi nesmějí býti ministry. Ministři jsou odpovědni národnímu shromáždění společně i jednotlivě. Není přípustno, aby se odvolávali na nějaký rozkaz šáhův. Mohou býti obžalováni.

V každé provincii jsou rady provinciální, krajské a okresní. Jejich členové, zvolení přímo, rokují o potřebných opravách a stanoví rozpočet.

Je nezbytné, aby byla každá daň určena zákonem a aby ji všichni občané platili. Nikdo nemá práva požadovati daní nebo dávek, kterých parlament neuznal. Zvláštní finanční výbor dozírá na státní majetek.

Doplňky k ústavnímu zákonu byly schváleny 7. října 1907. Státním náboženstvím je islám podle pravověrného učení Džaaфарova, jež uznává 12 imámů. Šáh tuto víru uznává a rozšiřuje. Posvátné národní shromáždění, ustanovené s pomocí imáma věků, neviditelného zástupce Muhameda, s přízní Jeho Veličenstva krále králů jakož i se souhlasem důkazu islámu, viditelného zástupce imáma,

a po vůli všeho perského lidu nesmí nic podniknouti, co by bylo v rozporu s posvátnými základy islámu nebo se zákony danými prorokem Muhammadem. Vykladači zákona mají právo zkoumati každý návrh a pronášeti o něm úsudek, souhlasí-li s náboženstvím. Vykladači oznámí národnímu shromáždění dvacet mudžtahedů a ono z nich vybere pět nebo více učených a zbožných mužů, kteří budou podávati zprávu o každém návrhu, je-li v souhlasu nebo v rozporu s islámem. Parlament bude dbáti jejich zpráv, pokud se nezjeví důkaz věků, imám.

Hranice Persie nelze měniti bez usnesení parlamentu. Teheran je hlavním městem. Národní barvy jsou zelená, bílá a červená s odznakem lva a slunce. Cizinci jsou chráněni jako domorodci. Svoboda svědomí, života a majetku je zaručena; toliko knihy kacířské, podrývající islám, jsou vyňaty.

NESNÁZE S ÚSTAVOU

Muzaffaraddin přivolil k ústavě po vzoru ruského cara, jenž ji svému národu rovněž udělil. Měl Rusy rád a svému synu Muhammadu Alimu dal za vychovatele krymského žida, ačkoliv ho Britové upozorňovali na vhodné Peršany, muslimy i zoroastrovce, kteří v Anglii vystudovali. Podlehł dlouhé chorobě 7. ledna 1907.

Jeho syn Muhammad Ali nenáviděl ústavní hnutí a podnikal, co mohl, aby se ho zbavil. Důvodů měl hojnost. Vnitřní nepokoje neustávaly, ba ještě se šířily, o národní shromáždění v Teheranu se v provinciích nestarali a v každém větším městě si založili vlastní. Rokovali o všem a vše posuzovali. Rolníci se domnívali, že jim ústava poskytla rovných práv se statkáři, že není třeba, aby platili nájemné a odváděli daně. Guvernérové ztráceli svobodu jednání. Občané k nim vypravovali své zástupce, kteří se dožadovali nemožných ústupků a výsad. Aby se zbavili ostrých výtek a nemnožili počet nepřátel, omezovali guvernérové svou čin-

nost. Úředníci se řídili jejich příkladem a nepořádek se rozmáhal. Parlament se snažil sesadit ony guvernéry, které považoval za své odpůrce, kdežto šáh a jeho milcové týrali stoupence ústavy.

Obecná nespokojenost a rostoucí nejistota způsobila, že se od parlamentu odvrátili četní jeho dosavadní přátelé. Obviňovali poslance, že jen mluví a nepřičiňují se, aby Persii dopomohli k pořádku a blahobytu. V Teheranu se odpůrci ústavy seskupili a usilovali, aby nečinný parlament svrhli a vlast uchránili od jha cizinců. Opírali se o zástupce německých společností, které se od r. 1896 z Perského zálivu s vládní podporou tlačily.

VELKÁ BRITANIE A RUSKO URČÍ SVÉ OBLASTI

Nezávislost Persie byla velice ohrožena nikoliv Ruskem nebo Anglií, nýbrž oběma. Působením Francie se Rusko, Japonci poražené a vnitřními zmatky zeslabené, rozhodlo k dohodě s Velkou Británií o sporných záležitostech v Asii vůbec a Persii zvlášť. Smlouvou z 18. srpna 1907 byla Persie rozdělena na oblasti politických zájmů. Ruská oblast se rozkládala severně od čáry vedené z Kasr-i-Širin na Isfahan, Jezd a Kachk k Zulfikaru, kde se stýkají hranice ruské, perské a afganské. Anglie dostala oblast protínající se jižně od čáry vycházející z Bandar Abbas a postupující na Kerman a Birdžand k afganské hranici u Gaziku, jihozápadně od Heratu. Úsek mezi oblastmi zůstal neutrální. Obě strany mají právo v něm hledat obchodní výsady. Spolu zaručily, že se budou ucházet o hospodářské výhody jedině ve svých údělech a že nebudou podporovat žádného svého státního příslušníka, který by se chtěl usadit nebo si pozemky zakoupit v oblasti cizí. Perský záliv je z ujednání vyloučen, neboť Rusko uznalo, že v něm má Velká Británie zvláštní zájmy.

Zpráva o smlouvě britsko-ruské zachvěla rozumnými vlas-

tenci jako umíráček nezávislosti Persie. Jejich hněv a odpor nebyl namířen proti Velké Británii, nýbrž proti Rusku a vládnoucímu rodu kadžarskému. Obviňovali Rusy ze zrady a vykládali si jejich ústupky za porážku. Kadžarskému rodu vytýkali, že s Persií necítí a stará se o hmotný prospěch více než o čest a svobodu perského lidu. Dosavadní dědičná oddanost k šáhovi se zlomila a šířila se domněnka, že šáh zemi a národu nejen neslouží, nýbrž že práva země a národa ze sobeckých důvodů zaprodává a svobodné Peršany otročí. Národní hnutí bylo obohaceno snahou zachrániti národní nezávislost.

PRVÝ PARLAMENT ROZEHNÁN

Šířila se obava, že se Velká Británie s Ruskem o Persii rozdělí a parlamentu se vytýkalo, že nezachránil Persie od nového nebezpečí, že podporuje vnitřní zmatky a že by bylo tudíž nejlépe, kdyby byl rozehnán. Dvůr úplně souhlasil. Šáh nesl velice těžce, že sněmovna ztenčila příjmy jeho i ostatních členů vládnoucího rodu a zrušila všechny čestné dary. Škodu utrpěli též četní úředníci a dodavatelé šáhovi, jenž je propouštěl a odbýval s poukazem, že nemá na služné a že mají právo na odškodné od parlamentu. Velice mu prospělo, že někteří poslanci nemluvili příliš uctivě o náboženství. Popudili vynikající mudžtahedy, kteří je obviňovali, že porušili islám. Šáh spoléhaje na jejich pomoc rozpustil 23. června národní shromáždění. Poslanci se svými přáteli se chystali k obraně. Stríleli na stráž, avšak jediná rána z děla je rozprášila. Obávající se o osobní svobodu, ba i o život, hledali skoro vesměs útočiště na britském vyslanectví, jež jim pomohlo za hranice. Smutně skončila 23. června 1908 prvá perská sněmovna.

Nové volby měly býti podle rozkazu šáhova vykonány do tří měsíců, bylo však patrné, že se to nestane. Jednotliví guvernérové rozháněli národní výbory zasedající v jejich městech. Někde se jim to podařilo, kdežto jinde, jako v Tavrizu, byl

výbor silnější, vypudil guvernéra a popuzoval proti ústřední vládě. Rusko ji podporovalo, poněvadž sídlila v Teheranu, tudíž v jeho oblasti, a mohla, ba měla vykonávati vliv v celé ostatní Persii. Angličané se přiklonili úplně k nepřátelům ústřední vlády toužíce, aby se jejich oblast prohlásila buď za nezávislou nebo aspoň za samosprávnou. Tím by se byla dostala do jejich područí a mohla býti spojena s Indií.

ŠÁH SESAZEN A ÚSTAVA OBNOVENA

Rusko si vzalo Tavríz a poslalo vojsko do přístavu Enzeli, aby odtud postupovalo na Rešt a Kazvin proti Teheranu. Velká Británie se zalekla a ponoukala Bachtíary, aby se ujali rozprášených poslanců. Pomohly jí národní výbory slibující Bachtíarům správu čtyř provincií, napomohou-li k obnově ústavy a svolání parlamentu. Bachtíarové byli dokonale vyzbrojeni a zásobováni; vždyť anglická petrolejová společnost, jež měla v jejich území středisko, je podporovala hmotně i mravně. Sebrali 2.000 bojovníků a spěchali k Teheranu, jež 16. července 1909 obsadili. Národní výbor jednomyslně sesadil šáha, skrytého na ruském vyslanectví a za vládce prohlásil jeho prvorozeného synka Ahmada. Jelikož byl nezletilý, svěřil vládu jeho příbuznému Asadovi, náčelníku Kadžarů. Muhammad Ali uprchl do Ruska.

Ústava byla obnovena a druhé národní shromáždění slavnostně zahájeno 16. listopadu 1909. Vnitřní zmatky trvaly. Kdož měli skutečné nebo pomyslné zásluhy o parlament, dožadovali se odměny a když se jim jí hned nedostalo, brali si ji se svými stoupenci sami.

Pořádek zavedl teprv Abulkasem Naser al-Mulk, jenž se stal po smrti Asadově 9. února 1910 regentem. Studoval v Oxfordu a byl za šáha Muhammada Aliho uvězněn. S britskou pomocí utekl do Evropy. Dlouho trvalo, než přivolil, že se vrátí a přijme odpovědný úřad prozatímního vládce. Učinil to teprv, když mu čelní poslanci slíbili, že zanechají prospěchářství a budou se starati o národ a stát. Ve

sněmovně upozorňoval 4. března, že nesvornost a nevraživost poslanců velice poškozují Persii zevně i uvnitř; je třeba, aby jednotně budovali základy blahobytu. Spolu vyhlásil, že nezůstane v úřadě, jestli se nepolepší. Po jeho přání tvořili politické strany a rozdělili se na skupinu demokratickou, umírněnou nebo liberální, koalici a pokrokovou. V koalici měli prvé slovo vykladači zákona. Spojili se s liberály, čímž dostali v národním shromáždění většinu. Pokrokových byl hlouček, avšak vynikali ostrou kritikou. Většina jim vytýkala, že raději posuzují, odsuzují a zbytečně veřejné mínění dráždí, než aby napomáhali skutečnému pokroku. Poslanci považovali vzájemné výtky za osobní urážky a volali po pomstě nejen ve sněmovně, nýbrž i ve volebních okresech. Regent neměl odvahy, aby zakročil, neboť se bál o dobrou pověst a o život.

Nedá se popřít, že se poslanci druhé sněmovny přičiňovali, aby vstúpili lidu nové zásady, obnovili pokoj a zeslabili obecnou bídu. Zabraňovali, jak jen mohli, prodeji rozličných výsad a zatížení cizího jha. Namáhavé a potřebné dílo se jim nedařilo, poněvadž pro ústavní vládu nedozráli. Scházela jim zkušenost správní a politická a byli omezováni nejen dvorem, nýbrž i, a to hlavně, ruskou a britskou žárlivostí. Ať podnikli co chtěli, hned jim vzkazovali a vytýkali buď z vyslanectví britského nebo z ruského. Bylo mezi nimi mnoho synků chudiny, kteří vystudovali na školách amerických nebo francouzských misionářů a byli posláni na další vzdělání do Evropy nebo Ameriky. Smýšleli s vlastní poctivě a hojně se stýkali s lidem. Opírali se o rozvážné vykladače zákona, kteří činili, co mohli, aby zachránili svobodu Persie. Vedly je k tomu důvody nejen národní, nýbrž též náboženské.

DRUHÝ PARLAMENT ROZEHNÁN

Regent Naser považoval úpravu státních financí za nej důležitější dílo ústavní vlády. Nedůvěřuje krajanům a ne

chtěje si vzíti odborníky ani z Anglie, ani z Ruska, navrhl parlamentu, aby projevil souhlas s finančním rádcem americkým. Parlament svolil a 14. února 1911 byl jmenován W. Morgan Shuster z Washingtonu generálním perským pokladníkem. Přijel do Teheranu 12. května a ujal se se svými pomocníky práce. Parlament mu po přání regentově udělil velkou moc, podřídil mu generálního správce cel a svolil, aby zřídil zvláštní finanční četnictvo, které by dohlíželo na vybírání daní.

Shuster se věnoval poctivě péči o perské finance a byl by je jistě uzdravil a Persii nejednu bouři uspořil, kdyby se nebyl míchal do stranické politiky a dbal orientálního klidu. Přidav se celou silou k demokratům, tedy k oposici, popudil většinu. Nejsa spokojen ani s dosavadní úpravou celnictví, ani s četnictvem, vzbudil si nepřátele v úřednících belgických, kteří řídili celnictví, a v důstojnících švédských, kteří cvičili četnictvo. Své vlastní četníky chtěl podříditi velení britského majora Stokesa, vojenského přidělence vyslanectví.

Major Stokes měl veleti četníkům při vybírání daní nejen v úseku neutrálním a v oblasti anglické, nýbrž i v ruské. Bylo patrné, že ruská vláda k tomu nikdy nepřivolí. Shuster chtěl provést svou a obviňoval Rusy, že jsou vlastními hrobaři Persie. Rusové přáli finančním opravám, střežili však svého vlivu a nemohli připustiti, aby anglický velitel rušil jejich práva v jejich oblasti. Podporovali domácí i cizí odpůrce Shusterovy a získali četné poslance, kteří si stěžovali, že se parlament od slov nedostává k činům, a žádali, aby byl rozpuštěn. Vědouce, že regent nevyhoví, toužili po návratu Muhammada Aliho. Využil vření a přistal 18. července v Gumečtepe v provincii Asterabad na Kaspickém moři. Bylo zřejmé, že to učinil se souhlasem nebo aspoň s vědomím ruské vlády.

Boj mezi stoupenci parlamentu a jeho odpůrci, přidržujícími se sesazeného šáha Muhammada Aliho, rostl, mnoho krve však prolito nebylo. Vláda zasahovala hlavně zabírá-

ním majetku odpůrců. Zabírání prováděli četníci Shusterovi a obsadili též domy některých ruských chráněnců. Ruský vyslanec se jich ujal a když vláda jeho odporu nedbala, podal 11. listopadu konečnou výzvu. Jelikož vláda do dvou dnů nevyhověla, vtrhlo ruské vojsko na perské území a vyslanec žádal 28. listopadu, aby byl Shuster se svými pomocníky propuštěn a vláda dala záruku, že nevezme do svých služeb cizince, leda se souhlasem ruského vyslanectví, a že nahradí výlohy, vzniklé s vysláním ruského vojska. Vláda se rozmyšlela; ruské vojsko postupovalo a tu jí nezbylo než slíbiti 24. prosince 1911, že ruským požadavkům vyhová. Propustila Shustera a zbavila se parlamentu.

Druhá sněmovna perská se nerozešla dobrovolně. Poslanci nepomýšleli na odpor zbraní, ale snažili se nadchnouti lid vědomím, že ohrožuje jeho osobní svobodu, kdo mu bere ústavu. Velice je podporovaly perské ženy, které se od r. 1907 účastnily politického života. Nebýti jich, sotva by byli mužové, synové a bratři vytrvali. Uchovaly si mnohem více národního ducha, než kdož vystudovali na školách evropských. Zasahovaly nejen do věcí národních, nýbrž i do politických a hospodářských. Založily si dvanáct tajných spolků s ústředním výkonným výborem. Podávaly si zprávy a odhodlaly se k činům snáze než mužové. Tři sta jich vniklo 23. prosince do parlamentu. Odhodily závoje, vytáhly revolvery a hrozily, že postřílí manžely, bratry a syny, nebudou-li hájiti celistvosti a svobody Persie. Slíbily, avšak byli slabí. Nazítlí se zalekli ručnic a děl a rozutekli se. Nebyli pozavíráni a nezahynuli ve vězení. Skryli se po vlasti nebo se uchýlili do Evropy, kde se připravovali na další práci.

TŘETÍ PARLAMENT ROZPUŠTĚN

Národní hnutí neusnulo. Skrytí vůdcové se věnovali tiché činnosti, zvláště po venkově. Podporovali je mudžtahedové, jakož i správce jednotlivých mešit, kteří spojovali střední skupinu s dolní. Zastupovali veřejné mínění. Přičiňovali se,

aby byly opravy schválené parlamentem provedeny, aby se lid vymanil z cizího hospodářského područí a budoval pevný a trvalý základ nejen lepší budoucnosti, nýbrž i národní nezávislosti.

Volby do třetí sněmovny se protahovaly. V Teheranu zvítězili liberálové, avšak v provinciích demokraté. Zasedání bylo zahájeno 14. prosince 1914. Demokraté, kteří měli většinu, se netajili odporem k Velké Británii i Rusku, čímž uspíšili rozpuštění parlamentu, jež se událo 16. listopadu 1915. Spěchali do posvátné mešity města Kum, kde hledali útočiště. Tam utvořili výbor národní obrany a později samostatnou vládu v Kermanšahu. Mínili, že se přidají k Německu domnívajíce se, že s jeho pomocí uniknou nástrahám britským i ruským. Někteří členové pokrokové strany horovali pro republiku. Ani jedni, ani druzí nechápali vlasti a nedbali jejích potřeb. Nebyli s to, aby uhájili parlamentu za dědičné monarchie, neřku-li za republiky.

VELKÁ BRITANIE A RUSKO ZA SVĚTOVÉ VÁLKY

Ahmad byl korunován za krále králů 21. července 1914. Pomalý, tělnatý, měl na starosti pohodlí a zdraví více než říši. Jeho předchůdcové rádi navštěvovali perské provincie. Mnohdy v nich pobývali po mnoho měsíců, stýkali se s lidem, dovídali se o jeho potřebách a třebaž mu nepomohli, přece jen v něm upevnili víru ve svou dobrotu a ve vinu úplatných úředníků. Ahmad, vyhýbaje se námaze a, jak sám říkával, nákaze, neopouštěl paláce a když nepokoje zesílily, odjížděl do Evropy. A přece byl podstatnou součástí vlády, obzvláště u kočovníků. Ti by se byli sotva spřátelili s republikou, nanejvýš když byli cizinci podporováni ve své kmenové svobodě. Lurové a Bachtiarové podléhali vlivu britskému, Kadžarové a Turkmeni ruskému. Se souhlasem velkých náčelníků lurských a bachtíarských mohla Velká

Britanie snadno odloučiti od Persie celý její bohatý jihozápadní kout, kdežto Turkmeni a Kadžarové, spojení s azerbejdžanskými Turky, byli s to založiti stát chráněný Ruskem.

Obě velmoci hleděly užiti příležitosti, poskytnuté světovou válkou, a vzíti si z Persie, co se jim hodilo. Rusové toužili po přístupu k teplému moři a nejen soukromě, nýbrž i veřejně v úřadech brojili proti smlouvě z r. 1907. Ještě v únoru 1914 upozorňoval ministr vnitra cara, že Velká Britanie vytiskuje ruský vliv hospodářský i politický a že by bylo třeba smlouvu vypověděti a zahájiti s plnou silou postup k teplému moři Perského zálivu.

Velká Britanie střehla Perského zálivu, jimž po názoru imperialistů procházela osa jejího imperia. Lord Curzon vyhlásil jako indický místokrál, že indická vláda nedovolí, aby některý evropský stát, zvláště ruský, pronikl střední a jižní Persií do Perského zálivu nebo aby tam získal lodních výhod, třebas by si nepřisvojil žádného území. Na smlouvu z r. 1907 se díval jako na projev slabosti imperia a usiloval, aby byla vypovězena. Nestalo se to, byla však 18. března 1915 pozměněna. Nezávislá oblast připadla v západní části Velké Britanii, kdežto okolí Isfahanu a Jezdu, jakož i celý nezávislý úsek až k afganským hranicím byl přivtělen k ruskému údělu.

Peršané se dovídali o názorech soupeřících velmocí a právem se strachovali, že se o jejich vlast rozdělí.

Na začátku r. 1916 postupovala ruská vojska od severozápadu a anglická od jihu, proto opustili skoro všichni demokráte Persii a hledali útulek a pomoc v Cařihradě a Berlíně. Ruské vojsko se zastavilo asi 30 km západně od Teheranu, avšak na jih od hlavního města proniklo až do Kumu, odkud provedlo spojení s vojskem britským. Přišlo začátkem května 1916 z Bandar Abbas do Kermanu a najímalo perské dobrovolníky pro prapory, zvané South Persia Rifles. Jiné britské vojsko dozíralo na stavbu železničního úseku a dobré silnice z Buširu do Širazu a odtud do Isfahanu. Bri-

tové nešetřili peněz, jen aby si naklonili velké náčelníky Bachtiarů a Lurů a zachránili potrubí, svádějící petrolej do Perského zálivu. Zásobovaly se jím válečné lodi jako látkou pohonnou a nákladní lodi jej rozvážely anglickým armádám v Iráku, Palestině a Evropě.

Po rozvratu Ruska pronikl generál L. C. Dunsterville s britskými důstojníky a vojáky do Baku. Střediskem britského velení byl Kazvin. Angličanům pomáhali hojně Armeni a nestoriáni. Třetí armáda postupovala z Balučistanu východní Persií k Mešhedu, odkud se paprskovitě rozcházela po severovýchodní Persii a ruském Zakaspicku.

VELKÁ BRITANIE SI PODŘÍDÍ CELOU ZEMI

Na konci války drželi Angličané železnici z Baku do Batumu a bezmála celou Persii. Britští námořníci řídili lodice na Kaspickém moři. Velká Britanie vyplácela perské vládě měsíčně £ 225.000 a posílala dary a úplatky čelným mužům. Od léta 1918 poroučeli Britové guvernéřům jednotlivých provincií. Perská vláda neměla moci. Začátkem r. 1919 vyslala k vyjednávání o mír své zástupce. Měli vymoci některá ztracená území, souhlas, aby byly zrušeny výsady cizinců i jejich perských chráněnců, odstraněny stráže konsulární a upraveny hranice, zvláště irácké. Na popud lorda Curzona nebyla perským zástupcům dovolena účast na jednání. Sliboval, že jim Velká Britanie dopřeje, čeho by při vyjednávání o mír nedosáhli.

Ruský rozvrat byl Angličanům výbornou záminkou, aby tísnivé smlouvy z r. 1907 a 1915 zrušili a svou moc v Persii trvale upevnili. Nejvíce o to usiloval lord Curzon, jenž považoval zabezpečení britské svrchovanosti nad Persií za svůj životní úkol. Po válce nepochyboval, že se mu zdaří. Rusko bylo zmítáno vnitřními zápasy, Německo povaleno, Francie oslabena a anglické vojsko rozloženo po celé Persii. Jeho žák sir Percy Cox, tehdy vyslanec v Teheranu, ukazoval kdy a kde jen mohl na škody, jež Rusové Persii způsobili a na ne-

bezpečí, které jí od nich hrozí a namlouval některým čelným mužům, že by bylo dobře, kdyby svěřili správu své vlasti osvědčeným rukám britským. Své rady posiloval zlatem, získal dvůr a nová úmluva persko-anglická byla podepsána, jak ji načrtl. Stalo se to 9. srpna 1919.

Velká Britanie zaručila, že se přičiní, aby byly rozličné smlouvy, zvláště pohraniční, upraveny po perském přání a škody za války utrpěné nahrazeny. Britští odborníci se ujmou správy celní, finanční a vojenské. Velká Britanie zajistí rovnováhu rozpočtu a pomůže vybudovat novou armádu po způsobu britském a zásobí ji britskými zbraněmi.

Na venek měla býti smlouva projevem trvalého přátelství mezi Velkou Británií a Persií, jakož i důkazem dobré vůle britské vlády, jež byla ochotna pomáhati Persii všude, kde by pomoci potřebovala. Ve skutečnosti byla výrazem britského protektorátu. Perská vláda nesměla ustanoviti žádného cizího odborníka bez britského souhlasu a byla povinna dáti se vésti doma i za hranicemi vůlí Velké Britanie. Správně o tom usuzovali perští vlastenci z tajnosti, s kterou Velká Britanie vyjednávala, a ze sum, kterých bez jakýchkoliv stvrzenek poskytovala. Bezmála celá Persie byla obsazena jejím vojskem, správu platila, a přece se vybíraly daně a nic nového se za anglické peníze nevykonalo.

Skutečný věcný zájem má Velká Britanie jediné v jihozápadním koutě, kde čerpá petrolej. V severní části bude vždy převládati zájem ruský. Sotva tam kdy zasáhne Velká Britanie vojensky. Že přece chtěla úmluvou proniknouti i do severní Persie a moc Ruska odtud navždy vymýtit, bylo patrným důkazem, že s Ruskem upřímně nesmýšlela a že s ním uzavřela přátelství, jen aby se zabezpečila proti německé rozpínavosti.

Proti smlouvě reptali nejen Peršané, nýbrž i Francouzi a Američané. Spojené státy a Francie se pozastavovaly nad tajností, s níž byla ujednána, a stěžovaly si, že Velká Britanie nedbajíc rokování o mír sama si bere vytouženou kořist.

Jejich zástupci a odchovanci v Persii proti smlouvě popou- zeli, zvláště když byla Persie 21. listopadu 1919 přijata do Společnosti národů. Ministerský předseda Vusuk ad-Doule, jenž ji podepsal, nespěchal se svoláním parlamentu. Po- chyboval, že by se mu podařilo získati většinu, která by smlouvu schválila a konec svobody své vlasti odhlasovala. Britští odborníci vstoupili do všech úřadů a přisvojovali si výkonnou moc. Vláda, správa, vojsko i četnictvo byly po- drobeny cizímu doзору. Novou celní smlouvou s Velkou Britanií bylo uvaleno velké clo na cukr a toho Peršané, milu- jící sladounký čaj, velmi mnoho spotřebují, kdežto britské tkaniny byly cla skoro úplně zproštěny. Hospodářská bída naléhala, nespokojenost se vzmáhala a britské plány se hatily.

ODPOR SE VZMÁHÁ

Afganskou válku skončili Britové, jak říkali, vítězně, a přece byli povinni uznati nezávislost tohoto nárazníkového státu, aby ušli nebezpečí vzpoury v Indii, kde všechno vřelo. V sousedním Turecku potíral Mustafa Kemal mírovou smlouvu sèvreskou a krutě tísnil Řeky, kteří ji měli na popud z Londýna zabezpečiti. V Iráku a Syrii se veřejné mínění chvělo jako před výbuchem. Od severozápadu a severo- východu se tlačili do Persie bolševici. Tvrdili, že jsou ochotni vzdáti se všech výhod, které si vymohla vláda carská, ale na- prosto neměli chuti, aby se dali vytisknout Brity. Trockí, komisař záležitostí zahraničních, již v lednu 1918 ubezpe- čoval perskou vládu, že sovětské Rusko neuznává smluv z r. 1907 a 1915 a že zruší všechny výsady Rusku udělené. Týž slib byl opakován a rozšířen v červnu 1919 a nabízena výhodná přátelská smlouva, avšak s výhradou, že ruské ústupky nebudou na prospěch žádné jiné velmoci bez rus- kého souhlasu. Ruské vojsko mělo od dubna 1920 obsazeno Enzeli a některé kraje gilanské. Z nich byla zřízena gilanská republika sovětská, moskevská vláda však nedovolila, aby se šířila. Nechtěla ztratiti dobré vůle perského národa.

Bolševické vojsko dodávalo odvahy vlastencům, kteří čistili své řady a chystali se k novému odporu proti cizímu jhu. Vedení se ujali demokraté, vrátivši se Ruskem z Německa a Turecka. Nabádali k přátelské smlouvě s Ruskem proti společnému nepříteli. Ve Velké Británii se konečně dostavila válečná únava a vrátila se potřeba dbáti státního rozpočtu. Vojáci toužili po návratu a poplatníci reptali, že jsou jejich úspory rozhazovány po plánech asijských, ze kterých nebudou mít prospěchu ani hospodářského, ani politického. Veřejné mínění burcovalo parlament, imperialisté ztráceli národní oporu a vláda dala rozkaz, aby britské posádky opouštěly Přední Asii.

Na podzim 1920 vyklidili Britové jižní Kavkaz a Zakaspicko. Kaspické moře bylo opět ruské. V Persii se upevňovali. Začátkem října přivedl generál Ironside posily a ujal se velení. Žádal, aby byli ruští důstojníci propuštěni. Vláda Vusuk ad-Doule to učiniti nechtěla, proto se vzdala, avšak šáh projevil souhlas. Plukovník Staroselski byl vyzván, aby s ostatními ruskými důstojníky a muži přišel do Teheranu. Přitáhl tam 29. října 1920 s několika sty kozáků. Britské vojsko je obklopilo, zajalo a Staroselski byl nazítří i se svými druhy vypraven za hranice. Generál Ironside byl neomezeným pánem ve vládě i ve vojsku.

V

NA CESTĚ OPRAV

STÁTNÍ PŘEVILAT

Zdalo se, že Velká Britanie zůstane v Persii trvale a že se sen lorda Curzona splní, avšak odpor veřejného mínění rostl, rozvážní poslanci nabývali převahy a ministerský předseda Lloyd George oznámil již začátkem r. 1921, že bude vojsko z Persie odvoláno. Učinil to patrně nejen pod nátlakem veřejného mínění, nýbrž i z obavy před bolševiky, s nimiž války nechtěl, věda, že by byla nákladná a nejistá. Turci jim slíbili pomoc, Afganci s nimi chystali přátelskou smlouvu a v Indii vybízeli nerozvážní muslimové souvrerce ke vzpouře, kdyby se Velká Britanie dala do nové války s cařihradským chalífou.

STÁTNÍ PŘEVRAAT

Sir Percy Cox odešel do Iráku, aby tam jako britský vysoký komisař upravoval vládu a správu. Jeho nástupce, vyslanec H. C. Norman, konal, co mohl, aby britské stoupence udržel u vesla, i kdyby bylo britské vojsko odvoláno. Hleděl získati vydavatele novin. Byli to vesměs mužové, kteří dokončili studia v Evropě a šířili nové názory. Peršané rádi čtou noviny a kdo čísti neumějí, scházejí se na návsi nebo před mešitou a naslouchají sousedu. O každém článku rokují a takovým způsobem roznášejí nové myšlenky po domech i po stanech a budí a sílí národní vědomí. Nejvíce vynikaly noviny *Raad*, *Hrom*, jejichž vydavatel sajjed Ziaaddin Tabatabai byl spolu nadšeným básníkem a uměl nahladiti strunu, zachvívající srdcem každého Peršana, hrdého na úchvatné dějiny vlasti. Hlásal potřebu, aby byli odstraněni všichni, kdož se ze státních peněz obohacovali a úmyslně podkopávali ústavu. Britský vyslanec ho podporoval, i přibývalo mu stoupenců, zvláště mezi mladšími důstojníky od-

chovanými Rusy. Mezi nimi vynikal Masud chán, jenž se uvolil, že se svým druhem Rezou přivede věrné vojsko do Teheranu, vládu svrhne a Ziaaddinovi dopomůže na křeslo ministerského předsedy. Stalo se to v noci z 20. na 21. února 1921. Plukovník Reza přitáhl z Kazvinu s 2500 kozáky, obsadil v Teheranu vládní budovu a Ziaaddin utvořil vládu. Slíbil, že odstraní zbytečné úředníky, upevní spravedlnost, bude chrániti národní majetek, zamezí schodek a vybuduje novou armádu; úmluvy anglo-perské neuzná, ale chystanou dohodu rusko-perskou podepíše; výhody cizinců neboli kapitulace zruší, avšak opatrně, aby si cizinci nestěžovali. Ihned požádal anglické a belgické úředníky, aby připravili návrhy rozličných oprav. Škoda, že ulpěl na slovech; byl dobrým novinářem, vynikajícím básníkem, ale špatným politikem.

REZA SARTIP

Plukovník Reza Kuli Sartip pochází z menší statkářské rodiny, usazené v Alašatu, nedaleko Sauade Kuh v Mazanderanu. Narodil se 15. března 1878. Otec Abbas Ali, jenž se živil válečným řemeslem, mu zemřel za půl roku, i vychoval ho otcův bratr Nasrallah. K ruským kozákům se dal r. 1900. Vynikaje pilností, svědomitostí a vytrvalostí, postupoval a stal se důvěrníkem plukovníka Staroselského. Zachoval důvěru Rusku a jemu, i když byl sesazen a ze země vypuzen. Byv zanedlouho jmenován ministrem války, považoval za svou první povinnost, aby zdokonalil armádu, v níž měl míti oporu proti rozpínavým cizincům. Bylo mu na prospěch, že Ziaaddin podepsal 26. února přátelskou smlouvu s Ruskem, čímž otevřel cestu, po které se mohla dovážeti výzbroj.

Peršané jásalí a zásluhu o smlouvu přikládali skoro ve směs Rezovi. Svolav důstojníky, po většině ruské odchovance, nastínil jim svůj záměr a vyzval je, aby přísahali na korán, že britských důstojníků mezi sebe nepřipustí. Na

dchnuv mladší druhy pro svobodu, budoval nejen armádu, nýbrž i silnou, třebaš skrytou politickou stranu. Důstojníci získávali vojáky a vojáci své příbuzné a sousedy.

Na obecný nátlak prohlásil Ziaaddin 8. března smlouvu persko-britskou za neplatnou a naléhal, aby britské vojsko odešlo. Britové váhali; snad spoléhali na občanskou válku. Nedošlo k ní, Peršané se sjednotili a podporovali Rezu. Mluvení Ziaaddinovo se zanedlouho všem omrzelo. Odpor se projevil nejprve v Tavrizu a postupoval na Kermanšah k Teheranu. Mimo slabost mu odpůrci vytýkali důvěrné, a proto podezřelé přátelství s cizinci, jakož i nezdolnou snahu, aby byli britští důstojníci dosazeni do rostoucí perské armády. Tato snaha ho zbavila podpory Rezovy a urychlila jeho pád. Reza měl 24. května veškerou moc ve svých rukou a Ziaaddinovi nezbylo, leda aby s pomocí britskou co nejrychleji ujel do Bagdádu.

PARLAMENT V POZADÍ

Čtvrtá sněmovna byla zahájena 22. června za obecného nadšení. Šáh ohlásil za hřmění děl, že je úmluva anglo-perská pohřbena a vláda že má přátelské styky se všemi mocnostmi. Poslanci naléhali, aby byli všichni britští úředníci a důstojníci propuštěni a Anglo-Persian Oil Company donucena k plnění svých povinností a k poslušnosti zákonů.

Sněmovna byla zastíněna Rezou, na němž se soustřeďovala obecná pozornost. Měl největší moc a užíval jí poctivě pro obecné dobré. Tvoře perskou národní armádu požadoval, aby Angličané k ní přivtělili nebo rozpustili South Persia Rifles. Vzpírali se jednomu i druhému, udávající za důvod strach, že by snad byli jejich krajané a chráněnci pobiti a podniky Anglo-Persian Oil Company pobořeny, kdyby jich South Persia Rifles, vedené anglickými důstojníky, nechránily.

Bachtiarové, v jejichž území měla Anglo-Persian Oil Company středisko, podnikali nájezdy do provincií sousedních, odmítali poslušnost a několikrát zahnali vládní

vojsko proti nim poslané. Opírajíce se o Brity založili politickou stranu mladých Bachtiarů, jež se domáhala nejen samosprávy, nýbrž i nezávislosti bachtíarského území.

Reza necítě se ještě dosti silným nenapadl Bachtiarů, avšak působil na ně svými stoupenci. Upozorňoval je, že oni, zastupcové nejčistšího perského živlu, kteří až dotud chránili své krajany proti zvůli tureckých Kadžarů, se přece nestanou náhončími cizinců, zamýšlejících totéž, co Kadžarové. Tyto a podobné rozklady Bachtíary poněkud uklidnily, ale Rezovi jich nenaklonily. Věděl, že mu nezbude, leda aby je zkrušil vojensky, a připravoval se na to důkladně. Místní vzpoury propukávaly na všech stranách. Stíhal je bleskem, jeho prapory a pluky se osvědčovaly, pořádek se upevňoval a důvěra obyvatelstva rostla.

VE SPOLEČNOSTI NÁRODŮ

Prozíravý Reza očekával mnoho od Společnosti národů, k níž Persie od 21. listopadu 1919 náležela. Zvláštního prospěchu z členství dotud neměla, třeba se dožadovala v květnu 1920 pomoci proti bolševikům a náhrady utrpených škod. Rada doporučovala, aby s Rusy vyjednávala přímo a o náhradě pomlčela. Peršané byli hrdi, že jejich zástupci zasedají jako rovní mezi rovnými a hájí zájmy světové muslimské obce. Hedžáz se sice rovněž honosil svým členstvím, avšak v muslimském světě byl obviňován ze zrady islámu a z povolnosti k Velké Británii.

Reza se nadál, že Persie bude míti ve Společnosti národů ochranu nejen před sousedy, nýbrž i před lačnými velmocemi koloniálními; že smlouváním a smlouvami dosáhne mnohého, čeho by jinak nedosáhl bez silné armády. Dotud jí neměl; teprv ji tvořil, i potřeboval pevného hospodářského základu. Bylo nezbytno zajistiti rovnováhu rozpočtu a položit základy zdatné hospodářské politiky, měl-li iranský národ dospěti ke skutečné nezávislosti. Tyto a podobné úkoly vyžadovaly mnoholeté práce a než byla vykonána, měla Spo-

lečnost národů a přátelské smlouvy zabezpečovati Persii zevně a dopřáti jí klidu uvnitř.

Úkolem Rezovým byla stavba nové Persie. Potřeboval pomocníků, dělníků, nikoliv politiků, jichž bylo mnoho zvláště v parlamentě. Věda, že s mluvící sněmovnou nic nesvede, vymohl, že byla 2. dubna 1923 rozpuštěna. Nové volby byly vykonány v polovici září. S pomocí důstojníků a vojáků, jakož i množících se oddaných stoupenců dostali se do sněmovny mužové povolnější. Reza byl zvolen za Mazanderan a 28. října jmenován ministerským předsedou. Za ministry si vybral důvěrníky a správu vojenství si ponechal.

Pátá sněmovna byla otevřena 11. února 1924. Většinu měla strana demokratická, podporující Rezu. Jejím předsedou byl princ Sulejman, jež za války Britové v Bagdádě věznili. Mudžtahedové, zvolení za poslance, se přidali ke straně demokratické nebo, jak jí též říkali, národní. V opozici zůstala strana umírněných neboli konservativců.

PROTI REPUBLICE

Četní poslanci nechtěli složiti přísahu šáhovi a obecně projevovali názor, že by měl býti sesazen a prohlášena republika. Šířila jej perská omladina, skládající se z odchovanců evropských škol. Požadovala odluku církve od státu a zavedení evropských zvyků a obyčejů bez ohledu na islám a perskou osvětu. Toliko perština budiž zachována, vše ostatní nahrazeno evropským. Těchto myšlenek, hláсанých slovem a tiskem, se zalekli nejen mudžtahedové, nýbrž též rozvážní vlastenci. Nechtěli a nemohli následovati příkladu sousední republiky turecké. Perský stát vyrostl ze šíitské nauky. Nebylo lze ji odstraniti bez vyrvání jeho kořenů. Předvídali občanské války a bolševický vpád nikoliv vojenský, nýbrž naukový. Kdo uchvátí rozervanou Persii? Třebas nebyli zaostalými konservativci, přece se přidružili k rozvážnějším mudžtahedům a posilovali je proti jejich zpátečnickým stoupencům.

Rozumnější mudžtahedové se sešli k důvěrné poradě v Ku-mu, kde bydlil Mahdi al-Chalesi, obecně uctívaný jako viditelný zástupce neviditelného imáma. Uznali, že se republikánská vláda pro Persii nehodí a že by jí byla na škodu, nikoliv na prospěch. Reza je navštívil a vyslechnuv jejich mínění, oznámil parlamentu, že by se prohlášení republiky protivilo muslimskému náboženství, proto že se vzdává předsednictví vlády.

Parlament se usnesl 7. dubna 89 hlasy proti 20, že Rezu požádá, aby zůstal ministerským předsedou a utvořil novou vládu. Vyhověl a 13. dubna v parlamentě nastínil svůj úkol. Slíbil, že se přičiní, aby byly přátelské styky s cizími mocnostmi upevněny, armáda zdokonalena a zesílena, stráž bezpečnosti omlazena, vykonávání správy zajištěno a obecné i střední školství rozmnoženo. V rozpočtu bude vláda dbáti rovnováhy. Úspor použije na silnice, snad i železnice, na poštovní a telegrafní službu, jiskrovou telegrafii a leteckou poštu.

Záměr prohlásiti Persii republikou byl konservativním odpůrcům Rezovým záminkou, že se seskupili kolem zůstalých vykladačů zákona a hleděli s jejich pomocí založiti stranu monarchistickou. Nenašla opory ani v lidu, ani u mudžtahedů. Prozíraví mudžtahedové s Mahdim al-Chalesim zaslali šáhovi, dlícímu v cizině, v březnu 1924 a v únoru 1925 důtklivou žádost, aby se vrátil a ujal se dědictví otců. Když varovného hlasu nedbal, nestarali se o něho domnívajíce se, že nezachrání toho, jenž sobě i svému rodu kope hrob. Monarchisté však neustali a naléhali na šáha i na jeho strýce Salara ad-Doule, aby užili vojenské moci a zamezili Rezovi diktaturu.

KADŽARSKÝ ROD SESAZEN

Reza dlouho snášel pletichy vládnoucího domu, ale v únoru 1925 oznámil parlamentu, že nemůže plniti své povinnosti ani jako ministerský předseda, ani jako vrchní vojenský velitel, poněvadž šáh a jeho rod jeho postup znesnadňují, ba

ruší. Spolu vyzval 12. února parlament, aby mu oznámil, kterými zákony prostředky mu chce pomoci. Sněmovna se velkou většinou usnesla, že jmenuje Rezu nejvyšším velitelem veškeré branné moci se všemi právy a že bude odpovědný toliko a jedině jí. Mimo to jmenovala dvanáct poslanců, aby s vládou provedli všechny potřebné hospodářské opravy.

Bylo patrné, že se den vládnoucího rodu Kadžarů nakhýlí. Sněmovna zbavila šáha vrchního velitelství, zbořila tudíž první ze sloupů, na nichž spočíval jeho trůn. Druhý se rozvalil 2. května, když zrušila čestné názvy, jakož i řády udělené vládcem. Spolu uložila každému Peršanovi za povinnost, aby si zvolil příjmení. Reza si vybral Pahlevi, i říkalo se mu Reza chán Pahlevi. Šáh nepochopil, do vlasti se nevrátil, nýbrž bavit se nadále v Evropě.

Zbaven veliké části moci, zaručené ústavou, stal se Ahmad pouhým stínem. Jaký div, že byl i tento stín 31. října 1925 odstraněn. Poslanci podali návrh: „Obecná nespokojenost a rostoucí nářky lidu na vládnoucí rod kadžarský ohrožují bezpečnost země, o níž má parlament pečovat. Proto mu podepsaní předkládají následující článek: Parlament prohlašuje jménem národního blaha vládnoucí rod kadžarský za sesazena a ustanovuje prozatímní vládu, již svěřuje Rezu chánu Pahlevimu. Trvalou vládu určí ústavodárné shromáždění, jež pozmění ony články ústavy, ve kterých se děje zmínka o vládnoucím rodě kadžarském.“ Sněmovna schválila návrh osmdesáti hlasy proti pěti. Ahmad byl sesazen a vládnoucí rod kadžarský odstraněn. Do ústavodárného shromáždění mělo býti zvoleno tři sta zástupců veškerého obyvatelstva.

REZA KRÁLEM KRÁLŮ

Perský národ se bezmála vesměs radoval, že dostane nového vládce. Vojenské posádky byly prameny, z nichž pro něho prýštil obdiv a v nichž měl oporu proti tajným stou-

pencům Kadžarů. Bylo jich mnoho doma i v cizině a spoléhali na pomoc britskou. Velká Britanie vyčkávala. Vyslanec sir Percy Lorraine oznámil začátkem listopadu Rezovi, že britská vláda uznává prozatímní změnu domnívající se, že nebude na újmu závazků k Velké Británii. Vykladače zákona si Reza naklonil prvými výnosy, jež jako regent vydal. Dal uzavřítí veškeré místnosti, v nichž se konaly hazardní hry a prodávaly lihové nápoje. Mudžtahedové soudili, že je to první krok k ozdravení lidu a k odstranění mravní nákazy, zavlečené z ciziny.

Ústavodárné shromáždění zahájil Reza 6. prosince za hudby a rachotu děl. Mimo zástupce perského národa byli přítomni všichni čelní mužové církevní i svěští, jakož i cizí vyslanci. Po krátkých poradách zvolili zástupcové 13. prosince 257 hlasy proti 3 Rezu chána Pahleviho králem králů a svěřili korunu Dareiovu dědičně jeho rodině. Napozitří přísahal, že bude chrániti nezávislosti a celistvosti Persie, dbáti svobod a ústavních práv a plniti povinnosti náboženské podle nauky o dvanácti imámech. Zanedlouho prohlásil svého synka Muhammada Rezu, narozeného 1918, šáh-purem, následníkem trůnu.

Obřady korunovační byly vykonány odpoledne 25. dubna 1926 za velké slávy. Do trůnní síně gulistanského paláce uvedl nejvyšší komoří šáhpura Muhammada Rezu, následníka trůnu. Před ním krácel vrchní praporečník s císařským praporem a za ním nesli vynikající hodnostáři tři staré koruny a jednu novou, královské žezlo, meč Nadira šáha, jakož i největší korunní skvosty. Reza ve vojenském stejno-kroji s čapkou Nadira šáha vstoupil v průvodu šesti důstojníků do síně, kde ho uvítali zástupci mudžtahedů a doprovodili k trůnu. Po krátkém proslovu ministerského předsedy sňal čapku, vložil si na hlavu novou korunu a opásal se mečem Nadira šáha. Přítomní ho pozdravili, děla hřměla. Později se ubíral s následníkem trůnu ve slavném průvodu rozličnými ulicemi. Nadšení bylo veliké; lid jásal jako prý

nikdy předtím. Obecné bylo přesvědčení, že Iranu nastává období skvělých dějin.

Prvou vládu svěřil šáh Muhammadu Alimu Furrugimu a několika osvědčeným spolupracovníkům. Ve výběru byl celkem šťastný. Byli mu oddáni, upřímně mu radili a svědomitě plnili jeho rozkazy. Podporoval je, avšak nenadržoval jim na újmu pravdy a práva. Milců neměl a o kom se přesvědčil, že jeho důvěry zneužívá, vydal jej soudu a dozíral, aby byl po zákonu potrestán. Zvláště stíhal úplatky a mlčky přihlížel, když se pro ně octl 24. prosince 1932 ve vězení jeho ministr císařského domu, jakož i ministr financí. Pád se slunečné výšiny do temného žaláře byl výstrahou a spolu důkazem, že jsou si Iranci před zákonem rovni.

Velikou pozornost soustředil šáh na volby do šesté sněmovny. Nechtěl v ní míti mluvky, nýbrž pracovníky, proto vybídl své věrné, aby byli opatrní při výběru kandidátů a přiměli lid, aby si zvolil za zástupce muže, které mu doporučí. Volby se protahovaly, tajní odpůrcové se ozývali. Dopisovatelé cizích listů je podporovali a již již se těšili, že se nový vládce neudrží a v Persii že nastanou věci horší prvních. Hodně jim napomáhala drahota, kterou způsobila suchá zima. Nebylo chleba, ceny mouky stoupaly, sovětská vláda z nich těžila. Britové nabízeli pomoc, avšak za nové výsady, jež šáh odmítal. Mudžtahedové nabádali k trpělivosti, sporé deště svlažily vyprahlé role, naděje na bohatou žně osvěžila skleslou mysl, pokoj byl zachován a nová vláda a správa se osvědčovala.

KAPITULACE ZRUŠENY

V květnu 1927 oznámila vláda velmocem, že od 10. května následujícího roku budou míti cizinci stejná práva jako domorodci, že tudíž pozbudou kapitulačních výsad, které si v posledním století přisvojili. Turecko, Rusko, Japonsko a Polsko se jich vzdaly, i dopřála vláda ostatním mocnostem celého roku, aby se s ní domluvily a co uznají za dobré, za-

řídily. Velmoci čekaly, co podnikne Velká Britanie, o níž věděly, že má v Persii zájmy největší. Smlouvala a opatrně ustupovala. Chápala výhodu pokojného a spořádaného státu v sousedství Indie, i konala, co mohla, aby dobrou vůli nového šáha získala a udržela. Přesvědčila se, že třebas měl rád Rusy, přece jen urputně a vytrvale pronásleduje bolševické nauky a že tudíž nepřivolí, aby se z jeho říše po Indii nebo Iráku šířily. Mimo to viděla v silné národní vládě nejlepší oporu proti ruské rozpínavosti hospodářské i politické. Smířila se s republikou tureckou; proč by usilovala o záhubu nového Iranu? Udrží-li se pokoj a pořádek, vzroste kupní síla obyvatelů a dovozci a vývozci britští a indiští získají nové tržiště.

Co britskou vládu zaráželo, byly usilovné požadavky, aby Anglo-Persian Oil Company odváděla perskému pokladu, kolik je povinna, zrušila samosprávu a uznala ve svém koutě perskou vládu. Potíže společnosti odsunula a o kapitulacích se domluvila s vládou šáhovou 10. května 1928 na osm let. Perská vláda nebude nijakým zvláštním způsobem omezovati dovoz z Velké Britanie nebo z Indie. Britští státní občané a britští poddaní budou požívatí v Persii těchže práv jako perští ve Velké Britanii. Činnost misionářů zůstane svobodná, pokud neporuší obvyklých nařízení. V osobních, manželských a dědických záležitostech budou britští poddaní a státní občané podřízeni konsulům.

Vláda hleděla zmenšiti počet Peršanů, prohlášených za britské chráněnce a zbaviti je britských pasů. Poukazovala, že Peršané usedlí v Indii nebo ve Velké Britanii platí daň z příjmu, jsou omezováni ve svých pohybech a povinni domáhati se, aby jim byl pobyt prodloužen. Proč by měli býti perští rodáci, v Persii usedlí, odlišováni od svých sousedů a seskupováni ve státeček cizími konsuly chráněný a spravovaný? Londýnská vláda slíbila, že počet chráněnců omezí a jiné se řídily jejím příkladem.

MUDŽTAHEDOVÉ UPOKOJENÍ

Značné nesnáze působila šáhovi rozpínavá strana iranské omladiny, založená r. 1921. Do politiky se pustila r. 1925, účastnila se též voleb, avšak vykladači zákona se postavili proti ní a přiměli ji, aby se obrodila. Učinila to na podzim 1927 jako Iran-i-Noh, strana Nového Iranu. Přidal se k ní též ministr císařského domu, z čehož mnozí, zvláště mudžtahedové, soudili, že je v přízni šáhově. Bylo mu to na škodu, neboť nerozvážná omladina hlásala nezbytnost evropských zvyků a obyčejů, zabránění náboženských nadací a podřízení církve státu. Latinka měla nahraditi arabské písmo, jehož Peršané užívali. Vzorem Novému Iranu bylo sousední Turecko. Vykladači zákona považovali za svou povinnost, aby volali lid k obraně. Odpůrci šáhovi a cizí náhončí rozdmýchávali nedůvěru a konservativci se ozývali. Poukazovali na vojenskou povinnost, jíž měli býti podrobeni i bohoslovci, jakož i na chystanou změnu perského kroje. Zvláště se protivili štítku na vysoké čepici, tvrdíce, že překáží při modlitbě, kdy je věřící povinen dotknouti se čelem půdy. Šáh zval jednoho rozumného mudžtaheda za druhým, rokoval s nimi, stranu Nového Iranu rozpustila bohoslovcům dopřál požadovaných vojenských úlev. Mudžtahedové se upokojili a zákon o jednotném kroji byl 21. března 1930 prohlášen. Jednotný oděv napomáhá jednotě.

SOUČINNOST PARLAMENTU ZAJIŠTĚNA

Sedmé zákonodárné období zahájil šáh 6. října 1928 za přítomnosti 107 poslanců. Nejsilnější byla vládní strana pokroková; umírnění a konservativci měli po hloučku. Pokroková strana uznává za předsedu šáha. Řídí se jeho pokyny, vybírá kandidáty a její odbočky provádějí volby. Za poslance je zvolen toliko, koho výkonný výbor doporučil. Po přání šáhově je ponecháno několik míst nezávislým, aby posuzovali vládní činy a upozorňovali na potřeby a tužby obyvatelstva. Oposice však nemá rušiti činnost sněmovny, proto

smějí býti za její poslance zvoleni jenom mužové, se kterými pokroková strana projeví souhlas.

Vláda se namáhala, aby přiměla Imperial Bank of Persia, jakož i Anglo-Persian Oil Company k povolnosti. Byly to nejsilnější tvrze britského vlivu hospodářského a politického. Vzpíraly se perskému doзору a v odporu byly posilovány britskými imperialisty. Nové nazírání na vývoj perských záležitostí a změněný postup v orientální politice přiměly londýnskou vládu k ústupkům napřed v bance, potom v petrolejové společnosti. Banka se vzdala za řádnou náhradu výsady na správu státní měny a petrolejová společnost se odhodlala k povinným obětem hospodářským. Na škodu to nebylo ani jedné, ani druhé, poněvadž těžily z oživeného perského průmyslu a obchodu.

Nový Iran si upravoval státní hospodářství, styky se sousedy, účastnil se velké světové politiky a dával najevo účinnou snahu odstraniti chyby a vady a vybudovati stát po způsobu evropském. Při zahájení osmého období sněmovního 16. prosince 1930 mohl šáh s uspokojením poukázati na vykonané dílo a s důvěrou povzbuditi parlament, aby na nastoupené cestě vytrval a dopomohl vlasti k místu, které jí náleží mezi předními národy. Osm čelných vykladačů zákona sedělo v polokruhu u trůnu — patrný důkaz, že šáh mluvil se souhlasem viditelného zástupce neviditelného imáma věků.

V deváté sněmovně, zahájené 17. března 1933, upozornil ministerský předseda Furrugi na nové úkoly parlamentu. Má dopomoci drobným rolníkům k půdě a provést pozemkovou reformu; otevřítí ložiska uhlí, železné a měděné rudy a dodati průmyslu potřebných surovin; urychliti stavbu železnice, zlepšiti školství a položití základy sociální péče.

Pozemková reforma je nesmírně obtížná. Málo je rolí, které se spokojí deštěm; z velké většiny je třeba je zavlažovati a závlaha je nákladná. Nezbude státu, leda aby vyvlastnil přehrady, podzemní svodnice a nádržky, sám je udržoval,

opravoval, nové zřizoval a dozíral na rozdělování vody. Velcí statkáři, náboženské nadace a větší osady nebo města, kteří tyto úkoly dotud prováděli, se dožadují náhrady a státu přibude výloh i starostí.

Se železnicí je tomu podobně. Překážky rostou, náklady se zvyšují a přímé spojení Kaspického moře s Perským zálivem se oddaluje na dobu nedozírnou.

Šáh se svými pomocníky neztrácí důvěry, že i tyto úkoly provede. Prospěla mu návštěva v sousedním Turecku, kterou vykonal v červnu 1934. Dlouho tam pobyl, mnoho viděl, rozličnému se naučil a vrátil se domů s přesvědčením, že se ubírá lepší cestou než turecký soused. Postupuje pozvolna, opatrně, má dobrou vůli vykladačů zákona a štěpuje na národní osvětu, čeho skutečně potřebuje, a nikoliv, co se některé ukvapené hlavě uzdá. Opíraje se o vojsko, drtí každý odpor a trestá smrtí i čelné muže, nabádají-li ke vzpouře. V létě 1935 zahynul též vrchní redaktor deníku *Iran*, jenž se dovolával ústavní vlády. Po názoru šáhově je třeba vychovávat úřednictvo a vojsko k odpovědnosti a ukázněnosti, aby zajistilo pokoj a pořádek a dopomohlo lidu k hospodářskému blahobytu, této nezbytné podmínce národní svrchovanosti.

Stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894. Tato stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894. Tato stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894.

VI

STYKY S CIZINOU

Stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894. Tato stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894. Tato stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894.

Stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894. Tato stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894. Tato stavba byla zhotovena podle projektu zhotoveného v roce 1894.

Rozvrat Ruska a bolševická nauka značně přispěly k prohloubení národního hnutí v Persii. Carská vláda, třebaš oprav nezadržovala, přece jim nepřála, v čemž se shodovala s Velkou Británií. Oběma byla chorá Persie milejší, poněvadž se těšily na dědictví.

RUSKO

Ruskou revolucí byla Anglie zbavena soutěže a nečekajíc, až Persie umře, chtěla si ji přisvojiti smlouvou z 9. srpna 1919. Tím proti sobě popudila nejen vlastence perské, nýbrž i bolševiky, již nikterak nechtěli ztenčiti ruský vliv a pomoci britskému imperialismu, v němž spatřovali největšího nepřítele nejen Ruska, nýbrž i svého učení. Sotva se zajistili doma, vyslali vojska do Kavkazu a Zakaspicka, aby odtud vytiskli britské pluky. Splnivše tento úkol odhodlali se, že budou vypuzovati Angličany ze sousedních států, pokud možno s pomocí domorodého obyvatelstva. Toho chtěli dosíci dvojím způsobem: jednak podporou národních snah a živením odporu proti cizincům, jednak hlásáním své nauky. V Persii vedla k úspěchu prvá cesta; druhá se neosvědčila.

Bolševická armáda postupovala v červnu 1919 do Zakaspicka. Generál Malleson před ní ustoupil. V říjnu vyklidili Britové Batum a Tiflis. Ruské vojsko bylo zadrženo sněhovými závějemi a pokračovalo v pochodu teprv na jaře 1920. V noci z 19. na 20. května vojsko, podporované loďstvem, obklíčilo na poloostrově Enzeli generála Champaina s celou posádkou. Propustilo ho, zmocnilo se však všech zásob střeliva, jakož i lodí, které Britové do Enzeli stáhli a svým mužstvem obsadili. Zakrátko drželi Rusové celé jižní

a jihozápadní kaspické pobřeží a mohli postupovati proti Britům zbraní i naukou.

Angličané se vyhýbali krvavým srážkám. Nedůvěřovali perským kozákům, vedeným ruskými důstojníky, kteří, ač bolševiků nenáviděli, přece jen zůstali Rusy a nemínili napomáhat cizímu vlivu. Generál Ironside měl odpor upravit a zesílit. Odstraniv 30. října 1920 ruské důstojníky, zařadil kozáky do svých pluků. Zakrátko poznal, že na ně není spolehu. K úspěšnému boji potřeboval britských vojáků a těch nechtělo dáti ani jedině dominium a veřejné mínění britské se vzpíralo novému boji v daleké a nehostině Persii. Bolševici zesilovali vojsko na kaspickém pobřeží a hotovili se k rozhodnému útoku jako spojenci perského národa.

BOLŠEVICKÁ NAUKA

Od jara 1920 vysílala sovětská vláda apoštola za apoštolem do Persie, aby tam hlásali bolševické vyznání. Nedařilo se jim. Peršané žijí zcela jiným způsobem než Rusové. Drobných rolníků, kteří by vlastnili půdu, kterou obdělávají, nebylo. Po půdě toužili, avšak věděli, že by nebyli s to, aby ji zúrodnili. Zdárná orba je podmíněna pravidelným zavlažováním a to bylo a je nesmírně nákladné. Na práce a starosti s ním spojené nestačí jediný sedlák, ba ani jediná osada. Myšlenka pospolitosti ještě nepronikla a venkovské obyvatelstvo družstevnictví nenaučila. Sousední obce často spolu vedly válku. Jak se měly sjednotiti ke společnému trvalému zavlažování pozemků? To činil velký statkář nebo správce církevních nadací a malý sedlák se mu rád podřizoval věda, že mu zabezpečí nejen úrodu, nýbrž i majetek a život. Stát takových závazků převzít nemohl, poněvadž dotud náležitě nevyspěl. Nauka bolševická o zabrání půdy a odstranění statkářů padala na skálu.

Perský člověk, usedlík i kočovník, si váží velice osobního majetku. Každé porušení majetkového práva stíhá a tresce

krví. Jaký div, že se Peršané hrozili požadavku, aby byl soukromý majetek zrušen.

V Persii jako ve všech muslimských zemích proniká náboženství veškerý život soukromý i veřejný. Islám nezná stavovských rozdílů. Velebí práci, požaduje pravidelné dávky z majetku a ukládá bohatému za povinnost, aby hostil, ba živil chudého. Proč by perský muslim zavrhl učení po otcích zděděné a řídil se pokyny bolševických apoštolů? Vždyť slyšel, že mimo učení s islámem úplně souhlasné šíří též jiné, které se mu protiví a je podle islámu největším hříchem. Jak se mohl Peršan, venkovan nebo měšťan, nevzdělaný nebo vzdělaný, vzdáti zvyků a obyčejů, ze kterých se skládá jádro, ba duše jeho národnosti? Ubíral se jinou cestou vývoje než Evropan a bolševici byli Evropané, třebaž tvrdili opak. Potřebuje ještě příliš dlouhého vývoje, než se dostane na cestu k výstředním evropským názorům.

Peršan je velice chytrý; schvaluje slova, ale pozoruje skutky. Nezamlouvají-li se mu, zavrhně jako bláznivou myšlenku, aby se řídil slovy. Bylo zdarem pro bolševiky a tudíž i pro ruský vliv v Persii a v Orientě, že je sociální revoluce v muslimských zemích nemožná. Ústřední výbor komunistický to naznal a určil 20. října 1920, že je třeba ustati s hlásáním bolševické nauky a soustřediti veškerou činnost na podněcování nenávisti proti Britům. Byl to krok velice rozumný, neboť vedl ke sblížení Persie s Ruskem.

PŘÁTELSKÁ SMLOUVA

Perský mimořádný vyslanec v Cařihradě Mušaver al-Ma-malek vyjednával od 25. října 1920 v Moskvě o přátelské smlouvě. Lepšího zástupce nemohla Persie do Moskvy poslati. Vzdělaný, rozumný a vytrvalý vyslanec žádal již na jaře 1919 rodící se radu Společnosti národů, aby se ujala jeho vlasti a uchránila jí od cizího jha. Někteří členové rady mu doporučovali návštěvu Londýna. Zahraniční úřad mu odmítl pas a lord Balfour, tajemník zahraničních záležitostí,

ho nechtěl přijmouti ani v Paříži. Nepořídív v západní Evropě, radil Mušaver al-Mamalek svým krajanům, aby se ohlíželi po pomoci ve východní Evropě, v Rusku.

Smlouva rusko-perská byla podepsána 26. února a perským parlamentem schválena 15. prosince 1921. Má 26 článků s dodatky k článku 9. a 12.

Rusko uznává svobodu a nezávislost všech asijských národů a nebude se o nich dohodovati s žádnou jinou velmocí. Proto zrušuje všechny smlouvy, uzavřené carskou vládou, ze kterých měla Persie škodu.

Hranice zůstanou, jak je stanovila rusko-perská pohraniční komise r. 1881. Rusko se vzdává ostrůvků Ašurských v jihovýchodním koutě Kaspického moře, na nichž byla zřízena ruská námořní stanice, jakož i vesnice Firuze, západně od železniční a vojenské stanice Aschabadu, ponechává si však Serach, jenž mu připadl úmluvou z 28. května 1893.

Obě velmoci zaručují, že se nebudou míchat do vnitřních záležitostí. Žádná nedovolí, aby se na jejím území tvořily čtyři nebo společnosti, zamýšlející útočiti na druhou. Kdyby některá cizí moc poslala své vojsko Persií na hranice ruské, má Rusko právo brániti se na území perském a s pomocí perské vlády a armády.

Rusko zrušuje všechny finanční smlouvy carské vlády a neuznává perských dluhů Rusku. Podobně jsou neplatné všechny národohospodářské úmluvy, které byly Peršanům na škodu. Veškerý majetek perské eskomptní a úvěrní banky movitý i nemovitý náleží perskému lidu. Perská vláda je ochotna ponechati ruským diplomatickým zástupcům v každém městě, do kterého budou posláni, po jednom domě zmíněné banky.

Vědouc, že veškeré národohospodářské podniky mají za účel vykořisťovati Orient ve prospěch Okcidentu, vzdává se Rusko práva na silnice Enzeli-Teheran a Kazvin-Hamadan s jejich stavbami a odbočkami, na železnici Džulfa-Tavriz a Sofian-jezero Urmijské s veškerým movitým i nemovitým

majetkem. Podobně odevzdává do perského vlastnictví všechny přístavy, skladiště, lodi a nástroje na jezeře Urmíjském, linky telegrafní a telefonní se všemi budovami, jakož i veškeré stavby v přístavu Enzeli.

Ujednání z 10. dubna 1828 se ruší a Persie dostává na Kaspickém moři rovná práva s Ruskem. Její lodi budou po něm plouti pod její vlajkou. Veškerý majetek diplomatického zastupitelstva ruského v Teheranu, Zirgende a jiných městech je vlastnictvím perského lidu. Perská vláda ručí, že nepronajme, neprodá a neodstoupí bývalého ruského majetku žádné jiné velmoci.

O rybolovu a továrnách na ryby v jižní části Kaspického moře se obě vlády dohodnou později.

Ruská vláda zrušuje veškerou misionářskou činnost a daruje perskému národu budovy pravověrných náboženských misionářů v Urmii a okolí.

Žádná strana nepožaduje pro své státní občany zvláštních výsad. Budou podřízeni místním právům, ale nebudou platiti vojenské daně a nebudou povinni vojenskou službou.

Oba státy mají právo průvozu zboží zakoupeného v cizině nebo pro cizinu určeného. Diplomatičtí zástupcové budou požívati veškerých práv jim zaručených mezinárodními zvyky. Zvláštní úmluvou se určí města, ve kterých budou zřízeny konsuláty.

Touto smlouvou se Persie zbavila £ 4,500.000 dluhu, nabyla 800 verst (856 km) silnic, mnoho linek telegrafních a četných jiných výhod. Získala rovněž právo na vlastní loďstvo na Kaspickém moři. Za to směli Rusové válčiti v Persii, kdyby toho bylo třeba a dosáhli nepřímého práva zasahovati do vnitřních záležitostí, z čehož je patrné, že sovětská vláda nikterak nemínila podkopati ruský vliv.

Velice prospělo perské vládě, že se Rusko úplně vzdalo všech výsad pro své státní příslušníky. Mohla vymáhati podobné ústupky od jiných velmocí. V Persii nebylo nikdy kapitulací, ale ukvapenou dobročinností šáhů, jakož i úskoky

velmocí se dostalo Evropanům rozličných výsad. Neplatili daní ani cel a jejich konsulové a diplomatičtí zástupci směli vzítí pod svou ochranu nejen rozené Peršany, nýbrž i přistěhovalce z jiných zemí Orientu, zvláště ze Syrie. Měli právo zřizovati si vlastní školy a perská vláda nesměla do nich vyslati své inspektory. Francouzští lazaristé postupovali z města do města, zakládali školy a dobročinné ústavy. Podobně činila Alliance Israélite Universelle a rozličné misijnářské společnosti anglické a americké. Pod rouškou náboženskou upevňovali styky hospodářské a šířili politický vliv. Již ministerský předseda Ziaaddin prohlásil, že tyto neoprávněné výsady cizinců zruší, ale podařilo se to teprve r. 1928 Rezu šáhovi.

Smlouva rusko-perská byla zjevnou hrozbou, že Rusko zasáhne válkou, neopustí-li britské vojsko Persii. Velká Británie porozuměla a posádky odvolala. Nechtěla zatěžovati indický rozpočet a ztratiti dobrou vůli vlastenců, kteří se seškupili kolem Rezy chána, jenž od února 1921 Persii hýbal.

BOLŠEVICKÉ SNAHY

Rothstein, první ruský vyslanec v Teheranu, byl slavnostně uvítán 23. dubna 1921. Býval členem vydavatelstva *Manchester Guardian*. Znal anglicky i francouzsky, avšak prvou řeč proslovil německy. Žádný z jeho carských předchůdců s sebou nepřivezl takové družiny a tolik pěkných automobilů a koní; žádný nepořádal tak skvělých zábav v rozsáhlé zahradě ruského vyslanectví jako on. Zakládal po Persii, zvláště v Teheranu, noviny, v nichž dával psát proti Britům — a přece býval anglický vyslanec jeho stálým hostem a pozdravil v úředním stejnokroji s celým svým diplomatickým sborem rudou vlajku, když byla po prvé na ruském vyslanectví vztyčena. S přispěním Rothsteinovým byla ruská kolej v Teheranu obnovena, profesori na ni povoláni a jejich příjmy zabezpečeny.

Reza chán sledoval počínání Rothsteinovo s velkou po-

zorností. Nic nenamítal, když listy ruským vyslanectvím založené nebo aspoň podporované napadaly dvorní hodnostáře a velké statkáře; vždyť to byli největší nepřátelé jeho i jeho plánů. Více než tři sta jich dal uvězniti, jen aby na nich vymohl částku bohatství, nahromaděného ze státní pokladny. Když se noviny zabývaly armádou obviňující ji, že připravuje nové jho, dal Reza v září 1921 obžalovati a přísnými tresty stíhati vydavatele a pisatele bez ohledu na Rothsteina, jenž se jich vřele ujímal. Mezi ruským vyslanectvím a ministerstvem války zavládl chlad, jenž nepovolil ani za Šumjatského, nástupce Rothsteinova, poněvadž Reza chán důsledně, ba urputně potíral každý pokus ruského vyslanectví míchat se do vnitřních záležitostí a krutě trestal kdekterého Peršana, který se propůjčil za bolševický nástroj.

Rothstein plýtl ruským zlatem, pokud sovětská vláda nedbala rovnováhy rozpočtu. Jakmile státní pokladnu uzavřela, ochabla ruská propaganda a zanikly listy jí podporované. Šumjatski poznal brzo chyby svého předchůdce a hleděl upevniti ruský vliv nikoliv novinami, nýbrž hospodářskými styky. Toto dílo se dařilo a již 26. září 1922 poukázal předseda teheranské obchodní komory, že by perský obchod bez Ruska zanikl, poněvadž mu jenom Rusko otvírá přímé spojení s Evropou.

HOSPODÁŘSKÝ NÁTŁAK

Šumjatski usiloval o novou obchodní smlouvu a rusko-perskou banku s četnými odbočkami. Vyjednávání se hatilo silnou britskou soutěží. Teprv když mudžtahedové, vypuzení z Iráku, po všech městech vybízeli lid, aby Angličanům nic neprodával a od nich nic nekupoval, byla začátkem září 1923 otevřena v Teheranu ruská banka. Základních peněz bylo pět milionů zlatých rublů, z nichž bylo sovětské vlády 55%. Odbočky byly zřízeny současně v Tavrizu, Reštu a Mešhedu.

Obchodní smlouva rusko-perská byla podepsána konečně

v Teheranu 3. července 1924. Uznává úplnou rovnost občanů ruských a perských a přiznává oběma zemím nejvyšší výhody. Sovětští obchodní zástupcové mají hodnost diplomatickou a jsou oprávněni zakládat obchodní odbočky po celé Persii. Brzo potom byl Šumjatski odvolán a jeho nástupce Jureněv pokračoval v jeho díle. Do politiky se míchati nesměl, proto hleděl, kde jen mohl, zajistiti výhody hospodářské. Třebas se sovětská vláda vzdala veškerých výsad, přece vymáhala pro svůj dovoz a vývoz výhody podle úmluvy z r. 1903, což bylo na škodu Persie. Stěžovali si nejenom perští, nýbrž též evropští dovozci a vývozci. Když se perská vláda bránila a svého probouzejícího se průmyslu chránila, uzavřelo Rusko 1. února 1926 své hranice veškerému vývozu z Persie, vyjímaje bavlnu. Perská vláda by si byla ráda znova přisvojila lov ryb na Kaspickém moři. Ruská se vzpírala. Dlouho smlouvaly a teprv 1. října 1927 se domluvily. Rusům zůstalo právo na lov ryb na dvacetpět let. Vývoz do Ruska měl býti vyrovnáván dovozem z Ruska, až na malou sumu, placenou penězi francouzskými, anglickými nebo americkými. Neměl přesahovat £ 5,000.000 ročně a ruský dovoz do Persie 90% této sumy. Právo průvozu Ruskem bylo uděleno toliko určitému perskému zboží.

Přátelská smlouva z 26. února 1921 byla současně obnovena se zárukou, že se sovětská vláda nebude míchat do vnitřních záležitostí perských a že se vzdá celních výhod, jakmile Persie zavede samosprávné clo. Spolu odvolala úředníky z přístavu Enzeli-Pahlevi, jež měla od r. 1920 obsazen. Persie slíbila, že neuzavře spojeneckých smluv, které by byly namířeny proti Rusku. Dovoľovala mu mnohem více než Velké Británii a na jeho popud podepsala sousedskou a přátelskou smlouvu s Tureckem a Afganskem, čímž Rusko zabezpečilo dosavadní hranice.

Koncem r. 1930 přibyl do Teheranu nový ruský vyslanec Petrovski. Soustředil svou činnost na severní část země, již Rusko soustavně pronikalo. Hospodářské podniky mu usnad-

ňovaly politický vliv. Sovětské osady jsou četnější než všechny jiné evropské. Sovětské školy byly zakládány po četných severních městech. Petrovski se namáhal, aby bylo aspoň několik studentů posíláno do Ruska, když se jich přece vypravuje do Evropy ročně více než sto. Šáh nemohl vyhověti, neboť se obával bolševické nákazy mezi nadšenou, avšak ukvapenou omladinou. Stoupenci Nového Iranu mu bez toho působili velké potíže u mudžtahedů, kteří se dívali na bolševiky jako na odpůrce každého náboženství.

Sovětské Rusko neustávalo a vymáhalo nových a nových ústupků. Zachovalo si právo na výnosný lov ryb v Kaspickém moři, vzkřísilo banku rusko-perskou, jež vkládala peníze do rozličných podniků průmyslových i obchodních a zdatně soutěžila nejen s Císařskou bankou britskou, nýbrž i s Národní perskou. Přispěním ruským bylo založeno mnoho společností podle jména perských, které však ve skutečnosti podporovaly ruské zájmy. Společnost Šark dozírá na veškerý obchod rusko-perský a ztěžuje podnikavost jednotlivých domů. Jiná společnost pěstuje v koutě severozápadním a na kaspickém pobřeží bavlnu pro Rusko. Jiná opět ovládá dovoz ruského petroleje a cukru. Do jara 1936 sovětská vláda vybudovala u Teheranu sýpku na 65.000 tun pšenice, mlýn a pekárny na 100 tun chleba denně. Mimo to staví v rozličných městech 20 sýpek na 8000 až 16.000 tun, 5 čistíren rýže a 2 čistírny vlny. Stroje jsou ruské. Veškerý obchod rusko-perský se děje pod státním ruským dozorem.

POLITICKÉ PRONIKÁNÍ

Perská vláda omezovala pozvolna ruskou soutěž, ruská vláda hrozila a když hrozby nepomáhaly, zastavila nákup rýže a bavlny, jakož i vývoz některého svého zboží, zvláště cukru. Bylo třeba jednati o nové obchodní smlouvě. Došlo k ní 27. října 1931. Mnoho nezměnila. Ruská vláda uznala perský státní monopol zahraničního obchodu, avšak svých výhod se nevzdala a ostře odporovala pokusu podřídití veš-

kerý svůj dovoz a vývoz perskému státnímu doзору. Vyslancem Pastuchov, jenž v březnu 1933 nahradil Petrovského, projížděl Persií a zakládal a upevňoval obchodní domy po všech končinách. Ponenáhlu dostali Rusové veškerý obchod v Azerbejdžanu a kaspických provinciích. Hlavní domy s látkami v Teheranu byly ruské. V Širazu bylo vybudováno nové ruské ohnisko. Britské zboží, jež se do nedávna v jižních provinciích skoro výhradně prodávalo, mizelo, jsouc nahrazováno ruským a japonským. Jak měl obstáti mladistvý průmysl perský, když byly výrobky silné Anglie zatlačovány?

Peršané uznali potřebu obrany a ohlásili bojkot ruského zboží. Vláda potichu souhlasila a nic nenamítala, když se obchodní komory na jaře 1933 usnesly na žádosti, aby obchodní smlouvu z r. 1931 zrušila. Na nátlak z Moskvy zastavila v srpnu bojkot, aby usnadnila nové vyjednávání, jež měl zahájit Karachan, státní podtajemník záležitostí zahraničních. Konalo se v Teheranu v říjnu 1933, avšak neuspokojilo ani jedné, ani druhé strany. Sovětské Rusko má na mysli carské cíle, jenže se k nim ubírá jinou cestou. Hledí Persii hospodářsky proniknouti od Kaspického moře po Indický oceán, aby si v ní zabezpečilo odbytiště a spolu průchod k teplému moři.

Státní komisař obchodu pozval počátkem r. 1935 vynikající obchodníky a průmyslníky, aby navštívili Rusko a zhlédli docílený pokrok. Vrátili se ke konci května a velebili ruskou pohostinnost. Nový velvyslanec A. S. Černych využil přízně veřejného mínění k nové obchodní smlouvě, jež zajistila oběma státům rovný dovoz a vývoz.

VELKÁ BRITANIE

Po názoru britských imperialistů je Persie nejdůležitější ochrannou pevností Indie. Poněvadž je britské imperium vybudováno na Indii, je třeba, aby Velká Britanie věnovala

veškerou péči perské pevnosti. Skládá se ze souše a z moře. V Perském zálivu, národním majetku Persie, se Velká Británie zařizovala od začátku století devatenáctého jako ve svém. V Buširu ustanovila vysokého důstojníka, aby jako resident dozíral na politickou správu a stráž bezpečnosti Perského zálivu a všech pobřeží. Na perském ostrůvku Hendžamu v severozápadním koutě Indického oceánu měla Velká Británie zásobárnu pro své válečné loďstvo, jakož i jiskrovou stanici. Podobnou oporu si vybudovala v Basaidu na perském ostrůvku Kišmu. Perské ostrovy Bahrejn si vzala a jejich vládu a správu svěřila důstojníku podřízenému buširskému residentovi. Všechny výlohy uložila vládě indické, jež byla povinna platiti též diplomatické a konsulární zástupce po celé Persii, sousedním Iráku, jakož i dary rozličným náčelníkům arabského pobřeží.

SNAHY O PROTEKTORÁT

Lord Curzon nabádal od r. 1892 londýnskou vládu, aby pobřeží Perského zálivu obsadila vojensky. Jako místokrál v Indii šířil britský vliv Balučistanem do východní Persie. Perský záliv navštívil r. 1904 v průvodu čtyř křižníků, aby ukázal, že v něm vládne Velká Británie. Byl největším odpůrcem smlouvy rusko-anglické z r. 1907 a ještě 5. července 1912 se opíral vší silou ve sněmovně lordů záměru vlády, aby se zvláštní výbor dohodl s Rusy o stavbě silnice a železnice z Kavkazu Teheranem k Perskému zálivu. Hlásal, že je zrádcem britského rozmachu každý, kdo nehájí Indie v Persii. Imperialisté šířili jeho názor, získali veřejné mínění astrach o Perský záliv a o perskou pevnost byl jedním z hlavních důvodů, proč se Velká Británie sblížila s Francií a s Ruskem a chystala se k válce s Německem, jež se od devadesátých let v Perském zálivu a v Persii soustavně uchycovalo.

Perská pevnost měla býti obsazena na účet indický za světové války. Od začátku r. 1916 budoval generál R. E. Dyer stanice po celém východním pomezí. Podplukovník H. R.

Dyer najímal perské dobrovolníky, cvičil je a tvořil z nich posádky při důležitějších telegrafních stanicích. Měli za povinnost strážiti linek a britských úředníků. Indická vláda prodlužovala kvapem železniční trať Balučistanem do Duzdapu hluboko v Persii. Z Duzdapu stavěla pro vojsko bez ohledu na výdaje automobilové silnice do Mešhedu na sever a do Bamu na západ.

Po rozvratu Ruska obsadilo britské vojsko pod generálem W. Mallesonem severovýchodní Persii a značné části Zakaspicka. Tisíce a tisíce Indů zahynulo při stavbě vojenských silnic.

Jižní provincie perské měli Britové obsazeny od jara 1916. Střediska, ba ohniska si vytvořili v přístavech Bandar Abbas a Bušir. Sháněli perské dobrovolníky a sestavovali z nich prapory South Persia Rifles. Po příměří v Evropě a v Iráku se vojska britská hrnula do Persie též od západu a dospěla do Baku, kde se zmocnila ohromných zásob petrolejových. Podporoval je Küčük chán, jenž by byl s jejich pomocí rád zřídil lenní stát v horách při jihozápadním kaspickém pobřeží.

Sir Percy Cox, britský vyslanec v Teheranu, nabádal vládu ústně i písemně, aby se domáhala náhrady za škody, které jí byly způsobeny ruským vojskem a zrušila všechny výsady Rusům udělené. On to byl, kdo po přání lorda Curzona načrtl smlouvu anglo-perskou podepsanou 9. srpna 1919. Velká Británie se zavázala, že bude chrániti nezávislost a celistvost Persie; dodá jí odborníky, kteří upraví správu země; pošle důstojníky, náboje a výzbroj pro novou armádu, která by hájila hranic a zajistila pořádek; poskytne půjčky na všechny opravy; vybuduje železnice a zřídí jiné způsoby dopravy; ustanoví společný výbor, jenž by prohlédl celní řád.

Zprávy o obsahu smlouvy proskakovaly jen pohenáhlou a rozněcovaly veřejné mínění proti všemu britskému. Národovci spoléhali na perské kozáky, jimž veleli ruští důstojníci.

Když byli na rozkaz generála Ironsidea ze země vyvedeni, vznikly v Teheranu a jiných městech velké nepokoje. Obchody byly zavřeny, obyvatelstvo se seskupovalo a promlouvalo proti Velké Británii žádajíc, aby vláda vyjednávala s Rusy a nepotvrdila smlouvy Coxovy.

V Londýně čekali netrpělivě, kdy perský parlament smlouvu schválí. Lord Curzon pravil 15. listopadu 1920 ve sněmovně lordů, že se po třicet let zabývá perskou politikou, že je přítelem Persie a že jedná v její prospěch, požaduje-li, aby smlouvu schválila. Úmluva anglo-ruská z r. 1907 vydala Persii Rusku na pospas. Počínalo si ve své oblasti jako neomezený pán a ohrožovalo britské zájmy. Velká Británie byla povinná chrániti východní Persii za války proti Afghansku. Po ruském rozvratu jí nezbylo leda vyslati vojsko do severovýchodní i severozápadní Persie. Není třeba předložit smlouvu z r. 1919 Společnosti národů, poněvadž byla podepsána dříve, než se Společnost ustavila. Plukovník Starselski že se účastnil zarputile odporu proti Angličanům, i byl 31. října 1920 právem propuštěn a kozáci britským důstojníkům podřízeni. Londýnská vláda jednala v zájmu Persie, když šáha přiměla, aby ministerstvo propustil a ustanovil nové, které by schválení smlouvy zabezpečilo.

Na rozkaz lorda Curzona vybídl sir Percy Cox 27. listopadu vládu, aby ihned svolala parlament a zaručila schválení smlouvy. Vláda vypsala doplňovací volby a ustanovila zvláštní radu, aby s ní rokovala o smlouvě. Někteří navrhovali dotázati se v Moskvě a konečně všichni prohlásili, že nemohou nésti odpovědnost za Coxovu smlouvu. Ani vláda Ziaaddinova nevyhověla, poněvadž vyhověti nemohla. Na popud Rezy chána dala začátkem dubna 1921 uvězniti vlastní původce smlouvy, zrušila výsady udělené Persian Transport Co. v Chuzistanu a z Teheranu do Isfahanu a vypovídala britské úředníky i důstojníky. Lord Curzon vytýkal 20. července 1921 ve sněmovně lordů Persii nevděk a připustil, že se jeho perská politika ztroskotala.

POZVOLNÉ ÚSTUPKY

Perská vláda chtěla převzít od Angličanů prapory South Persia Rifles. Lord Curzon odmítl vymlouvat se, že nemůže ponechat ani vládě, ani soukromníkům tolik zbraní a nábojů. Po jeho rozkazu byly South Persia Rifles 18. září rozpuštěny, důstojníci a poddůstojníci se vrátili a výzbroj z velké části odvezena do Indie.

Odpor proti Velké Británii a britskému zboží byl živěn zvláště mudžtahedy, které sir Percy Cox, jenž od podzimu 1920 jako vysoký komisař v Iráku působil, odtud vypuzoval. Konali tábory na rozličných posvátných místech, vodili průvody k parlamentu a k britskému vyslanectví a vyzývali každého Persana, aby bojkotoval vše anglické. Perská vláda poslala na začátku r. 1922 vlastního guvernéra do Duzdapu, kde bylo dotud ohnisko britské činnosti, živené z Indie. Guvernér s sebou přivedl spolehlivé vojsko a šířil a prohluboval perský vliv, čímž vznikaly Velké Británii potíže v sousedním Balučistanu, jehož obyvatelé dotud nezvykli nadvládě cizinců. Na jaře 1924 odvolala Velká Británie větší část indického vojska z Buširu a okolí, jež tam držela s výmluvou, že pečuje o život a majetek svých občanů a chráněnců. Přiměla ji k tomu perská armáda, jež učila poslušnosti Bachtariy a velkého náčelníka Chazala, britského chráněnce.

V Londýně a v Indii sledovali pozorně vývoj perských záležitostí. Vidouce ukvapený rozmach ruský soudili, že je jim na prospěch podporovati snahy perské vlády, proto vyslovili souhlas se zrušením výsad kapitulačních i se samosprávnými cly, jež byly 18. dubna 1930 zavedeny. Perská vláda dbala úzkostlivě, aby se ničeho nedopustila, co by národní hrdost britskou podráždilo, avšak v ochraně rostoucího průmyslu a obchodu nepovolovala. Odvolávala se na stejný postup britský a soudila, že má jako členka Společnosti národů rovná práva a rovné povinnosti. Lord Parmoor, předseda horní sněmovny, vysvětloval lordům 25. června 1931, že britští státní občané si na postup perské vlády stěžovati ne-

mohou, třebaš státními monopoly značně trpěli. Oznámil, že britská vláda s ní ode dvou let vyjednává o smlouvu obchodní a přátelskou, že však je nezbytné překonat četné obtíže, než bude podepsána. Obtíže rostly hlavně snahou perské vlády zajistiti nezávislost nejen uvnitř, nýbrž i zevně. Bylo třeba zbaviti se britských stanic poštovních, telegrafních a leteckých, jež Persii prostupovaly jako tělesa s cizí vládou a správou. The Imperial Bank of Persia se jen ponenáhlu podřizovala národní bance státní a ministerstvu financí. The Anglo-Persian Oil Company s nechutí, ba bolestí se vzdávala samosprávy, již si budovala v Chuzistanu. V Perském zálivu držela Velká Britanie perské ostrovy a při hranicích iráckých znesnadňovala, ba znemožňovala perský průvoz.

Perská vláda se od r. 1926 snažila, aby perské ostrovy britské správy zbavila. Nemohouc pořídit v Londýně, požadovala stížnosti radě Společnosti národů. Požadovala ostrovy Bahrejn, na nichž britská vláda udělila výsadu na petrolej Standard Oil Company of California, spřízněné se státní britskou Anglo-Persian Oil Company. Je pravda, ostrovy Bahrejn byly jindy majetkem perským, avšak od konce osmáctého století je drží Velká Britanie a sotva se jich kdy vzdá. Na ostrově Hendžam si vybudovala v polovici devatenáctého století uhelnou stanici a na Kišmu ozdravovnu, z níž vznikla na severovýchodě ostrova osada Basaidu. Perská vláda nedala svolení, poněvadž o ně Velká Britanie nežádala. Persie dostane Hendžam i Kišm a Velká Britanie si za její peníze zřídí nové stanice na protějším arabském pobřeží a na Bahrejn.

Na venek se zlepšení diplomatických styků projevilo v srpnu 1934, kdy se Reza rozhodl, že obnoví perské vyslanectví v Londýně, neobsazené od pádu vlády kadžarské. Za prvního vyslance nového Iranu vybral Husejna chána Alu, odchovance londýnské university, bystrého právníka a diplomata a spolu nadšeného vlastence. Má za úkol upevniti přátelské styky a zajistiti hospodářskou nezávislost.

Na jaře 1935 slíbila indická vláda, že nedovolí, aby byli Balučové, bouřící se v kraji kuašském, podporováni svými krajany, bydlícími za hranicemi.

Italský postup proti Habeši přiměl britskou vládu, aby se zabezpečila ve východní polovici Středoziemního moře a v severozápadním koutu Indického oceánu. Bylo nezbytné, aby získala dobrou vůli sousedních států, proto ustala v odporu proti chystané dohodě turecko-persko-afganské, ba dovolila, aby k ní přistoupil též Irák, jež sama vybuchovala.

Velká Británie vyhovuje perským přáním, kde jen může. Projevila souhlas se zrušením výsad cizinců i s uvolněním svého výjimečného postavení v záležitostech celních. Ráda by udržela Imperial Bank of Persia, jakož i Anglo-Iranian Oil Company, jež obě znamenají pro ni nesmírně mnoho. Odstoupila Persii své poštovní úřady a telegrafní linky, jen aby zachránila své zájmy a ty jsou velké. Vždyť Persie spojuje Irák, ba Přední Asii s Indií. V Iráku bydlí více než čtvrt milionu šíitských Peršanů, kteří se mají rozhodnout pro státní příslušnost iráckou. Zůstanou-li Iranci, neupevní se irácká vláda a správa, poněvadž jí budou působiti potíže nejen národní, nýbrž i náboženské.

FRANCIE

Řevnivost mezi Angličany a Rusy je přízniva Francouzům. Nemají v Persii zájmů politických, avšak jsou tam činní osvětově, což jim usnadňuje styky hospodářské. Do Teheranu se dostali r. 1849. Mladý šáh Muzaffaraddin založil kolej po vzoru polytechnické školy cařihradské. Prvotně v ní francouzští profesori vyučovali latině, francouzštině, matematice, nerostopisu, lékárnictví, chemii, lékařství a vojenským vědám. Mimo Francouze působilo též několik Rakušanů a domorodců. Časem se kolej rozštěpila na technickou a vojenskou. Na technice se přednášela i francouzština a lékařství. Později byl ústav doplněn školou práv-

nickou a vzniklo z něho vysoké učiliště, na něž vláda od r. 1909 pravidelně povolávala nové a nové Francouze. Nadanější chovance posílala do Paříže, aby tam dokončili studia. Alliance Française vybudovala v Teheranu Pasteurův ústav a podporuje perské lékaře na dalším vzdělání ve Francii.

SPOJENÉ STÁTY

Americký vliv hospodářský a osvětový se poslední dobou rozmáhá. Základy pro něj vybudovaly četné školy misijní. Lepší žáci z nich odcházejí do sesterských ústavů amerických nebo velkých domů průmyslových a obchodních, aby si osvojili americký způsob práce a byli vzorem svému okolí. Takoví Peršané se stávají ohnisky obchodních a kulturních styků s Amerikou.

Američanům velmi pomohli krajané, spravující perské finance. Měli právo propouštět staré a neschopné úředníky a dosazovati na jejich místa nové. Ty si vybírali z odchovanců amerických škol. Školám přibývalo žáků a byly zakládány nové nejen v Teheranu, nýbrž i v Tavrizu, Isfahanu a jiných městech. Kde Američané nemohou otevřít školu, zřídí nemocnici, sirotčinec nebo nějaký jiný dobročinný ústav. Obchod s koberci se soustřeďuje skoro úplně do Ameriky.

Dobrou vůli mezi Peršany a Američany občas kalí stoupenec Babovi. Ve Spojených státech je jich několik tisíc. Mnozí dosáhnuvše státního občanství amerického se vracejí do Persie a spoléhajíce se na ochranu své nové vlasti, hlásí se veřejně k svému náboženství, ba hledí i jiné k němu obrátiti. Vášniví šíité nenávidí babovce a pronásledují jejich stoupence a ochránce. Za takového byl považován major Imbrie, konsul Spojených států, jenž byl 20. července 1924 za výbuchu náboženské vášně smrtelně zraněn. Perská vláda byla povinna dáti zadostučinění, zaplatiti veškeré výlohy s převozem mrtvoly na válečné lodi do Ameriky a dáti americkému vyslanectví zvláštní stráž.

V říjnu 1935 byl perský vyslanec ve Spojených státech zatčen, poněvadž jeho auto ujíždělo větší rychlostí, než je dovoleno. Státní tajemník Cordell Hull litoval, že byla jeho osobní svoboda na nějakou dobu omezena, avšak upozornil, že je každý diplomat povinen dbáti zákonitých nařízení. Iranská vláda se takovou omluvou nespokojila, vyslance odvolala a ke konci března 1936 uzavřela všechny diplomatické úřady. Své zájmy svěřila tureckým zástupcům.

ITALIE A JAPONSKO

V posledních letech se tlačí do Persie též Italie. Zavedla pravidelné parolodní spojení s Buširem, Bandar Šahpurem a Muhammarou; zřizuje hospodářské odbočky a vkládá peníze do některých podniků průmyslových. Její postup spočívá na přátelském ujednání z 5. září 1929.

Živější činnost než Italové rozvíjejí Japonci. Soutěží s Evropany láci a dobrou jakostí svých výrobků. Jaký div, že se jimi plní trhy po všech městech.

TURECKO

Se sousedními muslimskými státy zachovává Persie přátelství, jež ponenáhlu prohlubuje.

Velké národní shromáždění v Ankaře schválilo již na podzim 1922 turecké zastoupení v Teheranu. Za prvního vyslance byl vybrán Muhieddín paša, dosavadní vrchní velitel v Kilikii. Pobyl v Teheranu až do října 1925, ale mnoho nevykonal. Stěžoval si, že Turecko nerozumí Persii a Persie Turecku a že není ani v jednom, ani v druhém státu rozvážných mužů, kteří znajíce dobře národ jeden by o něm vykládali druhému. Nebylo divu; perští mudžtahedové nepřáli vládě ankarské a ze strachu, aby teheranská nenásledovala jejího příkladu, hleděli překaziti nebo aspoň zabrzditi přátelské styky. Mimo to Peršané těžce zapomínali na dlouhé

a krvavé války náboženské, do nichž je Turci zatáhli a za kterých je o úrodné a schůdné provincie západní připravili.

Velké potíže působili Persii i Turecku Kurdové. Vzbouřili-li se proti perské vládě, hledali, jsouce jejím vojskem tísněni, útočiště u svých krajanů v Turecku. Vypukla-li vzpoura v tureckém Kurdistanu, ustupovali povstalci před tureckou armádou do Persie. Tato hra se opakovala po válce světové bezmála každého roku a zavdávala záminky k novinářským pŕtkám. Nejednou se zdálo, že se rozpoutá válka. Zamezila ji jednak rozvaha tureckých státníků, jednak ruská snaha, aby byl pokoj na hranicích persko-tureckých nejen zachován, nýbrž i vzájemným přátelstvím zesílen.

Reza chán potřeboval vnitřního i zevního pokoje, aby prováděl a zajistil rozličné opravy. Nabádal rozvážné mudžtahedy k umírněnosti a vzkázal do Ankary i do Moskvy, že je ochoten dobrou vůli prokázati přátelskou a sousedskou smlouvou. Podlouhém vyjednávání byla podepsána 22. dubna 1926. Zvláštním protokolem z 15. června 1928 obě strany zaručily, že si budou vzájemně pomáhat k hospodářskému rozkvětu.

Za nové vzpoury Kurdů na jaře 1930 perské vojsko podporovalo turecké a přece se již již zdálo, že se obě utkají. Kurdi se uchýlili do nedostupných roklí Araratských, kde je jejich perští krajané zásobovali. Vida nezbytí, vtáhl turecký velitel na perské území, poslední útočiště povstalců obklíčil, avšak svrchovaná perská práva porušil. Konservativci volali po pomstě a vybízeli k válce. Pokroková strana šáhova zachovala klid a byla ochotna upravit hranice směnou. Sovětský vyslanec se přimlouval za smír. Turecký ministr věcí zahraničních Taufík Rušdi osvědčil své diplomatické vlohy a 23. ledna 1932 byla v Teheranu podepsána pohraniční úmluva, která uspokojila obě strany. Odměnou slíbila turecká vláda, že v nejbližší době upraví automobilovou silnici z Trabzonu na hranice, aby perskému dovozu a vývozu otevřela nové dveře do světa a zbavila jej účinku chvilkové

nálady sovětské. Turecká Ič Bank má na dopravu dozíratí a jí účinně podporovati.

Nová obchodní a sousedská smlouva byla uzavřena 5. listopadu 1932 v Ankaře. Za války jednoho státu s jiným zachová druhý neutralitu a nepodnikne nic proti druhému, co by mu škodilo politicky, hospodářsky nebo finančně a nevstoupí do žádného spolku, jenž by ohrožoval vojenskou nebo námořní bezpečnost státu druhého. Kdyby některý jiný stát nebo skupina států chtěly porušiti neutralitu strany jedné a napadnouti druhou, postaví se na obranu své neutrality s veškerou mocí. Zahrozí-li nějaké nebezpečí jednomu státu, podnikne druhý, čeho třeba, aby je odvrátil. Když se mu to nepodaří, domluví se oba o dalším postupu. Ani jeden, ani druhý nedovolí, aby se na jeho území pobuřovalo proti druhému. Oba zařídí v nejbližší době, čeho je potřebí k úpravě hospodářských styků.

Ovocem šáhovy návštěvy v Turecku v červnu 1934 má býti spojenecká smlouva turecko-persko-afgansko-irácká, jejíž náčrtek byl podepsán v Ženevě v říjnu 1935.

IRÁK

S Irákem se Iranci nemohou dorozuměti. Obviňují Iráčany z hamižné nenasytlosti, živené cizími imperialisty. Odpůrcové nového vládce nacházeli v Iráku nejen bezpečný útulek, nýbrž i pomoc. V Iráku sebral v srpnu 1926 Salar ad-Doule, bratr sesazeného šáha Muhammada Aliho, přítele svého rodu, překročil hranice a vybízel ke vzpouře. Touže dobou vpadl z Iráku do Persie Ismail aga Simko s četnými soukmenovci, kteří byli všichni náležitě ozbrojeni a opatřeni zásobami. Perská vláda si stěžovala na činnost irácké. Štítští vykladači zákona vypuzení z Iráku rozdmýchávali nevraživost a pohraniční rozmíšky rostly. Byly posilovány stesky Peršanů, usazených v Iráku, na ústrky, kterých je jim zakoušeti od úřadů politických i soudních. Ustaly, když si

Britové vzali dozor na veškeré soudnictví a odstranili i poslední zbytek kapitulačních výsad, dopřávaných cizincům. Perská vláda uznala r. 1929 nezávislost Iráku a neprotivila se jeho vstupu do Společnosti národů, avšak s určitými výhradami, které se skoro vesměs týkají hranic.

Hranice persko-turecké byly stanoveny smlouvou erzerumskou z 31. května 1847 a cařihradským protokolem ze 4. 17. listopadu 1913. Na nátlak ruský a britský měly býti přesně vymezeny smíšenou komisí, která pracovala ještě za výbuchu světové války. Za války a po ní nedbala britská vojenská a civilní správa hranic. Rozšířila svou působnost na perské pomezí, zřídila na něm vojenské a celní stanice a odevzdala je irácké vládě. Když se irácká vláda ujala správy, následovala britského příkladu, nevšímalá si stížností a nadále omezovala perskou svrchovanost. Činila to tím usilovněji, když viděla, že si Persie buduje v Bandar Šahpuru velký přístav, aby v něm na újmu Basry soustředila veškerý dovoz a vývoz. Perské obchodní lodice nesmějí plouti do Muhammarmy, pokud nezaplatí irácké clo. Válečným lodicím perským je plavba zakázána, poněvadž je celé řečiště dolního Tigridu irácké. Irácký celní úřad je vybudován v Abadanu na perské půdě, kdežto úředníci bydlí na lodici, zakotvené před ním. U Kasr-i-Širin má britská petrolejová společnost průmyslové středisko Naftcháne, do něhož sváděla petrolej ze sousedního kraje perského. Severovýchodní kout kurdského území drží vojsko irácké. Všechny tyto sporné úseky byly až do světové války perské. Perská vláda žádala od irácké, aby jí je vrátila. Zdráhala se a obě strany přednesly spor radě Společnosti národů. Naznačila, aby užily dobrých služeb italského zástupce a s jeho přispěním se domluvily.

Sami britští odborníci uznávají, že jsou perské požadavky oprávněné. Ani smlouva z r. 1847, ani protokol z r. 1913 nenabýly platnosti, poněvadž nebyly nikdy oběma státy uznány. Podle rozhodnutí rady Společnosti národů v Barceloně r. 1921 vedou hranice středem řeky. Je tudíž levá polo-

varovala. Šáh se neukvapil a přátelství bylo nejen zachováno, nýbrž 7. ledna 1931 obchodní smlouvou doplněno. Pohraniční stížnosti byly svěřeny nálezu tureckého výboru, jenž své práce zahájil v listopadu 1934. Perské linky telegrafické byly spojeny s afganskými a Rusko i Turecko se těší, že přece jen brzo dojde ke spojenecké smlouvě čtyř nezávislých států muslimských.

INDIE

Balučové, již se několikráte Rezu šáhovi vzepřeli, hledali útulek v britském Balučistanu a rušili pokoj a pořádek na obou stranách. Novému perskému vyslanci v Londýně Hu-sejnu Alovi se podařilo dosíci souhlasu indické vlády, aby byla obnovena dobrá sousedská vůle. Podporovala ho jednak perská vláda, působíc potíže indickým dovozcům, jednak zoroastrovská obec bombayská, naléhajíc, aby Indie šetrila nezávislosti říše, která po dlouhé době dopřává náboženské svobody jejím souvěrcům. Na začátku r. 1935 projevila indická vláda ochotu vyslati do Zahedanu výbor, jenž by se zástupci perskými pohraniční stížnosti urovnal. Současně má přesně vymeziti hranice v úvodí Talabu.

Indičtí zoroastrovci neboli parsové jsou vlivní nejen mezi velkými podnikateli, vývozci a dovozci Velké Britanie, nýbrž i mezi členy výkonného výboru Všeindického národního kongresu. Místokrál dává na jejich rady, proto hledí zachovati dobrou vůli se snášlivým vládcem Iranu, z něhož se do Indie nastěhovali.

Šíitských dvanáctníků prý je v Indii více než v Persii. Mají od r. 1907 Všeindickou šíitskou konferenci, jež v posledních letech pozorně sleduje vývoj náboženského a politického života v sousední Persii a řídí se nálezy tamního viditelného zástupce skrytého imáma věků. A o muslimy, šíitské a sunnitské, se indická vláda opírá.

UŽIL JSEM TĚCHTO SPISŮ

Britské vlády:

Admiralty. I. D. 1199. *A Manual of the Turanians and Pan-Turanism. Compiled by the Geographical Section of the Naval Intelligence Division, Naval Staff, Admiralty, London.*

Colonial Office. *Report by His Majesty's Government to the Council of the League of Nations on the Administration of Iraq for the Period April, 1922-March, 1923, Colonial No. 4, London 1924;*

for the Period April, 1923-December, 1924, Colonial No. 13, London 1926;

for the year 1926, Colonial No. 29, London 1927;

„ „ „ 1927, „ No. 35, „ 1928.

Department of Overseas Trade. *Report on the Trade and Industry of Persia to June, 1923. By R. H. Hadow, London 1923.*

Foreign Office. *Persian Gulf (Handbooks prepared under the Direction of the Historical Section of the FO, č. 76), London 1920.*

Parliamentary Papers. Blue Books:

Affairs of Persia, December, 1906, to November, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, and 1914, London.

East India. Statement exhibiting the Moral and Material Progress and Condition of India during the year 1922—23. Fifty-eighth number, London 1923.

Aitchison, C. U. *A Collection of Treaties, Engagements, and Sanads relative to India and neighbouring Countries*, sv. 10, Calcutta 1890.

Ali Mohammed, dit le Bab, Seyyed. *Le Béyan Persan, traduit du Persan par A.-L.-M. Nicolas*, 3 sv., Paris 1913—14.

Ali, Syed Ameer. *The Spirit of Islam*, n. v., London 1923.

D'Allemagne, Henry-René. *Du Khorassan au Pays des Backhtiariis*, 4 sv., Paris 1911.

Artzt, P. *Wirtschaft und Verkehr Persiens*, Wien 1934.

L'Asie française. Bulletin mensuel du Comité de l'Asie française, Paris 1901 nn.

Back de Surany, Adolphe. *Essai sur la Constitution persane*, Paris 1914.

Balfour, J. M. *Recent Happenings in Persia*, Edinburgh and London 1922.

Barthold, W. *12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens. Deutsche Bearbeitung von Theodor Menzel*, Berlin 1935.

Becker, C. H. *Islam v Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, hrsg. von Friedrich Michael Schiele und Leopold Zscharnack, sv. 3, Tübingen 1912, sl. 706—745.

Bérard, Victor. *Révolutions de la Perse, les Provinces, les Peuples et le Gouvernement du Roi des Rois*, Paris 1910.

Bloch, E.:

La Conquête des Etats Nestoriens de l'Asie Centrale par les Schiites. Les Influences chrétienne et bouddhique dans le Dogme Islamique, Paris 1926.

Le Messianisme dans l'Hétérodoxie musulmane, Paris 1903.

Browne, Edward G.:

A Literary History of Persia. From the Earliest Times until Firdawsí, London 1902.

A Literary History of Persia. From Firdawsí to Sa'dí, London 1906.

A History of Persian Literature under Tartar Dominion (A. D. 1265—1502), Cambridge 1920.

A History of Persian Literature in Modern Times (A. D. 1500—1924), Cambridge, 1924.

A Year amongst the Persians, n. v., London 1926.

Materials for the Study of the Bábí Religion, Cambridge 1918.

The Bábis of Persia. I. Sketch of their History and Personal Experiences amongst them. II. Their Literature and Doctrines (Journal of the Royal Asiatic Society, sv. 21), London, 1889.

The Persian Constitutional Movement (Proceedings of the British Academy, 8), London 1918.

The Persian Press and Persian Journalism. A Lecture delivered to the Persia Society on May 23, 1913, London 1913.

The Persian Revolution 1905—1909, Cambridge 1910.

The Press and Poetry of Modern Persia, partly based on the Manuscript Work of Mírzá Muḥammad Ali „Tarbiyat“ of Tabríz, Cambridge 1914.

The Religious Influence of Persia, a Paper read before the Persia Society on May 20, 1914, v The Persia Society. Lectures delivered to the Society 1913—14, Edinburgh b. d., s. 57—72.

Chantepie de la Saussaye, P. D. *Lehrbuch der Religionsgeschichte*, 2 sv., 2. vyd., Freiburg in B. 1892.

Christensen, A. *L'Empire des Sassanides, le Peuple, l'Etat, la Cour*, Copenhagen 1907.

Clapp, Frederick G. *Tehran and the Elburz v The Geographical Review, published by the American Geographical Society of New York*, sv. 20, New York 1930, s. 69—85.

Cumont, Franz. *Textes et Monuments figurés relatifs au Culte de Mithra et aux Mystères de Mithra*, 3. vyd., Paris 1913.

Curzon, George N. *Persia and the Persian Question*, 2 sv., London 1892.

Darmesteter, V. J. *Le Mahdi depuis les Origines jusqu'à nos Jours*, Paris 1885.

Demorgny, G.:

Essai sur l'Administration de la Perse, Paris 1913.

La Question persane et la Guerre, Paris 1916.

Depont, O. et X. Coppolani. *Les Confréries religieuses musulmanes*, Alger 1897.

Doewel, H. *Persiens auswärtige Wirtschaftsbeziehungen*, Hamburg 1933.

Donaldson, D. M. *The Shi'ite Religion. A History of Islam in Persia and Irak* (Luzac's Oriental Religions Series, sv. 6), London 1933.

Dreyfus, Hippolyte:

Le Babisme et le Béhaisme, Paris 1905.

Essai sur le Béhaisme, son histoire, sa portée sociale, Paris 1909.

Ebtehaj, G. H. *Guide Book on Persia*, Tehran 1932.

Essad-Bey. *Reza Schah, Feldherr, Kaiser, Reformator*, Wien 1936.

L'Europe Nouvelle, Paris 1918 nn.

Field, Claud. *Persian Literature*, London 1912.

Finn, Alexander. *Some Reminiscences of a Stay in Persia v The Persia Society. Lectures delivered to the Society 1913—1914*, Edinburgh b. d., s. 23—42.

Fraser, David. *Persia and Turkey in Revolt*, London 1910.

Giannini, Amedeo:

Le Costituzioni degli stati del Vicino Oriente, Roma 1931.

I Documenti diplomatici della pace orientale. Raccolta completa dei testi ufficiali dal trattato di Londra all' armistizio di Mudania, Roma 1922. Serie 2, Roma 1923.

Goldziher, Ignaz:

Beiträge zur Literaturgeschichte der Schi'a und der sunnitischen Polemik v Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, sv. 78, Wien 1874, s. 439—524.

Die Religion des Islams. Zvl. o. z Die Religionen des Orients und die altgermanische Religion, hrsg. v. Paul Hinneberg, dıl I., odd. IIII, 2. v., Leipzig und Berlin 1913, s. 100—145.

Vorlesungen über den Islam, Heidelberg 1910.

Gordon, T. E. *The Reform Movement in Persia (Proceedings of the Central Asian Society)*, London 1907.

Greenfield, J. *Die Verfassung des persischen Staates*, Berlin 1909.

Gutschmid, Alfred von. *Geschichte Irans und seiner Nachbarländer bis zum Untergang der Arsaciden*, Tübingen 1888.

- Guyard, Stanislas:
Fragments relatifs à la Doctrine des Ismaélis, Paris 1874.
Un grand Maître des Assassins au Temps de Saladin (*Journal asiatique*), Paris 1877.
- Hadi, Hasan. *Studies in Persian Literature*. Series I, London 1924.
- Hartner, Gottfried. *Währung und Notenbankwesen Persiens unter besonderer Berücksichtigung der neuesten Zeit* (*Wirtschaftsstudien*, hrsg. v. Georg von Schanz, 127), Leipzig 1932.
- Hertslet, Lewis a jini. *Treaties and Conventions concluded between Great Britain and Persia, and between Persia and other Foreign Powers, wholly or partially in force on the 1st April, 1891*, London 1891.
- Hesse, Fr. *Persien. Entwicklung und Gegenwart* (*Weltpolitische Bücherei*, hrsg. v. Adolf Grabowsky, sv. 26), Berlin 1932.
- Holley, Horace. *Babai. The Spirit of the Age*. London and New York 1921.
- Ikbāl Ali Shah, Sirdar:
Eastward to Persia, London 1931.
Persia of the Persians, London 1929.
- Jackson, A. V. Williams:
Persia, Past and Present, London 1906.
Zoroaster, the Prophet of Ancient Iran, New York 1899.
- Jäger, Th. *Persien und die persische Frage* (*Deutsche Orient-Bücherei*, hrsg. v. Ernst Jäckh, sv. 14), Weimar 1916.
- Jānī of Kāshān. *The Kitāb-i-Nuqtatu'l-Kāf, being the earliest history of the Bābīs, compiled by Hājji Mīrzā ∞. Persian text with Introduction in English by Edward G. Browne* (*E. J. Gibb Memorial Series*, sv. 15), London 1910.
Journal of the Royal Central Asian Society, London 1914 nn.
- Justi, Ferdinand. *Geschichte des alten Persiens*, Berlin 1879.
- Kassim, A. M. *Extraits de la Presse persane*, Paris 1929.
- Labourt, J. *Le Christianisme dans l'Empire perse sous la Dynastie sassanide*, 224—632, Paris 1904.
- Lesueur, Emile. *Les Anglais en Perse*, Paris 1922.
- Linton, J. H. *Persian Sketches*, London 1923.
- Litten, W.:
Das Drama in Persien, Berlin 1929.
Die neue persische Verfassung v Beiträge zur Kenntnis des Orients, sv. 6, Halle 1908, s. 3—51.
Persien, Berlin 1920.
- Malekpur, A. *Die Wirtschaftsverfassung Irans*, Berlin 1935.
- Marquart, J. *Untersuchungen zur Geschichte von Eran*. I. Göttingen 1896.
 II. Leipzig 1905.
- Martens, G. F. de. *Recueil de traités d'alliance, de paix, de trêve, de neutralité*,

de commerce, de limites, d'échange . . . depuis 1761 jusqu'à présent, Göttingen 1817 nn.

Massignon, L. *Annuaire du Monde musulman statistique, historique, social et économique*, 3. vyd., 1929, Paris 1929.

Matine-Daftary, Ahmad Khan. *La suppression des Capitulations en Perse*, Paris 1930.

Merritt-Hawkes, O. A. *Persia*, London 1935.

Miller, W. M. *Babā'ism. Its Origin, History, and Teachings*, New York 1931.

Millspaugh, Arthur C.:

The American Task in Persia, New York and London 1925.

The Financial and Economic Situation of Persia, 1926, London 1926.

Minorsky, Vladimir. *Matériaux pour servir à l'Etude des Croyances de la Secte persane dite les „Ahlé Haqq ou Ali Ilabi“*, sv. 1, v Travaux de l'Institut Lazareff, sv. 32, Moscou 1911.

Mohr, Anton. *Den Persiske Bukt*, Oslo 1929.

Mohsen Faní, Cheikh. *Dabestan-ol-medháheb*, lith. a Tauris(?) en 1264 h., traduction anglaise de Shea et Troyer „*The Dabistan or School of Manners*“, Paris 1843.

Mommsen, Theodor. *Römische Geschichte*, sv. 1—3, 5, 11.—14. v., Berlin 1933.

Montet, Edouard. *L'Islam*, Paris 1923.

Morgan, J. de. *Mission scientifique en Perse*, 5 sv., Paris 1894—1904.

The Moslem World. A Quarterly Review of Current Events, Literature, and Thought among Mohammedans and the Progress of Christian Missions in Moslem Lands, vyd. Samuel M. Zwemer, Harrisburg, Pa., 1911nn.

The Moslem World of Today. Edited, with a foreword and closing chapter, by John R. Mott, London 1925.

Musil, Alois. *Věci perské v Zabraniční politice*, r. 4, Praha 1925, s. 1360 až 1376, 1490—1506, 1547—1562.

The Muslim Standard. Vyd. Abdul Qayum Malik, London 1922.

The Near East. A Weekly Review of the Politics and Commerce of the Balkan Peninsula, Egypt and the Sudan, Morocco, Asia Minor, Arabia, Mesopotamia, Persia and India, London 1912 nn. Od r. 1935 *Great Britain and the East*.

New India. India's International Weekly, vyd. Annie Besant and B. Shiva Rao, Adyar, Madras, 1927 nn.

Niedermayer, Oskar von:

Die Binnenbecken des iranischen Hochlandes, München 1920.

Unter der Glutsonne Irans. Kriegserlebnisse der deutschen Expedition nach Persien und Afghanistan, Dachau b. München, 1928.

Nöldeke, Theodor:

Aufsätze zur persischen Geschichte, Leipzig 1887.

Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sāsāniden, Leyden 1879.
Norden, H. *Under Persian Skies: A Record of Travel by the old Caravan Routes of Western Persia*, London 1928.

Odeberg, H. *Die mandäische Religions-Anschauung; zur Frage nach Wesen, Grundzügen und Herkunft des Mandäismus*, Uppsala 1930.

Oriente Moderno. Rivista mensile d'informazioni e di studi per la diffusione della conoscenza dell'Oriente sopra tutto Musulmano, pubblicata a cura dell' Istituto per l'Oriente, Roma 1921 nn.

Österreichische Monatsschrift für den Orient, hrsg. von der K. K. Österr. Orient- und Uebersee-Gesellschaft, Wien und Leipzig 1875 nn.

Persia and Parsis. Part I, published under the Patronage of the Iran League, Bombay 1925.

The Persia Society. *Lectures delivered to the Society 1913—1914*, Edinburgh b. d.

Phelps, M. W. *Life and Teachings of Abbas Efendi. A Study of the Religion of the Babis or Behāis*, New York and London 1904.

Powell, Alexander E. *By Camel and Car to the Peacock Throne*, New York 1923.

Rawlinson, George:

Seventh Great Oriental Monarchy. The Sassanian or New Persian Empire, London 1876.

Sixth Great Oriental Monarchy. Parthia, London 1873.

Rawlinson, H. G. *England and Russia in the East*, 2. vyd., London 1875.

Reuter, M. *Die Parsen und ihre Schriften*, Stuttgart 1893.

Revue des Etudes islamiques, publiée sous la direction de L. Massignon, Paris 1927 nn.

Revue du Monde musulman, publiée par la Mission scientifique du Maroc, sous la direction d'A. Le Chatelier, Paris 1907 nn.

Rosen, Fr. *Persien in Wort und Bild*, Berlin 1926.

Sachau, Eduard. *Von den rechtlichen Verhältnissen der Christen im Sasanidenreich (Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin, 1. X, odd. 2, Westasiatische Studien)*, Berlin 1907.

Sacra Congregazione Orientale. *Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale*, Roma 1932.

Sadiq, Issa Khan. *Modern Persia and her Educational System (Studies of International Institute of Teachers College, 14)*, New York 1931.

Schaefer, Hans Heinrich. *Die weltgeschichtliche Stellung Persiens v. Auslandsstudien*, hrsg. vom Arbeitsausschuß zur Förderung des Auslandsstudiums an der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr., sv. 4, *Der Vordere Orient*, Königsberg i. Pr. 1929, s. 116—140.

Schubert, Miroslav. *Hospodářská situace Persie v Zahraniční politice 1. 11*, Praha 1932, s. 899—905.

Schwarz, Paul. *Iran im Mittelalter nach den arabischen Geographen (Quellen und Forschungen zur Erd- und Kulturkunde)*, 8 sv., Leipzig 1929—1933.

Le Sérendjām, vyd. Vladimír Minorsky (*Série de l'Institut des langues Orientales de Moscou*), Moscou 1911.

Shuster, W. Morgan. *The Strangling of Persia*, London 1912.

Siassi, Ali Akbar. *La Perse au Contact de l'Occident. Etude historique et sociale*, Paris 1931.

Skrine, Francis Henry:

Baháism. The Religion of Brotherhood and its Place in the Evolution of Creeds, London 1912.

Expansion of Russia, 1815—1900, Cambridge 1904.

Stainton, B. W. *The Educational Position in Persia v Proceedings of the Central Asian Society*, March 13, 1912, London 1912.

Stoddard, Lothrop. *The New World of Islam*, New York 1921.

Strothmann, R. *Die Zwölfer-Schi'a. Zwei religionsgeschichtliche Charakterbilder aus der Mongolenzeit*, Leipzig 1926.

Sventitski, A. S. *Transport Routes in Persia. Present Conditions and Prospects of Future Development v Journal of the Central Asian Society*, sv. 15, London 1928, s. 203—224.

Sykes, Percy M.:

A History of Persia, 2 sv., 3. vyd., London 1931.

Persia, Oxford 1922.

Persian Manners and Customs v The Persia Society. Lectures delivered to the Society 1913—1914, Edinburgh, b. d., s. 3—22.

Temperley, Harold W. V. *The Liberation of Persia ve své A History of the Peace Conference of Paris*, sv. 6, London 1924, s. 206—217.

Toynbee, Arnold G. *Survey of International Affairs, 1920—1923*, London 1924. 1925, sv. I: *The Islamic World since the Peace Settlement*, London 1927.

Vollers, Karl. *Die Welt-Religionen*, Jena 1921.

Watelín, Louis-Charles. *La Perse immobile, ses Paysages inconnus, ses villes délaissées*, Paris 1921.

Weil, Gustav:

Geschichte der Chalifen, 3 sv., Mannheim 1846—1851.

Geschichte der islamitischen Völker von Mohammed bis zur Zeit des Sultan Selim übersichtlich dargestellt, Stuttgart 1866.

Wellhausen, Julius. *Die religiös-politischen Oppositionsparteien im alten Islam (Abhandlungen der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen, phil.-hist. Klasse, N. F. 5, I, Nr. 2)*, Berlin 1901.

Whigham, H. J. *The Persian Problem. An Examination of the Rival Positions of Russia and Great Britain in Persia*, New York 1903.

Whiteway, Richard Stephen. *The Rise of Portuguese Power in India*, London 1899.

Whither Islam? A Survey of Modern Movements in the Moslem World,
edited by H. A. R. Gibb, London 1932.

Wilson, Arnold T.:

A Bibliography of Persia, London 1930.

Persia, London 1932.

*The Persian Gulf. An Historical Sketch from the Earliest Times to the
Beginning of the Twentieth Century*, Oxford 1928.

Wilson, S. G. *Modern Movements among Moslems*, New York 1916.

Wood, M. M. *Glimpses of Persia*, London 1922.

Al-Abrám, Káhira.

Alef Ba, Damašek.

The Egyptian Gazette, Káhira a Alexandrie.

La Gazette, Istanbul.

The Hindu, Madras.

Journal des Débats, Paris.

Journal d'Orient, Istanbul.

Le Messenger de Téhéran.

Le Milliett, Istanbul.

Al-Mukattam, Káhira.

Al-Muktabas, Damašek.

La République, Istanbul.

Le Temps, Paris.

The Times, London.

NOVÝ AFGANISTAN

NOVÝ AFGANISTAN

OBSAH

I. Země	187
Hranice	192
II. Obyvatelé	193
Původ	195
Řeč	196
Kmenové zřízení	197
Náboženství	198
Obživa	200
Společnost	201
Spojení se sousedy	202
Průmysl a obchod	204
Vláda a správa	205
Spravedlnost a státní příslušnost	208
Vojenství	209
Obecné vzdělání	210
Noviny	212
III. Rodící se stát	213
Svrchovanost arabského chalify	215
Svrchovanost indického mogula	216
Boje za svobodu	217
Abdali vedou	217
<i>Britové zasahují</i>	219
<i>Prvá afganská válka</i>	220
<i>Rusové se blíží</i>	222
<i>Druhá afganská válka</i>	223
<i>Tichý britský protektorát</i>	224
Předzvěsti státu	225
Rusové se vzdají r. 1907 nároků	226
IV. Národní probuzení	229
Za světové války	231
Vlast a národ	232
Národní strana	233
Úkol novin	234

Národní vůdcové	235
Náboženská myšlenka	236
Emír zavražděn	237
Třetí afganská válka	238
Nezávislost uznána	240

V. Ukvapené opravy	243
Přátelské a obchodní smlouvy	245
Velká Británie polevuje	247
Pomocníci a odpůrci	249
Odpor roste	252
Král se přikloní k Rusku	253
Král v cizině	255
Král se obhajuje	258
Vůdcové vykladačů zákona potrestáni	260
<i>Odboj na indických hranicích</i>	262
<i>Vzpouře v Kabulsku</i>	263
<i>Dvořané proti králi</i>	264
Král ustupuje	264
Nadir zasáhne	267
Nadir získá světce	270
Nadir zvítězil	274

VI. Sluhou kmenů a vlasti	275
Odpůrci potlačeni	277
Opatrný postup	279
Ústava	280
Parlamentní výchova	281
Dobrá vůle se sousedy	282
Nadir obětí pomsty	283
Zahir šáh	284

Užil jsem těchto spisů	287
------------------------	-----

I ZEMĚ

Afgansko je severovýchodní kout iranské planiny. Na jihovýchodě a na jihu je ohraničuje horstvo Loe Šilman, jež vychází v šířce 50 km z Pamiru, směřuje na jihozápad a přechází pozvolna v pásmo Balučské. Po jeho hlavním hřbetě vedou hranice indicko-afganské. Od Pamiru na západ spěje v délce 600 km a v šířce 100 km mohutný, průměrně 6000 m vysoký Hindukuš. Nad průsmekem Bamianským sedí kužel Šah Fuladi, jenž dosahuje výše 5.158 m. K západu od Hindukuše se táhnou čtyři pásma s vrcholy více než 5.000 m vysokými; pronikají do Persie. K jihu vysílá Hindukuš četné hřbety, jež pozvolna přecházejí v poušť Redžistanskou. K severu se prostírá planina, sklánějící se k pohraniční řece Amu Darja. Vinou se jí hřbety, jež se vesměs k severu snižují a oddělují koryta potoků a řek.

Útvarem půdy se Afgansko štěpí na rozličné kraje. Význačný je Hindukuš, horstvo prorvané hlubokými roklemi, těžce schůdné. Vrcholky vyšší než 5.000 m neztrácejí sněhové pokrývky. Není v něm lesů, ani usedlíků; toliko kočovníci jej navštěvují.

Hazara sluje pahorkatina, rozkládající se jihozápadně od Hindukuše. Na severu je ohraničena horami až 5.000 m vysokými. Severně a jižně od Hindukuše a Hazary se prostírají nižší oblasti buď pusté nebo obdělané.

Řeky jsou zařezány jako snad nikde na světě. Amu Darja, klasický Oxus, ohraničuje v délce větší než 800 km Afgansko na severu. Vyvěrá v Pamiru, sbírá bystřiny se severních straní Hindukuše a zaniká v Aralském jezeře. Murgab pramení pod západním úpatím Hindukuše a zavlažuje oasu Merv, v níž se ztrácí. Heri Rud teče od Hindukuše k západu, zatáčí k severu a živí Tedžendskou oasu. V horní

části protéká úrodnou dolinou, posázenou vesnicemi. Do Kabulu se stéká voda s jižních svahů Hindukuše. Zesílen mívá Džalalabad a vlévá se do Indu. Hilmend má vrchoviško na jihozápadních svazích Hindukuše, prodírá se pahorkatinou Hazara a plní sistanské bažiny, v nichž sousedí Afgansko s Balučskem a Persií. Žádná z řek nemá po celý rok dostatek vody; jsou to bystřiny.

Podnebím lze rozdělití Afgansko na dvě oblasti: horskou a nížinnou. Obě jsou suché. V horské oblasti ve výši od 1500 m do 2500 m dostupuje v létě teplota 40°C , v zimě klesá pod -20°C . Za zimy vanou větry severní, za léta jižní. V lednu a únoru je země pokryta sněhem; v březnu a dubnu prší, avšak nanejvýš 500 mm ročně. Nejvydatnější jsou srážky v zimě. Jarní deště jsou pro orbou velmi důležité. V zimě a na jaře zuřivají sněhové vánice od severozápadu. V létě přináší monsún deště z Indie do poříčí Kabulu a na jihovýchodní svahy Hindukuše. Jinde bývá sucho.

K nížinné oblasti náležejí kraje nižší než 1500 m. Dají se obdělati toliko, kde je lze trvale a pravidelně zavlažovat. V oasách nebo jižních kotlinách se daří datlová palma, cukrová třtina. Po tři měsíce vystupuje teploměr na 45°C . Zimy jsou mírné; nenaprší ani 60 mm.

V horské oblasti se daří veškeré druhy obilí a zeleniny. Lesy jsou jenom v severovýchodním koutě, v Badachšanu, Kafirsku a na pohoří Sefid Kuh nad průsmykem Chajbarským. Usedlíci nebydlí výše než 2500 m, ačkoliv ječmen uzrává i ve výši 3200 m.

Hlavní město Kabul sedí 1762 m vysoko na západním pomezí rozsáhlé doliny v koutě mezi dvěma pahorky. Má kolem 100.000 obyvatelů. Okolí je hornaté. Den cesty k jihu snáh nepadá, dvě hodiny cesty k severu nikdy netaje. V městě samém leží dva i tři měsíce. Od května do září vanou větry od severozápadu a ochlazují letní vedro. V červenci je průměrná teplota 25°C , v lednu $0{,}5^{\circ}\text{C}$. V srpnu a září ani nekápne, v únoru a březnu naprší 120 mm. V okolních

dolinách pěstují pšenici a ječmen, jež však nestačí na výživu, i je potřebí dovážeti obilí odjinud.

Na jihozápadě, 130 km od Kabulu, se uchovalo ve výšce 2200 m v úrodné a jindy obdělvané dolině město Gazna s 15.000 obyvateli, druhdy sídlo vládců, kteří poroučeli daleko na sever i na jih. Kandahar v jihozápadním koutu leží 1055 m vysoko a má 20.000 obyvatelů. Je to nejdůležitější obchodní středisko. Podnebí bývá na jaře a v zimě příjemné. V létě vyzařují pískové pahorky, uzavírající město, nesnesitelné vedro.

Severozápadní kout ovládá Herat ve výši 922 m. Sníh se málokdy ukáže a spadne-li, hned roztaje. Domy jsou vystavěny z bahna řeky Heri Rud. Obyvatelé mají rádi pokoj a nehrnou se na nájezdy a do bojů jako Afganci. Poloha je význačná, neboť městem vedly a vedou obchodní cesty ke Kaspickému moři, do Mervu, Bucharu a na Kandahar do Indie.

Východně od Heratska a severně od Kabulska se prostírá Turkestan, jenž se bohatstvím vyrovná území heratskému i kandaharskému. Střediskem je Mazar-i-Šerif ve výši 377 m s 20.000 obyvateli. Jindy byl částkou mocného Baktrijska, jehož hlavní město se zachovalo ve zříceninách Balch. Doud tím prochází obchodní cesta, spojující střední Asii s Indií.

Na východě sousedí Turkestan s Badachšanem, zemí vysokých hor a hlubokých žlebů. Její obyvatelé, skoro vesměs Tadžikové, se živí chovem dobytka, jen málo orbou. Velké lesy pokrývají zemi. Nerostného bohatství je hojnost, zvláště železné rudy, síry, soli a rozličných drahokamů.

K jihu od Badachšanu a východně od Kabulska leží Kafiristan. Říkalo se mu tak po obyvatelích, kteří až do konce minulého století zůstali pohany. Nyní se zove Nuristan. Je to země hornatá, plná lesů a pastvin.

Sistan a Redžistan jsou kraje mezi Hazarou, Balučskem a Persií. V západní části se dají zavlažovat, ve východní jsou pokryty pískovými závějemí.

HRANICE

Severní a severozápadní hranice určuje úmluva Clarendon-Gorčakova, uznaná emírem Abdarrahanem 12. listopadu 1893; protokoly londýnský z 10. září 1885, chamiabský z 1. září 1886, petrohradský z 10. července 1887 a čihilduchteranský z 22. srpna 1893, jakož i nález tureckého maršálka Fachraddina, schválený 15. září 1935.

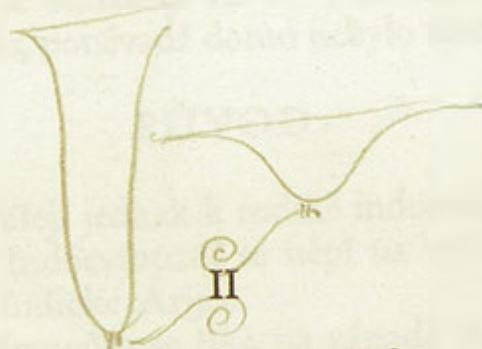
Po celém pomezí afgansko-indickém byly hranice afganské přesně vymezeny. Mezi nimi a indickými ponecháno nezávislé pásmo, do něhož indická vláda ponenáhlu proniká.

Severovýchodní hranice určují listy rusko-anglické z 11. března 1895.

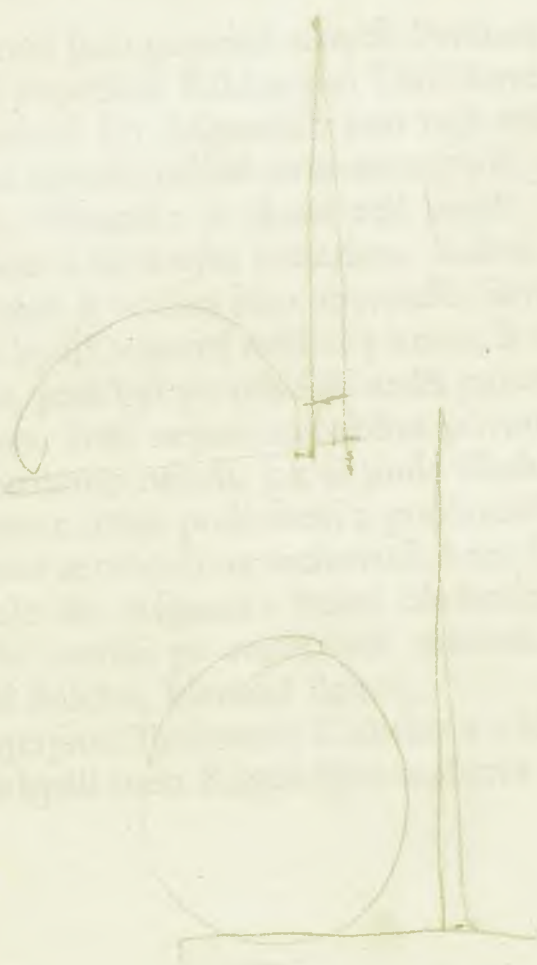
Východní a jihovýchodní hranice jsou stanoveny úmluvou Durandovou z 12. listopadu 1893, jakož i úmluvami z 21. listopadu 1894, 9. dubna 1895, 26. února 1895 a 13. května 1896, mírovou smlouvou z Rawalpindi z 8. srpna 1919 a přátelskou smlouvou z 22. listopadu 1921.

Jihozápadní hranice vytklo britské rozhodnutí z r. 1872 a 1. února a 10. dubna 1895.

Afgansko má 700.000 km². Je v něm místa pro pět československých republik.

OBYVATELÉ

Obyvatelstva se odhaduje na 8—10,000.000. Nelze stanoviti přesné číslo, poněvadž dotud nebylo úředního sčítání.

PŮVOD

Afganci příslušejí jednak k rodině indoevropské, jednak k uraloaltajské. Indoevropané se štěpí na východní Irance, vlastní Irance a indické Arije.

Východním Irancům se říká na západě Afgani, na východě Pachtani. Liší se názvem, nikoliv krví. Na nejzazším a středním východě jim náleží veškerá půda. Čím dále k severozápadu, tím je jich méně. Tvrdí, že 70% obyvatelstva je z nich.

Vlastní Iranci jsou potomci starých Peršanů nebo domorodci, kteří se poperštili. Říká se jim Tadžikové, Dehvarové, Dehgani, Sartové. Po Afgancích jsou nejčetnější, nějakých 20%. Bydlí na západě, zvláště na severozápadě, jakož i v okolí velkých měst. Heratsko je skoro celé jejich. Jsou usedlíci a živí se orbou a drobným řemeslem. Kabul leží v území Tadžiků; z nich je většina jeho obyvatelů. Severně od města v Kuhistanu bydlí bojovný tadžický kmen, k němuž náležel Bača-i-Sakao, jenž byl po několik neděl pánem Kabulu.

K Arijcům, kteří nejsou iranského původu, se počítají obyvatelé Nuristanu neboli, jak se jindy říkalo, Kafristanu, kteří byli teprv r. 1896 podrobeni a poislámštěni. Jiní indoarijští kmenové se udrželi na vrchovišti Amu Darje. Z Indie se nastěhovalo do Afganska hojně obchodníků a řemeslníků, kteří se usadili po rozličných městech. Zvláště jsou četní v okolí Balchu, klasické Baktry.

Uraloaltajci jsou Turkmeni, Uzbekové a Mongoli. Turkmeni táboří a bydlí mezi Kaspickým mořem a Amu Darjou.

K nim přísluší obyvatelé severozápadního koutu. Je to větev západních Turků, příbuzná maloasijských a azerbejdžanských. Čeled' Sakarů bydlí na levém břehu Amu Darje v okolí Čardžui.

Uzbekové se zovou podle Uzbeka chána, jenž velel v letech 1312—1340 Zlaté hordě a dopomohl jí k moci v Zakaspicku. Jsou míšenci Iranců a Mongolů s převahou tureckou. Zabývají se zemědělstvím a sídlí skoro vesměs severně od Hindukuše.

Hazarové jsou podrobení Mongoli, již obdělávají půdu v hazarské pahorkatině jihozápadně od Hindukuše. Dělí se na Taimany a Čahar Aimaky, jimž náleží vesnice v okolí Heratu. Tureckomongolského původu jsou též Kizilbaši, Rudohlávci, tak zvaní podle rudé čepice. Perský šáh Nadir je usadil r. 1738 v Kabulu, kde jich dotud bydlí na 15.000. Slouží v úřadech i ve vojsku.

V nejvyšších horách jsou roztroušeny čeledi, které nemají nikde na světě příbuzných.

Afganci vypravují, že jsou potomci desíti izraelských kmenů, odvedených Asyřany do zajetí. Není pochyby, že k nim židovští obchodníci pronikli jako druhové a pomocníci aramejských již v posledních stoletích před naším letopočtem. Několik set židovských rodin se udrželo v Heratu a Mazar-i-Šerif.

U Džalalabadu jsou arabské osady. Hindové se živí perněžním obchodem ve všech větších městech. Ani oni, ani židé nebyli nikdy pronásledováni.

ŘEČ

Každý z afganských národů nebo kmenů má svou řeč, jež se štěpí na nářečí. Mateřským jazykem Tadžiků je perština. Obchodníci se jí dorozumívají a měšťané v Kabulu, Heratu a Kandaharu, jakož i vzdělání Afganci jí hovoří doma i ve společnosti. Dotud je uznávána státním jazykem

a hojně jí užívají v písemnictví. Ponenáhlu ji vytlačuje afganština.

Afganci mluví paštu neboli pachtu, někteří je proto též nazývají Pachtani nebo Paštani. Píší abecedou arabsko-perskou a zavádějí svůj jazyk do úřadů odstraňující dosavadní sesterskou perštinu. Jsou hrdi, že stráslí perské jho, založili si vlastní stát a jakž takž si podmanili rozličné kmeny v něm bydlící.

Indičtí Arijci hovoří doma mateřským jazykem, který si z Indie přinesli; ve veřejnosti persky. Mongolové a Uzbekové se s vládou dorozumívají persky. Školy šíří afganštinu na újmu domácích nářečí, která zanedlouho úplně vytiskne.

Perské zvyky a obyčeje jsou obecné. Není divu; vždyť bylo Afgansko po tisíce let součástí Persie.

KMENOVÉ ZŘÍZENÍ

Afganci se štěpí na kmeny, z nichž nejvýznačnější jsou Abdali a Gilzai. Mimo ně vynikají Mohmendi, Šinuari, Mangalové, Vaziri a jiní. Gilzai jsou iranští domorodci, kteří splynuli s Turky z národa Oguzů, kteří již v sedmém století v Badachšanu kočovali. Je jich na 100.000 rodin. Na začátku osmnáctého století drželi Kandahar a celé okolí, kdežto Abdalim náleželo Heratsko.

Společensky se Afganci opírají o příbuzenstvo, jež má stařešinu. Několik příbuzenstev se sdružuje v čeleď, čeledi ve kmen, jež spravuje malik nebo mušir. Sousední kmeny, které si slíbí válečnou pomoc, utvoří skupinu zvanou chejl, jíž velí chán. Spřízněné kmeny mají společný název ulus. Příbuzenstvo uznává jediného předka, na př. Barakzai, Synové Barakovi. Od předka, který se zvláště proslavil, odvozují spřízněné kmeny svůj původ.

Příbuzenstvo, čeleď i kmen má náčelníka a džirgu, sbor, k němuž přísluší stařešinové, čelní mužové a vykladači zákona. Zastupuje veřejné mínění a náčelník vykonává jeho

vůli. Hodnost náčelníka je dědičná. Soukmenovci uznají nástupcem toho člena vládnoucího rodu, o kterém soudí, že se nejlépe hodí. Členové příbuzenstva jsou povinni pomstou, pohostinstvím a obranou kmenového území. Cizinec si zabezpečí život a majetek toliko, když se dá pod ochranu některého příslušníka kmene, v jehož území cestuje nebo bydlí.

NÁBOŽENSTVÍ

Afganci jsou muslimové, z větší části sunnité, z menší šíité. Sunnité věří, že hodnost nástupce Muhammadova není dědičná v jeho rodině, nýbrž že muslimská obec má právo nástupce voliti. Šíité uznávají za nástupce Muhammadovy toliko potomky jeho dcery Fatimy, provdané za Aliho. V Afgansku k nim náleží z části Tadžikové, Hazarové a Kizilbaši. Všichni ostatní jsou sunnité a řídí se vykladatelskou školou Abu Hanify, jenž zemřel r. 767. Toliko někteří se přidržují školy Hanbalovy (zemřel r. 855).

Afganci si hodně přizpůsobili islám. Zevně plní náboženské předpisy, ale ve skutečích se jimi neřídí; nejsou zbožní. Islám je podkladem jejich politické činnosti a nejlepší ochranou nezávislosti. Jedině islám spojuje různorodé kmeny a vyrovnává protivné zájmy usedlíků a kočovníků, jakož i měšťanů a vesničanů. Jaký div, že mají učitelé islámu velký vliv. Jsou vždy s lidem. Získá-li je vláda, získá lid; popudí-li je, má proti sobě obyvatelstvo. Nebýti vykladačů zákona, bylo by se Afgansko dávno dostalo pod britské jho. Chránili jeho svobody, avšak spolu zdržovali a zdržují pokrok. Vládce je povinen dbáti jejich dobré vůle a postupovati nesmírně opatrně při opravách starých řádů. Emír Abdarrahan získal dobrou vůli vykladačů zákona náboženskou knihou, kterou sám napsal a 21. března 1896 jim předčítal. Udělili mu čestný název Světlo národa a náboženství. Přední vykladače jmenoval úředníky a maje v nich oporu, učil jednotlivá kmenová knížata poslušnosti.

Habiballah zdědil čestný název svého otce a opíral se o vykladače zákona až do r. 1906, kdy navštívil Indii. Stal se členem svobodných zednářů, jeho průvodci o tom vykládali a učitelé zákona pojali podezření, že ztratil víru. Nevystupovali proti němu, avšak nepodporovali ho a zvůle dědičných knížat a velkých náčelníků rostla.

Amanallah byl po nějakou dobu miláčkem vykladačů zákona. Dívali se na něho jako na vůdce Bohem poslaného, jenž obnoví dávnou slávu Afganska, rozšíří je až k Indickému oceánu a zlomí moc nevěřících sousedů. Opustili ho, když zavedl první světský zákon, vyčkávali, ponenáhlu proti němu popuzovali a nakonec ho svrhli. Žádný vládce kabalický nebyl dotud jist, jak se k němu vykladači zákona zachovají.

Učitelé a vykladači zákona se každému státnímu dozoru nejen vyhýbali, nýbrž i vzpírali. Chtěje jejich počet zmenšiti a moc zeslabiti, podal Amanallah r. 1928 v národním poradním sboru návrh zákona, aby úřady zkoumaly nároky jednotlivých vykladačů. Jeho stoupenci tvrdili, že je mezi nimi mnoho mužů, kteří nejsou hodni názvu učitele nebo vykladače zákona, poněvadž si jej buď koupili nebo jiným nepoctivým způsobem přivlastnili. Návrh byl schválen a každému, kdo činil nárok na hodnost vykladače zákona nebo šejcha, představeného náboženského bratrstva, uloženo, aby podal důkaz, že vykonal potřebná studia nebo se podrobil přísné zkoušce. Jenom kdo obstál, směl řídití bohoslužbu. Kdo se zkoušce vyhnul nebo propadl, nesměl pod trestem nositi odznaky vykladače nebo představeného náboženského řádu. Spolu uloženo, aby učitelé zákona při výkonech bohoslužebných nepoužívali nesrozumitelné arabštiny, nýbrž aby konali kázání a modlitby afgansky nebo persky.

Náboženských bratrstev je velmi mnoho. Není bezmála člověka, který by k některému nenáležel. Vází si představených, nosí jim bohaté dary a mnohé uctívají již za života jako světce obdařené milostí boží. Věří, že je dědičná v ně

kterých rodinách řádových představených. Nepřechází s otce na prvorozeného syna, nýbrž se projeví hned v tom, hned v onom z jeho potomků. O milostněný vystupuje jako mluvčí boží a členové bratrstva jsou povinni plniti jeho rozkazy. Takový živý světec bývá mocnější než vládní úředníci nebo dědiční náčelníci a postaví-li se proti králi, má tisíce a tisíce soukmenovců za sebou. Bůh shlédl milostivě na některý kmen, dopřál mu vůdce, jež sám vede, a provinil by se dědičný náčelník, kdyby se nepodrobil úradku božímu. Větší kmenové se na emíra nebo krále kabulského nedívají jako na svrchovaného pána, nýbrž jako na vrchního náčelníka kmene Abdali; poslouchají ho nebo se mu protíví podle toho, jak se jim uzdá. Místní vynikající světec je mnohem důležitější nežli kabulský pán. Může velkého náčelníka proklítí, jeho poddané nebo soukmenovce proti němu popuditi, jeho moc zlomiti, ba jej i s příbuzenstvem ze kmene vypuditi. Vzpourey rozpoutané a řízené místními světci bezmála ani neustávaly.

Mimo muslimy bydlí v zemi nepatrná menšina židovská a hindická. Hindové jsou vyznavači pohanského národního náboženství, obvyklého v Indii. Ústava jim zaručuje osobní i náboženskou svobodu, avšak je třeba, aby byli nesmírně opatrní a nepopudili svých nesnášlivých sousedů. Křesťanským misionářům je přístup zakázán. Teprv na vánoce 1932 se v Kabulu usadil italský barnabita, aby se souhlasem vlády pečoval o náboženský život Italů, v zemi zaměstnaných.

OBŽIVA

Hornatá, rozeklaná země nedopřává všude výživy po celý rok, proto se obyvatelé štěpí na usedlíky a kočovníky. Kočovníci mají převahu. Živí se chovem dobytka, skoro ve směs ovcí a koz. Mají rádi ovce s tlustým ocasem, jednak že je jim ocas pochoutkou, jednak že zvíře žije za bídné zimní pastvy z tuku nastřádaného v ocase. Na jaře opouštějí kryté

doliny, ženou do hor, za léta pasou na nejvyšších hřebetech a na podzim ponenáhlu sestupují před sněhovými vánicemi do teplých nížin. Někteří obdělávají políčka. Trvá-li pokoj a pořádek, zvětšují je, zaměňují pohyblivý stan s pevným domkem a stávají se usedlíky a rolníky.

Kraje jsou skalnaté, vyprahlé, ale přece je hojně úrodných rovin a údolí, které jsou zavlažovány poskytují bohatých žní.

Podle islámu náleží veškerá půda státu. Afganský stát se teprv rodí, tvoří. Jednotliví kmenové se mu dotud nepodřídili, proto považují půdu za společný majetek kmenový. Jenom na jihovýchodě a na jihu, kde afganský vládce, sídlící v Kabulu, vykonává největší moc, zmizela kmenová pouta a kmenový majetek se stal soukromým. Tam je půda z nepatrné části majetkem rolníků, kteří ji obdělávají; z větší části vládnoucího rodu, velkých statkářů, náboženských bratrů a nadací, kteří ji pronajímají zemědělcům nebo zemědělským dělníkům.

Pšenici a ječmen sejí na podzim a žnou v létě. Rýži a proso vysévají na jaře a sklízí na podzim. Na chráněných, bohatě zavlažovaných polích pěstují skočec pro vývoz.

Lidé jsou skromní, nenároční v jídle i v oděvu. Lihových nápojů se vystříhají nejen po venkově, nýbrž i ve velkých městech.

Měšťané se strojí jako Peršané; toliko vysokou čepici perskou zaměňují persiánovým kloboukem. Po venkově se každý kmen odívá národním krojem. Poslední dobou vláda zavádí jednotný šat, aby se zeslabila kmenová odlišnost a posílila národní spolutnost.

SPOLEČNOST

Vlastní Afganci jsou aristokraté, ostatní kmenové demokraté. Afganci jsou hrdí, domýšliví, netrpěliví, závistiví, ale milují vášnivě svobodu a nezávislost. Ochotně snášejí útrapy, jsou pohostiní, rozvážní a duší tělem oddáni dědičným ná-

čelníkům. Jsou rození vojáci, nehodí se však dosud za úředníky, poněvadž nemají vytrvalosti a trpělivosti. Skoro všichni úředníci, zvláště nižší, výkonní, jsou původu perského.

Peršané, vesměs Tadžikové, sloužící v úřadech a zabývající se drobným průmyslem a řemeslem, shlížejí na afganské pány jako na nevzdělané povýšence. Arijští přistěhovalci, jakož i Mongolové a Uzbekové v nich vidí podmanitele a hledí si ze své samostatnosti uchovat, kolik se dá. Snadno podléhají cizím náhončím, arijští Indové britským, Mongolové a Uzbekové ruským. Afganci nejednají lépe. Proti zevním nepřátelům se sdružují, doma se škorpi a štěpí na kmeny, které se bezmála ustavičně hašteří a zbraní potírají. Není vnitřního klidu, této prvé podmínky zdárného pokroku. Toliko silná vůle posledních kabulských vládců a hlouček rozvážných mužů a žen, který se jí podřídil, otevřela cestu k lepší budoucnosti.

SPOJENÍ SE SOUSEDY

Přírodním útvarem se Afgansko dělí na mnoho zeměpisných jednotek, které jsou jakoby stvořeny pro kmenové státy a státečky. Bez silnic a bez letadel nebylo kabulské vládě ani možné, aby si je podmanila a vybudovala jednotný stát. Rovněž nebyla s to, aby uchránila obyvatelstva některých krajů od hladu a zásobila je přebytkem úrody v jiných. Poslední vládcové se dali do stavby pracných a nákladných silnic. Nejsouce dokonány, nepřinášely užitek buď žádný nebo jen nepatrný a obyvatelé reptali, že se zbytečně plýtvalo daněmi i lidskou silou. V hornaté zemi stojí všechno peníze a mnoho peněz a státní příjmy jsou velice omezeny.

Po světové válce věnovali vládcové veškerou péči silnicím. Dokonale byla upravena jediná, spojující Kabul Chajbarským průsmykem s Peshawarem a Indií. Sovětská vláda na ni žárlila, i vybízela, aby bylo zajištěno spojení z Kabulu na Mazar-i-Šerif s Tarmizem, železniční stanicí na prodloužené

ruské trati. Těšila se, že se cesta z Londýna Ruskem do Kabulu zkrátí na dvanáct dní, kdežto Indií že trvá osmnáct dní; afganská pošta potom půjde Ruskem a téže cesty budou používatí obchodníci pro dražší a lehčí zboží. Cesta na ruské pomezí byla automobilové dopravě odevzdána na jaře 1935. Tou dobou byl Kabul spojen automobilovými silnicemi se všemi čelnými městy a vláda stavěla z Kandaharu a Heratu odbočky na perské hranice, odkud perská zajistila spojení s Teheranem. Cesta z Londýna na Teheran do Kabulu se zkrátila na devět až deset dní. Jakmile turecká vláda dokončí a zabezpečí automobilovou silnici z Trabzonu do Tavrizu, otevře se Afgansku nový východ do Evropy. Indická vláda rozšířila silnici z Quetty na hranice. Afganská vystavěla v létě 1934 pevný most přes Farah Rud, čímž usnadnila spojení Kandaharu s Quettou a indickým přístavem Karachí. Na hlavní automobilové cesty se připojují okresní silnice, jimiž bude zanedlouho země protkána. Vláda rozmnožuje silniční četnictvo a staví strážní sruby, aby zajistila bezpečnost pocestných i zboží.

Od léta 1935 dozírá německý odborník na stavbu silnic a na dopravu. Společnost Marconiho buduje ústřední jiskrovou stanici v Kabulu a odbočky v Majmeně, Chonabadu, Chostu a Dijazungi. Potřebné přístroje se vyrábějí v Kabulu.

Podél všech důležitějších cest jsou vedeny telegrafní a telefonní linky a stanice byly za vlády Nadira šáha otevřeny ve všech čelných městech. Sovětská vláda má vlastní telegrafní a telefonní linky v Heratsku. Jsou připojeny na železniční stanici Kušk. Odtud lze dospěti na hranice britského Balučistanu nákladním automobilem za čtyři dny. Prvotně byl Kabul připojen na indickou síť telegrafní a telefonní; od léta 1934 užívá též síť perské.

Poštovní úmluva rusko-afganská byla podepsána v Kabulu začátkem dubna 1932 jako prvá po vstupu Afganska do světové poštovní jednoty.

Japonsko se tlačí do Afganska obchodně i politicky: ob-

chodně Persií, Indií a Ruskem, politicky střední Asií. Japonského zboží přibývá a japonských náhončí rovněž. Poslední vládcové kabulští jsou tomu rádi vědouce, že budou mít v Japoncích oporu proti silným sousedům ruským a britským. Prvý afganský vyslanec Habiballah Tarzi přišel do Tokia 6. října 1933 a brzo potom se usadil v Kabulu diplomatický zástupce japonský.

Japonci se těší, že spojení své vlasti s Afganskem urychlí, až zřídí leteckou linku. Prvá letadla přibyla do Kabulu z Indie, později též z Ruska a z Persie. Amanallah dostal několik letadel darem od ruské a francouzské vlády. Jiná kupoval v Rusku a ve Velké Británii. V polovici října 1928 bylo zahájeno pravidelné vzdušné spojení Taškentu s Kabulem, kde vybudováno letiště. Jiná se staví u Heratu a Kandaharu pro linku teheranskou.

PRŮMYSL A OBCHOD

Rychlé, levné a bezpečné spojení usnadňuje výnosný odbyt zemědělských výrobků, povzbuzuje rolníky k vytrvalé práci a zvyšuje jejich kupní sílu. Toho hledí vláda využití pro národní průmysl a obchod. Nebylo skoro možné vyvážeti suroviny, avšak bylo třeba dovážeti hotové výrobky. Amanallah hleděl zdokonaliti drobný domácí průmysl a založiti nový. V Kabulu a Kandaharu byly zlepšeny nebo nově vybudovány továrny na látky vlněné a bavlněné, obuv a mýdlo. V Džalalabadu dal vystavěti Nadir továrnu na papír, zásobovanou z kumarských lesů. Uhelny doly byly otevřeny u Bamianu a nedaleko Chostu. Pokud neměly zabezpečeno uhlí, byly továrny poháněny elektřinou, vyráběnou vodní silou. Stavby, zařízení, jakož i výrobu řídili odborníci němečtí a ruští, obzvláště kteří našli v Afgansku útulek před bolševiky.

Italie tam vyslala r. 1923 více než padesát inženýrů, stavitelů, obchodníků a lékařů. Italští podnikatelé hleděli za-

vésti chov hedvábníkového bource, avšak vidouce nepřízeň lidu, vrátili se s některými odborníky po dvou letech.

Ke konci r. 1935 pozvala vláda československé odborníky, aby jí radili v pěstování cukrovky. Osvědčila se zejména v okolí Mazar-i-Šerif a vysazují ji též u Džalalabadu.

Amanallah, Nadir i nynější vládce nosili a nosí šaty z domácích látek a úředníci rovněž. Na podzim 1934 zahájila činnost soukromá národní banka, jež podporuje nejen zemědělství a průmysl, nýbrž též obchod. Dostala výsadu na vývoz persiánových kožešin, které jsou nejlepší v poříčí řeky Amu Darje. Vykladači zákona se z toho radovali, poněvadž se chovatelé ovcí vyprostili z područí židů, kteří kožešiny lacino skupovali a draho svým ruským souvěrcům prodávali. Na jejich popud byli vypovězeni všichni židé, kteří se na afganské severní pomezí v posledních letech z Ruska a z Evropy nastěhovali. Usnadněnou dopravou vzrůstá vývoz některých druhů koření, hedvábí, tabáku, kůží, sušeného ovoce, ořechů a drahých kamenů.

Na začátku r. 1935 byl dovoz i vývoz určitého zboží svěřen jednotlivým afganským společnostem, jež jsou povinny dbáti vládních nařízení a pečovat o domácí měnu. Národní banka spravuje od r. 1934 měnu a zřizuje odbočky v rozličných státech, najmě též v Japonsku. Vláda jí svěřila dozor na rostoucí průmysl a obchod, i zakládá v severních provinciích společnosti na koupi a zpracování vlny a bavlny. Od jara 1936 jí pomáhá sovětské jednatelství.

VLÁDA A SPRÁVA

Afganský stát je v plénkách. Teprv Abdarrahan sjednotil jakž takž nezávislé kmeny a uložil jim svou vládu a správu. Jednota se uvolnila za jeho syna Habiballaha, jenž plýtvá státními příjmy. Amanallah získával kmeny, aby se kolem něho seskupili a podrobili se jeho slovu. U některých se mu to podařilo, jiní hájili své nezávislosti zbraní.

Podle jména je kabulský vládce pánem Afganska. Výkonnou moc svěřoval ministerské radě, jejíhož předsedu jmenoval. Každý ministr mu byl odpovědný za svůj obor.

Emír svolával každého léta durbar, národní shromáždění ministrů, odborových přednostů a čelných měšťanů, jakož i velkých náčelníků a vykladačů zákona, kteří se mu podrobili. V národním shromáždění podávali ministři a guvernérové zprávy o své činnosti, odpovídali na dotazy a přítomní schvalovali rozpočet, připravený ministrem financí. Ústřední vláda se skládala z desíti ministrů a dvou samosprávných ředitelů pošt, telegrafů a telefonu, jakož i zdravotnictví.

Země je rozdělena na pět větších provincií a na čtyři menší. Větší provincie, vilajat, jsou: Kabul, Kandahar, Herat, Mazar-i-Šerif, Katagan s Badachšanem. K menším provinciím, hukumat-i-aala, náleží Samt-i-Mašriki a Samt-i-Džunubi jihovýchodně od Kabulska, jakož i Farah v jihozápadním koutě a Majmena v severozápadním. Provincie se dělí na kraje, prefektury, hukumat, kraje na okresy, kalan a okresy na skupiny obcí nebo táborů, ilakahdari. Ministr vnitra jmenuje se souhlasem vládcovým guvernéra, vali, nebo zástupce, naib, jenž mu odpovídá za správu provincie. Je podporován poradním sborem, zvoleným poplatníky. Poplatníci z každé osady se shromáždí v mešitě a vyberou si zástupce. Zástupcové osady jsou členy okresního poradního sboru. Okresní sbory vysílají zástupce do krajského a krajské do provinciálního. Po pěti letech se volí noví členové.

Každý poradní sbor je samosprávný a vybírá daně. Přebytek má guvernéř nebo vládní zástupce posílati ústředí do Kabulu. Málokdy to učiní, poněvadž se kdekdo placení daní vzpírá. Velcí náčelníci, statkáři, vykladači zákona jich nikdy neplatili. Vládce je nutiti nemůže, aby nepozbyl trůnu, proto obtěžují výběřčí leda měšťany a drobné rolníky a vláda vymáhá cla nejen dovozní, nýbrž i vývozní. Tím cenu domácích výrobků snižuje, evropských zvyšuje a budí

III

RODÍCÍ SE STÁT

Afgansko, částka iranské planiny, bylo osazeno Arijci skoro současně jako sousední Persie a účastnilo se jejích dějin. Za mocného perského krále Dareia (522—485) spravovali Peršané Afgansko jako provincii, satapii. Alexander Veliký ji opanoval a založil r. 328 svou vládu v Baktře, dnešním Balchu. Jeho vojsko se prodíralo neschůdným Hinduštem k jihu, zastavilo se v Kabulu, překročilo r. 326 Indus a vracelo se Gedrosií, nynějším Balučskem, do Babylonu, kde Alexander r. 323 zemřel. Baktrijsko s Afganskem připadlo údělem jeho vojevůdci Seleukovi, jenž tam ustanovoval správce.

Guvernér Diodotos se r. 250 vzbouřil, vyhlásil nezávislost a jeho potomci ji zachovali. Řecká osvěta se stýkala s domorodou, indickou a čínskou a nedostávajíc posily z Evropy, vadla a zanikla r. 126 před Kr., kdy si Afgansko vzali kmenové, jak se zdá, původu tureckého. V těch dobách přišli do Afganska hlasatelé náboženství Buddhova; ujalo se a uchovávalo se po něm přecetné významné památky.

SVRCHOVANOST ARABSKÉHO CHALÍFY

Turečtí kmenové se od začátku našeho letopočtu rozlévali po Afgansku. Někteří se usadili západně od Kandaharu, jiní opanovali Baktrijsko a Kabulsko a založili stát, jenž sahal dosti hluboko do Indie. Ke konci pátého století podlehli Bílým Hunům, kteří napadli též sousední Persii. Arabští muslimové si je podmanili a v druhé polovici sedmého století bylo Afgansko provincií chalífů, již sídlili napřed v Damasku, později v Bagdádu.

S počátku střehly Afganska arabské posádky, posloucha-

jící arabských velitelů, podřízených arabskému guvernéru. Vojáci se přiznili s domorodci, přijímali od nich zvyky, obyčeje jakož i veřejnou správu, avšak dávali jim náboženství a bezpečnost života a majetku. Příliv z Arabie ustával, ve vojsku sloužili poislámštění domorodci a od konce osmého století byli i zemští správci domácího původu. Afgansko sdílelo dějiny Persie, jejíž bylo částkou.

SVRCHOVANOST INDICKÉHO MOGULA

Za zmatků vyvolaných v Persii Čingizem náleželo Afgansko vládcům z rozličných rodů, sídlícím v Delhi. Neprávem se jim říká pathanští nebo afganští; ve skutečnosti jsou tureckého původu. Jenom Lodijští, kteří činili nároky na trůn od r. 1451 do r. 1526, a Surští, od r. 1526 do r. 1556, byli z Pathanů.

Spory o trůn podněcovaly občanské války, námezdná vojska turecká a mongolská odírala usedlíky, kočovníků přibývalo a blahobyt hynul. Pokoj a pořádek zavedl Zahraddin Muhammad, příjmením Babar, Tygr. Po matce pocházel od Mongola Čingiz chána, po otci od Turka Timura. Otec Omar, vládce nepatrného knížetství ve Ferganě, zemřel, když bylo synkovi jedenáct let. Zamiloval si válečné řemeslo, dal se na výboje, r. 1525 byl pánem celého Afganska a usadil se v Kabulu. Odtud se tlačil do Indie a zvolil Delhi za hlavní město říše, jejímuž císaři se říkalo Velký Mogul, třebaž byl tureckého původu. Babar se rád stýkal se vzdělanými muži. Miloval krásné písemnictví a účastnil se ho, vylíčil turečtinou své dobré i špatné vlastnosti v obsáhlých pamětech. Zemřel 26. prosince 1530 a byl po svém přání pochován v Kabulu. Afgansko náleželo k říši mogulské. Jak slábla, podnikali do něho nájezdy perští Safijci, obyvatelé rozličných krajů měnili co chvíle státní příslušnost, až byli konečně přivtěleni k Persii a perští guvernéři je spravovali.

BOJE ZA SVOBODU

Afganci, příbuzní Peršanů, sloužili od nepaměti ve vládním vojsku a zastávali rozličné úřady. Vrchní velitel Gilzaů byl spolu dědičným starostou Kandaharu. Za slabé vlády šáha Husejna se kandaharský starosta mir Vajs vzepřel safijskému guvernéru v Kandaharu, zabil jej r. 1709, opanoval širé okolí, vyhnal perské posádky a vyhlásil nezávislost. Po jeho smrti r. 1715 sebral jeho syn Mahmud značné vojsko a podnikl r. 1720 válečnou výpravu do Persie. Tříštil každý odpor, oblehl hlavní město Isfáhan a přiměl šáha Husejna, že se mu vzdal na milost a nemilost. Sesadil ho a ujal se r. 1722 vlády. Ze strachu o trůn vraždil členy a stoupence safijského rodu a nešetřil ani vlastních krajanů. Kandaharští se spojili s Uzbeky, aby zachránili život krajanům, kteří se Mahmudovi znelíbili. Jeho zpupnost a ukrutnost rostla a přešla v šílenství, jemuž r. 1724 podlehl. Po něm vedl Gilzay Ašraf, jenž nebyl s to, aby se ubránil útokům četných nepřátel doma i v cizině.

Síla Gilzaů se vyčerpávala; perský vládce Nadir šáh je r. 1737 vyhnal z Persie a pronásledoval je do jejich domoviny. Chystali se k odporu v Kandaharu, avšak neodolali útokům a Nadir si vzal nejen Kandahar a Herat, nýbrž i Gaznu a Kabul. Značnou část Gilzaů přestěhoval do okolí Nišapuru a v Kandaharsku se usadili jejich příbuzní Abdali. Najímal je do vojska, dopomáhal jim na výnosná místa a při každé příležitosti osvědčoval svou přízeň jejich veliteli Ahmadovi. Až do smrti Nadirovy r. 1747 podléhala západní oblast Afganska s Heratem a Kandaharem Persii, jihovýchodní s Gaznou, Kabulem a Džalalabadem až po Hindukuš Indii a severní Buchaře.

ABDALI VEDOU

Úspěšný odboj Gilzaů vzpružil jejich příbuzné Abdali, že se sdružili kolem svého vrchního velitele Asadallaha, vy-

pudili r. 1719 perskou posádku z Heratu a založili si nezávislý státeček s hlavním městem Heratem. Účastnili se válečných výprav do Persie, odkud se vrátili s bohatou kořistí, avšak ke Gilzaům nepřilnuli a odloučili se od jejich vládce Ašrafa, sotva ho Nadir šáh ohrozil. Dali se do služeb Nadirových a bojovali proti jeho nepřátelům, vlastní krajany nevyjímajíce. Zakrátko se domohli prvenství v západním Afgansku.

Po Nadirově smrti byl Ahmad, vrchní velitel Abdali, uznaným a obávaným pánem. Pocházel z příbuzenstva Saddozai, jež dotud hrubě nevyniklo, neboť poslouchalo za války vrchního velitele příbuzenstva Barakzai. Členům Barakzai zůstalo dědičné právo na vrchní velitelství kmenů, kteří si slíbili válečnou pomoc proti útoku z ciziny. Dočasně uznali vrchním velitelem Ahmada, příslušníka Saddozai, podporovaného mocným perským vládcem. Ahmad dovedl své soukmenovce do Kandaharu a ujal se starostenství i správy jako guvernér Nadirův. Po jeho smrti se vyhlásil nezávislým pod jménem Dur-i-Duran, Perla Věku. Od těch dob se říkalo oné větvi kmene Abdali, která se po rozkazu Nadirově usadila v Kandaharsku, Durrani.

Ahmad toužil po nových a nových državách a podnikal se svými Afganci a Uzbeky válečné výpravy na všechny strany. Opanoval Mešhed v Persii, Herat, Kabul a r. 1756 napadl Delhi. Vrátil se s bohatou kořistí, v níž přinesl též diamant Koh-i-Nur, Horu světla. Skupoval zbraně, najímal vojáky a třebaž trpěl těžkou chorobou, jež ho sklála r. 1773, přece opanoval nejen Afgansko, nýbrž i Balučistan a východní Persii až po Kaspické moře. Zbavil svou zemi cizí nadvlády, vyhnal perské i mogulské posádky, dopomohl skupině Durrani k prvenství, avšak nebyl s to, aby jednotlivé země sloučil pod jednotnou vládou a správou. Nahromadil držav, z nichž bylo potřebí budovati stát.

Timurovi, synu a nástupci Ahmadovu, (1773—1793) scházely vynikající vlastnosti otcovy, vliv jeho příbuzenstva

Saddozai mizel a Barakzai měli opět prvé slovo v radě i ve vedení. Timur se domníval, že se z jejich područí vyprostí a zachová si svobodu, opřeli se o Tadžiky a Gilzay. Zvolil si za sídlo Kabul, kde měli Tadžikové většinu a kde Nadir šáh usadil své oddané pomocníky Kizilbaše. Obojí se přidali k Timurovi, jenž úspěšně vyjednával se skupinami Gilzaů, které zůstaly mezi Kabulem a Kandaharem.

Abdali nesli těžce nedůvěru, již jim Timur projevoval, i docházelo k občanským bojům, za kterých se durranský stát bortil. Neustaly ani po Timurově smrti. Jeho synové zápasili mezi sebou a r. 1810 hledal nejschopnější z nich Šudža al-Mulk nebo krátce Šudža útočiště a pomoc v Indii. Příbuzenstvo Muhammadzai spojené s Barakzai se ujalo kmenových zájmů, zmocnilo se r. 1818 Kabulu a jeho nejsilnější člen Dost Muhammad se postavil v čelo. Jsa synem Kizilbašky, našel hojně stoupenců mezi tureckými kmeny a upevnil s jejich pomocí r. 1826 v Kabulu svou správu. Příbuzenstvo Saddozai ustoupilo opět do pozadí a Muhammadzai vedli skupinu Abdali.

BRITOVÉ ZASAHUJÍ

Britská Východoindická společnost se hleděla zajistiti proti nájezdům z Afganska. Uzavřela r. 1801 smlouvu s Persií, podle níž byli Peršané povinni vpadnouti do Afganska, kdyby se dalo do války v Indii. Po mírové smlouvě v Turkmančaj 22. února 1828 se Peršané přiklonili k Rusku a těšili se, že s jeho pomocí získají afganské provincie, jež před sto lety ztratili. Východoindická společnost nemohla dovoliti, aby se dědictví slabých Afganců ujali silní Peršané. Právem se obávala, že se k nim přidruží řadové vojsko ruské, jež nevnikne do Indie, aby z ní odneslo kořist, nýbrž aby v ní zůstalo a ji opanovalo. Ministerský předseda lord Palmerston vybízel generálního guvernéra Aucklanda, aby Afgansko získal a zajistil. Lord Auckland vypravil r. 1836 důstojníka Alexandra Burnesa s obchodním poselstvem do Kabulu, aby

vyjednával s emírem Dostem Muhammadem. Krátce po něm přijel ruský setník Vitkovič. Emír byl ochoten uzavřít přátelskou a spojeneckou smlouvu s Indií, avšak s podmínkou, že mu zůstane Kashmir a Peshawar s okolím. Tyto země slíbil lord Auckland Randžitu Singhovi, vrchnímu veliteli sikhů, proto se vyjednávání rozbilo. Generální guvernér se domníval, že dospěje k cíli jinou cestou.

P r v á a f g a n s k á v á l k a

V Indii dlel Šudža, vypuzený Dostem Muhammadem. Doprošoval se britské pomoci a sliboval generálnímu guvernéru, že splní každé jeho přání, dopomůže-li mu k trůnu. V březnu 1838 proniklo 21.000 mužů indického vojska průsmykem Bolanským do Kandaharu, kde byl Šudža v dubnu vyhlášen vládcem. Indická vláda uzavřela 25. července téhož roku smlouvu s ním, jakož i s Randžitem Singhem. Zabezpečila Šudžovi afganský trůn, avšak s podmínkou, že se vzdá Kashmiru a Peshawaru ve prospěch Randžita Singha a zruší afganskou svrchovanost nad emíry v Sindu.

Britské vojsko dovedlo Šudžu 7. srpna 1838 do Kabulu. Šudža nehledal pomoc ani u svého příbuzenstva Saddozai, ani u svých soukmenovců Abdali a Gilzai. Spoléhal na ochranu 8.000 mužů britského vojska, zaváděl povinnou vojenskou službu, vymáhal daně a odstrkoval náčelníky i vykladače zákona. Nespokojenost rostla. Kmenové, již se stěží podřizovali vlastním náčelníkům, nemínili poslouchati cizinců, zvláště když z toho zrazovali uražení a roztrpčení vykladači zákona a rozliční světci. Dost Muhammad, jenž se uchýlil do severních krajů, chápal, co se chystá a aby unikl podezření, že své soukmenovce a krajany proti indickému vojsku podněcoval, vzdal se 3. listopadu 1840 Britům a byl poslán k nucenému pobytu do Indie.

Obecné roztrpčení se projevilo v listopadu r. 1841 prudkou vzpourou. Britské vojsko nebylo s to, aby odrazilo útoky, i dalo se v lednu 1842 na zpáteční pochod. Britský politický

jednatel, jakož i emír Šudža byli zabiti a z 15.000 britských vojáků a stoupenců se dostaly jen nepatrné zbytky do Indie. Nové, dobře vyzbrojené a vedené pluky se vypravily, aby Afgance potrestaly. Dostaly se 15. září 1842 znova do Kabulu, pobořily město, poplenily okolí, avšak v zemi ne zůstaly, nýbrž ještě téhož roku z ní odešly.

Vlády londýnská a indická nahlédly, že by trvalé obsazení vyžadovalo velkých obětí. Bylo třeba vyčkati, až budou vybudovány silnice, zajištěny průsmyky a kmeny aspoň částečně podřízeny kabulské vládě. Vybídly Dosta Muhammada, aby Indii opustil a upevnil se v Kabulu. Poznal britskou moc a hleděl zachovati s Indií dobrou vůli. Rusku nedůvěřoval; nepřispělo Afgancům, když jim bylo nejhůře, a ruský zástupce Vitkovič si vzal život z lítosti nad ztrátou vážnosti, kterou jeho vlast utrpěla.

Dost Muhammad se usadil v Kabulu r. 1843. S britskou podporou šířil svou moc na sever i na západ: na sever proti emíru bucharskému, na západ proti Heratu a Kandaharu, jež se opíraly o Peršany a Rusy. Obávaje se války s Persií, uzavřel r. 1855 s Velkou Británií spojeneckou smlouvu. Druhou, význačnější podepsal 6. ledna 1857 v Peshawaru, když si Peršané rok předtím vzali Herat a chystali se na Kabul. Velká Británie zaručila Afgansku podporu, kdyby se utkalo válkou s Persií a mírovou smlouvou pařížskou ze 4. března 1857 přiměla Peršany, že se Heratu vzdali. Zajišťovala si dobrou vůli emírovu, již zakrátko prokázal skutkem, zachovav klid za vzpoury sepojů, částky indického vojska. Herat opanoval r. 1863 a krátce potom 9. června zemřel.

V příbuzenstvu Muhammadzai nebylo muže, který by ostatní převyšoval. Rozdvojilo se. Jedna skupina byla pro Abdarraimana, syna Muhammada Afzala, druhá pro Šira Aliho, syna zesnulého emíra. Indická vláda uznala Šira Aliho, avšak občanské války nezamezila. Podporovala ho hmotně i mravně, takže opanoval r. 1868 Kabul a přiměl Abdarraimana, že se uchýlil do Ruska.

RUSOVÉ SE BLÍŽÍ

Rusové tíhli k Afgansku kvapem. Turkestan si vzali r. 1864, následujícího roku Taškent, r. 1868 Samarkand a spolu přiměli bucharského vládce, že uznal jejich ochranu. Nabízeli pomoc Širu Alimu. Zůstáváje věren otcově politice, ucházel se o přízeň indické vlády a setkal se r. 1869 s místokrálem lordem Mayo. Tou dobou se londýnská vláda domluvila s petrohradskou, jež oznámila lordu Clarendonovi, že nepovažuje Afgansko za oblast svého vlivu. Místokrál se choval k emírovi odmítavě, ponechal záležitosti, jak byly, a Šir Ali se octl na holičkách. Potřeboval zbraní a nábojů a nevěděl, kudy je dostane. Indická vláda dala stříci válečnými loděmi balučského pobřeží, dopravu zbraní Indií a sousedním Balučskem ztěžovala a ruská se řídila jejím příkladem. Ve východních provinciích perských nebylo pořádku, i požadovali dodavatelé zbraní velké ceny, aby si předem nahradili ztrátu, kdyby byly karavany vezoucí zbraně přepadeny a vyloupeny.

Dvířka do Ruska se otevřela emírovi r. 1873, kdy Rusové opanovali Chivu. Šir Ali uznal, že by v nich měl oporu proti Britům i proti Peršanům, nabídl jim přátelství a v Petrohradě jeho nabídku rádi přijali. Octli se znova v rozporu s Londýnem a tlačili se do Afganska, aby působili nesnáze na indických hranicích. Rozpor se přiostríl za vojny s Turky. Rusové těžce nesli britskou nepřízeň a když Britové shromáždili vojsko na Maltě a hrozili válkou, zabrzdili jim v Afgansku. Vypravili tam poselstvo s bohatými dary, vedené generálem Stolětovem. Emír je slavnostně uvítal 11. srpna 1878 v Kabulu. Mělo s ním uzavříti přátelskou a spojeneckou smlouvu na výboj a odboj. V Londýně se zalekli.

Lord Beaconsfield hleděl zameziti ruský rozmach. Velká Britanie nemohla dovoliti, aby Rusové Afgansko obsadili nebo nad ním vyhlásili protektorát. Byli by se octli na samých hranicích Indie a jejich náhončí mohli podněcovati Indy ke vzpouře. Ruský postup bylo lze zadržeti jedině zabezpeč-

ním všech příchodů do Afganska. Nejschůdnější a nejbezpečnější byla cesta z Quetty průsmykem Bolanským do Kandaharu a Heratu. Odtud bylo jen kousek na ruské hranice. Balučsko mělo býti od Afganska odděleno a proměněno v nárazníkový stát proti němu i proti Persii. Z Kandaharska a Heratska zamýšlel lord Beaconsfield utvořiti knížetství pod britským protektorátem. Vojenská silnice a železnice z Quetty měla jím procházeti až na ruské hranice a poskytnouti Velké Británii možnosti, aby podle potřeby vypravila vojsko do severovýchodního koutu Persie nebo do ruského Zakaspicka.

Druhá afganská válka

Na rozkaz z Londýna vzkázal místokrál lord Lytton Širu Alimu, že k němu pošle zástupce, kteří by ujednali přátelskou smlouvu. Emír odpověděl, že jich nepřijme a jím vstup do Afganska nedovolí. Dopustil se urážky a indická vláda mu v listopadu 1878 vypověděla válku. Britské vojsko táhlo Bolanským průsmykem, obsadilo Kandahar a přiblížilo se ke Kabulu. Šir Ali uprchl na sever a zemřel v únoru 1879 v Mazar-i-Šerif. Britové byli opatrní. Nepostupovali, pokud nezabezpečili spojení s Indií. Silnější vojsko se proti nim nepostavilo. Válka se drobila a jejich síly ponenáhlu vyčerpávala. Ruská vláda se na berlínském kongresu vzdala svého záměru vyvolati v Afgansku válku anebo aspoň svůj protektorát nad touto zemí vyhlásiti. Britský válečný postup se minul s cílem a lord Lytton hledal nejvhodnější způsob, kterým by jej ukončil.

Jakub, jeden ze synů Šira Aliho, oznámil britskému vrchnímu veliteli, že se ujal vlády v Kabulu. Místokrál ho v květnu 1879 uznal emírem s podmínkou, že přijme britský protektorát. Vyhověl smlouvou podepsanou 16. května 1879 v Gandamaku a spolu přivolil, aby se v Kabulu trvale usadil britský zástupce. Vojsko se vracelo do Indie, když byl britský diplomatický jednatel i s družinou 3. září zavražděn. Lord

Roberts vedl nové vojsko do Afganska. Mělo potrestati vinníky a obsaditi Kandaharsko a Heratsko. Vinníků nenašlo. Emíra Jakuba sesadilo a nevinné měšťany kabulské potrestalo. Do Heratska se nedostalo, zato však se trvale usadilo v Quettě a Balučsku. Válka stála mnoho peněz a ani v Indii ani v Anglii nevěděli, kdy skončí.

TICHÝ BRITSKÝ PROTEKTORÁT

V dubnu 1880 se dostal k vládě staříčkový Gladstone a dal pokyn, aby britské vojsko z Afganska odešlo a Afganci aby si zvolili za emíra, koho chtějí. Pohlíželi k Abdarrahmanu, synu Muhammada Afzala, příbuznému sesazeného emíra Jakuba, jenž se v březnu vrátil z Ruska do vlasti a získával spojence v severním Afgansku. Lord Lytton mu nabízel pomoc s podmínkou, že nebude udržovati žádné styky s cizí velmocí. Abdarrahman se zavázal listem z 22. června, že této podmínce vyhoví, i byl uznán emírem Afganska, vyjímajíc Balučsko a Kandaharsko. Balučsko se dostalo pod britský dozor, v Quettě byla vybudována důležitá pevnost, průsmyky Bolanský a Chodžak (Khojak) byly zajištěny a z Quetty prodloužena železnice průsmykem Bolanským do Čamanu (Chamanu) na nových afganských hranicích. Kandaharsko bylo po krutých bojích lordem Robertsem dobyto, od Afganska odloučeno a svěřeno nějakému příbuznému Abdarrahmanovu, jenž se v něm však dlouho neudržel. Gladstoneova vláda se neubírala stopami Beaconsfieldovými, dovolila Abdarrahmanovi, aby si je přisvojil a vtáhl 22. září 1881 do Kabulu jako emír Afganska v hranicích jemu Ruskem a Velkou Británií vymezených.

Rusové napadli za vlády Abdarrahmanovy dvakrát Afgance. Generál Komarov je porazil r. 1885 v Pandžde, severně od Heratu a vzal jim severozápadní kout jižně od Mervu až po Zulfikar. Vítězný ruský postup popudil britské imperialisty, že volali po válce s Ruskem. Nedošlo k ní a Rusové vytiskli r. 1891 a 1892 Afgance z Pamirska. Pohra-

niční komise britsko-ruská jim z bývalé pamirské provincie ponechala uzounký pruh až po čínský Turkestan, aby odděloval indické državy od ruských. Emír se neprotivil. Znal svou slabost jak proti Velké Británii, tak proti Rusku a hleděl zachovati dobrou vůli s oběma.

Afgansko připomíná evropské Švýcarsko, avšak jeho poloha je ještě důležitější. Jestliť rozhraním dvou velmocí, jež po léta zápasily o prvenství v Asii. Od severu se na ně tlačí Rusko, od jihu Velká Británie. Ruské Afgansko by trvale ohrožovalo britskou Indii, kdežto britské Afgansko by zlomilo ruský vliv v celé Asii. Jaký div, že se hleděly v Afgansku předstihnouti. Jenže se Rusové k němu přiblížili později než Angličané a zastavili se pod severními výběžky Hindu kuše, k nimž přes anglický odpor prodloužili železnici.

Britové postupující z Indie vzali Afgansku Balučistan, odřízli je od Indického oceánu, vytiskli od horního Indu a tlačili se do něho průsmykem Chajbarským zlatem i zbraněmi. Již r. 1880 přiměli emíra Abdarraimana, že uznal jejich protektorát, začez dostával roční podporu. S místokrálem lordem Dufferinem se setkal v březnu 1885, řídil se jeho radou a bral od indické vlády nejen peníze, nýbrž i zbraně a náboje. Budoval řádné vojsko, s jeho pomocí učil vzpurné náčelníky poslušnosti a zesiloval ústřední správu. Provedl značné opravy, podporoval zemědělství i průmysl a upevňoval základy lepší budoucnosti. Zemřel r. 1901.

PŘEDZVĚSTI STÁTU

Abdarrahman potlačoval kmenová knížata, zavedl svou správu mezi mongolskými Hazary, dobyl Kafiristanu a opíraje se o dobrou vůli čelných mužů a vykladačů zákona, rozšiřoval pokoj a pořádek po celé zemi. Na jeho díle spočívá dnešní Afgansko

Ahmad Durrani byl prvý, kdo sdružil větší počet afganských kmenů. Vládl jedině se souhlasem jejich velkých náčelníků nebo chánů a džirgy, sboru starších, čelných mužů

a vykladačů zákona. Byl povinen dbáti dobré vůle spojených kmenů, neboť jenom od nich se mohl nadíti chejlu, vojenské pomoci. Jeho nástupci Dost Muhammad a Abdarrahan se hleděli obejít bez chejlu, kmenových bojovníků. Budovali vlastní řadové vojsko, usazovali je na význačných místech a potírali nezávislost a zvůli jednotlivých kmenů. Potíže jim vznikaly s vykladači, již se vzpírali mnohým se státním nařízením, která nabývala platnosti, třeba nevyplývala z náboženského zákona. Vládcové požadovali, aby se za ně konala v pátek ve všech mešitách veřejná modlitba, přisvojovali si právo raziti peníze, rozhodovati o vojně a míru, uzavírat smlouvy se sousedy, velet vojsku, dozírat na správu, řešiti sporné záležitosti a vésti věřící na cestě ke spáse. Ponenáhlu brali vykladačům zákona, co dotud považovali za své, podřizovali si je a činili je před státním zákonem rovnými ostatním. Chystal se boj mezi mocí státní a církevní, avšak nedošlo k němu ani za Abdarrahana, ani za jeho syna a nástupce Habiballaha.

Habiballah, jenž vládl od r. 1901, hleděl zachovati dobrou vůli s čelnými muži a zařizoval, čeho bylo nezbytně třeba, aby země dostačovala sama sobě. Chyba byla, že dbal zájmů čelných mužů více než lidu a že se úplně přiklonil k Velké Británii, jež mu po úmluvě z 19. srpna 1903 vyplácela £ 120.000 ročně.

RUSOVÉ SE VZDAJÍ R. 1907 NÁROKŮ

Po nešťastné válce s Japonci slábl ruský vliv ve střední Asii. Indická vláda udělila emírovi čestný název Jeho Veličenstvo a přiměla ho, že uznal právní stav neboli tichý britský protektorát. Smluvila s ním 21. března 1905, že Velká Británie bude spravovati jeho vnější politiku a chrániti ho proti Rusku. Nedovolila, aby měl zástupce v Londýně nebo jiných městech. Habiballah jí důvěřoval, opíral se o ni a řídil se její radou. Britští důstojníci vybudovali v Kabulu arsenál a zbrojovku, britští inženýři stavěli silnici z Kabulu do Dža-

lalabadu a průsmykem Chajbarským do Indie. Emír a jeho vláda byli rádi, že pomocí britských důstojníků byly vymezeny hranice s Ruskem i s Persií a že dostávají z Indie peníze a zbraně.

Úmluvou s Ruskem z 18./31. srpna 1907 Velká Británie zaručila, že v afganských záležitostech nic nezmění; nebude se míchat do vnitřní správy, nepřisvojí si afganského území a nic nepodnikne, co by bylo na škodu Rusku. Rusko uznalo, že Afgansko nenáleží do jeho politické oblasti, zachovalo však právo i nadále přímo vyjednávat s pohraničními afganskými úřady a šířiti své obchodní styky. Emír nechtěl tuto konvenci schváliti a neschválil jí.

NÁRODNÍ PROBLÉMY

NÁRODNÍ PROBUZENÍ

Úmluva z r. 1907 byla velkým vítězstvím britských imperialistů, poněvadž jim poskytla možnosti, aby si v Afgansku vybudovali ohniska dalšího postupu ve střední Asii. Afgansko se tomu nebránilo. Emír dostával £ 120.000 ročně a vlivnější vykladači zákona nebo světci byli zahrnováni dary. Avšak přece jen nemohli býti poděleni všichni a kteří bývali opomíjeni, dívali se na šťastnější krajany jako na zrádce islámu a kmenových zájmů.

Z emíra si Afganci mnoho nedělali. Povahou byl slaboch, jenž se nejraději obíral ženami. Slavil sedmnáct veřejných sňatků. Na trůně se udržel pomocí vykladačů zákona, jimž ponechával úplnou vůli. Indická vláda byla ráda, když do Afganska chodili indiští učitelé zákona a světci, zvláště kteří jí byli oddáni a které podporovala. Z Afganska se rozcházeli nejen po sousedních, nýbrž i po vzdálených zemích muslimských, kde velebili své dobrodince.

ZA SVĚTOVÉ VÁLKY

Krátce po vstupu Turecka do světové války povolal k sobě emír Habiballah s největší tajností za temné noci muslimského politického zástupce indické vlády a pravil: „Přeji si, abyste sdělil se svou vládou, že pokud neohrozí naší svobody, zachovám neutralitu, jak jsem slíbil. Ať nedbá, co podnikám nebo veřejně mluvím. Mé postavení je velmi obtížné.“

Kdyby bylo Afgansko přešlo k nepříteli, byla by válka zasáhla indickou North-West Frontier Province. V sousedních provinciích by se bylo projevilo vření, provázené vnitřními nepokoji. Indie, místo aby byla imperiu na prospěch, poskytujíc statisíce vojáků a nesčetné zásoby pro Mesopotamii, Egypt, Palestinu, Soluň a západní frontu, by se byla

stala těžkým břemenem, vyžadujíc plné britské moci, neměla-li býti ztracena.

V Afgansku působili pletichy lidé domácí i cizí. V Kabulů dlelo zvláštní poselstvo turecko-německé. Horliví vykladači zákona a vojenská strana usilovali, aby přiměli emíra k válce, a přece nic nepořídili. Zachoval neutralitu až do konce. Neutrální Afgansko udrželo v pokoji Indii nebo aspoň napomohlo Velké Británii, aby zachovala mír v této své největší državě, čímž jí vítězství usnadnilo, zabezpečilo.

VLAST A NÁROD

Světová válka značně posílila nepatrný hlouček Afganců, kteří probouzeli národní vědomí svých krajanů. Představa podobná evropskému pojmu vlasti byla Afgancům známa. Krváceli za ni, když se vzbouřili proti Peršanům, aby osvobodili své kmenové území. Podařilo se jim to jenom zčásti. Pod perským jhem zůstal nepatrný úsek, zato však si Britové přisvojili rozsáhlé kraje na pravém břehu Indu, jakož i Balučistan, sahající až k Indickému oceánu. V těchto zemích leželi za perské vlády posádkami. Udržovali v područí kmeny jiné, spřízněné i cizí, a za rozvratu v Persii se s pobřeží indického zásobovali rozličnými výrobky, zbraněmi a náboji. Britové je odtiskli od moře. Potřebné výrobky jim rádi prodávali, avšak dovozu zbraní překáželi, nebo jej úplně zamezovali. Bez zbraní a bez nábojů nemohli Afganci uchrániti svého kmenového území, své vlasti a nemohli se ubrániti nájezdům kmenů tureckých a mongolských, s nimiž na severu sousedili a z nichž si mnohé podrobili. Považovali za svou povinnost, aby svá území, svou vlast, rozšířili až k moři, obnovili svou dřevní državu a zajistili si svobodný dovoz a vývoz.

Měli-li jakous takous představu o vlasti, scházel jim úplně pojem národa. Štěpili se na kmeny. Jádrem kmene není rodina, nýbrž rod, příbuzenstvo, jež jediné je s to, aby zabezpečilo život a majetek svých členů. Příbuzenstva se seskupují v čeledi, čeledi ve kmen. Každý kmen drží vlastní úze-

mí a náleží k němu toliko ony čeledi, které jsou oprávněny v území bydleti, kočovati nebo vybírat poplatky. Kmenové území je domovina, vlast všech rodů a čeledí, které ho hájí a jeho hranic střežou. Je-li příliš rozsáhlé, může kmen přivolit, aby se v něm utábořily nebo usadily čeledi jiné, nepřítomné. Vykonává nad nimi svrchovanost a vybírá od nich poplatky právě jako od těch, jejichž kmenové území si přisvojí. Vládne a ony poslouchají.

Každý kmen zná jiné kmeny, o kterých věří, že je s nimi pokrevně spřízněn. Z toho neplyne povinnost žít s nimi v míru. Může s nimi válčit, avšak jsou-li napadeni kmeny, které nejsou spřízněny, spěchá jim na pomoc a brání jejich území a majetek krví svých bojovníků. Zvítězí-li spojení kmenové, rozdělí si území poražených a buď je přivtělí ke svému nebo je ponechají jeho dosavadním majetníkům, od nichž požadují určité poplatky v penězích, dobytku neb obilí.

Takovým způsobem rozšířili afganští kmenové svá území na celý stát, aniž si uvědomili pojem státu nebo národa. Po vítězné válce se vraceli domů do svého území a každý kmen se zabýval svými záležitostmi. Vlastenectví je předně kmenové nebo čelední; teprv druhotně národní. Ve vnitřní politice převládá rodový zájem; v zahraniční národní. Každý Afganec má právo mluvit a jednati v záležitostech svého rodu, své čeledi a kmene, i všímá si nejen politiky vnitřní, nýbrž též zahraniční, jakmile nějakým způsobem souvisí s jeho kmenovým zájmem. Jedná-li vládce v souhlasu s tímto zájmem, není ve svém počínání omezován. Zle by mu bylo, kdyby chtěl vládnouti úředníky bez souhlasu kmenových náčelníků a ulemů, vykladačů zákona. Emír se považuje za vrchního válečného velitele všech afganských kmenů, proto se radí s jejich zástupci světskými i náboženskými.

NÁRODNÍ STRANA

Za světové války se početné a hojně zásobené poselstvo turcko-německé snažilo přiměti obyvatele k válce s Velkou

Britanií. Slibovalo jim zlato, zbraně i náboje a připomínalo, že nadešla vhodná příležitost, aby rozšířili svá území až k moři a obnovili bývalou državu. Mluvílo jim z duše. Chápali obsah jeho slov a jevíli ochotu, že poslechnou. Nechtějíce se ukvapiti, přemýšleli a toho použili stoupenci ruští a britští, radící k pokoji. Britští poukazovali, že nebyti britské pomoci, byli by dotud úpěli pod perským jhem, vykládali, že bojují za svobodu malých národů, že budou po vítězné válce dbáti jejich přání a tužeb a že ochotně Afgancům dopřejí buď přístupu k moři anebo svobodného dovozu a vývozu. Indiští nadšenci, kteří v Afgansku hledali útočiště před vězením, varovali své ochránce, aby Britům nevěřili, a vybízeli je ke vzpouře slibující, že ji roznítí po celé Indii, ochromí britskou sílu a zajistí jim vítězství.

Snad nikdy Afganci tak důkladně nerokovali jako za světové války. Přemýšleli názor za názorem, brali zlato od každého, kdo je nabízel, a dospívali k přesvědčení, že jsou důležitými činiteli, když se tolik států uchází o jejich pomoc. Národní uvědomení se probouzelo a rodila se národní strana, toužící po úplné nezávislosti a po dobytí ztracených krajů. Jejím heslem bylo: „Nezávislé Afgansko až po Indus a po Indický oceán;“ celá North-West Frontier Province a celý indický Balučistan měly býti k Afgansku přivtěleny a v Karachi mělo míti svůj přístav. Národní strana věděla, že k tomuto cíli dospěje, budou-li všichni obyvatelé proniknuti národním vědomím a budou-li silní hospodářsky i osvětově. Jedno i druhé scházelo. O lásce k vlasti, o národnosti v našem slova smyslu nebylo řeči a sotva pět obyvatelů ze sta umělo číst a psát. Zemědělství v plénkách, průmysl žádný, obchod nepatrný. Bylo potřebí výchovy a národní strana měla za svou první povinnost vychovávat.

ÚKOL NOVIN

Duší probouzejícího se národního vědomí byl Mahmud chán Tarzi, vydavatel prvních afganských novin *Siradž al-*

Achbar. Narodil se r. 1869. Jeho otec Gulam, vážený soukmenovec emíra Abdarrahmána, ztratil milost svého pána a byl s celou rodinou r. 1882 vypověděn. Po dvě léta dlel jako host indické vlády v Karachi, potom v Bagdádě a konečně po návštěvě u sultána v Cařihradě se usadil r. 1887 trvale v Damašku. Abdalhamid II. ho štědře podporoval věda, že si zajistí jeho uznalost a že bude vděčně vzpomínat dobroty chalífovy nejen v Syrii, nýbrž i ve vzdáleném Afgansku, až se mu otevře cesta domů. Stalo se to r. 1904, kdy emír Habiballah dovolil vypuzené rodině návrat. Její hlavou byl Mahmud, neboť jeho otec Gulam v Damašku zemřel a byl pochován.

Mahmud vynikal nadáním i pilností. Naučil se rozličným jazykům, osvojil si vzdělání, kterého neměl žádný z jeho afganských vrstevníků, viděl mnohé výsledky evropské vzdělanosti, vypěstoval si utrpením v cizině jasné vědomí národní a přišel do vlasti s touhou, aby jí prospěl. Potřeboval žáků a stoupenců. Školu otevřít nesměl, aby nepopudil emíra a jeho náboženských rádců. Zmínil se o novinách, v nichž bývají na západě velebeny činy vládců. Na tuto vějičku chytil Habiballaha a založil r. 1911 s jeho pomocí noviny *Siradž al-Achbar*, psané persky. Ve čtenářích měl žáky a ve spolupracovnících stoupence. Za války světové mu ponechával Habiballah značnou volnost. Tvořil veřejné mínění a líčil dějiny velkého Afganska, čímž podporoval národní stranu. Bez něho by byla sotva vznikla a bez něho by nebyla tak rychle vyrostla.

NÁRODNÍ VŮDCOVÉ

Mahmud chán Tarzi byl z vládnoucího rodu, proto hledal a našel nejmocnější a nejvěrnější stoupence mezi sourodáky. Od samého začátku s ním šel emírův bratr Nasrallah a emírův třetí syn Amanallah. Nasrallah vynikal duševně nad svého bratra, což emír uznal a ujednal s ním, že bude jeho nástupcem. Ani prvorozený syn emírův Inajatallah, ani

druhý Hajatallah se nevyrovnal pílí a nadáním třetímu, Amanallahovi, narozenému 1. června 1892. Jeho matka Ulja Hadrat pocházela z příbuzenstva Saddozai, jehož člen Ahmad upevnil afganský stát. Saddozai byli r. 1826 s trůnu vytištěni. V Amanallahovi kolovala tedy krev obou hašteřících se rodů a poskytovala mu možnosti, aby se opíral o oba.

Amanallaha vychoval Mahmud Sami, turecký důstojník arabského původu, vynikající vzděláním a tělesnou silou. Utkav se v souboji s nějakým kamarádem v Bagdádu, zabil ho, prchl do Persie a dostal se do Afganska, kde mu emír svěřil výchovu malého Amanallaha. Z vychovatele se stal rádcem a důvěrníkem. Nasrallah i jeho synovec Amanallah horovali pro národní snahy a hledali oporu u kmenů sousedících s Indií, snažíce se je získat pro národní afganský cíl. Občas pořádali velké národní slavnosti, při nichž poučovali lid o významu samostatnosti a o povinnosti, aby si ji udržel. Spolu vybízeli, aby uznávali za bratry nejen muslimy, nýbrž i hindy, aby byli pilní a spořiví, dbali orby a obchodu, zdokonalovali řemesla a připravovali národní průmysl. Doporučovali, aby se od cizinců učili, ale neopičili se po nich.

K národní straně náležel též Nadir chán, ministr války, jenž se svými čtyřmi bratry potichu budoval zdatnou armádu. Němečtí důstojníci mu pomáhali a Rusové i Britové mu posílali zbraně a náboje. Potřeboval času a pokoje, proto nabádal k rozvaze připomínaje, že bez řádného vojska nelze udržet pořádek doma a dosíci vítězství za hranicemi. S ním souhlasili rozvášní vykladači zákona, kteří se rovněž připojili k národní straně, kdežto jiní, obzvláště mladší, horovali pro válku s Brity, tvrdíce, že k ní pobízí Bůh.

NÁBOŽENSKÁ MYŠLENKA

Afganci jako sunnité ctili v cařihradském sultánovi chalífu, nástupce Muhammadova. Abdalhamid II. zval afganské ulemy, zahrnoval je dary a využíval jich za apoštoly muslimské jednoty pod svrchovaností cařihradského cha-

lífy. Jeho nástupce byv napaden nevěřícími, vybízel věrné muslimy k svaté válce. Džihád, svatá válka, je jednou ze základních povinností každého muslima; i soudili vykladači zákona, zvláště oni, kdož nedostávali darů ani od Britů, ani od Rusů, že by je měli jejich náčelníci a spolu kabulský emír vésti proti nevěřícím sousedům buď Rusům nebo Angličanům. Kdož byli sdruženi v národní straně, toužili po válce s Velkou Británií. Mnozí velcí náčelníci se k nim přidali a všichni vybízeli emíra, vrchního válečného velitele, aby vyhlásil svatou válku.

Habiballah slíbil účast na džihádu, ale po straně poděloval dary, konejšil bojovné náčelníky a zachovával neutralitu, za niž ho Velká Británie dobře platila. Odklady roztrpčovaly věrné muslimy nejen v Afgansku, nýbrž i v severozápadní Indii. Domluviliť se, že si budou vzájemně pomáhat a že v Indii vypukne povstání, jakmile do ní proniknou prvé afganské pluky. Někteří indiští vlastenci věděli o chystané vzpouře a souhlasili s ní, jenže k ní nedocházelo, poněvadž se Habiballah doopravdy k válce nechystal.

EMÍR ZAVRAŽDĚN

Emír Habiballah byl rozmařilec. Maje hojně peněz, hleděl své choutky ukojiti a objednával z Evropy, čeho se mu zachtělo. S výrobky přicházeli lidé, kteří měli ukázati, jak se objednaného užívá. Přinášeli nové myšlenky, upozorňovali na nedostatky a nabádali ho přímo i nepřímo, aby to i ono zařídil nebo odstranil. Habiballah zavedl v Afgansku četné opravy, ba umožnil prvé noviny. Založil kolej Habibijje, aby se v ní připravovali, kdož chtěli vstoupiti do státní služby. Uprchlým tureckým důstojníkům, kteří zůstali věni Abdalhamidovi II., poskytl útulku a zařadil je do vojska, jež cvičili. K nim se přidružili rakouští a němečtí důstojníci, kteří brzo po začátku války utekli ze zajateckých ruských táborů a pomáhali Nadirovi budovati silnou armádu. Inže-

nýři, členové velkého německo-tureckého poselstva, přivezli rozličné nástroje, zvláště soupravu pro jiskrové telegrafní stanice. Hlavní zřídili nad Kabulem, zachycovali válečné zprávy a uveřejňovali je v místních novinách.

Po světové válce se ozývaly hlasy, že emír Habiballah svůj lid zaprodal. Šířili je někteří členové národní strany, hlavně však nespokojení osnovatelé vzpoury v Indii a muslimští nadšenci, kteří vybízeli k svaté válce, džihádu.

Emír dlel s dvorem v Kalagaši u Džalalabadu, kde je v zimě tepleji než v Kabulu. Měl s sebou bratra Nasrallaha, jakož i dva nejstarší syny. Zdráv a spokojen se odebral 19. února 1919 večer do stanu a o třech hodinách ráno ho našli mrtvého. Někdo ho zastřelil z revolveru a žádný ze strážců neslyšel rány. Tělesná stráž byla potrestána smrtí, ale nevyšlo najevo, kdo vraždu spáchal. Zdá se, že toto tajemství nesmělo býti prozrazeno. Podle úmluvy vstoupil na trůn Nasrallah, jenž bydlil v Džalalabadu a přítomní členové vládnoucího rodu, jakož i posádka mu složili ještě 20. února slib věrnosti.

TŘETÍ AFGANSKÁ VÁLKA

Amanallah, třetí syn emírův, opustil Džalalabad krátce před vraždou a zpráva o otcově smrti ho zastihla v Kabulu. Maje po boku své nejvěrnější spojence, členy národní strany, zmocnil se státní pokladny, obdaroval čelné důstojníky, zajistil si všechny válečné zásoby a byl rovněž 20. února vyhlášen vojskem i obyvatelstvem za emíra. V svolání slíbil, že zruší nevolnictví a robotu, udělí ústavu a bude dbáti muslimského zákona. Sotva se v Džalalabadu dověděli o událostech v Kabulu, vyslali 23. února k Amanallahovi poselstvo, aby mu oznámilo, že ho uznávají za pána a 27. února mu veřejně v Kabulu přísahali věrnost. Emír nedůvěřuje svému strýci Nasrallahovi dal ho vsaditi do vězení, z něhož živ nevyšel. Též svého bratra Inajatallaha dal po tři léta

hlídati, kdežto slabomyslného Hajatallaha ponechal na svobodě.

Amanallah si počínal jako nezávislý vládce. V listu, jímž 3. března oznámil indickému místokráli nastoupení na trůn, psal, že nezávislá, svobodná vláda afganská je ochotna ujednati s mocnou anglickou vládou smlouvu, ze které by plynul obchodní prospěch oběma. K vyjednávání nedošlo. V Indii nespěchali, obzvláště když nový emír vyhlásil v dubnu vnitřní i zevní nezávislost Afganska a vypravil do Moskvy svého zástupce, aby ujednal přátelskou a spojeneckou smlouvu.

Amanallah nebyl pánem svého lidu. Přátelé uvězněného Nasrallaha mu vytýkali, že ho potrestal nezjistiv jeho viny. Přizvukovali jim příbuzní zavražděné tělesné stráže Habiballahovy. Mnohým pohlavárům se zdálo, že dostali málo za pomoc poskytnutou novému emírovi. Vojsko se domáhalo slíbeného vyššího služného. Někteří starší důstojníci těžce nesli, že Nadir, ministr války, ačkoliv byl s Habiballahem, nebyl ani vyslýchán, ani potrestán, ba ani sesazen, když přece bylo jeho povinností zabezpečiti život svého pána.

Amanallah nevěda, z které do které se rozhodl, že popustí uzdu straně válečné, třebaž byl přesvědčen, že jeho armáda není na útočnou válku připravena a že nemá zajištěnu součinnost pohraničních kmenů a indických nespokojenců. Indická vláda našla zrádce mezi muslimy North-West Frontier Province, dověděla se o chystané vzpouře a válce a položila silné posádky naproti afganským vojenským oporám Dacka, Chost a Kandahar.

Válka vypukla dříve, než se emír nadál. V Chajbarském průsmyku se jeho vojíni utkali již 3. května s britskými strážemi, kdežto pluky řadového vojska byly vypravovány z Kabulu teprv 10. května a svatá válka sama vyhlášena až 15. května 1919. Tou dobou pronikli afganští bojovníci do britské državy. Jízda prý se dostala až k řece Indu, ale z těch, kdož opustili Chajbarský průsmyk, se nevrátil ani jeden. Byli obklíčeni přichystaným britským vojskem a buď pobiti

nebo zajati. Od 15. května byla východní armáda afganská na ústupu. Toliko Nadir a jeho bratří se hrdinně drželi. Ústup se místy proměnil v útěk, když se objevila obrněná auta s kulomety a když Britové vrhali bomby z letadel nejen na vojsko, nýbrž i na Kabul a Džalalabad. U Chajbarského průsmyku bylo 20. května uzavřeno příměří, takže skutečná válka netrvala zplna ani šest dní.

K příměří by nebylo došlo, kdyby silnice a železnice byla bývala prodloužena Chajbarským průsmykem až do území afganského. Indická vláda měla pohotově silnou armádu, obrovské válečné zásoby, ale scházela jí vozidla a většina vojáků neměla chuti k nové válce v neschůdných horách, kde hrozila žízeň i horko. Sir A. Hamilton Grant správně píše: „Mocná armáda ležela bezmála nečinně. Zapletli jsme se do nerozumné války, ze které nám nekynul prospěch. Vojáci byli rozmrzelí, trpěli horkem, cholerou a všemi nemocemi, které řadí za suchého období.“ Nepřipomíná, že britská armáda několikrát obsadila rozličná místa afganská, ale že jich neudržela a že s velkými ztrátami a s největšími obětmi se dostala z dosahu Afganců, kryjících se každým balvanem a rušících spojení a zásobování nepřátel. Kdyby byla bývala železnice se silnicí prodloužena aspoň tam, kam byla dovedena r. 1923 a byla bývala po ruce jiná vozidla, není pochyby, že by byla Velká Británie posunula hranice až za Džalalabad a přiměla Afgance, aby si zvolili nové hlavní město. Kabul by se byl octl bezmála na pohraničí.

NEZÁVISLOST UZNÁNA

Obě strany zachovaly příměří a zahájily 26. července vyjednávání o mír v Rawalpindi. Poselstvo afganské vedl Mahmud Tarzi. Britské zájmy zastupoval sir A. Hamilton Grant, jenž znaje potíže britské armády, usiloval, aby byla mírová smlouva podepsána co nejdříve. Stalo se to 8. srpna 1919. Velká Británie uznala nezávislost Afganska a dostala při Chajbarském průsmyku hranice, kterých potřebovala.

Afganci považovali tuto mírovou smlouvu za důkaz britské porážky a svého vítězství, kdežto rozumní Britové, mezi nimi zvláště sir A. Hamilton Grant, se na ni dívají jinak. Tvrdí, že mírová smlouva v Rawalpindi zbavila Afgansko výsady na svobodný dovoz zbraní a nábojů britským územím, zrušila placení roční podpory, jakož i dlužných částek a dala Velké Británii pomezí vojensky nesmírně důležité. Je pravda, Velká Británie přestala řídit afganské zahraniční záležitosti, ale s tímto právem jí byla uložena též povinnost chrániti celistvost Afganska proti Rusku. Tato ochrana nebyla po pádu carské vlády potřebná a Velká Británie nebyla připravena, aby jí poskytla.

V

UKVAPENÉ OPRAVY

Uznaná nezávislost zaplašila zahanbující vědomí porážky a posílila snahy národní strany. Hlásala potřebu domluvit se s ostatními sousedy a získati v nich oporu jednak na obhájení nezávislosti, jednak pro obchodní styky.

PŘÁTELSKÉ A OBCHODNÍ SMLOUVY

Abdulhadi, bývalý vydavatel listu *Aman-i-Afgan*, nabádal k přátelské a obchodní smlouvě s Ruskem. Emír tam vypravil na jaře 1919 mladého Tadžika generála Muhammada Veliho. Pobyl delší dobu v Taškentu, kde zřídil afganský konsulát, načež navštívil Moskvu, odkud přinesl domů důležité vzkazy. Začátkem července následujícího roku odjel do Moskvy po druhé, tentokrát s poselstvem, a zůstal tam až do března 1921. Z Moskvy se dal do Evropy a Ameriky, oznamuje jednotlivým vládám, že Amanallah nastoupil na afganský trůn. Do Anglie zavítalo poselstvo 8. srpna, nebylo však ve Foreign Office přijato. Lord Curzon, státní tajemník pro záležitosti zahraniční, je vybídl, aby vyjednávalo se státním sekretářem pro Indii, čímž dal najevo, že dotud považuje Afgansko za zemi náležející pod protektorát indické vlády.

Jiné, menší poselstvo se odebralo do Persie a 25. dubna 1920 přišel do Teheranu první mimořádný vyslanec afganský. Peršané ho uvítali jako zástupce nezávislého pobratimského státu a afganský list *Ittihad-i-Mašraki* psal, že je nezbytné, aby se sousední národové stejného náboženství a stejného jazyka sjednotili. Vyjádřil, co se již připravovalo a 22. června 1921 byla podepsána přátelská úmluva persko-afganská.

Dohoda s Ruskem byla potvrzena v Moskvě 28. února

1921. Oba státy se zaručují, že bez vzájemného souhlasu neuzavrou vojenské smlouvy s jinou velmocí na úkor druhého. Diplomatická zastupitelstva mají rovná práva v Rusku a v Afgansku, používají veškerých dopravních prostředků, zasílají zprávy jiskrovou i obyčejnou telegrafií, telefonem a poštou. Rusko smí zřídit v Afgansku pět konsulátů, Afgansko pak sedm v Rusku, z nichž bude pět v pohraniční oblasti střední Asie. Ruské konsuláty dostanou města Herat, Majmena, Mazar-i-Šerif, Kandahar, afganské pak Taškent, Leningrad, Kazaň, Samarkand, Merva Krasnovodsk. Zboží zakoupené Afganci nebo afganskou vládou v Rusku má volný průvoz. Všichni orientální národové jsou svobodni, proto uznává Rusko i Afgansko svobodu Buchary a Chivy, ať si tamní obyvatelstvo zvolí vládní formu jakoukoliv. Hranice rusko-afganské budou upraveny podle přání obyvatelstva. Ruská vláda poskytne Afgansku ročně 1,000.000 rublů ve zlatě nebo ve stříbře, vystaví telegrafní linku z ruské stanice Kušk na Herat do Kabulu a pošle afganské vládě na své útraty odborníky technické i jiné.

S prvním ruským diplomatickým zástupcem Suričem přišlo do Kabulu nejen mnoho odborníků, nýbrž i politických jednatelů, kteří se přátelili zvláště s indickými muslimy a hindy, dlícími v Afgansku buď za obchodem nebo za jiným účelem. Ruští důstojníci spolu s tureckými cvičili vojsko. Sovětská vláda mu poslala pět letadel. Ruští inženýři stavěli silnici z Kabulu na ruské hranice a ruští obchodníci budovali pravidelné styky nejen s Afganskem, nýbrž i s Indií. Sovětská vláda jim pomáhala a usilovala o nové a nové celní výhody pro výměnu zboží. Teprve pokusy zřídit v sousedství Afganska republiky na podkladě národním budily podezření u Afganců, již se báli, aby sousední národní republiky ruské nepřitahovaly svých krajanů, bydlících v Afgansku a neotrásly dosavadní mocí afganských kmenů.

Zoufalý odpor tureckého národa proti všem, kdož usilovali o rozdrobení a ujařmení jeho domoviny, budil živý

ohlas nejen u tureckých pobratimců afganských, nýbrž i u Afganců samých. Domnívali se, že Turci bojují za svobodu islámské obce a jejího chalífy, i měli za povinnost jim přispěti, když ne hmotně, aspoň mravně. Učinil to generál Muhammad Veli, jenž domluviv se v Moskvě se zástupci Velkého národního shromáždění, podepsal tam 1. března 1921 přátelskou smlouvu afgansko-tureckou.

Oba státy uznávají vzájemnou nezávislost a slibují, že vybudují a uchovají přátelské styky, jakož i že si pomohou, kdyby byli napadeni státem sousedním. Žádný neuzavře smlouvy se státem, který se chová nepřátelsky k druhému a podají si zprávy o všech úmluvách s cizími velmocemi. Afgansko uznává Turecko za vůdce islámského světa a ochránce chalífátu, Turecko pak jeví ochotu poslat Afgansku odborné rádce vojenské a vědecké.

Zanedlouho přibyl do Kabulu turecký vyslanec s několika důstojníky, kteří cvičili armádu.

VELKÁ BRITANIE POLEVUJE

Velká Britanie sledovala s velkou pozorností postup afganské vlády a chtějíc míti přímé zprávy o činnosti Rusů, vypravila do Kabulu velké poselstvo, jež vedl sir Henry Dobbs. Opustilo Indii koncem prosince 1920. Na hranicích je Afganci přijali okázale a doprovázeli s vojenskou stráží do Kabulu. Nešetřilo ani zlata, ani dobrých slov, jen aby udrželo a posílilo dosavadní přátele a uzavřelo výhodnou smlouvu politickou a obchodní.

V Kabulu vál jiný vítr než za emíra Habiballaha, jež sir Henry Dobbs několikrát navštívil. Našel v Mahmudu Tarzim a politickém správci Abdulhadim nejen nadšené vlastence, nýbrž též znamenité diplomaty. Hájili houževnatě politické nezávislosti, požadující za každý ústupek ještě většího ústupku britského. Velice jim pomáhal zdar tehdejšího ruského válečného postupu v sousedním Zakaspicku a posu-

nutí ruských stráží až na samé hranice perské a afganské. Indická vláda sice na rozkaz lorda Curzona zesílila rovněž posádky, vyzbrojila je letadly a chvílemi hrozila Afgancům válkou, ale nezalekli se.

Sir Henry Dobbs nechtěje se vrátiti s nepořízenou podepsal 22. listopadu 1921 úmluvu britsko-afganskou, s níž nebyli imperialisté spokojeni. Obě vlády uznávají hranice stanovené pátým článkem mírové smlouvy z Rawalpindi z 8. srpna 1919. Projevují souhlas, aby měly v Londýně a Kabulu diplomatická zastupitelstva s vojenskými příručními. Britské konsuláty budou v Kandaharu a Džalalabadu, afganský generální konsulát v Delhi a konsuláty v Calcuttě, Karachi a Bombayi. O jiných se dohodnou. Britská vláda je ochotna umožniti svobodný průvoz Indií jakýchkoliv strojů, náradí a přístrojů, zvláště pro telegrafy a telefony, které Afgansko zakoupí ve Velké Británii a britských dominiích nebo v jiných zemích. Zbraně a střelivo se smějí dovážeti jenom, když britská vláda nabude přesvědčení, že jich nebude použito proti ní. Až se velmoci dohodnou o mezinárodním obchodu zbraněmi, bude se dohodou řídit i též afganská vláda. Pokud se to nestane, dovolí britská vláda čas od času dovoz zbraní a střeliva Britskou Indií. Afganská vláda přizná stejné výhody na průvoz všech výrobků nebo surovin, které britská zakoupí v Afgansku nebo v sousedních zemích. Afganští obchodní zástupcové smějí býti umístěni v Peshawaru, Quettě a Parachinaru, avšak s podmínkou, že se úplně podrobí britským zákonům. Afganští úředníci se domluví s britskými o usnadnění poštovního spojení. Obě vlády si podají vzájemně zprávy o každém postupu proti pohraničním kmenům. Chystaná obchodní smlouva měla trvati tři léta. Zůstane v platnosti i nadále, nevypoví-li jí jedna strana rok napřed.

V doplňku oznámil pozdější britský vyslanec v Kabulu, že britská vláda použije svého práva zastaviti průvoz zbraní jenom, když toho bude naprosto třeba a že se domnívá, že

tato potřeba nikdy nenastane a přátelství mezi Velkou Británií a Afganskem potrvá.

Afganská vláda oznámila, že podá britské soupis veškerých zbraní a zásob střeliva, které objedná. Mimo to ji ubezpečila, že nedovolí, aby Rusko zřídilo konsuláty v Džalalabadu, Gazně a Kandaharu. Kdyby se to přece stalo, že se vzdává nároku na svobodný průvoz strojů a náradí.

Dohoda z r. 1921, srovnána se smlouvami z r. 1880 a r. 1905, potvrzuje, že britská vláda se odhodlala k některým ústupkům, avšak přece jen si zachovala dostatečnou moc, aby Afgansko zkrušila, kdykoliv by toho uznala potřebu. Dodávky válečné výzbroje a těžkých strojů jsou dotud možné toliko Indií a tato cesta zůstane nejpohodlnější a nejlacinější, i když budou vybudovány automobilové silnice k nejbližší železniční stanici ruské anebo na pomezí perské.

Emír hledal politickou a mravní oporu též u francouzské vlády, jež zřídila zákonem z 8. července 1922 v Kabulu vyslanectví a ujímala se Afganska, kdykoliv byla požádána. Vymohla si na třicet let výsadu, že toliko státní příslušníci francouzští smějí řídit vykopávky a archeologická badání v zemi. Francouzi upravovali školy v Kabulu a jiných větších městech a zvelebovali orbu a domácí průmysl.

POMOCNÍCI A ODPŮRCI

Značné úspěchy, kterých dosáhl Mahmud Tarzi jako politik a diplomat, zesílily jeho vliv u mladého emíra. Amanallah si vzal za manželku jeho dceru Turejju, souhvězdí Kuřátek. Od své matky Arabky, narozené a vychované v Damašku, nabyla Turejja podstatnějšího vědomí náboženského, od otce dostala nejlepší vychování a lásku ku pokroku, vedoucímu k svobodě. Svému manželu, jemuž 5. června 1921 povila synka Rahmatallaha, se stala Turejja nejen přítelkyní, nýbrž i pomocnicí. Doprovázela ho na všech válečných výpravách a dozorčích cestách, pečovala o raněné

a nemocné a ujala se obrodného hnutí mezi ženskou omladinou. Ulja Hadrat, rozmyslná a neohrožená dcera velkého náčelníka z potomstva emíra Ahmada, šla svorně se svým synem emírem a se svou snachou, jeho manželkou. Amanallah přijal do služeb četné její příbuzné, jednak aby získal podporu jejich rodu, jednak aby omezil své nenasytné krajany z rodu Muhammadova. Na dvoře byl rod Muhammadův zastoupen Nadirem a jeho čtyřmi bratry, kteří zastávali rozličné úřady a prokazovali emírovi podstatné služby při budování armády.

Ani Nadir chán, ani jeho bratři nebyli odpůrci oprav, jenže těžce nesli rostoucí vliv Mahmuda Tarziho a jeho příbuzných. Upozorňovali emíra na nebezpečí, kterému se vydá, podlehnou-li Tarzimu úplně a ukvapí-li se ve svých novotách. Emír věděl, že mu hrozí největší nebezpečí od zaostalých vykladačů muslimského zákona, o němž ve svém svolání tvrdil, že se mu úplně podrobí. Chtěli svému zavaznému slibu doopravdy dostátí, měl se po názoru ulemů řídit jejich radou, neboť jen oni věděli, kdy a jak je třeba plnit ten neb onen zákon plynoucí z koránu, muslimské svaté knihy. Amanallah soudil jinak. Tvrdil, že si smí zákony islámu sám vykládat a že zůstane věrným muslimem, bude-li se svým výkladem řídit a islámu chránit. Jak on, tak i jeho úředníci a diplomatičtí zástupci se ujímali islámu a muslimských národů, kde se příležitost naskytla. To neuspokojilo vykladačů, již neustávali brojit proti emírovi.

V okolí Amanallahově se ponenáhlu probouzela nespokojenost s jeho postupem. I jeho největší stoupenci a pomocníci vytýkali přílišný kvap a upozorňovali na nebezpečí, které hrozí zemi z rostoucího státního schodku a z nenasytnosti mnohých evropských odborníků. Chtěli opravy, avšak pozvolné, peněžní síle státní přiměřené. Báli se dluhů tvrdíce, že by věřitelé vydali Afgansko cizím diplomatům a politikům a připravili je o nezávislost, kterou teprv před nedávnem znovu získalo. Mimo to soudili, že přítomnost ci-

zinců, žijících a bavících se způsobem v zemi neobvyklým, vtiskuje muslimským světcům a ulemům zbraň proti emírovi, jež, třebaš neprávem, obviňují, že souhlasí s porušováním muslimských zákonů, jichž má přece hájiti.

Mluvčím nespokojených dvořenínů byl Nadir, ministr války a člen rodu v Afgansku bezmála nejmocnějšího. Od počátku byl horlivým stoupencem národní strany a apoštolem myšlenky, že má Afgansko sahat až k Indu a Indickému oceánu. Jeho čtyři bratři šířili tuto myšlenku zvláště mezi kmeny východními a podnikali vše, aby upevnili moc emírovi ve všech částech státu.

Vliv Nadira a jeho bratří zesílil zvláště po r. 1922, kdy se Mahmud Tarzi odebral do Paříže, aby tam byl vyslancem a řídil odtud tichý, ale urputný diplomatický odpor proti snahám londýnské vlády znesnadnití spojení Afganska s Indickým oceánem. Amanallah si vážil Nadira, ale neměl ho rád, jsa od něho upozorňován na svou nerozvážnost. Nadir se nedal umlčet, i nabídl mu emír v červenci 1924 vyslanectví v Paříži a povolal k sobě Mahmuda Tarziho a dva jiné vyslance, jeho důvěrné přátele. Z bratří Nadirových vypravil nejstaršího Aziza jako dozorce afganských studentů do Berlína, Hašima ustanovil vyslancem v Moskvě, nejmladšího Mahmuda jmenoval guvernérem vzdálené provincie Badachšan a pro jméno ponechal ve své družině Veliho.

Generál Nadir, chápaje příčinu svého diplomatického poslání, pozval po nějakém čase Hašima a Veliho do Paříže a 30. listopadu 1926 podal s nimi králi žádost, aby byli ze zdravotních důvodů aspoň dočasně ze služby propuštěni. Opustiv úřad, zůstal s bratřími ve Francii. Proti Amanallahovi, jenž přijal r. 1926 název král, nevystoupil ani Nadir, ani žádný jiný člen jeho příbuzenstva, avšak veřejně dávali najevo, že s jeho postupem nesouhlasí.

ODPOR ROSTE

Odchod Nadirův do Paříže dodal odvahy všem veřejným a tajným odpůrcům královým — a bylo jich hojně již roku 1924. Ani pohlaváři ani vysocí důstojníci ani velcí obchodníci s ním nesouhlasili a netlumili ohně rozdmýchaného popuzenými vykladači zákona a místními světci.

Král Amanallah svolával, když toho bylo třeba, obecný poradní sbor. Měl na 1500 členů, jež na tři leta vybírali čelní mužové, města a větší osady. Král řídil rokování. Vykládal o svých úmyslech, dovozoval, že nové zákony souhlasí s muslimskou svatou knihou a vybízel zástupce, aby ve svých domovech dozírali na provádění zákonů a připravovali lepší budoucnost. Obyčejně se mu podařilo členy sboru získat a je o své dobré vůli přesvědčiti.

Odpůrců mezi vykladači zákona a místními světci Amanallah neumlčel. Jejich odpor rostl zvláště, když se měli dostaviti k odvodu a konati vojenskou službu. Četní se dovoľávali svého původu tvrdíce, že jsou prorokovými potomky, že se zasvětili Bohu a že je hříchem odváděti je od jeho služby. Král se bránil poukazem na muslimský zákon, podle něhož je vládce zástupcem božím na zemi a má právo donutiti poddané, aby ho poslouchali. Boj světců proti vojenské službě nenadchl lidu k soustrasti. Domníval se, že by se rádi vojenské službě vyhnuli, proto že se ohánějí prorokovými zákony. Obecného člověka se více dotkl zákon vydaný na jaře 1924, jímž bylo zakázáno rodičům a poručníkům provdávati dívky bez jejich souhlasu a výslovně stanoveno, že má každá žena právo vybrati si muže. Tento zákon se protivil dosavadním zvykům a obyčejům, lid proto uvěřil svému světci, že král ohrožuje islám.

Vznikající nespokojenosti užili někteří světci kmenů Mangal a Džadran a podnítili své stoupence ke vzpouře v pohraničním kraji Chost. Vypukla koncem března 1924. Vláda jí s počátku hrubě nedbala a posílala proti vzbouřencům slabé čety. Vzbouřenci je obklopili a více než šest set mužů

pobili. Tu se k nim jejich sousedé přidali a oblehli město Chost. Nebezpečí vzrostlo, když se k povstalcům dostal Abdalkerim, syn bývalého afganského emíra Jakuba. Na rozkaz londýnské vlády byl před více než čtyřiceti lety odvezen do Indie a s celou rodinou usazen v Dehra Dun pod policejním dohledem. Abdalkerim odjel z Dehra Dun, dostal se po železnici až na hranice, nepozorován překročil řetěz britských pohraničních stráží a dal se povstalcí vyhlásiti emírem. Tu teprv poznal Amanallah, co mu hrozí. Postavil se v čelo armády a táhl spolu s Muhammadem Velim, ministrem války, proti vzbouřencům. Byli popuzeni nejen pro zákon o manželství, nýbrž též pro rozkazy, aby vydali krajany, kteří podnikali loupežné nájezdy na britské posádky a jsouce pronásledováni, hledali u nich útočiště. Obviňovali krále, že ruší staré právo pohostinství nutě je, aby umožnili pomstu nevěřícím. Amanallahovi se podařilo získat dobrou vůli náčelníků kmene Mohmand, s jejichž pomocí, zlatem, koulemi a bombami pokořil koncem března 1925 povstalce a obnovil pořádek. Mnohé čeledi vzbouřených kmenů se vystěhovaly se svými světci do Indie. Abdalkerim byl zatčen indickými úřady až ke konci dubna 1928.

Neuplynul ani rok od potlačení vzpoury u Chostu a vykladači zákona působili vládě nové potíže na severovýchodě při hranicích ruských. Příležitosti jim poskytl zákon, schválený poradním sborem, podle něhož neměl míti Afganec více než jednu ženu. Prohlašovali jej za patrný přestupek islámu a vybízeli stoupence k odboji. Utlumení nepokojů stálo mnoho peněz a mnoho krve.

KRÁL SE PŘIKLONÍ K RUSKU

Rostoucí nechuť, s kterou indická vláda povolovala dopravu afganského zboží z přístavů Indického oceánu, jakož i nápadná blahovůle, kterou jevila k povstalcům chostským a k uchazeči o trůn Abdalkerimovi, přiměly Amanallaha,

že hledal oporu u severních sousedů. Řídil se politikou svých předchůdců, kteří se přikloňovali k Velké Británii, když byli ohroženi Ruskem, a hledali přátelství s ním, když je tísnila ona. Velká Británie se nadála, že se král pozarazí nad zřízením sovětských republik uzbecké a turkestanské při hranicích, poněvadž by mohly působiti přitažlivě na jeho poddané Uzbeky a Turkmeny. Jenže Amanallah věnoval větší pozornost nebezpečí přítomnému, hrozícímu od Velké Británie, než budoucímu, které by odloučilo pohraniční kraje afganské, a ujednával s ruským zástupcem Solověvem novou smlouvu přátelskou, jež měla býti doplněna obchodním ujednáním.

Podepsání smlouvy s Ruskem bylo odloženo, když začátkem prosince 1925 ruské vojsko obsadilo ostrůvek Urta Tagai, při čemž zabilo tamějšího velitele afganské posádky. Ostrůvek leží nedaleko konečné železniční stanice Tarmiz, do níž přijel první ruský vlak v polovici ledna 1926. Ruská vláda soudila, že by se jí dobře hodil za oporu mostu, který mínila vystavěti na afganský břeh řeky Amu Darje, proto jej dala obsaditi. Král Amanallah byl tímto nepřátelským skutkem velice pobouřen a národní strana volala po odvetě. Solověv je hleděl upokojiti. Vyslovil jménem své vlády politování a žádost, aby společná komise záležitost vyšetřila. Afgansku se dostalo po právu, ostrůvek mu byl vrácen a přátelská smlouva mohla býti 31. srpna 1926 v letním sídle Pagmanu podepsána.

Obě vlády si zaručily vzájemnou neutralitu, kdyby se jedna utkala s třetí. Spolu slíbily, že nevstoupí v přátelský svazek ani politický, ani hospodářský, kdyby byl namířen proti druhé a že nedovolí, aby se na půdě jedné podrývala bezpečnost druhé. Jedna druhou ujistily, že zamezí, třebas zbraní, každý pokus použití jejich státu jako ohniska válečného postupu. Všechna nedorozumění urovnají smírnou cestou.

Britským diplomatům a politikům se zdálo, že ruské zá-

jmy nabyly převahy a ruské telegrafní linky a ruská železnice, po druhé prodloužená až na samé afganské hranice, že budou urychlovati šíření myšlenek namířených proti Velké Británii a jejímu panství v Indii. Tvrdili, že se jim znesnadňuje hájení indických zájmů v Afgansku a přece že je třeba, aby tam bedlivě sledovali činnost bolševických buřičů a zamezovali jejich styky s indickými nespokojenci. Rovněž soudili, že by se Afgansko opřelo celou mocí každému jejich pokusu proniknouti z Indie do ruské střední Asie nebo popuzovati z Afganska středoasijské domorodce.

Ani národní strana nebyla hrubě nadšena novou přátelskou smlouvou s Ruskem. Viděla v ní sice jakousi záruku pomoci, kdyby Velká Británie, používši prodloužené železnice Chajbarským průsmykem z Peshawaru do Landi Khana na samých afganských hranicích, obsadila Kabul; obávala se však, že by ruské vojsko ze železniční stanice Kušk snadno proniklo do Heratu a z nové stanice Tarmiz obsadilo Badachšan dříve, než by se tam afganská armáda dostala.

KRÁL V CIZINĚ

Amanallah, potlačiv rozličné vzpoury svých poddaných a poněkud zajistiv severní hranice smlouvou s Ruskem, zamýšlel navštívit Evropu. Domnívaje se, že by název emír, kníže, nevzbudil řádné představy o rozsahu a moci jeho státu, odložil titul, kterého jeho předkové užívali a nahradil jej v červnu 1926 úředním názvem král. Účel zamýšlené cesty oznámil guvernéřům, jakož i lidu zvláštním listem. Připomínal, že se po osm let snažil budovati základy lepšího života, aby národ snáze uhájil nezávislosti, a že došel k přesvědčení, že je třeba, aby sám poznal, jak jednají vlády a lidé ve vzdálených krajích západních a použil svých zkušeností ve prospěch vlasti. Zástupcem jmenoval Muhammada Velího, ministra věcí zahraničních.

S manželkou, nejstarším bratrem a četnou družinou se

Amanallah vydal 5. prosince 1927 do Evropy. Z Kabulu jel na Kandahar a odtud britským Balučistanem do Bombaye. Na egyptskou půdu vstoupil 26. prosince a byl vítán s velkým nadšením. Již v tomto muslimském státě narazil na rozličné nesnáze. Egyptští ulemové se horšili, že se odívá úplně po evropsku a jeho manželka, královna Turejja, že nenosí závoje. Též se pozastavovali nad některými jeho výrocky a opravnými záměry, jimiž se netajil.

Z Egypta navštívil Amanallah bezmála všechna hlavní města větších evropských států; ani Moskvě se nevyhnul. Nejlépe se mu líbilo v Ankaře, kde ho přijali s velkou okázalostí. President Mustafa Kemal velebil nadšenou řečí činnost hostovu, při čemž pravil: „Znova budujete svůj stát. Tvoříte a čistíte svou odvážnou a udatnou armádu. Dosáhli jste důležitých úspěchů v obecném školství a ve společenském životě jste již rovněž dospěl poměrně daleko. Veškerá tato vaše vznešená a rozumná činnost a její skutečné výsledky podávají záruku, že nastane brzo den, kdy váš stát a váš národ zaujmou vznešené místo, kterého zasluhují, v osvětě a vzdělanosti lidstva. Královská Výsosti, vím, že potřebujete klidu a rozvahy k provádění svých opravných záměrů a přeji vám upřímně, abyste dospěl k cíli.“

Amanallah byl živě dojat pochvalou, které se mu dostalo od muže, jež pokládal za vzor, i odpověděl: „My oba jsme druhové ve snaze zavést pokrok ve svých zemích a umožniti rozkvět svých národů. Afganský lid je odhodlán podniknouti vše možné, aby splnil svou bratrskou povinnost k vám. Ujišťuji vás, pane presidente, že nejen já, nýbrž i můj národ s radostí, ba s pýchou sledujeme skutečný pokrok drahého Turecka, toto ovoce bezmezného námahy vaší vznešené osobnosti, v níž je činnost a vytrvalost Turecka vtělena. Opakuji, že národ afganský se pyšní každým krokem, jež vznešený národ turecký na cestě k pokroku a dokonalosti vykonal. S radostí nejupřímnější pohlížím na výšiny, na které mladé Turecko dospělo za necelých devět let.“

Nezůstalo při slovech. Amanallah se chtěl co nejúžeji sblížit s tureckou republikou, aby v ní měl oporu a od ní dostával pomocníky v odborech, které zaváděl. Za tím účelem s ní uzavřel 25. května 1928 přátelskou smlouvu, jež měla býti základem budoucí společné práce. Obsahuje devět článků a protokol. Věčný mír a upřímné, nezměnitelné přátelství potrvá mezi oběma státy a národy (1). Každá strana zaručuje, že podnikne vše, aby překazila útok strany třetí a kdyby se jí to nepodařilo a válka vypukla, že bude hledat způsob, kterým by druhé straně přispěla (2). Ani jedna ani druhá nevstoupí do svazku politického, hospodářského, vojenského nebo finančního namířeného proti druhé a nezúčastní se žádného nepřátelského postupu proti ní (3). Turecká republika ujišťuje, že, bude-li požádána, pošle afganské vládě odborníky právní, technické i vojenské (4). Článek první je nezměnitelný; ostatní zůstanou v platnosti po deset let (9). Protokol připravuje hospodářskou a obchodní součinnost.

Přátelská smlouva s Tureckem byla novým článkem v řetězu, jímž Amanallah hleděl zajistiti nezávislost a pokrok vlasti. Každá strana má povinnost užiti všech prostředků, aby překazila útok na druhou. Kdyby se jí to nepodařilo, bude blahovlnně uvažovati, jak by napadené straně pomohla. Tato ustanovení se velice blíží smlouvě obranné. Kdyby Velká Britanie napadla Afgansko, mohlo Turecko soustřeďovati vojska na hranicích britského Iráku nebo aspoň podporovati účinně tamní národní stranu domáhající se nezávislosti. Totéž by konalo Afgansko na pomezí indickém, kdyby se Velká Britanie válečně utkala s Tureckem. Proti Rusku mohly oba státy postupovati podobně. Turecká republika měla poskytovat Afgansku odborníků právních, technických a vojenských. Největší důležitost měli odborníci právní, osvícení vykladači muslimského zákona, kteří smířivšes novou ústavou mohli účinně podporovati Amanallaha a potírati vliv jeho zavilých odpůrců.

Turecko uzavřelo 22. dubna 1926 podobnou přátelskou a bezpečnostní smlouvu s Persií a doplnilo ji protokolem z 15. června 1928. Afgansko-perská smlouva byla podepsána 28. listopadu 1927. I v ní je záruka, že žádná strana nedovolí, aby třetí stát vedl své vojsko jejím územím, avšak neděje se zmínka ani o snaze válku zameziti, ani o povinném přispění, kdyby skutečně vypukla. Zdá se, že měla býti doplněna protokolem, aby se vyrovnala jak smlouvě afgansko-turecké, tak turecko-perské. Mustafa Kemal a Taufik Rušdi, jeho zdatný ministr věcí zahraničních, chystali prvou jednotnou skupinu nebo dohodu tří sousedních muslimských států na vzájemnou obranu nezávislosti.

KRÁL SE OBHAJUJE

Cestu Amanallahovu Evropou sledovali v Afgansku s velikou pozorností. Noviny o ní přinášely podrobné zprávy a docházelo o ní mnoho soukromých listů jak pohlavárům a důstojníkům, tak ulemům a místním světcům. Afganci, bydlící v cizině, zvláště kteří byli s královým postupem nespokojeni, ostře posuzovali jeho řeči a skutky. Ještě příkřejší byly úsudky cizích muslimů vůbec a vykladačů zákona zvláště. Nejen konservativní, ale i liberální vrstvy muslimské se pozastavovaly nad nepromyšlenými řečmi a hrozbami muslimského krále; přísní vykladači zákona spolu s představenými muslimských řádů se obávali, že v Afgansku nastane co nevidět náboženský převrat. Všichni upozorňovali afganské přátele a známé a členové řádů varovali tamní spolubratry před údělem, který je čeká. Vždyť Amanallah prohlásil, že se obdivuje postupu Mustafy Kemala a že se jím bude řídit. To znamenalo zabrání náboženského majetku, zrušení náboženských bratrstev a řádů a úplné podřízení vykladačů zákona a místních světců úřadům. Pohlavárům a obchodníkům se zdálo, že král v cizině zbytečně plýtvá státními penězi a že by byl mnoho ušetřil zůstav doma nebo zkrátiv cestu.

Amanallah považoval hned po návratu 1. července 1928 za svou povinnost, aby se s balkonu kabulského paláce hájil před výtkou, že šel do ciziny za zábavou a že promarnil státní peníze. Tvrdil, že podnikl cestu na výzvu ministerské rady, aby učinil Afgansko známým světu a užil nabytých zkušeností ve prospěch vlasti. Celá cesta nestála ani 2,500.000 Kč, kdežto cena darů, které přivezl, převyšuje 72,000.000 Kč.

Zanedlouho svolal král obecný poradní sbor. Jeho rokování zahájil úplně po způsobu evropském. Zasedací síň byla ozdobena, stolice připraveny. Členové sboru se dostavili v černém evropském obleku a všichni zástupcové cizích velmocí byli přítomni. Král poradám předsedal a sám nejvíce pracoval. Ve čtrnácti seděních, mnohdy po šest sedm hodin bez přestání, vykládal o svých záměrech, aby uchránil afganský národ od chtivosti koloniálních velmocí a dopomohl krajanům k blahobytu a pokroku, který by jim umožnil a usnadnil obranu.

V prvním zasedání bylo rozhodnuto, aby dosavadní poradní sbor byl rozpuštěn a nahrazen parlamentem o 150 členech, volených na tři léta. Parlament dostal zákonodárnou moc a vláda mu byla odpovědna. Státním úředníkům odepřeno trpné volební právo, podobně i cizincům, kteří nebyli afganskými státními příslušníky ještě deset let. V následujícím zasedání bylo rokováno o obleku žen, zvláště o závoji. Vykladači zákona se protivili, bylo jim však dokázáno, že korán nikde neporoučí, aby byla tvář zahalena a nikde neprohlašuje za hřích, že zahalena není; že některé muslimské obce závoje neznají a jejich vykladači zákona že je proto za kacíře nevydávají. Na konec se obecný poradní sbor rozhodl, že bude ženám ponecháno na vůli, zda chtějí obličej zahalovat či nikoliv. Sotva byl zákon odhlasován, shromáždily se kabulské ženy před sněmovnou a s královnou v čele děkovaly zástupcům lidu. Spolu slíbily, že třebas bez závoje zachovají manželskou věrnost ve svých čistých srdcích.

Čestné názvy, tituly, řády a šaty protkávané zlatem byly

odstraněny. Každému se říkalo „pane“ nebo „příteli“. Ani krále neměli jinak oslovovat. Z řádů ponechán toliko řád Osvobození, aby byl udělován vojákům, kteří se vyznamenali ve válce za vlast.

Zakončení porad bylo oslavováno zavedením nové státní vlajky a prohlášením králova synka, kterého mu povila Turejja, dědicem trůnu. Dosavadní černý prapor nahrazen trojbarevným: černým, červeným a zeleným, ozdobeným uprostřed pšeničným polem, z něhož vystupuje vysoká hora a z ní vychází slunce. Černá barva připomíná smutné časy národní poroby, červená krev, kterou prolili, než si svobody vydobyli, zelená naděje mladého státu. Vysoká hora znázorňuje hornatou vlast, vycházející slunce nový rozkvět a pšeničné pole pšeničný věnec, jež předkové položili na hlavu Ahmada šáha, zakladatele panujícího rodu.

Nejstarší syn králův Hidajatallah studoval po několik let v Paříži. Vynikal pilností a důvtipem, avšak král soudil, že se za jeho nástupce nehodí, poněvadž se narodil z otrokyně. Obecný poradní sbor uznal za dědice trůnu sedmiletého Rahmatallaha. Jeho matka královna Turejja ho přivedla do shromáždění, sama mu složila slib věrnosti a ostatní následovali jejího příkladu. Porady byly dovršeny začátkem září 1928.

VŮDCOVÉ VYKLADAČŮ ZÁKONA POTRESTÁNÍ

Opravy nebo lépe novoty zasahovaly hluboce do správního, společenského a náboženského života. Byly odhlasovány na nátlak králův a kdo je schválili, necítili povinnosti, aby je provedli nebo na jejich provádění naléhali. Velká většina členů obecného poradního sboru se vrátila domů nespokojena. Jinak myslili a mluvili před králem v Kabulu, jinak v domově, kde číhali rozliční odpůrci, podpichovaní místními světci a ulemy. Od usnesení k vykonání bylo daleko.

V okolí králově se jevil ponenáhlu trpný odpor. Minis-

terská rada odstoupila a ani jediný čelný muž nechtěl utvořit novou. Králi nezbylo, než aby byl vlastním ministerským předsedou. To byl první důkaz úpadku. Amanallah neporozuměl a svého opravného postupu nezabrzdl. Nařídil, aby každý, kdo jede nebo jde hlavními třídami kabulskými, byl oděn úplně po evropsku, třebas navštívil hlavní město jen na několik dní. Oddělené školy dívčí měly být sloučeny s chlapeckými a dívky od šesti do jedenácti let byly povinny chodit společně do školy. Kabulské ženy ujistil, že budou mužům úplně rovny a že mají nejen právo, nýbrž i povinnost nosit šaty evropské. Zakládal pro ně knihovny, do nichž zařadoval obzvláště knihy velebící pokrok Turecka.

Třebas se nespokojenost s novotami šířila mezi obyvatelstvem celého Afganska, přece nezavdala podnětu k výbuchu, poněvadž nebylo muže, kolem kterého by se byli nespokojenci seskupili. Výzev ke vzpouře nescházelo. Jako jindy byli to i v létě a na podzim 1928 místní světci a vykladači zákona, kdož štváli. Již v první polovici července vyslali ke králi poselstvo žádající, aby zrušil zákon dovolující ženám odložit závoj. Vrátilo se s nepořízenou.

Rozličné zákony, zejména které byly namířeny proti ulemům, přiměly největšího světce Muhammada Sadíka nebo, jak se mu obecně říkalo, hadratu Sahiba, aby se se svými stoupenci, správně ctiteli, postavil na odpor královu postupu. Domluvil se s vrchním náboženským soudcem kabulským Abdarrahanem, jenž nechtěl, ba podle svého svědomí ani nemohl dovoliti, aby byl náboženský soudní řád nahrazen světským, a odebral se s ním, jakož i s několika věrnými druhy do kraje Chost, aby tamní beztak roztrpčené čeledi a kmeny přiměl ke vzpouře. Královy posádky se o jeho přítomnosti dověděly a světce i s družinou zajali. Byli dopraveni do Kabulu, souzeni a odsouzeni. Vrchní soudce a ostatní druhové světcovi umřeli na šibenici, on poslán do vězení. Král se neodvážil potrestati ho smrtí; nadál se, že zůstane-li doživotně ve vězení, nebude škoditi nebo že se k němu při-

kloní, jen aby se dostal na svobodu. Amanallah se zmýlil. Nebyl to Muhammad Sadik, jenž přišel s prosíkem, nýbrž král sám, a to brzo.

ODBOJ NA INDICKÝCH HRANICÍCH

Amanallah prováděl zákon o povinné vojenské službě a čistil zemi od cizích, zvláště indických náhončích, většinou členů rozličných řádů, kteří proti novotám štváli. Vydal rozkaz, aby si každý státní občan vymohl listinu svědčící, že je skutečně afganským poddaným. S velkým důrazem dal tento zákon prováděti při indických hranicích, kde bylo cizích štváčů nejvíce. Narazil na odpor náčelníků kmene Šinuari. Tvrdili, že kabulského pána poslouchali jenom podle jména, ve skutečnosti že jsou nezávislí nebo aspoň samosprávní. Měli pravdu. Bydlíce při hranicích podléhali britskému vlivu a působili svému afganskému pánu leda nesnáze. Jejich vinou skončila válka r. 1919 porážkou řadového vojska a jejich přispěním se do Afganska dostávali nejen zaostalí vykladači zákona, nýbrž též uchazeči o afganský trůn. Úředníky vybízející, aby si dali potvrditi státní příslušnost, pozajímali, vojenské posádky povraždili a začátkem listopadu 1928 přerušili spojení Chajbarského průsmyku s Kabulem. Náboženští nespokojenci se k nim hrnuli a vybízeli je k svaté válce.

Král je hleděl uklidniti přispěním Gulama Sadika, ministra věcí zahraničních, jenž měl mezi nimi mnoho přátel. Vrátil se s nepořízenou a rovněž bez výsledku pracovali vykladači zákona králi oddaní. Vzpoura se šířila a Amanallah uznal za potřebné, aby ji udusil. Sebral nejlepší pluky a táhl na Džalalabad. Koncem listopadu se zdálo, že dosáhne úspěchu. Náčelníci Šinuarů byli prodejní; za zlato, které od Amanallaha dostali, a na slib, že je důkazy státní příslušnosti trápiti nebude, projevili ochotu, že složí zbraně. K odporu je nabádali nejen domácí vykladači zákona, nýbrž i cizí buřiči. Nejvážnější byl Muhammad Omar, člen afganského panujícího rodu, jenž byl s devíti bratry po léta držán

v Indii pod policejním dozorem. Jako se r. 1924 podařilo princí Abdalkerimovi oklamat strážce, dojet po železnici až na hranice a prolomiti řetěz britských srubů, tak se dostal v listopadu 1928 nepozorovaně za hranice též princ Muhammad Omar a byl u Šinuarů uvítán s jásotem. Vzpoura se šířila, sílela, a králi Amanallahovi nezbylo než, aby dlel při armádě daleko od Kabulu. To bylo jeho neštěstí.

VZPOURA V KABULSKU

Nepřítomnosti královny a jeho armády využítkovali nespokojenci kabulští ve svůj prospěch. Potupná smrt soudce soudců a uvěznění největšího světce rozmnožily jejich počet a vzpoura Šinuarů roznítla odvahu. Dvořané, pohlaváři, vysocí důstojníci a velcí obchodníci, kteří dotud buď z přesvědčení nebo z prospěchu krále podporovali, opouštěli jeho věrné a přidávali se k odpůrcům. Obecný lid se řídil jejich příkladem a vojenští nováčci davem prchali. Nemohouce v zimě rychle domů a potřebující obživy, rozmnožovali počet lupičů, o něž nebylo v okolí Kabulu nikdy nouze. Proslulou byla četa, jejímuž vůdci se říkalo Bača-i-Sakao. Spojovaly se s ní čtyři ostatní a zakrátko se v okolí Kabulu projevilo ohnisko nové vzpoury, kterou řídil Bača-i-Sakao. Původem byl Tadžik, tedy Peršan, nikoliv Afganec, rodák z osady asi 35 km severozápadně od Kabulu ležící. Zabýval se obchodem s čajem. Později vstoupil do afganské armády jako dobrovolník. Vynikal odvahou, ukrutností a neposlušností. Boje se trestu, uprchl z vojska, když bylo posláno proti povstalcům v kraji Chost, byl chycen a propuštěn, když slíbil, že bude ze svého rodného kraje dodávatí námezdní vojáky. Vrátil se do okolí rodné osady, kde brzo dospěl ke značné vážnosti. S cizími náhončími udržoval přátelské styky. Indii navštívil několikrát, nejen pokud byl obchodníkem, nýbrž ještě r. 1926 jako vládní odvodní zástupce. Postavil se v čelo vzpoury a získal pomoc místních světců a ulemů, kteří ho nabádali k svaté válce proti kacírskému vládci.

DVOŘANÉ PROTI KRÁLI

Král Amanallah se začátkem prosince ocitl mezi dvěma ohni. Vzpouřa Šinuarů nebyla udušena a nová se rozmáhala v okolí hlavního města. Zle bylo, že se od něho odklonili jeho dvořané, takže došlo k tiché revoluci dvorní nebo vládní. Chtěje si pomoci, propustil z vězení světce Muhammada Sadika a doprošoval se jeho ochrany slibuje, že napraví dané pohoršení i spáchané křivdy. Mahmud Tarzi, královna-matka Ulja Hadrat, jakož i královna Turejja hleděli zachrániti, co se ještě zachrániti dalo, jenže jim scházely peníze. Diplomatičtí zástupci, důstojníci a žáci dlící v cizině spotřebovali mnoho; náčelníci Šinuarů a jiní čelní nespokojenci byli získáni zlatem, armáda se domáhala vyššího služného a nebylo, odkud bráti. Za zimy bylo spojení s bohatými provinciemi přerušeno a král v Kabulu odkázán na své zásoby.

KRÁL USTUPUJE

Vida nezbytí, odvolal Amanallah 7. ledna 1929 všechny zákony rušící výsady vykladačů zákona, pohlavárů a vysokých důstojníků. Rada padesáti zástupců vykladačů, pohlavárů a vysokých úředníků měla rokovati o zbylých zákonech a upravit je, aby vyhovovaly koránu. Ale ani tento krok nezachránil trůnu Amanallahova. Nespokojenců nezískal, poněvadž mu nevěřili, a stoupence, zvláště mladší členy národní strany, odpudil, jelikož ztratili důvěru. Nechuť ke králi rostla v úřednictvu i ve vojsku.

Královské vojsko, postupující proti Bača-i-Sakaovi, bylo 13. ledna přinuceno vykliditi údolí Koh-i-Daman, čímž umožněn vzbouřencům vstup do doliny kabulské. Vojsko se opřelo o vesnici Del Kopak, asi 5 km západně od Kabulu, v níž bylo vojenské skladiště. Nekladlo velkého odporu a již v noci z 13. na 14. ledna byl Bača-i-Sakao pánem vesnice, hlavních zásob střeliva a nejlepších děl. Nechtěje dopřáti ustupujícímu vojsku klidu, bombardoval ukořistě-

nými děly opevněné pahorky kabulské a hotovil se k útoku.

Král Amanallah pochopil, že se v Kabulu neubrání. Na vojsko spolehu nebylo a městská luza byla hotova ke vzpouře, při níž by bylo město snad lehlo popelem. Této zkáze, jakož i dalšímu prolévání krve zabránil Amanallah, poděkovav se v poledne 14. ledna ve prospěch svého staršího bratra Inajatalaha, jenž byl ihned svolán za krále. Zvláštní poselstvo se odebralo z Kabulu k Bača-i-Sakaovi, aby s ním ujednalo příměří. Nepřivolil, postupoval a po slabších přestřelkách vkročil 17. ledna do královského paláce. Inajatalah hledal útočiště u britského vyslance sira Francise Humphryse, jenž vlastní jiskrovou telegrafií udržoval stálé spojení s indickou vládou i s Bača-i-Sakao. S jeho souhlasem dal Inajatalaha dopravit 18. ledna britským letadlem do Peshawaru. Amanallah v Kabulu nebyl; odebral se se svou rodinou, matkou a tchánem rovněž v letadle již 14. ledna odpoledne do Kandaharu. Korunní klenoty tam dal dopravit dříve.

Bača-i-Sakao se prohlásil emírem. Jak se původně jmenoval, není jisto. Bača-i-Sakao je přezdívka nepříliš pochlebná, poněvadž prozrazuje, že byl jeho otec nosičem, prodavačem vody. Jako emír si dal jméno Habiballah, Miláček Boží, jednak aby ukázal, že chce věrně plnit vůli Allahovu a řídit se radou jeho zástupců na zemi, jednak aby navázal na dřívějšího emíra Habiballaha.

Afganci jsou velice hrdí. Podřídí se urozenému, ale dobrovolně neuznají svrchovanost člověka beze jména, tedy bez příbuzenstva a ještě k tomu původem Tadžika. Kabulští Habiballaha uznali, poněvadž se báli jeho družiny a městské luzy, která se s ním spojila. Jako měšťané, skládající se z příslušníků rozličných plemen, národností, kmenů a čeledí, Kabulští nevynikali nikdy ani udatností, ani vlastenectvím. Byli prospěcháři a přikloňovali se k tomu, od něhož se nadáli většího zisku nebo kdo je mohl nejméně ohroziti.

Britská censura úzkostlivě vymycovala každou zmínku

o stycích indické vlády se Synem prodavače vody, novinami *Times* však proklouzla 13. února krátká, ale velevýznamná zprávička, že emír Habiballah dlel r. 1926 v Indii a že byl tehdy doprovázen svým pozdějším ministrem věcí zahraničních. Z rozličných jiných okolností lze souditi, že se vyslanec sir Francis Humphrys a indická vláda se Synem prodavače vody již dávno znali, o jeho záměrech věděli a jestli jich nepodporovali, přece jich nebrzdili. Nový emír se podle toho choval. Několikrát projevil úmysl obnoviti přátelské styky, jaké udržoval jeho soujmenovec a předchůdce s Velkou Británií, a dopřával siru Francisu Humphrysu a jeho chráněncům úplné volnosti. Londýnská vláda byla první, ba jediná, která ho skutkem, třeba ne právem, uznala emírem a přerušila jednání s Amanallahem a jeho evropskými nebo indickými zástupci.

Amanallah dospěv do Kandaharu dal hned vztyčiti na svém tamním sídle státní vlajku na důkaz, že se považuje za zákonitého vládce. Své jednání odůvodnil poukazem, že se vzdal ve prospěch svého staršího bratra, nikoliv ve prospěch ledajakého vetřelce a že je jeho povinností, aby se ujal vlády a bránil vlasti i trůnu proti cizím náhončím. Jeho bratr Inajallah se k němu v Kandaharu přidal, souhlasil s jeho postupem a chystal se s ním k boji na život a na smrt.

Amanallah si nemohl zvoliti lepší ohnisko své činnosti nad Kandahar. Území mezi Kandaharem a Heratem je kmene Abdali neboli Durrani, z jehož příbuzenstva Muhammadzai Amanallah po otci pocházel, kdežto po matce byl spřízněn s příbuzenstvím Saddozai z téhož kmene. Bylo povinností obou příbuzenstev, aby se ujala utištěného člena s pomocí všech ostatních čeledí, neměli-li jejich kmen pozbýti prvenství. Ulja Hadrat, matka Amanallahova, rozvíjela horečnou činnost, aby získala své příbuzné v okolí Heratu, kdežto Mahmud Tarzi navštěvoval pohlaváry v Kandaharsku. Jak tchán králův, tak i jeho matka hleděli ukonejšiti rozezlené místní světce a vykladače zákona tvrdíce, že

zprávy, které k nim přišly, jsou přepjaté a že Amanallah zůstal věrným muslimem. Král i královna odložili evropský oděv, zúčastnili se bohoslužby, ba Amanallah se přioděl prastarým pláštěm, o němž se vypravuje, že jej nosil prorok Muhammad.

NADIR ZASÁHNE

Se kmenem Abdali sousedí na východě kmen Gilzai, bezmála stejně silný a na prvenství Abdali žárlivý. Jeho územím vede cesta do Kabulu, i záleželo Amanallahovi a jeho pomocníkům velice, aby jej získal nebo aspoň přemluvil k neutralitě. Neočekávané pomoci se mu dostalo od generála Nadira a jeho čtyř bratrů. Dověděv se o nebezpečí, jaké ohrožuje vlast, opustil Nadir slunný francouzský jih a kvapil do studeného Afganska, kam dospěl začátkem března 1929. Nešel ani do Kandaharu, ani do Kabulu. S jedním bratrem zůstal u kmenů jihovýchodních, kdežto ostatní poslal ke kmenům východním. Snažil se přesvědčiti náčelníky Šinuarů i Gilzaů o záhubě, která zemi zasáhne, dojde-li k občanské válce. Upozorňoval, že je jejich povinností, aby se ujali afganské země a odmítli jakýkoliv spolek s vetřelcem, který ani Afgancem není. Novému emírovi vzkázal a psal, aby se vzdal hodnosti, k níž ho pohlaváři nepovolali a pro kterou si nepřinesl ani urozenosti, ani vědomostí. Východní kmenové uznali Nadirova bratra Hašima svým zástupcem a ujistili ho přísahou, že se postaví za to, pro co se rozhodne.

Samozvaný emír věděl, že se stahuje bouře, nezůstal proto nečinný. Popustiv uzdu svým bojovníkům a městské luze, zajistil si aspoň na čas jejich poslušnost a naléhal na čelné občany, aby mu po dobrém nebo po zlém poskytovali, čeho potřeboval. Bezmála všichni Evropané byli z Kabulu odvezeni britskými letadly do Indie. Poslední, kdož odešli, byli sir Francis Humphrys a Stark, ruský zástupce, jenž se 17. dub-

na odebral letadlem do Tarmizu. Vyslanecký rada plukovník Rix zůstal v Kabulu, aby zastupoval britské zájmy.

Školy Amanallahovy byly zavřeny, vyloupeny a pobořeny, letadla zničena a rozličné evropské stroje rozbity. Když v Kabulu kořisti ubývalo, rozcházela se emírova čeládka po okolí, jenže se tam potkávala se zlou. Osadníci i kočovníci se bránili, zloděje a lupiče emírovy překvapovali a pobíjeli. Sebeobrana rostla se zprávami, že se generál Nadir a král Amanallah chystají k odvetě. Emír ze strachu, aby nebyl v Kabulu obklíčen, podnikal trestné zájezdy do okolí, přičemž loupil, bořil a pálil. Úrodné a hustě osídlené okolí kabulské bylo zakrátko ve velkém rozsahu zpustošeno.

Rozvrat byl patrný i v jiných afganských městech. Koncem ledna se generál Ali Ahmad prohlásil emírem v Džalalabadu. Napadli ho stoupenci Amanallahovi, jakož i pobouření Šinuarové, již města dobyli, je vyplnili a spálili. V Gazně se dal skoro touže dobou zvoliti emírem Gausaddin, náčelník rodu Ahmadova z Gilzaů. Nadir, přiměv Aliho Ahmada, vyhnaného emíra džalalabadského, aby obnovil věrnost Amanallahovi, navštívil nového pána z Gazny a přemlouval ho rovněž, aby nenapomáhal záhubě.

V Kabulu někteří stoupenci sesazeného rodu hleděli upravit cestu na trůn Asadallahu Džanu, mladšímu bratru krále Amanallaha, synovci Nadirovu. Nadir projevil ochotu, že ho bude podporovat, avšak samozvaný emír Habiballah dal tohoto nebezpečného odpůrce uvězniti.

Ani Amanallah, ani Nadir nepřistoupili k činu, pokud sníh aspoň zčásti neroztál a neskončil se postní měsíc ramadán. Teprv v druhé polovici března se dali na pochod, Amanallah z Kandaharu směrem severovýchodním, Nadir z Chostu směrem západním.

Habiballah vyzval všechny věrné muslimy, aby ho následovali jako vůdce Bohem daného proti bývalému kacírskému králi, jenž podnikal vše, aby pohubil pravou muslimskou víru a její nejvěrnější služebníky, světce a vykladače.

Amanallah ve svém svolání upozorňoval, že trval a trvá na muslimských zákonech a ptal se krajanů, zda jim národní hrdost dovolí, aby sklonili hlavy před synkem ledajakého prodavače vody. Hodně mu prospělo, že indická Společnost vykladačů zákona vyhlásila všechny jeho opravy a novoty za dovolené a souhlasné s muslimským zákonem. Rovněž připomněla afganským věřícím, že jsou ve svědomí povinni zachovati věrnost Amanallahovi jako zákonitému králi a hájiti vlasti proti cizí chtivosti.

Amanallah věděl, že si vykladačů zákona a místních světců nenakloní, a obával se, že od něho odvrátí i jeho soukmenovce Abdali a jejich poplatné spojence, mongolské Hazary, na jejichž pomoc bezpečně spoléhal. Že byly jeho obavy oprávněny, ukázalo se zanedlouho. Z Kandaharu vedou dvě cesty do Kabulu: jedna údolím Argand, druhá údolím Tarnak. Obě spějí k městu Gazně, jež je střediskem kmene Gilzai. Bylo třeba získati Gausaddina, velkého pohlavára tohoto kmene a pána Gazny. Nadir se o to pokusil zdánlivě s dobrým výsledkem. Gausaddin neslibil sice vojenskou pomoc, ale připověděl svobodný průchod a přivolil, aby se vojsko Nadirovo v Gazně usadilo aspoň na nějaký čas.

Na zprávu, že se Gilzai nebudou protiviti, zahájil Amanallah postup na Kabul. Jeho dobrovolníci z Abdali a Hazarové se dali údolím Argand, kdežto on se zbytky řadového vojska postupoval údolím Tarnak. Zakrátko se ukázalo, že byli vykladači zákona a světci kmene Gilzai mocnější než jeho pohlavár. Popuzovali své stoupence vybízejíce je, aby zahubili nepřitele zákona Muhammadova i s jeho pomocníky. Ahmadovci napadli bojovníky Amanallahovy, zahnali je a přinutili svého pohlavára, aby se dal do boje proti němu. Gausaddin se vrhl na přední čety Nadirovy, vypudil je koncem května jak z údolí Logar, kde utrpěli již 9. května porážku od vojska kabulského, tak z údolí Gardez a přiměl je k ústupu do kraje chostského.

Amanallah dorazil až ke Kelat-i-Gilzai, pohraniční tvrzi

kmene Gilzai. Nadál se, že mu bude povolen volný průchod, ale Gilzai na něho podnikli útok. Odraziv je, chystal se, že oblehne tvrz, když ho došla zpráva o ústupu, ba útěku jeho dobrovolníků. Tu mohl býti napaden nejen od východu, nýbrž i od severu, ba jeho nepřátelé ho mohli zaskočiti a přerušiti spojení s Kandaharem, odkud byl zásobován potravinami a náboji. Gilzai se kolem něho stahovali a bezmála denně napadali jeho stráže.

Po ústupu Nadirově nemohl Amanallah dopředu. Nezbyl mu leda návrat do Kandaharu, jenže nevěděl, nerozprchne-li se i jeho řadové vojsko a neuzavrou-li před ním Kandaharští brány. Aby se zabezpečil, vrhl se 22. května na Gilzai, zatlačil je a využiv jejich zmatku povel k ústupu. Sedl s manželkou, sedmi dětmi a asi dvaceti nejbližšími příbuznými do automobilů a ujížděl nikoliv do Kandaharu, nýbrž do Čamanu (Chaman), prvé osady v britském Balučistanu, kamž dorazil již nazítří. Z Balučistanu se dal do Indie, kde mu manželka porodila děvčátko a z Indie odjel do Evropy. Nevzal s sebou ani šatstva, ani peněz, jen několik skvostů, jež v Indii prodal, aby si koupil, čeho potřeboval pro sebe a pro své a zaplatil jízdné po lodi.

Britský král vyslovil Amanallahovi telegraficky soustrast, že mu nezbylo leda opustiti zemi a britská vláda se k němu zachovala šlechetně. Očekával, že si ho všimnou i v Egyptě a byl velmi bolestně překvapen, když ani dvůr ani vláda nedaly nejmenším najevo, že vědí o jeho příjezdu do Port Saidu. Místní úřady mu nedovolily, aby se prošel po pevnině. Teprv na rozkaz britského vysokého komisaře směla jeho tchýně se svými dcerami odjet po železnici do Alexandrie, odkud se odebrala do Cařihradu. Amanallah opustil loď v Marseille a později se se svými usadil v Římě.

NADIR ZÍSKÁ SVĚTCE

Amanallah svým odchodem prospěl dobré věci afganské a snad se nemýlí, kdož tvrdí, že to byl Nadir, jenž ho pros-

bou a hrozbou přiměl, aby ustoupil s dějiště. Vykladači zákona a místní světcí ztratili nejvydatnější zbraň, jíž užívali proti obnově řádné správy a pohlaváři jednotlivých kmenů, až dotud štvaní proti kacířskému králi, uvažovali, zda se srovnává s jejich národní ctí, aby ponechali kabulský trůn ledajakému nevzdělanému cizinci. Bylo třeba muže, jenž by všecky tlumené afganské síly sebral, použil jich ve prospěch národní věci a vyhnal cizího vetřelce z Kabulu. Takovým mužem byl Nadir chán.

Nadir se narodil 9. dubna 1883 v Dehra Dunu, kde dlel jeho otec Muhammad Jusuf ve vyhnanství. Po matce byl spřízněn s Ahmadem Durranim, osvoboditelem Afganska. Pocházel z příbuzenstva Muhammadzai z rodu Barakzai jako Amanallah. Jeho předkem byl Sultan Muhammad, starší bratr Dosta Muhammada, jenž se r. 1834 prohlásil afganským emírem a založil vládnoucí rodinu. Sestra Nadirova Ulja Džanab byla druhou manželkou Amanallahova otce. Povila mu synka Asadallaha Džana, jenž byl na rozkaz Bača-i-Sakao v Kabulu popraven.

Muhammad Nadir se v Dehra Dunu učil arabsky, urdu a anglicky. V sedmnácti letech se směl s rodiči vrátiti domů, kde sloužil ve vojsku. Od r. 1911 budoval armádu, aby byla oporou národní svobody.

Nejen původ nutil Nadira, aby zachránil trůn svému rodu, nýbrž i krvina ho vybízela, aby se pomstil na Tadžikovi Bača-i-Sakaovi. Znal se se všemi pohlaváry a vrchními náčelníky a byl u nich oblíben; vždyť velel po léta vojsku a udržoval železnou rukou pořádek. Velcí obchodníci si ho vážili jako muže, jenž vyčistil cesty od loupežníků. Vykladači zákona se na něho dívali dvojím způsobem: jedni ho chválili, že jako pravý muslim dal najevo odpor s mnohými zákony Amanallahovými a že koncem r. 1926 raději vystoupil ze státní služby, než aby je kryl svým jménem. Druzí tvrdili, že přece jen načichl za čtyřletého pobytu ve Francii cizáckými zvyky a obyčeji a že není pochyby, že vykladače

zákona a místní světce napadne, jen jak se na trůn dostane. Domnívali se o Nadirovi, že usiluje o trůn.

Věda, že by mu byla tato domněnka na škodu, vyhlásil Nadir, že je jeho účelem vypudit cizího vetřelce a že na trůn nezasedne, i kdyby mu jej zástupcové celého Afganska nabízeli. Těmito jasnými slovy vypudil žárlivost ze srdcí pohlavárů a posílil své stoupence mezi vykladači zákona a místními světci. Vedl je Šir Aga, kdežto v čele strany protivné stál Šir Agův bratr Muhammad Sadik, jenž nemoha zapomenout, že byl Amanallahem uvězněn, přidal se úplně k Bača-i-Sakaovi. Šir Aga svolal své věrné, aby se poradili o volbě nového vládce. Nedošlo k ní, avšak shromáždění si slíbili, že budou ve svých krajích pracovati ve prospěch Nadirův. Účinně podporovali jeho bratry, z nichž Muhammad Hašim získal stoupence v provinciích severních, Mahmud ve východních, kdežto Velí zůstával nablízku Nadirovi.

Bača-i-Sakao nebo, jak se sám pojmenoval, emír Habiballah znal nebezpečí, které mu hrozí od Nadira a hleděl se zajistiti. Za hlavu Nadirovu slíbil velkou odměnu, zrušil povinnou vojenskou službu, snížil daně a odstranil mnoho jiných článků řádné správy. Nic mu to neprospělo. Kdož byli z dosahu jeho moci, nemyslili na placení daní, kdežto v okolí Kabulu vybírali jeho vojáci nejen povinné daně, nýbrž vše, čeho potřebovali nebo co se jim zalíbilo. Podobně tomu bylo se službou vojenskou. Obyvatelé Kabulu a okolí mnoho trpěli od bojovníků svého nového pána. Nutil je k vojenské službě, zabíral jim majetek, neobdělávali půdy a zakrátko neměli co jíst.

Hlad je nejlepším živitelem vzpoury. Pokud čerpal Bača-i-Sakao z plných skladišť a pokladen Amanallahových, nechával velké obchodníky a čelné měšťany s pokojem. Jakmile zásoby vyčerpal, vymáhal, čeho se mu nedostávalo. Měšťané ze strachu, aby nepozbyli majetku i života, proti němu nepovstali. Chápali, že jim hrozí bída, nebude-li obnoven pořádek a nebudou-li dokořán otevřeny dveře ob-

chodu a průmyslu. Tichý odpor v městě i v okolí rostl a Nadir na něj spoléhal.

Jako bývalý vrchní velitel a ministr války znal Nadir výzbroj i zásoby, jichž se Bača-i-Sakao zmocnil. Věděl, že by se svými bojovníky neodolal vetřelcovu vojsku; neměl peněz, aby své náležitě vyzbrojil a je zásobil na delší dobu potravinami. Vyčkával. Získával stoupence, zamezoval dovoz potravin do Kabulu, rozdmýchával nespokojenost a podrýval vratký pilíř, na němž spočíval trůn samozvaného emíra. Chvilkových úspěchů svého odpůrce nedbal. Nic nepodnikl proti četě Bača-i-Sakaově, která se 31. května zmocnila Kandaharu, a nevytáhl proti jiným, které se rozcházely po západních a jižních krajích. Věděl, že je pohlaváři a velcí náčelníci pohubí, jen jak se s nimi domluví.

Velcí náčelníci afganští chápali, že by se sousedé o Afghansko rozdělili, kdyby zanikla ústřední vláda. Peršané podnikali do jejich území nájezdy od západu, Rusové od severu a britští kmenové se na ně tlačili z Indie. Strach, aby neupadli v područí cizinců, je přiměl, že se přimykali k Nadirovi, v němž viděli zosobněnou myšlenku nezávislosti. Prvý, kdo se k němu přidal, byl Gausaddin, velký náčelník Gilzaů. Byl to nesmírný zisk, poněvadž Gilzai zatarasili vojsku Bača-i-Sakaovu cestu na západ a umožnili Nadirovi součinnost s Abdali a Hazary.

Příkladu Gausaddinova následoval Muhammad Omar, vnuk afganského emíra Jakuba, jenž byl r. 1879 s celou rodinou odveden k nucenému pobytu do Indie. Muhammad Omar se přidal k vrchnímu světci Muhammadu Sadikovi a s ním k Bača-i-Sakaovi. Ten ho považoval za vhodný nástroj napřed proti Amanallahovi, potom proti Nadirovi. Svěřil mu velení nad vojskem chránícím údolí Logar, jímž vede od jihozápadu nejpohodlnější cesta do Kabulu. Dověděl se, že Amanallah ze země ujel, Nadir že po trůnu netouží a Gausaddin že se k němu přidal, rozpomněl se Muhammad Omar na povinnost, kterou mu ukládá rod,

i opustil se svými stoupenci své stanoviště a obrátil se proti Bača-i-Sakaovi. V druhé polovici léta bylo patrné, že se síly nezvaného emíra drobí. Jeho bojovníci přebíhali k odpůrcům, kteří zúžovali řetěz svých stráží.

NADIR ZVÍTĚZIL

Nadir dal 22. srpna povel k obecnému postupu. Vojsko, které sám sebral a vyzbrojil, vedl jeho bratr Mahmud. Dalo se na pochod ze Šišnaku a již koncem srpna se zmocnilo tvrze Gardez, kde našlo mnoho zbraní a střeliva i zásob, jichž Nadir nejvíce potřeboval. Z údolí Gardez se dostal Mahmud do údolí Logar a tedy na nejlepší cestu kabulskou. Obyvatelé trápení hladem se k němu přidávali radující se, že do zimy své pozemky obdělají a si obživu na budoucí rok zajistí. Za okolím kabulským se do konce září neudržela ani jediná posádka Bača-i-Sakaova. Tvrz kandaharská padla 15. září a ostatní se vzdávaly jedna za druhou.

Mahmud utvořil z mladších bojovníků harcovnické čety, jež svěřil svému bratru Velimu. Krok za krokem tísnily řidnoucí čety Bača-i-Sakaovy a spojeny s hlavním vojskem porazily 6. října jeho stoupence u Čarasie. Večer téhož dne obsadily pahorky uzavírající Kabul. Bača-i-Sakao ustoupil do předměstí, v nichž se držel do 10. října, kdy se uchýlil do hradu. Poznav, že se neubrání, uprchl se zbytkem družiny do hor svého rodiště. Napozítří náleželo celé hlavní město osvoboditelům.

VI

SLUHOV KMENŮ A VLASTI

Nadir dojel ke Kabulu 12. října večer, utábořil se před městem a teprv 15. října 1929 do něho vtáhl v čele 12.000 mužů. Odebral se do trůnní síně, v níž se zatím shromáždili afganští zástupcové. Vzpomenuv zásluh Amanallahových prosil je, aby zachovali svornost a zajistili nezávislost a lepší budoucnost vlasti. Rokovali, koho by zvolili za vládce. Většina byla pro Nadira. Někteří vykladači zákona a místní světcí se vzpírali, podezřívajíce ho z cizáckých choutek, byli však překřičeni a Nadir povolán za panovníka sjednoceného Afganska, ač pro trvalou churavost prosil, aby na něj tento těžký úkol nevkládali. Posléze povolil nátlaku lidu a vojska a prohlásil: „Podrobuji se vůli lidu. Nebudu králem, nýbrž sluhou kmenů a vlasti.“

ODPŮRCI POTLAČENI

Úředně se nový vládce nazýval šáh. Ministrem války se stal r. 1914 a jako takový vedl r. 1919 armádní oddíl proti Britům. Znamenitě se držel a zachránil ustupující vojsko, jemuž velel Amanallah, že nebylo obklíčeno a zajato. Po válce zařizoval správu v některých provinciích a na popud emírova tchána, jehož byl odpůrcem, byl poslán r. 1924 za vyslance do Paříže. Vzal s sebou svého synka Muhammada Zahira, narozeného 5. října 1914. Zahir vychodil ve Francii nižší střední školu a pokračoval v koleji Mont Pellier. V říjnu 1930 přijel za otcem do Kabulu, kde se cvičil ve vojenské škole pod vedením tureckých důstojníků.

Nadir byl chatrného zdraví. Těžce snášel tělesnou únavu, proto by byl raději zůstal v klidu v jižní Francii, než aby se plahočil po afganských horách, smlouval se se svéhlavými pohlaváry a ponižoval se před všemocnými světcí a vykla-

dači. Nikoliv touha po trůnu, nýbrž láska k rodné zemi nebo vlasti ho přiměla, že se ujal odboje proti Bača-i-Sakaovi a podrobil se vůli lidu. Úkol měl nesmírně obtížný.

Záludná hra Bača-i-Sakaova dlouho netrvala, ale způsobila Afgansku veliké škody. Zemská správa byla rozvrácena, bezpečnost zmizela, státní pokladna byla vyčerpána, zbraně a náboje po třicet let střádané rozkradeny, nové budovy poškozeny a přčetné rodiny ožebračeny — a to všechno, poněvadž se vykladači zákona a světci opřeli ukvapeným opravám královým.

Bača-i-Sakao byl se svou družinou v Džubbul Serai severně od Kabulu obklíčen, zajat, 23. října přiveden do Kabulu a 3. listopadu popraven. Zmizel, avšak jeho stoupenci zůstali a na všech stranách se hýbali. Skoro dvě léta trvalo, než byli pobouření kmenové jakž takž upokojeni. Kteří Nadira podporovali, vymáhali slíbené odměny a kteří byli proti němu, nechtěli složit zbraně leda za nové výhody a záruku, že nebudou platiti daně.

Nejnebezpečnější z odpůrců byl Gulam Nabi z mocného rodu Šarki. Jeho otec Gulam Hajdar byl za emíra Abdarrahmana vrchním vojenským velitelem a podporou trůnu. Afganský kmen Jusufzai, k němuž rod Šarki náleží, vlastní rozsáhlé a úrodné území nedaleko Džalalabadu. Gulam Hajdar byl vrchním náčelníkem a jeho syn Gulam Nabi byl uznán jeho nástupcem. Emírové Habiballah a Amanallah si ho velice vážili a jemu, jakož i jeho třem bratrům svěřovali důležité úkoly. Gulam Nabi žárlil na Nadira, spojil se s jeho odpůrci a nabádal Amanallaha, aby ho poslal do Paříže jako vyslance. Po odchodu Nadirově spravoval Sadik, bratr Gulama Nabiho, zahraniční záležitosti a doprovázel krále na jeho cestě Evropou, kdežto Gulam Nabi se odebral do Moskvy jako vyslanec. Jak vypukla r. 1928 vzpoura, najal se svolením a s pomocí sovětské vlády více než 5.000 bývalých vojáků, Uzbeků a Turkmenů, překročil v květnu 1929 hranice, zmocnil se Mazar-i-Šerif a vypuzoval

stoupence Bača-i-Sakaovy. Nebylo jisto, zda pracuje pro krále nebo pro sebe. Jeho kmen Jusufzai se hýbal na jihu a čekal, že se s ním spojí, až se ke Kabulu přiblíží. Nadir byl rozvážnější a podnikavější. Opanoval Kabul a byl zástupci lidu dosazen na trůn. Chtěje získati Gulama Nabiho, jmenoval ho guvernérem Mazar-i-Šerif a jeho bratra Sadika vyslancem v Berlíně. Nový guvernér čekal po nějakou dobu, zda se Nadir udrží. Vida, že jeho stoupenců přibývá, opustil Afgansko a vrátil se do Moskvy, patrný důkaz, že zůstal i se svými nadále tichým odpůrcem nového vládce.

OPATRŇÝ POSTUP

Nadir měl znamenité pomocníky ve svých bratrích. Hašim řídil jako ministerský předseda vládu i správu. Mahmud, ministr války, velel armádě a Aziz měl jako vyslanec dobrou vůli Ruska a od listopadu 1932 Německa. Veli se se odebral ke konci r. 1929 do Londýna, aby u britského dvora zastupoval svou vlast. Zakrátko získal úplnou důvěru Foreign Office, jež nového šáha uznalo a účinně podporovalo. Ministrem spravedlnosti jmenoval Nadir světce Šira Agu, svého oddaného stoupence, čímž si naklonil rozvážené vykladače zákona.

Ke konci listopadu se sešli v Kabulu velcí náčelníci a čelní mužové, aby jako národní poradní sbor vyslechli šáha. Pravidl, že chce vládnouti a spravovati podle muslimského zákona. Provede zákaz lihových nápojů; obnoví vojenskou školu a arsenál, aby se vyráběly zbraně; zachová dobré styky s cizími státy; opraví linky telegrafní a telefonní; postaví poškozené mosty; vymůže daňové nedoplatky, usnadní obchod; postaví obecné školství na cestu vedoucí k pokroku a dá ústavu s odpovědnou vládou. Šir Aga, ministr spravedlnosti, jakož i zástupcové a vykladači zákona projevíli souhlas s navrhovaným postupem a šáh a jeho pomocníci se dali do díla. Prováděli bezmála veškeré opravné zákony, vy-

dané předchůdcem, avšak pozvolna a opatrně, aby si na ně lidé zvykli a zaostalí vykladači neměli záminky k podpichování.

ÚSTAVA

Nadir šáh udělil slíbenou ústavu 10. září 1930 a upravil ji 31. října 1931. Afgansko je ústavní monarchie se dvěma komorami: poradním národním shromážděním a senátem. Do národního shromáždění volí afganští občané starší než dvacet let 120 poslanců, z nichž žádný nesmí býti mladší než dvacetpět let a starší než sedmdesát. Mají vynikati poctivou činností a nebýti ve vládní službě. Senát má 38 členů, jež všechny jmenuje šáh.

Národní poradní sbor i senát zasedají v Kabulu. Vydá-li král v době, kdy parlament nezasedá, nějaké nařízení, předloží mu je ke schválení. Všechny schůze jsou veřejné. Ministři vypracují návrhy zákonů, parlament o nich pojedná a král je podepíše, jsou-li v souhlasu s islámem a vládním názorem. Senát se zabývá záležitostmi, které mu ministerská rada svěří. Každé její usnesení schválí národní poradní sbor. Neprojeví-li senát souhlasu s usnesením národního poradního sboru, porokuje o něm výbor, do něhož každá komora vyšle deset členů. Jeho nález bude oznámen senátu. Kdyby jej zamítl, rozhodne šáh.

Afgansko je úplně nezávislé uvnitř i zevně. Kabul je hlavním městem. Státní vlajka je černá, červená a zelená. Uprostřed je na ní vyobrazen ozdobný výklenek, v jehož směru se konají modlitby, jakož i kazatelna s věncem pšeničných klasů.

Král spravuje zemi podle zákona muslimského a ústavy. Jeho prvou povinností je zachovati nezávislost státu.

Občané afganští mají osobní svobodu a podléhají toliko zákonu. Otroctví, nucená práce a robota jsou zakázány. Každý občan se může svobodně zabývati obchodem, řemeslem a orbou. Stát zabezpečuje soukromý majetek; jenom

kdo z Afganska uprchne, může ztratiti majetek. Návštěva obecných škol je povinná. Na všechny školy dozírá stát. Toliko stát nebo afganští státní příslušníci mají právo vydávati noviny.

Následnictví zůstává v rodině Muhammada Nadira. Přechází na jeho plnoleté syny a bratry, pokud zůstanou muslimy a přidrží se náboženské školy Hanifovy. Šáh smí určití nástupce; neučiní-li to, prohlásí velké národní shromáždění, loe džirga, do dvaceti dnů, který z jeho synů nebo bratrů dosedne na trůn.

Státním náboženstvím je islám podle výkladu školy Hanifovy. Židé a hindové mají zabezpečen život a majetek, neproviní-li se proti zákonům a zvykům.

Šáh potvrzuje ministerstvo, ustanovuje a sesazuje všechny úředníky a důstojníky, vyhlašuje válku, podpisuje mírové smlouvy a v souhlasu s ministerstvem uděluje obecnou milost.

Národní poradní sbor vybírá ministry na tři leta a předkládá jejich jména šáhovi ke schválení. Ministři jsou za výdaje, jakož i jiné činy odpovědni parlamentu i šáhovi. Vnitřní rozpočet je vyhrazen šáhovi. O výdajích na záležitosti zahraniční rozhoduje národní poradní sbor. Do senátu neboli sboru čelných mužů vysílá šáh doživotně, koho za dobré uzná. Senátoři jsou odpovědni jenom šáhovi.

PARLAMENTNÍ VÝCHOVA

Nadir šáh zahájil první parlament 6. července, senát pak 16. listopadu 1931. S mnohými poslanci se viděl po prvé a přece je snadno získal skromností a shovívavostí. Zval je, soukromě s nimi hovořil, upozorňoval na nebezpečí, které hrozí zemi od lačných sousedů, probouzel v nich národní uvědomení a naváděl je k pospolitosti. Náčelníci jednotlivých kmenů se seznamovali, zástupci měst se sbližovali, vykladači zákona se dovídali o potřebách zemědělců, řemeslníků a obchodníků a všichni pohenáhlu chápali potřebu

jednoty nejen za obranné války proti cizímu útočníku, nýbrž též za pokoje a míru. Porozuměli šáhovi a jeho druhům, že udrží celistvost a nezávislost své země jenom, položí-li základy národního blahobytu, jenž vypučí ze zlepšené orby a ze vzkríšeného průmyslu a obchodu.

Vykladačům zákona a světcům se otvíraly oči; pozorovali mnohé, co jim bylo dosud neznámo a uznávali za oprávněné, čemu se nedávno protivili. Nebydlili na nepřístupném ostrově, nýbrž v zemi, jejíž brány byly otevřeny nejen sousedům, nýbrž i občanům, kteří se ubírali za obchodem nebo dalším výcvikem do ciziny. Uznávali, že je nezbytné, aby se od ciziny učili a usnadňovali práci těch krajanů, kteří s nimi poctivě smýšlejí. Zamítali ukvapenost, avšak souhlasili s rozvážným postupem na cestě oprav a novot. Nadir vychovával parlament a poslanci a senátoři vychovávali lid. Afgansko se proměňuje v jedinou národní hospodářskou a politickou školu.

DOBŘÁ VŮLE SE SOUSEDY

Šáh oceňoval nezbytnou potřebu zevního klidu, proto konal, co mohl, aby získal a udržel dobrou vůli se sousedy. S Persií navázány přátelské styky sousedskou smlouvou ze 7. ledna 1931, při čemž ujednáno, že budou pohraniční spory svěřeny turecké komisi. Japonsko usilovalo rovněž o přátelskou a obchodní smlouvu, jakož i výměnu diplomatických zástupců.

Velká Británie se spokojila ústní obnovou přátelské a obchodní smlouvy z 22. listopadu 1921 a nic nepodnikla, co by mohlo býti na úkor Nadirovi. Jinak se chovala vláda sovětská. Důvěřovala Amanallahovi, spoléhala, že se nikdy k Velké Británii nepřikloní, proto by byla ráda viděla, kdyby se vrátil na trůn. Jaký div, že třebas tajně, přece jen účinně podporovala jeho stoupence. Jejich vůdcem byl Gulam Nabi, pohlavár mocného rodu Šarkí ze kmene Jusufzai, jehož území se prostírá jihozápadně od Kabulu. Uchýlil se do Mosk-

vy, kde bydlil se všemi třemi bratry, neboť Sadik, jmenovaný vyslancem v Berlíně, se tohoto úřadu neujal. K nim se přidružili ještě jiní a chystali se, že ze sovětského Ruska vpadnou do vlasti.

NADIR OBĚTÍ POMSTY

Nadira nebyly tajny pikle, které se kuly v Moskvě, i vypravil tam na jaře 1931 svého důmyslného nevlastního bratra Aziza, aby získal nejen vládu, nýbrž i afganské nespokojence. Vláda projevila 24. června 1931 ochotu uznati za základ vzájemných styků smlouvu z 31. srpna 1926, jejíž obsah jenom nepatrně pozměnila. Na podkladě této smlouvy měla zakázat jakoukoliv podvratnou činnost namířenou proti Afgansku jak na hranicích, tak i v Moskvě. Tím usnadnila Azizův úkol. Vyjednával s Gulamem Nabim a jeho druhy, zajistil jim nejen přízeň šáhovu, nýbrž též vysoké úřady a v létě 1932 pozval šáhova bratra Veliho do Moskvy, aby Gulama Nabiho a jeho družinu do Kabulu doprovodil. Slíbili šáhovi věrnost, ale jenom na oko. Afgansko nebylo ještě upokojeno, všude to vřelo a Gulam Nabi soudil, že nespokojenci potřebují vůdce, kolem něhož by se seskupili. Byl mocný, bohatý a odvážný, avšak scházela mu rozvaha a opatrnost. Nabídl se za vůdce; chtěl vyvolati vzpouru v Kabulu, spojit se s bojovníky kmene Jusufzai, zmocniti se hlavního města a dopomoci svým k účasti na vládě a správě. Našel se zrádce, podal šáhovi zprávu, Gulam Nabi s bratřími a nejoddanějšími pomocníky byl zajat a v listopadu 1932 postaven před parlament. Zachycené listy, jakož i výpovědi rozličných svědků podaly důkaz o vině. Gulam Nabi byl s některými druhy odsouzen na smrt, popraven a jeho tři bratři uvězněni. Ministr války stíhal krutými tresty pohlaváry, kteří se k němu přidali.

Kmen Jusufzai se dlouho bránil, volal po pomstě, byl však pokořen a členové druhdy mocného rodu Šarki roz-

prášení. Na povinnost pomsty nezapomněli a když ji nemohli splnit zřejmým bojem, hleděli ji vykonati záludně. Začátkem června 1933 sklál nějaký jejich příbuzný v Berlíně Aziza, nevlastního bratra šáhova, jenž tam od listopadu 1932 Afgansko zastupoval. Mstitele stihl trest německé vlády a členové jeho rodiny se odpovídali soudům afganským.

Ani hrozby, ani tresty nezastavily mstitelů a ve středu 8. listopadu 1933 vykrvácel sám Nadir šáh. Odpoledne navštívil se svým synem Muhammadem Zahirem studentské tělocvičné závody a blahopřál vítězům, když ho zasáhly tři koule z revolveru. Vypálil je student, syn správce Gulama Nabiho, aby si vzal krev šáhovu za krev dobrodince své rodiny. Muhammad Zahir se vrhl na vraha, jež by byli studenti málem roztrhali. Vyrvala jim ho stráž bezpečnosti. Šáh skončil, než ho donesli do paláce.

ZAHIR ŠÁH

Ihned byla svolána mimořádná ministerská rada, jíž se zúčastnili též přítomní členové parlamentu. Mahmud, vrchní vojenský velitel a šáhův bratr, navrhl za nástupce jeho jediného syna Zahira. Shromáždění projevíli jednomyslně souhlas. Světec Šir Aga, ministr spravedlnosti, mu vložil na hlavu otcovu čepici, krví skropenou a vrchní vojenský velitel ho opásal jeho mečem. Všichni mu přísahali věrnost. Totéž učinila posádka a zakrátko hlásala stojedna rána z děla, že má Afgansko nového šáha.

Na popud ministerského předsedy Hašima byli do Kabulu svoláni přední světci, vykladači zákona, vrchní velitelé a náčelníci kmenů, čelní statkáři, řemeslníci a obchodníci, a zahájili 18. listopadu velké národní shromáždění, loe džirgu. Jednomyslně se usnesli:

„Z hloubi svého zkrušeného srdce se všichni modlíme za duši svého milovaného mučedníka Jeho Veličenstva Muhammada Nadira, vítězného šáha.

Společně uznáváme a znova potvrzujeme volbu Jeho Veličenstva Muhammada Zahira šáha, syna umučeného krále, svým zákonným imámem, králem, vrchním velitelem a otcem. Modlíme se, aby mu Bůh dopřál dlouhého života a zachoval jeho vládu.

Prohlašujeme věčnou vděčnost afganského národa za nekonečné služby a oběti, prokázané zemi a národu mučedníkem Jeho Veličenstvem Nadirem a ostatními členy královské rodiny.

Pokorně prosíme Jeho královské Veličenstvo, aby pokračoval v opravách, zahájených jeho umučeným otcem.

Žádáme vládu, aby vypátrala skutečné původce zločinu a z kořene je vyhubila.

Jelikož zločin spáchaný na králi mučedníku nebyl toliko činem osobního nepřátelství proti našemu milovanému vládci, nýbrž měl též za účel zhoubu pokoje v zemi a návrat zlořádů, nemravností a bezbožství Amanallahových, vyzýváme vládu, aby nám vraha se spiklenci vydala k potrestání.

Životy své a těch, které zastupujeme, jakož i všechny hmotné prameny vlasti dáváme Jeho Veličenstvu a své národní vládě, aby potrestali nepřátele královského domu a zachovali náboženství, nezávislost a čest naší vlasti, jakož i bezpečnost našeho krále.“

Poslanci i senátoři se shromáždili 28. listopadu v parlamentě k slavnostnímu zasedání. Mladý šáh Zahir mezi ně vešel ve vybraném průvodu a promluvil:

„Milostí všemohoucího Boha a jednotnou vůlí národa byl tento sluha islámu zvolen králem Afganistanu a naše nástupnictví na trůn bylo schváleno všemi stavy národa. V souhlasu s článkem 6. ústavy království přišli jsme sem, abychom složili povinnou přísahu a ji podepsali ku prospěchu země za přítomnosti vás, volených zástupců národa, shromážděných v parlamentě.

Zapřisahám se Bohem a svatým koránem, dovolává se svědectví všemohoucího Boha, že budu všemi zákony a činy

hájití pravé náboženství islámu, jakož i nezávislost Afga-
nistanu, že budu chrániti práva národa, zabezpečím celist-
vost, pokrok a blahobyť a budu vládnouti podle předpisů
daných Muhammadem, kéž na něm spočine požehnání boží!
a podle ústavy království. K tomu mně dopomáhej Bůh
s čistými dušemi světců, odpočívajících v pokoji.“

Jednotliví senátoři a poslanci přistupovali k šáhovi a sli-
bovali mu věrnost a poslušnost.

Muhammad Zahir nebo, jak se mu krátce říká, Zahir šáh
studoval po návratu do vlasti dvě léta vojenské obory, načež
byl přidělen svému strýci Hašimu, předsedovi vlády. Do-
sednuv na trůn, svěřil mu opět ministerské předsednictvo;
druhého strýce Mahmuda potvrdil ministrem války a vrch-
ním vojenským velitelem, kdežto třetího, Veliho, ustanovil
ministrem věcí zahraničních, jímž zůstal do 27. listopadu
1933. Bylo patrné, že nový vládce neopustí šlépějí svého
otce. Pohlaváři a velcí náčelníci mu zachovali věrnost. Ju-
sufzai se uklidnili, poněvadž byla pomsta dokonána.

Na popud Veliho, jenž se stal vyslancem v Paříži, požá-
dalo Afgansko za členství Společnosti národů a bylo 27. září
1934 jednomyslně přijato. Vyslalo zástupce k poradám o od-
zbrojení a účastní se mezinárodního politického a diplo-
matického života.

Zahajuje v polovici června 1935 páté zasedání parlamentu,
král vytkl novou úpravu armády a rozhodnutí vlády, že ji
opatrí nejnovějšími zbraněmi. Vnitřní pokoj a obrana státu
jsou podmíněny řádným vojskem. Spolu vyslovil přesvěd-
čení, že parlamentní zasedání upevní národní jednotu.

V říjnu 1935 podepsal ministr zahraničních záležitostí
Faiz Muhammad v Ženevě náčrtek smlouvy o neútočení,
přichystané tureckým ministrem T. R. Arasem, ke které
chce přistoupiti Iran, Irák a Turecko. Má postupovati ve
shodě s Balkánským svazem a Malou dohodou. Praha se
přiblížila Kabulu, Československá republika Indii.

UŽIL JSEM TĚCHTO SPISŮ

Britské vlády:

Parliamentary Papers. White Papers:

Causes of the Afghan War. Selections of Papers laid before Parliament, London 1879.

Treaty Series No. 19 (1922). Treaty between the British and Afghan Governments. Signed at Kabul, November 22, 1921. (Ratifications exchanged at Kabul, February 6, 1922.) Cmd. 1786, London 1922.

Treaty Series No. 21 (1923). Anglo-Afghan Trade Convention. Signed at Kabul, June 5, 1923. (Ratifications exchanged at London, August 4, 1923.) Cmd. 1977, London 1923.

Blue Books:

East India Progress and Condition. Statement exhibiting the Moral and Material Progress and Condition of India during the year 1925—1926.

Fiftyseventh number, London 1926; during the year 1926—1927.

Fiftyeighth number, London 1927.

Ahmad, Jamal-ud-Din and Muhammad Abd-ul-Aziz. *Afghanistan, a Brief Survey*, Kabul 1934.

L'Asie française. Bulletin mensuel du Comité de l'Asie française, Paris 1901 nn.

Beck, Sebastian. *Das afghanische Strafgesetzbuch vom Jahre 1924 mit dem Zusatz vom Jahre 1925, aus dem Persischen übersetzt (Die Welt des Islams, sv. 11, sešit 1—2)*, Berlin 1928.

Chavanne, Jules. *Land und Leute mit Rücksicht auf den englisch-afghanischen Krieg*, Wien 1879.

Cambridge History of India, sv. 3, London 1828.

Curzon, G. N. *Russia in Central Asia*, London 1889.

Durand, H. M. *The First Afghan War and Its Causes*, London 1879.

L'Europe nouvelle, Paris 1918 nn.

Fouchet, Maurice. *Notes sur l'Afghanistan*, Paris 1932.

Furon, Raymond. *L'Afghanistan. Géographie, Histoire, Notes de Voyage*, Paris 1926.

Giannini, Amedeo:

Le Costituzioni degli stati del Vicino Oriente, Roma 1931.

I Documenti diplomatici della pace orientale. Raccolta completa dei testi

- ufficiali dal trattato di Londra all'armistizio di Mudania*, Roma 1922. Serie 2, Roma 1923.
- Grousset, René. *Le Réveil de l'Asie. L'Impérialisme britannique et la Révolte des Peuples*, Paris 1924.
- Haig, W. *Turks and Afghans*, New York 1928.
- Hanna, H. B. *The Second Afghan War*, 3 sv., London 1910.
- Holderness, T. W. *Peoples and Problems of India*, London 1920.
- Hyndman, H. M. *The Awakening of Asia*, London 1919.
- Ikkbal Ali Shah, Sirdar:
Afghanistan of the Afghans, London 1928.
The Tragedy of Amanullah, London 1933.
- The Indian Year Book. A Statistical and Historical Annual of the Indian Empire with an Explanation of the Principal Topics of the Day*, 1914, Bombay 1915, a následující.
- Jäger, Th. *Persien und die persische Frage* (Deutsche Orientbücherei, brgg. v. Ernst Jäckh, sv. 14.), Weimar 1916.
- Journal of the Royal Central Asian Society*, London 1914 nn.
- Katrak, Sorab K. H. *Through Amanullah's Afghanistan. A book of travel*, Karachi 1929.
- MacMahon, A. H. *The Southern Borderlands of Afghanistan*, London 1897.
- Malleson, G. B. *History of Afghanistan*, 2. v., London 1879.
- Massignon, L. *Annuaire du Monde Musulman statistique, historique, social et économique*, 3. vyd. (1929), Paris 1929.
- Merk, W. R. H. *Afghanistan v Proceedings of the Central Asian Society*, April 16, 1913, London.
- Mir Munshi Sultan Mohammed Khan. *The Life of Abdurrahman, Emir of Afghanistan*, London 1900.
- Morrison, Ronald M. S. H. M. *King Mohammad Nadir Shah-i-Ghazi, of Afghanistan. Naji-i-Millat (Saviour of the Nation) v Journal of the Royal Central Asian Society*, r. 21, London 1934, s. 170—175.
- The Moslem World. A Quarterly Review of Current Events, Literature and Thought among Mohammedans and the Progress of Christian Missions in Moslem Lands*, vyd. Samuel M. Zwemer, Harrisburg, Pa., 1911 nn.
- Murphy, C. C. R. *Soldiers of the Prophet*, London 1921.
- Musil, Alois:
Král Amánalláh v Zabraníční politice, r. 8, Praha 1929, s. 1037—1048, 1154—1167.
Věci afgánské v Zabraníční politice, r. 4, Praha 1925, s. 429—439.
- Niedermayer, Oskar von. *Afganistan*, Leipzig 1924.
- The Near East. A Weekly Review of the Politics and Commerce of the Balkan Peninsula, Egypt and the Sudan, Morocco, Asia Minor, Arabia, Meso-*

potamia, Persia, and India, London 1912 nn. Od r. 1935 *Great Britain and the East*.

Der Neue Orient. Halbmonatsschrift für das politische, wirtschaftliche und geistige Leben im gesamten Osten, Berlin 1917 nn.

New India. India's International Weekly, vyd. Annie Besant and B. Shiva Rao, Adyar, Madras, 1927 nn.

Oriente Moderno. Rivista mensile d'informazioni e di studi per la diffusione della conoscenza dell'Oriente sopra tutto Musulmano, pubblicata a cura del l'Istituto per l'Oriente, Roma 1921 nn.

Pecorella, C. M. Fardā. *Tavolozza di Afghanistan sotto l'Emiro Amanullah*, Palermo 1930.

Pernot, Maurice. *L'Inquiétude d'Orient. En Asie musulmane*, Paris 1927.

Primakov, V. *Afganistan v ognе*, Leningrad 1929.

Reissner, I. *Afghanistan*, Moskau 1929.

Ronaldshay, Earl of. *India; a Bird's-Eye View*, Boston and New York 1924.

Rybitschka, Emil. *Im gottgegebenen Afghanistan*, Leipzig 1927.

Schwager, Joseph. *Die Entwicklung Afghanistans als Staat und seine zwischenstaatlichen Beziehungen (Abhandlungen des Instituts für Politik, ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht an der Universität Leipzig, sešit 24)*, Leipzig 1932.

Shadbolt, Sydney H. *The Afghan Campaigns of 1878—1880*, 2 sv., London 1882.

Starr, A. *Frontier Folk of the Afghan Border and Beyond*, London 1920.

Šuan, E. Džang. *Vosstanie v Afganistane*, Leningrad 1930.

Tate, G. P. *The Kingdom of Afghanistan. A Historical Sketch*, Bombay and Calcutta 1911.

Thomas, L. J. *Beyond the Khyber Pass into Forbidden Afghanistan*, opr. v., New York 1931.

Toynbee, Arnold. *Survey of International Affairs 1920—1923*, London 1924; 1925, sv. I.: *The Islamic World since the Peace Settlement*, London 1927.

Trinkler, E.:

Afghanistan; eine landeskundliche Studie, Berlin 1928.

Quer durch Afghanistan nach Indien, Berlin 1925.

Vavilov, N. I. a D. D. Bukinič. *Zemledelčeskij Afganistan — Agricultural Afghanistan (Composed on the basis of the data and materials of the Expedition of the Institute of Applied Botany to Afghanistan)*, Leningrad 1929.

Warner, W. L. *India and Afghanistan (Cambridge Modern History, sv. 11)*, London 1909.

Wild, R. *Amanullah, Ex-King of Afghanistan*, London 1932.

Al. Abrám, Káhira.
L'Air nouvelle, Paris.
Alef Ba, Damašek.
The Egyptian Gazette, Káhira a Alexandrie.
The Hindu, Madras.
Journal des Débats, Paris.
Journal d'Orient, Istanbul.
Al-Kabas, Damašek.
Le Messager de Téhéran.
Le Milliét, Istanbul.
Al-Mukattam, Káhira.
Aš-Šaab, Damašek.
La République, Istanbul.
Le Temps, Paris.
The Times, London.

KNIHY ALOISE MUSILA:

Výzkumné:

Kusejr Amra und andere Schlösser östlich von Moab. Topographischer Reisebericht, Vídeň 1902.

Sieben samaritanische Inschriften aus Damaskus, Vídeň 1904.

Karte von Arabia Petraea nach eigenen Aufnahmen. Měřítko 1 : 300.000. Tři listy po 65 : 50 cm, Vídeň 1907.

Umgebungskarte von Wadi Musa (Petra). Měřítko 1 : 20.000. Jeden list 36 : 27 cm, Vídeň 1907.

Arabia Petraea. I. *Moab*, XXIII a 443 str., Vídeň 1907.

II. *Edom*, 1. díl, XII a 343 str., Vídeň 1907; — 2. díl X a 300 str., Vídeň 1908.

III. *Ethnologischer Reisebericht*, XVI a 550 str., Vídeň 1908.

Kusejr Amra. I. *Text*, VIII a 238 str.; II. 41 *farbige Tafeln von A. L. Mielich*, Vídeň 1907.

Nord-Arabien. Vorbericht über die Forschungsreise 1908/09, Vídeň 1909.

Im nördlichen Hegaz. Vorbericht über die Forschungsreise 1910, Vídeň 1911.

In Nordostarabien und Südmesopotamien. Vorbericht über die Forschungsreise 1912, Vídeň 1913.

Map of the Northern Hegaz. Měřítko 1 : 500.000. Jeden list 87 : 94 cm, New York 1926.

Map of Northern Arabia. Měřítko 1 : 1,000.000. Čtyři listy po 52 : 49 cm, New York 1927.

Map of Southern Mesopotamia. Měřítko 1 : 1,000.000. Jeden list 52 : 40 cm, New York 1927.

The Northern Hegaz, XII a 374 str., New York 1926.

Arabia Deserta, XVII a 631 str., New York 1927.

The Middle Euphrates, XV a 426 str., New York 1927.

Palmyrena, XIV a 367 str., New York 1928.

Northern Negd, XIII a 368 str., New York 1928.

The Manners and Customs of the Rwala Bedouins, XVI a 712 str., New York 1928.

Politické:

Zur Zeitgeschichte von Arabien, III a 102 str., Lipsko 1918.

Poušť a oasa. Nová Arabie, 256 str., Praha 1934.

Lev ze kmene Judova. Nová Habeš, 123 str., Praha 1934.

Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák, 168 str., Praha 1935.
Dar Nilu. Nový Egypt, 294 str., Praha 1935.
Dnešní Orient v politice světové (Sbírka přednášek a rozprav extensí čl. vysokých škol, řada I., svazek 11), 18 str., Praha 1935.
Pod Himalajemi. Nová Indie, 316 str., Praha 1936.

Biblické:

Od stvoření do potopy, 176 str., Praha 1905.
Po stopách událostí Starého Zákona. Věcné poznámky k učebnici dějin Starého Zákona, 41 str., 2. vyd., Olomouc 1907.

Cestopisné:

In the Arabian Desert, XIV a 339 str., London 1931.
Pod ochranou Núrího. Z mých cest Pustou Arabií, 371 str., Praha 1929.
V posvátném Hedžázu, 304 str., Praha 1929.
V zemi královny Zenobie, 350 str., Praha 1930.
V biblickém ráji. Z mých cest při středním Eufratu a Tigridu, 349 str., Praha 1930.
Mezi Šammary. Z výzkumné cesty Šťastnou Arabií, 397 str., Praha 1931.
Za Mrtvým mořem, 435 str., Praha 1931.
V roklicích edomských, 420 str., Praha 1932.
Tajemná Amra, 408 str., Praha 1932.

Pro mládež:

Po prvé v poušti, 194 str., Praha 1932.
V neznámé zemi, 220 str., Praha 1932.
Mstitel, 200 str., Praha 1933.
Syn pouště, 202 str., Praha 1933.
V zakletém zámku, 188 str., Praha 1934.
Vlastní cestou, 236 str., Praha 1934.
Ve stínu křižáckého hradu, 173 str., Praha 1935.
Na Sinaji, 216 str., Praha 1935.
Na koni a na velbloudu, 210 str., Praha 1936.
Měděné doly, 243 str., Praha 1936.

